

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI BÜROKRASİSİNDE MELHAME KARDEŞLER VE
FAALİYETLERİ**

Turgut KARAÇOBAN

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ

OCAK – 2023

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI BÜROKRASİSİNDE MELHAME
KARDEŞLER VE FAALİYETLERİ**

DOKTORA TEZİ

Turgut KARAÇOBAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

**“Bu tez 23/01/2023 tarihinde yüzyüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN	Başarılı
Prof. Dr. Serkan YAZICI	Başarılı
Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ	Başarılı
Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	Başarılı
Doç. Dr. Hülya ÇELİK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Turgut KARAÇOBAN

10/01/2023

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısını, önceki Türk devletlerinin binlerce yıllık birikimi ve etkileşimde bulunduğu başka kültürlerin yönetim anlayışı oluşturmaktadır. Mali işler, idari taksimatlar, toprak idaresi ve saray teşkilatlanması gibi birçok yapısal şekillenmenin kökleri, İlhanlılar, Karahanlılar, Memluklar ve Selçuklulara kadar uzanmaktadır. Kuruluşundan 15. yüzyıla kadar birkaç bürodan oluşan Osmanlı bürokrasisi, devletin büyümesi ile yapılanmasını sürekli genişletmiştir. 17. yüzyıldan sonra, her alanda yaşanan gerilemenin sonucu olarak, askeriye etkinliğini kalemiyeye bırakmıştır. Yıllar içinde kalemiye gücünü artırarak devlet yönetiminde başat öge haline gelmiştir.

II. Mahmud'un ölümünden II. Abdülhamid dönemine kadar olan süreçte kalemiyeyi temsil eden Bâbîâlî, yani sivil bürokrasi çok gelişmiştir. Bu gelişmenin ana nedeni, Bâbîâlî'de güçlü bürokratların başta olmaması ve gücü saraya intikal ettirecek muktedir padişahların tahta geçmemesi olarak gösterilebilir. Tanzimat döneminde Bâbîâlî, kontrolsüz bir oligarşi geliştirmek için kullanan siyasi ve bürokratik mekanizmanın merkez unsuru konumundayken II. Abdülhamid döneminde tüm Bâbîâlî ve sivil bürokrasi, merkezi sarayda olan daha geniş bir mekanizmanın enstrümanı durumuna geçmiştir.

II. Abdülhamid, sivil bürokrasiden yana olan bu dengeleri saray lehine bozmuş ve başkanlık sisteminde olduğu gibi, ülke ile ilgili kararları bizzat kendisi almaya başlamıştır. 1876-1881 yılları arasındaki dönemde II. Abdülhamid, tahta çıkarken karşılaştığı olumsuzlukları ve elverişsiz şartları beş yıl içinde kendi lehine çevirebilmiş, 1890'lı yıllardan itibaren de Bâbîâlî'yi tamamıyla devre dışı bırakarak artık kararları kendisi almaya başlamıştır.

Güç, sultan ve halife olarak padişahın etrafında toplanınca II. Abdülhamid kendisine bir dizi özel danışma komitesi kurmuştur. Bu komiteler siyasi, askeri, dini sorunlar gibi temel alanlarda padişaha danışmanlık yapmakta, son ve nihai karar yine sultanın ağzından çıkmaktadır. Birçok alanda görüşlerine baş vurulan danışmanlar çeşitli dinlere ve milliyetlere mensuptu. Danışmanları arasında İngiliz subayı Hobart Paşa ya da Fransız Yüzbaşı Dreyse gibi isimlerin yanında Müslüman, gayrimüslim, yerli ve yabancı pek çok uzman ve danışman vardı. Burada Batılılaşmış mabeyn katipleriyle en muhafazakâr tarikat şeyhleri yan yana bulunmaktaydı. Bu kümede zaman zaman önem kazanan

isimlere de rastlanır. Bunlara örnek olarak Mavroyeni Bey, Şeyh Ebülhüda ve İzzet Paşa gösterilebilir. Sultan, danışmanlarından yetkinliğin yanında mutlak sadakat isterdi. Selim ve Necib Melhame kardeşler padişaha karşı birer sadakat timsali olarak bu bürokrasinin önemli figürleri konumunda bulunmaktadırlar. Melhame kardeşler II. Abdülhamid döneminde hem görüşleri alınan hem de çalışma alanları dışında bizzat padişah tarafından görevlendirilen güvenilir bürokratlar olarak addedilmektedirler.

Bu çalışma, Osmanlı bürokratik yapısı içinde kritik görevler üstlenmiş Melhame Kardeşler'in öz yaşam öykülerinden hareketle II. Abdülhamid döneminde bürokratik alandaki faaliyetlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Melhame kardeşler hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde Melhame kardeşlerin Osmanlı bürokrasisi içerisinde siyaset, ekonomi ve sosyal hayattaki rolleri aktarılmaya çalışılmıştır. Tezimizin üçüncü bölümü Melhame kardeşlerin dış politikadaki rollerini içerirken dördüncü ve son bölüm Melhame kardeşlerin II. Meşrutiyet'in İlanı ve sonrası yaşadıklarıyla ilgilidir.

Öncelikle bu tezin ortaya çıkışında ve hazırlanmasında emeği geçen, her konuda beni aydınlatan ve değerli görüşleriyle bana yol gösteren danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Zeynep İSKEFELİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez izlemede değerli görüş ve yönlendirmeleri ile tezin şekillenmesine katkıda bulunan Doç Dr. Fikretin YAVUZ ve Doç. Dr. Hülya ÇELİK Hocalarıma; ve tez savunmadaki değerli görüşleriyle tezin olgunlaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Serkan YAZICI Hocama çok teşekkür ediyorum. Tezin ilk dönemlerinde tez izleme jürisinde olan, ilgisini ve desteğini her zaman hissettiğim değerli Prof. Dr. Mehmet ALPARGU Hocama; Tez sürecinde yine her zaman desteğini gördüğüm ve her aşamada tezimi okuyup beni yönlendirerek desteğini esirgemeyen Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN Hocama; Okuma, düzeltme ve tezin şekillenmesinde emeğini ödeyemeyeceğim kadim dost, sabır timsali Dr. Öğretim Üyesi Şenel Gerçek Hocama teşekkürlerimi borç bilirim.

Turgut KARAÇOBAN

23/01/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BÜROKRASİNİN ÖNEMLİ

KİŞİLERİ: MELHAME KARDEŞLER	21
-----------------------------------	----

1.1. Melhame Kardeşler.....	21
1.1.1. Selim Melhame.....	24
1.2. Necib Melhame.....	29
1.3. Diğer Melhame Kardeşler	31

BÖLÜM 2: İÇ SİYASETTE MELHAME KARDEŞLER

2.2. Selim Melhame.....	32
2.2.1. Selim Melhame'nin Osmanlı Devleti Adına Yürüttüğü Gizli Soruşturma ...	32
2.2.2. Selim Melhame'nin Rumeli'deki Durumla İlgili Layihası	34
2.2.3. Rumeli'deki Gelişmelerden Babiâli'nin Sorumlu Görülmesi ile İlgili Layiha.....	37
2.2.4. Selim Melhame'nin Lübnan Mutasarrıflığı Adaylığı Meselesi.....	40
2.2.5. Selim Melhame'nin Orman, Maden ve Ziraat Nazırı Olarak Atanması	43
2.2.6. II. Abdülhamid'e Düzenlenen Yıldız Suikastı Girişimi ve Necib Melhame'nin Komisyondaki Rolü.....	49
2.3. Ekonomik ve Sosyal Hayatta Melhame Kardeşler	56
2.3.1. Selim Melhame'nin Teşebbüs Ettiği Sergi Çalışması: 1894 Dersaâdet Ziraat ve Sanâyi Sergi-i Umûmîsi	57
2.3.2. 1902 Sergi-i Umûmi Projesi	65
2.3.3. Selim Melhame Tarafından Yeniçeri Kıyafetlerini Düzenleme Çalışması .	67
2.3.4. Selim Melhame ve Çini Fabrikası	68
2.3.5. Selim Melhame'nin Vergi Gelirleri Hakkındaki Layihası (İnhisârât-ı Hamse)	72
2.3.6. Necib Melhame'nin Borçlar ve Vergiler ile ilgili Layihası.....	73

2.3.7. Necib Melhame'ye Verilen Tünel İmtiyazı.....	74
2.3.8. Filip Melhame'ye Verilen Sulama İmtiyazı	83
BÖLÜM 3: DIŞ POLİTİKADA MELHAME KARDEŞLER.....	88
3.1. Necib Melhame'nin Paris Sefareti Müsteşarlığı.....	88
3.2. Necib Melhame'nin Avrupa'da Jön-Türkler'in Önemli İsimleriyle İlişkileri.....	93
3.3. Paris ve İsviçre Faaliyetleri	93
3.3.1. Ali Kemal ve Necib Melhame	97
3.3.2. Prens Sabahattin ve Necib Melhame	99
3.3.3. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet ve Emin El Antakî ile Olan İlişkiler.....	101
3.4. Bulgaristan Meselesi ve Bulgaristan Komiseri Necib Melhame.....	102
3.4.1. Bulgaristan Komiserliği.....	102
3.4.2. Bulgaristan Komiserlerinin Görevlendirilme Süreçleri.....	104
3.4.3. Necib Melhame'nin Komiserliğe Tayini ve Komiserlik Faaliyetleri.....	105
3.5. Necib Melhame'nin Komiserlik Görevinde Bulunduğu Sırada Uğraştığı İrena Milan ve Şurekası Şirketi Sorunu	114
3.6. Selim Melhame'nin Kaleme Aldığı ve Sultanın Hizmetlerini Anlattığı Yazı.....	118
3.7. Selim Melhame'nin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri.....	123
3.7.1. Selim Melhame'nin Özel Bir Görevle Yaptığı Roma ve Viyana Gezileri..	126
3.7.2. Selim Melhame'nin Rus Elçisi ile Yaptığı Görüşmeler	131
3.7.3. Lorando Olayı ve Selim Melhame	136
3.8. Necib Melhame'nin Yabancı Misyonla İlişkisi.....	139
BÖLÜM 4: II. MEŞRUTİYET VE SONRASI MELHAME KARDEŞLER.....	143
4.1. II. Meşrutiyet'in İlanı	143
4.2. Selim Melhame.....	144
4.2.1. Selim Melhame'nin Yurt Dışına Fırası.....	144
4.2.2. Selim Melhame'nin Eşyaları ile İlgili İşlemler	146
4.2.3. Selim Melhame Hakkında Yapılan Şikayetler	148
4.2.3.1 Selim Melhame ve “Evlad-ı Şüheda ve Malûlîn-i Guzât-ı Asâkir-i Şahane” İanesi Meselesi	148
4.2.3.2. Sör Milyan Efendi'nin Arızası.....	155
4.2.4. Selim Melhame Tarafından Gönderilen Mektuplar	162
4.2.5. Selim Melhame'ye Tekaüd (Emeklilik) Maaşı Bağlanması	164

4.3. Necib Melhame.....	167
4.3.1. Necib Melhame ve Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na Sunduğu Savunma ..	167
4.4. II. Meşrutiyet Sonrası Melhame Kardeşlerle İlgili Tanin Gazetesinde Çıkan	
Haberler	174
4.4.1. Necib Melhame ile İlgili Haberler.....	176
4.4.2. Selim Melhame ile İlgili Haberler	184
4.5. Diğer Melhame Kardeşlerin Akıbetleri	185
4.5.1. Habib Melhame	185
4.5.2 İskender Melhame	186
4.5.3. Şükrü Melhame	186
4.5.4. Filip Melhame	186
SONUÇ	188
KAYNAKÇA.....	191
EKLER	200
ÖZGEÇMİŞ	210

KISALTMALAR

A.} (04)	: Sadaret
A.}.DVN.MKL.	: Sadaret Divan Mukavelenameler
A.}MTZ.(04)	: Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bülgaristan Evrakı
BEO.	: Babıali Evrak Odası Evrakı
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH.EUM	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye
DH.EUM., 4.Şb.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube
DH.EUM.THR.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı
DH.MKT.	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DH. SAİD.	: Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi
DH.ŞFR.	: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı
Haz.	: Hazırlayan
HH.İ.	: Hazine-i Hassa İradeler
HH.THR.	: Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi
HSD.AFT.	: Satın Alınan Evrak Ali Fuat Türkgeldi Evrakı
HR.SFR.04.	: Hariciye Nezareti Paris Sefareti
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
İ.DUİT.	: İrade Dosya Usulü
İ.HUS.	: İrade Hususi
İ.MTZ.CL.	: İrade Eyalet-i Mümtaze Cebel-i Lübnan
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
no.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Şb.	: Şube
ŞD.	: Şura-yı Devlet Evrakı
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı

Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.A.	: Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı
Y.PRK.ASK.	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK.BŞK.	: Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.EŞA.	: Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK.HH.	: Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa
Y.PRK.HR.	: Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.KOM.	: Yıldız Perakende Evrakı Komisyanlar Maruzatı
Y.PRK.MK.	: Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı
Y.PRK.ML.	: Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.OMZ.	: Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı
Y.PRK.TNF.	: Yıldız Perakende Evrakı Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı
Y.PRK.ZB.	: Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı
ZB.	: Zabtiye Nezareti Evrakı

ÖZET	
Başlık: Osmanlı Bürokrasisinde Melhame Kardeşler ve Faaliyetleri	
Yazar: Turgut KARAÇOBAN	
Danışman: Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ	
Kabul Tarihi: 23/01/2023	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 200 (tez) + 10 (ek)
Binlerce yıllık devlet geleneğine sahip Türklerin idari yapılarında bürokrasi benzeri örgütlenmeler her zaman varolmuştur. Osmanlı Devleti de kuruluşundan itibaren hem önceki Türk devletlerinin yönetim geleneğini sürdürmüş hem de etkileşim içerisinde olduğu diğer devletlerin yönetim yapısından yararlanmıştır. En bilinen şekliyle “mâbeyn”, “seyfiye”, “ilmiye” sivil memurların içerisinde yer aldığı “kalemiye”den oluşan Osmanlı idari yapısı, II. Mahmut’tan itibaren merkezileşmeye başlamış, 19. yüzyıl boyunca her alanda olduğu gibi bürokraside de yenileşmeye gidilmiştir. II. Abdülhamid iktidarında, sivil bürokrasiden yana olan bu dengeler saray lehine bozulmuştur. Osmanlı Devleti ve Türkiye tarihi açısından kritik öneme sahip bir dönemde, II. Abdülhamid döneminde önemli görevler üstlenen Necib ve Selim Melhame kardeşlerin siyasi faaliyetlerini incelemeyi amaç edinmiş olan bu çalışma, Osmanlı bürokratik yapısı içinde pek çok yerde kritik görevler üstlenmiş ve padişahın güvenini kazanmış sadık birer Osmanlı bürokrati olan Melhame kardeşleri ele almaktadır. Tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Melhame kardeşler hakkında bilgiler yer alırken ikinci bölümde Melhame kardeşlerin Osmanlı bürokrasisi içerisinde siyaset, ekonomi ve sosyal hayattaki rolleri aktarılmaya çalışılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde Melhame kardeşlerin dış politikadaki rolleri, dördüncü ve son bölümde ise Melhame kardeşlerin II. Meşrutiyet’in İlanı ve sonrasında yaşadıkları süreç ortaya konmaya çalışılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bürokrasi, II. Abdülhamid Dönemi, Melhame Kardeşler	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Melhame Brothers and Their Activities in the Ottoman Bureaucracy	
Author of Thesis: Turgut KARAÇOBAN	
Supervisor: Assoc. Prof. Zeynep İSKEFİYELİ	
Accepted Date: 23/01/2023	Number of Pages: vii (pre text) + 200 (main body) + 10 (app)
Maintaining thousands of years of state tradition, Turks always have had bureaucracy-like organizations in their organizational structures. Since its establishment, the Ottoman Empire both continued the management tradition of the previous Turkish states and benefited from the administrative system of other states. The Ottoman bureaucracy generally consisted of sultans and grand viziers, palace officials (mabeyn), soldiers (seyfiye), the group dealing with religious affairs (ilmiye), and various civil servants (kalemiye). During the reign of Mahmut the second, the Ottoman administrative structure began to be centralized. On the other hand, throughout the 19th century, the Ottoman bureaucratic structure was tried to be renewed, as it was in the economy, art, and social fields. These balances, which had favored the civil bureaucracy, were changed in favor of the palace after the reign of Abdülhamid II. This study examines the political activities of loyal Ottoman bureaucrats, Necib and Selim Melhame, who assumed important positions in many places within the Ottoman bureaucratic structure and gained the sultan's trust. The thesis work consists of four parts. The first part of the thesis contains information about the Melhame brothers. The second part covers the roles of the Melhame brothers in the Ottoman bureaucracy, politics, economy, and social life. The third part examines the role of the Melhame brothers in foreign policy. Finally, the fourth and last part of the thesis examines the Second Constitutional Monarchy's proclamation and the Melhame brothers' experiences in the period after it.	
Keywords: Ottoman Empire, bureaucracy, Abdülhamid II Period, Melhame Brothers	

GİRİŞ

İlk kez 18. yüzyılda Fransa’da kullanılan *bürokrasi* sözcüğü *bureau* ve *cratie* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur.¹ *Bureau* sözcüğünün aslı Latincedeki Brus’dur. Brus, koyu bir renk anlamına gelmekle birlikte eski Fransızcada “la brue” koyu renk çuha, bir nevi kumaş anlamına da gelmektedir. Eski Yunancadan türeyen *cratie* sözcüğü ise hakimiyet ve iktidar karşılığı olarak kullanılmaktaydı.² *Bureau* terimi 18. yüzyılda memurların çalıştığı ofis, devlet dairesi anlamlarında kullanılmaya ve memurların toplum üzerinde giderek artan egemenliğini temsil etmeye başlamıştır. Memurların bu egemenliği hizmet yürüttükleri bir araç olan masa veya büro ile nitelendirilmiştir.³

Max Weber, geleneksel yönetim şekillerini patrimonyal (baskıcı ve gelenekçi), modern yönetim şekillerini ise bürokrasi terimleriyle tanımlamaktadır.⁴ Weber’in patrimonyal bürokrasi tanımında memurlar resmîyette bürokratik bir sisteme göre çalışırlar ama aslında özgürce hareket etme yetkileri sınırlı olan bir örgüt yapısı içinde iş yapmaktadırlar. Weber bu tür bürokrasi için *patrimonyal bürokrasi* terimini kullanır. Weber’e göre bu bürokrasi anlayışında çalışanlar, köleler ya da resmi biçimde bürokratik olarak örgütlenen hizmetçiler olarak görülmektedir.⁵ Findley, Osmanlı yönetim mekanizmasının Weber’in belirttiği patrimonyal bürokrasi çizgisinde geliştiğini ama patrimonyal bürokrasinin özelliklerini tam olarak karşılamadığını ifade etmektedir.⁶

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren, önceki Türk devletlerinin binlerce yıllık birikimiyle oluşturduğu devlet geleneğini sürdürmüş, ayrıca etkileşimde bulunduğu başka kültürlerin de yönetim anlayışından etkilenmiştir. Mali işler, idari taksimatlar, toprak idaresi ve saray teşkilatlanması gibi birçok yapısal şekillenmenin kökleri, İlhanlılardan Karahanlılara, Memluklardan Selçuklulara kadar uzanmaktadır.⁷

¹ Nuri Tortop, Eyüp İspir ve Burhan Aykaç, *Yönetim Bilimi*, Ankara: 1993, s.205.

² Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2015, s. 17.

³ Bilal Eryılmaz, *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s. 19.

⁴ Terzi, *Türk Devlet*, s. 19.

⁵ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, Ankara: Adres Yayınları, 2005, s. 48.

⁶ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıâli 1798-1922*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 12-17.

⁷ Terzi, *Türk Devlet*, s. 17-18.

Osmanlı devletinin bürokratik yapısını şu sınıflar oluşturmaktadır: mâbeyn, seyfiye, ilmiye, kalemiye. Bu sınıfların hem merkezde hem de taşrada bürokratik kadroları ve memuriyet kolları da bulunmaktadır⁸.

Arapça kılıç anlamındaki *seyf* kelimesinden gelen *seyfiye* Osmanlı toplumunda askeri zümreyi temsil etmekteydi. Seyfiyenin yönetim ve askerlik olmak üzere iki temel görevi bulunmaktaydı.⁹ Medrese mezunlarından oluşan *ilmiye* sınıfı şeyhülislam, nakibüleşraf, kazasker, kadı, müderris gibi ulema topluluğunu temsil etmekte; eğitim, hukuk, fetva, dini hizmetlerle ilgili işleri yürütmekte, merkezi bürokrasinin kendi alanlarıyla ilgili önemli bazı makamlarında görev yapmaktaydı.¹⁰ Bir teşkilat terimi olmasının yanında bir sosyal statü ve kültür terimi olarak da anılan *kalemiye* sınıfı XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı bürokrasi sisteminde görülmeye başlamıştı. Bundan önceki dönemlerde, özellikle de Osmanlı idare yapısının ilk kez ortaya konduğu Fatih Sultan Mehmet'in *teşkilat kanunnamesinde* nişancı, reisülküttab ve katipler hakkında çeşitli hükümler bulunmakla birlikte *kalemiye* adına rastlanmamaktadır. Divan-ı Hümayun, hazine ve defterhane görevlilerinin bir bütün olarak *kalemiye erbabı* olarak tanımlanması 16. yüzyıldan sonradır. Divan-ı Hümayun'la birlikte maliye ve defterhane bürolarının düzenli bir sisteme kavuşması, *kalemiye* erbabının ortaya çıkış sürecini hızlandırmıştır.¹¹

Devletin kuruluşundan 15. yüzyıla kadar birkaç bürodan oluşan Osmanlı bürokrasisi, devletin büyümesi ile yapılanmasını Divan-ı Hümayun, Defterdarlık ve Defterhane-i Amire gibi güçlü saç ayakları üzerine inşa ederek sürdürmüştür.¹² Yazılı kayıtlara duyulan ihtiyacın giderek artması, katiplik hizmetini daha görünür hale getirmiş, böylece idari işlerde önemli roller üstlenecek olan bir katipler kadrosu oluşmaya başlamıştır. Kalem çalışanları içinde en saygın rolü *nişancılar* üstlenmektedir. Nişancının, yazılı belgelere imparatorluk tuğrasını çizmek gibi önemli bir görevi vardı; ayrıca Divan-ı Hümayûn üyesiydi ve arazi tahsisatı ile arazi tahriri konularında tam yetki sahibiydi.¹³

17. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan gerileme dönemiyle birlikte, askeri alandaki başarısızlıklar kalemiyenin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde kalemiye

⁸ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 45.

⁹ Terzi, *Türk Devleti*, s. 145-146

¹⁰ İslam Ansiklopedisi, Mehmet İpşirli, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2001, "Kalemiye" maddesi.

¹¹ İslam Ansiklopedisi, "Kalemiye" maddesi.

¹² Terzi, *Türk Devleti*, s. 17-18.

¹³ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s. 59-60.

memurları için yeni görev alanları açılmış ve yeni terfi imkanları doğmuştur. 17. yüzyılın ikinci yarısında, daha sonra Babiâli adıyla anılacak yapının ayağı olan sadrazamlık merkezi kurulmuştur. Geçmişte Saray’da sabah toplantılarında görüşülen konulardan arta kalan önemsiz işlerin görüşüldüğü sadrazamın *İkindi Divanı*, daha sonra hükümet meselelerinin tartışıldığı asıl merkez haline dönüşmüştür. Aynı şekilde Saray’daki divanın önemi azalarak neredeyse sembolik bir hale gelmiştir. Babiâli’nin kurulması en çok Divan-ı Hümâyûn katiplerine yaramıştır. Saray’daki eski imparatorluk divanından ayrılan bu katipler, başkanları Reis-ül Küttab ile Babiâliye geçmişler, böylece Divan-ı Hümâyûn Kalem Dairesi adıyla kurumsal bir kimliğe kavuşmuşlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde, yönetim sınıfını teşkil eden *seyfiye ve ilmiye* etkinliğini yitirmiş, görev alanı sürekli genişleyen kalemiye ise en önemli yönetim merkezi haline gelmiştir.¹⁴ Kalemiye sınıfı 19. yüzyılda, Tanzimat’la birlikte yeniden yapılanan Osmanlı bürokrasisinde *mülkiye* olarak ifade edilmeye başlanmıştır.¹⁵

18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan modernleşme kavramı ve ihtiyacı, Osmanlı yönetim sisteminin geleneksel diye adlandırılan yapısına karşı yeni bir durum olarak gelişmiştir. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren egemenlik alanını geliştirirken yönetim felsefesini kısmen dini değerlere dayandırmış, cihad ve gaza gibi Müslümanlığı yayma amacı güden İslami söylemlerle hareket etmiştir. Doğal olarak bu anlayış devletin idari, askeri ve eğitim yapısını da etkilemiş, bu sınıfların oluşumunda İslami değer ve kurallar da gözetilmiştir. Özelde Osmanlı hanedanı mensuplarına, genelde örfî ve dini unsurlara dayanan bu misyonun en büyük gücünü askerler oluşturmakta, daha sonra hakimler, dini okullardaki alimler, katipler ve haremağaları gelmekteydi. Yani Osmanlı bürokrasisi şu ya da bu şekilde dini kuralları gözetken, bu kurallara göre şekillenen bir yapıya sahipti. Geleneksel olarak adlandırılan bu süreç, 1789’da III. Selim’in tahta çıkışıyla birlikte modern ya da modernleşme dediğimiz yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. Bu evrilme bir süre sonra doğal olarak Osmanlı geleneksel bürokratik yapısını da değiştirip dönüştürecektir.¹⁶

Bu dönüşüm, Osmanlı yönetici kadrolarının kötü gidişin sebeplerini arayış çabalarıyla birlikte gerçekleşmiştir. Özellikle Osmanlı maliyesindeki problemler dayanılmaz bir

¹⁴ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda*, s. 64-67.

¹⁵ Terzi, *Türk Devlet*, s. 151.

¹⁶ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda*, s. 50-53.

düzeye erişmiştir. Buna, geniş topraklara sahip olmasına rağmen vergi sistemini bir türlü düzene sokamayan Osmanlı Devleti'nin gelir-gider kalemlerindeki büyük açıklar da eklenince merkezi ve idari yapılanmanın yeniden düzenlenme zorunluluğu gündeme gelmiştir.¹⁷ Klasik dönemde nispeten yeterli olan memur sayısı, büyümenin etkisiyle yetersiz duruma gelmiştir. Maliyedeki memurların çoğu, iş hacminin gerektirdiği uzmanlaşmaya sahip değildi. Eski sistem artık işlerliğini kaybetmek üzereydi ve uzun süren savaşlarla üst üste gelen yenilgiler maliyeye büyük bir yük bindirmişti; dahası kıtlaşan kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılması zorunluluğu doğmuştu. Öte yandan, askeri teçhiz etmek devletin bekası için hayati öneme sahipti ve maliye bu konuda yeterli enstrümanlara sahip değildi. Gelirlerin tahsiliyle ilgili kronik problemleri olan bir mali sistemin reforma ihtiyaç duyduğu artık apaçık hale gelmiştir. Bu nedenle, Tanzimat'ın ilanından hemen önce, maliyenin merkez teşkilatında bazı düzenlemelere gidilmiş, maliye nezareti kurularak belli bir merkezi sistem oturtulmaya çalışılmıştır.¹⁸

Tanzimat'tan önce, resmi dairelerin ihtiyacı olan memurlar, *kalem* denen devlet dairelerinde bizzat işin içinde yetiştirildi. Genellikle memur ve devlet ileri gelenlerinin çocukları küçük yaşlarda bu kalemlere verilir, katiplerin yanında pratik bilgiler öğrenen bu çocuklar kabiliyetleri doğrultusunda yükselirlerdi. 1838'de katiplerin rütbe yükseltme usullerine imtihan sistemi getirilmiş, ayrıca Tanzimat'ın ilanından yaklaşık dokuz ay önce memur yetiştirmede çok önemli bir kurum olan *Mekteb-i Maârif-i Adliye* kurulmuştur.¹⁹

II. Mahmud'un Babıâli'ye yönelik hamleleri içerisinde Reis-ül Küttab unvanının Hariciye Nazırlığı'na dönüştürülmesi, sadrazamlığa bağlı olan Kâhya Beyi'ni önce Mülkiye Nazırı'na daha sonra da Dahiliye Nazırı'na dönüştürmesi gibi faaliyetler de bulunmuştur. İdari şekli Avrupa'daki bakanlık sistemine uygun bir hale getirme çabalarının bir sonucu olarak Çavuş Başı unvanı zaman zaman adalet bakanlığı işlevini yürüten Divan-ı Devai Nazırı'na dönüştürülmüştür. 30 Mart 1838'de *sadrızamlık* unvanı kaldırılmış, onun yerine *başvekillik* ünvanı getirilmiştir; bu görevi bundan sonra Dahiliye Nazırı görevini

¹⁷ Terzi, *Türk Devlet*, s. 196.

¹⁸ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 28-29.

¹⁹ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 49.

yürüten kişi üstlenmiştir. Böylece sultanın mutlak temsilcisi olan bu güçlü yapı Tanzimat'la yeniden güçlenene kadar pasifize edilmiştir.²⁰

Bu arada 1821 Yunan İsyanı bazı Fenerliler tarafından desteklenince Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'nda bazı değişikliklere gidilmiştir:

“Yunan İsyanı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin diplomatik hizmetlerinin geçici olarak kaldırılmasına da yol açmıştır. İsyarla birlikte Osmanlı Devleti hizmetindeki Rumlara işten el çektirilmiştir. İsyar devam ederken Divan-ı Hümayun Tercümanı bulunan Morozi ailesinden Kostaki (Konstantin Mourouzi)'nin isyancılarla işbirliği yaptığı açığa çıkarılmış 15 Nisan 1821'de idam edilmiştir”.²¹

Çoğunluğu Rum olan temsilcilerin görevlerinden alınması, bürokraside büyük bir açık doğurmuştur. Bu nedenle Tercüme Odası kurulmuş,²² böylece hem yabancı dil bilen hem de diplomasi alanında yetkinleşen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Başlangıçta başarılı çalışmalar yapamayan Tercüme Odası, zamanla Müslümanlar arasında dil ve diplomasiye hâkim insanların yetişmesini sağlamış ve devletin en önemli eğitimli bürokrat kaynağı haline gelmiştir. Ali, Safvet ve Fuad Paşa gibi dönemin önemli devlet adamları buradan çıkmıştır. Tercüme Odası bir süre sonra, bürokrat yetiştiren bir okul olmasının yanısıra Babıâli'nin dış yazışmalarını yürüten bir memuriyet konumuna yükselmiştir. 1834'te II. Mahmut Viyana, Paris ve Londra'ya yeniden büyükelçiler göndermiştir. Ancak gittikçe karmaşıklaşan dış ilişkiler ve elçiliklerle koordinasyonu sağlamada Babıâli kurumlarının yetersiz kalması, II. Mahmut'u 1836'da Sadaret Kethüdalığı'nı Umum-ı Mülkiye'ye (daha sonra Dahiliye olacak), Reisülküttaplığı da Hariciye Nezareti'ne dönüştürmeye itmiştir. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın görüşleri doğrultusunda, Avrupa'da olduğu gibi Sadaret Mektupçuluğu Dahiliye'ye, Hariciye Mektupçuluğu da Hariciye'ye çevrilmiştir.²³ II. Mahmut'un çabaları, Sultan Abdülmecid ve onu takip eden padişahlar döneminde de sürdürülmüştür.²⁴

²⁰ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s. 164.

²¹ Sezai Balcı, “Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006, s. 82.

²² Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 233.

²³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s. 185.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı'da Tanzimat Dönemi (Osmanlı'da Tanzimat-ı Hayriye Devri) (1839-1856)*, İstanbul: Yeni Gün H.A.Yay., 1999, s. 1-2.

II. Mahmud, yeniçeri engelini kalkmasıyla birlikte padişah otoritesini yeniden sağlamak için bürokratik yapı oluşturmak, böylece merkezi yapıyı güçlendirmek istemiş, vergilerle diğer gelirlerin merkezde toplanması, harcamaların merkezi bir sistem üzerinden yapılarak Batı'daki idari sistemlere benzer idari yapıların oluşturulmasını amaçlamıştır. II Mahmud'un çabaları nezaretler dönemini gündeme getirmiş, ilk olarak Evkaf Nezareti kurulmuştur. Bu yöntemle vakıfların idaresi merkezleştirilmiştir. II. Mahmud'la birlikte merkezleşmeye odaklanan reform süreci bürokrasiye de uzanmış, memur yetiştirme sisteminde değişikliklere yol açmıştır. Memurların yetiştirilme usullerinde dönemin şartlarına uygun yeniliklere gidilmiş, 1826'dan itibaren Arapça gramer ve cümle yapısı derslerinin memur atamaları için zorunlu olması savunulmuştur. Tanzimat dönemi arifesinde başlayan bu çabalar önemli olmakla birlikte henüz yeterli düzeyde değildi; bu yüzden kalemlerde artan iş yükünü karşılayacak, liyakat sahibi memurlar yetiştirecek bir dizi okulun açılması faaliyetlerine bu dönemde başlanmıştır. Böylece, 1839'da Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye, 1849'da Dârü'l-Maarif Mektebi, 1859'da Mülkiye Mektebi, 1862'de Mekteb-i Maârif-i Aklâm ve 1866'da Lisan Mektebi gibi önemli okullar açılmış ve öğrenci yetiştirmeye başlamıştır.²⁵

1839 Tanzimat ve hemen on yedi yıl sonraki 1856 Islahat reformları, Osmanlı Devleti'nin hem idari hem de toplumsal yapısını çok güçlü şekilde etkilemiştir. 1870'lerin ortalarına gelindiğinde ordu, maliye bürokrasi, eğitim ve yargı alanlarında gözle görülür değişimler gerçekleşmiştir.²⁶ Albert Haurani'ye göre, 1820'lerden 1870'lere kadar süren, yeniden yapılanma ya da meşhur adıyla Tanzimat olarak bilinen bu dönem ıslahatçı yaklaşımları destekleyen padişahlar ve Avrupa bilgisine sahip yüksek memurların ortak gayretleriyle hayata geçirilmiştir. Devleti yönetenlerin temel amacı, kurulacak modern ordu aracılığıyla taşra dahil tüm sınırlarda merkezi bir idare oluşturmaktır. Böyle bir oluşumun toplumsal yapıdaki yenilikleri de kolaylaştıracağı düşünülüyordu. Nitekim 1870'lerde artık yönetim ve yargı metotları ile taşra idareleri ıslah edilmiş, tarımsal alanda önemli gelişmeler kaydedilmiş, Hicaz ve Trablus gibi uzak vilayetler kontrol altına alınmış, gayri Müslimlere tanınan haklarda büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Yine de Haurani bu durumu,

²⁵ Terzi, *Türk Devlet*, s. 220-230.

²⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 200

“Osmanlı toplumunun sıkılarak ve yarı gönülsüz bir şekilde modern dünyaya doğru sürüklenmesi” şeklinde betimlemektedir.²⁷

II. Mahmud’un ölümünden II. Abdülhamid dönemine kadar olan süreçte Bâbîâlî ve sivil bürokrasi çok gelişmiştir: “Bu dönem zarfında Bâbîâlî’de güçlü bürokratların başta olması veya diğer bir ifadeyle, gücü Saray’a intikal ettirecek muktadir padişahların tahta geçmemesi, sivil bürokrasinin gelişmesinin başlıca nedeniydi. II. Abdülhamid sivil bürokrasiden yana olan bu dengeleri tekrar Saray lehine bozdu.”²⁸

Tanzimat döneminin en önemli isimlerinden olan Âli Paşa’nın 1871’de ölümü sadece siyasi güç dengesini bozmamış, aynı zamanda imparatorluğun toplumsal ve mali yapısını da birkaç yıl içinde tehlike ve belirsizliklerle dolu bir geleceğe sürüklemiştir. Findley’e göre, ülkenin durumu, kırk yıl önceki Tanzimat döneminin ilk zamanlarından bile daha kötü görülmektedir.²⁹

Âli Paşa’nın Osmanlı siyaset sahnesinden çekilmesi Sultan Abdülaziz ve gözdelelerinin gücü elde etmeleri için büyük bir fırsat doğurmuştur. Bu arada Mahmut Nedim Paşa’nın yıldızının parlamaya başladığı görülür. Tanzimat döneminde önemli mevkilerden uzak tutulan Mahmut Nedim Paşa 1871-1876 yılları arasında iki kez sadrazam olmuş (1871-1872 ve 1875-1876), görevi boyunca siyasi gücü Bâbîâlî’den alıp Saray’a aktarmaya çalışmıştır.³⁰ Koloğlu, Mahmut Nedim Paşa’nın sadrazamlığa, Rus diplomat İgnatiyef kanalından, Rusya’nın telkiniyle geldiğini iddia etmektedir. Yine Koloğlu’na göre, Bosna-Hersek isyanı kolayca bastırılabilirdi; ancak önce Sadrazam Esat Paşa’nın işi Avrupa devletleriyle görüşerek çözüm arayışına girmesi, sonra Mahmut Nedim Paşa’nın, hazinenin sıkıntısını gerekçe göstererek asker ve para yollamaması, sorunu sürüncemede bırakmış ve büyümüştür.³¹

Sultan Abdülaziz dönemi keyfi yönetim, Mahmut Nedim Paşa’nın Rusya destekli konumu, dış baskılar, iç sıkıntılar gibi sebepler örüntüsü hem kamuoyunu hem de devletin ileri gelen bazı bürokratlarını değişiklik düşüncesine yöneltmiştir. Genç Osmanlılar’ın mevcut durumu ve ordu üst yönetiminin darbe yapma kapasitesinin olmayışı nedeniyle

²⁷ Albert Haurani, *Modern Ortadoğu’nun Osmanlı Geçmişi, Osmanlı ve Dünya*, haz. Kemal Karpat, İstanbul: Ufuk Kitap, 2006, s. 111-112.

²⁸ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s.167.

²⁹ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda*, s. 254.

³⁰ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Homer Kitabevi Yay., 2006, s. 50.

³¹ Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul: Gür Yayınlar, 1987, s. 105-106.

bürokratlar ve bazı devlet görevlileri çareyi bir halk gösterisinde aramışlardır. Değişiklik isteyen üst düzey devlet görevlilerinin ön ayak olmasıyla medrese öğrencileri tarafından başlatılan ve 11 Mayıs 1876'daki Talebe-i Ulum Hareketi olarak da bilinen bu harekete eklenen bazı halk kitleleri değişimi gerçekleştirmiştir.³²

Öğrencilerin destekçileri arasında Midhat Paşa, Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Süleyman Paşa ve Şeyhülislam da bulunmaktadır. Bir bakıma sivil bürokrasi, ordu ve din kurumunun bir amaç etrafında toplanması söz konusudur.³³ Ayaklanma sonucu Sultan Abdülaziz, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı azletmiş, yerine Mütercim Mehmet Paşa'yı atamıştır. Bu arada şeyhülislam da değiştirilmiş, Hüseyin Avni Paşa serasker olurken Midhat Paşa vekiller heyetine girmiştir.³⁴

Yeni nazırlarla padişah arasındaki güvensizlik bir süre sonra Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle noktalanmıştır. 30 Mayıs 1876'da nazırlar Şeyhülislam'dan aldıkları fetva ile Abdülaziz'in artık hükümdar olmadığını ilan ederek yerine V. Murat'ı tahta geçirmişlerdir. Midhat, Hüseyin Avni ve Süleyman Paşaların başı çektiği bu grup V. Murat'a, bütün nazırların mevkilerini teyit edeceği bir ferman yayınlamış; ancak bir süre sonra işlerin planlandığı gibi gitmediği görülmüştür. Feriye Sarayı'nda bilekleri kesilmiş halde bulunan Abdülaziz'in feci ölümü ve kabineyi basan Çerkez Hasan'ın Hüseyin Avni Paşa ve diğer nazırları öldürmesi yeni padişah V. Murat'ı oldukça sarsmıştır. Kısa süre sonra akli dengesi bozulan V. Murat'ın saltanatı yürütemeyeceği anlaşıncı, devlet işleri veliaht şehzade Abdülhamid eliyle yürütülmüştür. 27 Ağustos 1876'da Şehzade Abdülhamid'i ziyaret eden Mithat Paşa, nazırların sunduğu Kanun-i Esasi taslağını onaylatmıştır. Kısa süre sonra, doktorların onayı ve şeyhülislamın fetvasıyla akli dengesinin yerinde olmadığı gerekçe gösterilerek V. Murat tahttan indirilmiş, II. Abdülhamid'in padişahlığı ilan edilmiştir. Dört ay içinde ikinci kez padişah değiştiren Osmanlı devlet sistemi, bu tarihten sonra yeni bir döneme doğru evrilmiştir.³⁵

II. Abdülhamid'i Osmanlı İmparatorluğunun başına taşıyan olayların ilk basamağı 1875'teki Bosna-Hersek isyanıdır. Padişahların akli ve psikolojik sorunlarının ötesinde, birbirini tetikleyerek gelişen ve devleti çöküşe götüren siyasi, mali ve diplomatik

³² Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.,1998, s. 125.

³³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 311.

³⁴ Tanör, *Osmanlı Türk*, s. 124.

³⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu,1993, s. 219-225.

sorunların katlanılmaz boyutu, nihayetinde II. Abdülhamid'i 33 yaşında imparatorluğun başına geçmesini sağlamıştır. II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra yabancıların kafalarında birçok soru işareti belirmiştir. En çok merak ettikleri konular, yeni padişahın otuz yıldan fazla süregelen reform siyasetini sürdürüp sürdürmeyeceği, hangi siyasi eğilimi tercih edeceği, Fransa ve İngiltere'ye mi yoksa Rusya'ya mı yakınlaşacağı, mevcut mali kriz nedeniyle ilan edilen moratoryum konusunda ne tür bir tavır göstereceği gibi konulardır.³⁶

1876-1881 yılları arasındaki dönemde II. Abdülhamid, tahta çıkarken karşılaştığı olumsuzlukları ve elverişsiz şartları beş yıl içinde kendi lehine çevirebilmeyi başarmış ve duruma tamamen hâkim olmuştur. Berlin Kongresi'nde çok büyük toprak kayıplarının kabul edilmesi, Rusya'ya karşı son derece ağır savaş tazminatı ödenmesi, Avusturya'nın Bosna- Hersek'i işgal etmesi, Kıbrıs'ın İngilizlere devri ve yüzbinlerce muhacirin ekonomik ve sosyal hayata etkisi gibi birçok sorun ilk yılların temel meselelerini teşkil etmiştir. Gerek Berlin Kongresi'nden sonra ortaya çıkan Balkanlardaki sorunun Karadağ ve Yunanistan ile yapılan ve 1881'e kadar devam eden görüşmelerle bir sonuca bağlanması gerekse mali krizin, yine 1881'de Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulmasıyla bir programa oturtulması II. Abdülhamid'in daha sonraki yıllarda uygulayacağı politikalar için elini güçlendiren çözümler olmuştur.³⁷

II. Abdülhamid Ocak 1878'de Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılıp Yıldız'da ikamet etmeye başlamıştır. İlk başlardaki fiziki yetersizliklere rağmen II. Abdülhamid Yıldız'da kalmaktan vazgeçmemiştir. Bu ısrarda güvenlik endişesi ağır basmaktadır. Başta Murad taraftarlarından duyulan rahatsızlık olmak üzere, Ali Suavi ve yandaşlarının sabık sultanı yeniden tahta çıkarmak için Çırağan Sarayı'na yaptıkları baskın, II. Abdülhamid'in Yıldız ısrarının kendisi açısından ne kadar doğru bir karar olduğunu göstermiştir.³⁸ Yıldız Sarayı aslında yeni bir saray değildir; daha önce hiçbir sultan tarafından kalıcı bir ikametgâh yeri olarak kullanılmamıştır. Burayı genişletmelerle birlikte ana ikametgâh alanı yapan kişi II. Abdülhamid'dir.³⁹

³⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s.62.

³⁷ Ahmed Saib, *Sultan II. Abdülhamid ve Saltanatının İlk Yılları*, haz. Adem Kara, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2006, s. 15.

³⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 148-151.

³⁹ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s. 262.

1876'da tahta çıkan, 1909 yılındaki 31 Mart olaylarının ardından tahttan indirilen II. Abdülhamid, otuz üç yıllık iktidar döneminin yaklaşık otuz yılını şahsi iradesiyle yürütmüştür. Abdülmecid ve Abdülaziz'in hükümdar oldukları Tanzimat dönemi boyunca Babıâli'nin etkisinin Saray'dan fazla olduğunu düşünen Abdülhamid, ilk olarak 14 Şubat 1878'de Meclisi tatil etmiş, Babıâli'yi iktidardan uzaklaştırmış, yönetimi tamamıyla ele alıp hususi iradelerle hükümeti yönlendirmiştir. Meşrutiyet'in ilanına kadar sürdürülen idari işleyiş şu şekildedir: Padişah herhangi bir konuda düşüncelerini hususi bir irade ile Babıâli'ye iletir, konu kabinede görüşülür, çoğunlukla padişahın isteğine uygun karar alınır, onaylaması için padişaha sunulur ve icraat aşamasına geçilir. Meşrutiyet'in ilanı ile iktidar gücü tekrar İttihat Terakki Partisi'ne, yani Babıâli'ye geçmiştir.⁴⁰ Durum öyle bir hal almıştır ki, basit memuriyet işleri bile padişaha sorulur olmuştur: "Basra vilâyetindeki bir gümrük memurunun tebdili veya nefi, yahut Viyana'daki Osmanlı sefaretine mahsus araba koşumlarının tâtiri, Bâbıâli odacılarının elbiselerinin yaptırılması için padişahın müsalesinin alınması lazım geliyordu".⁴¹

Gerçi Tanzimat ile Babıâli'nin elindeki gücü Sultan Abdülaziz de almaya çalışmıştı ama onun bu girişimi, II. Abdülhamid'in girişimlerinin yanında oldukça sönük kalmaktadır.⁴² Sivil bürokrasiden yana olan dengeleri Saray lehine bozan II. Abdülhamid, başkanlık sisteminde olduğu gibi, ülke ile ilgili kararları bizzat kendisi almaya başlamıştır. Uzun yıllar Mabeyn katipliği yapan Ahmet Reşit Rey, II. Abdülhamid'in Babıâli'yi tamamıyla devre dışı bırakmasının, 1891'den sonra, Sadrazam Kâmil Paşa'yı birinci sadareten azledip yerine Cevat Paşa'yı atamasından sonra başladığını belirtir. Yirmi sekiz yıl Mabeyn Kitabeti'nde görev yapmış Ali Cevat Bey de, Süreyya Paşa'nın başkatipliğinin sonuna kadar kitabet dairesinin asli görevinin Saray ve Babıâli arasındaki yazışma işlemlerini gerçekleştirmek olduğunu, Tahsin Paşa'nın göreve getirilmesiyle bu birimin tüm Saray işlerini üstlenmeye başladığını, ayrıca diğer devlet işlerinin ve sefaretlerle yazışmaların da merkezi konumuna geldiğini belirtir.⁴³

⁴⁰ Vahdettin Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 72-73.

⁴¹ Faiz Demiroğlu, *Abdülhamide Verilen Jurnaller (Elli Yıldır Neşredilmeyen Vesikalar)*, İstanbul: Tarih Kütüphanesi Yayınları, 1955, s. 7.

⁴² Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2003, s. 338-339.

⁴³ Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017, s.24.

Yazıcı, II. Abdülhamid döneminin kendi içerisinde pek çok çelişkiyi barındıran bir dönem olduğunu ifade eder. Bir yanda ilk anayasasının hazırlanması, parlamento deneyimi, düzenli iktisat ve bütçe uygulamalarıyla artan devlet gelirleri; demiryolu, tramvay ve telgraf gibi ulaşımdan iletişime, eğitimden sağlığa kadar tüm alanlarda sağlanan ilerlemeler ve devletin dünya siyasetinde yeniden dikkate değer bir ağırlık kazanması vardır. Öte yanda ise entelektüellerden devlet adamlarına kadar siyasal yaşamın tüm paydaşları üzerinde kurulan kontrol ve baskı düzeni, hafiye ve jurnalcilik, otuz yıl kapalı kalan Meclis, Kanun-i Esasi'nin rafa kaldırılması gibi siyaset ve demokrasi bilincinin engellenmesine neden olan hareketler ön plandadır. Tüm bunlar aynı dönemde yaşanan çelişkilerin görünen unsurları olarak sıralanmaktadır.⁴⁴

Benzer çelişkiler, II. Abdülhamid'in yönetim yaklaşımında da görülür. Sultanın kararlarında, duruma göre tavır almak gibi bir pragmatizmin ağırlığı hissedilmektedir. II. Abdülhamid, artık devlet işlerinin idaresi için Saray'da bizzat kendisinin kurdurduğu komisyona havale edilen işlerden bir sonuç çıkmayacağını, buralarda oyalanmanın vakit kaybı olduğunu düşünmektedir. Onun pragmatik hamleleri pek çok olayda görülmektedir. Bir yandan, belirli bir konuda komisyon kurulmasını isteyen Babîâlî'yi, vakit kaybı olur, gerekçesiyle reddederken öte yandan, belediyeyi ilgilendiren sıradan bir konuyu şehreminin başkanlığındaki bir komisyona havale edebiliyordu.⁴⁵

Akyıldız, II. Abdülhamid'in 1890'lı yıllardan itibaren Babîâlî'yi devre dışı bıraktığını, bunun tipik bir örneğinin 1894'teki konsolos atamasında görüldüğünü söyler. Bu olayda Bâbîâlî, konsolos atama yetkisinin kendisinde olduğu gerekçesiyle padişahın atadığı konsolosa itiraz etti. Konsolos atama yetkisinin kendisinde olduğunu savunan Abdülhamid, sorunun kâtibin yaptığı bir yanlıştan kaynaklandığını ileri sürmüştür: “Siyasî nezaket açısından bakıldığında bu ikazın aslında gayet sert ve açık bir tehdit olduğu görülür. Zira kısacık irade metninde, yapılanın bir “sehv-i kâtip”, yani kâtipten kaynaklanan bir yanlışlık olduğu üç kere vurgulanır. Bu, böyle bir olayın bir daha kesinlikle tekerrür etmemesi anlamını ihtiva etmektedir.”⁴⁶

⁴⁴ Serkan Yazıcı, “Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılanmanın Değişimi”, *History Studies*, V.6/I.5 (2014), s. 234.

⁴⁵ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 179.

⁴⁶ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 169.

Nihayetinde II. Abdülhamid gücü kademeli olarak Saray'a toplamayı başarmıştır. İşyükü artınca Saray'da çalışan sayısında gözle görülür bir artış gözlemlenmiştir. V. Murat döneminde Saray'daki kâtip sayısı en fazla altı iken bu sayı II. Abdülhamid döneminin ilk yılında (1878) on olmuş, 1890'da on dokuz, 1894'te yirmi dört, 1896'da da yirmi sekize yükselmiştir. II. Abdülhamid, hükümeti devreden çıkarıp işleri kendisine aktarınca Saray'daki bürokratik işlemler tarihteki en yüksek sayıya çıkmış, Saray bürokrasisi Babıâli'nin yerini almıştır⁴⁷:

"1908'e gelindiğinde Saray' hizmetlerinin önde gelen mensupları arasında salnamelerde listelenenler neredeyse kırk sayfalık bir yer tutuyordu. Listelerde yirmiden fazla mabeyn kâtibi, on kadar mabeynci (Kurena), sultanın geleneksel kişisel hizmetkârları, on altı sayfayı dolduracak kadar yaver ve teşkilat yapısı bakanlıkların çoğundan daha karmaşık olan Hazine-i Hassa yer alıyordu. O dönemde yapılan bir tahmine göre Saray' hizmetlerinde, o bölgede güvenlik sebebiyle bulundurulmuş 15.000 kişilik askeri birlik bir kenara bırakılacak olursa, en azından 12.000 kişi çalışıyordu."⁴⁸

Güç, sultan ve halife olarak padişahın etrafında toplanınca II. Abdülhamid kendisine bir dizi özel danışma komitesi kurmuştur. Bu komiteler siyasi, askeri, dini sorunlar gibi temel alanlarda padişaha danışmanlık yapmaktaydı.⁴⁹ II. Abdülhamid, iradesi için kendisine sunulan maruzatın bir kısmını, uzmanlığına güvendiği şahıslara ya da konunun içeriği ve ilgisine göre serasker, başkatip, kuredan herhangi biri veya ilgisi bulunan kuruma havale ederdi. Bununla birlikte, örneğin tıpla ilgili konularda kendisinin değil tabiplerin kararının önemli olduğu ya da adli meselelere müdahale etmediği gerekçeleriyle bazı maruzatları iade etmiştir.⁵⁰ Tahsin Paşa, II. Abdülhamid'in adaletle ilgili durumlarda müdahil olmadığını söylerken padişahın müdahil olmadığı tek alanın adalet ve hakimler olduğunu belirtmektedir.⁵¹

Çoğu alanında uzman olan danışmanlar çeşitli dinlere ve milliyetlere mensuptu. Sultan, danışmanlarından yetkinliğin yanında mutlak sadakat isterdi. Danışmanları arasında İngiliz subayı Hobart Paşa ya da Fransız Yüzbaşı Dreyse gibi isimlerin yanında Müslüman, gayrimüslim, yerli ve yabancı pek çok uzman ve danışman vardı. Burada

⁴⁷ Vahdettin Engin, *Bir Devrin*, s. 72-73.

⁴⁸ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s. 263.

⁴⁹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 344.

⁵⁰ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 176.

⁵¹ Tahsin Paşa, *Abdülhamit, Yıldız Hatıraları*, haz. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s. 32.

fazlasıyla Batılılaşmış mabeyn katipleriyle en muhafazakâr tarikat şeyhleri yan yana bulunmaktaydı. Bu kümede zaman zaman önem kazanan isimlere de rastlanır. Bunlara örnek olarak Mavroyeni Bey, Şeyh Ebülhüda ve İzzet Paşa gösterilebilirdi.⁵²

Tanzimat döneminde Babiâli, rasyonelleşme ve sistemleşme çabalarını, kontrolsüz bir oligarşi geliştirmek için kullanan siyasi ve bürokratik mekanizmanın merkez unsuru konumundayken II. Abdülhamid döneminde tüm Babiâli ve sivil bürokrasi, merkezi Saray’da olan daha geniş bir mekanizmanın enstrümanı durumuna geçmiştir. Bu mekanizmanın içindeki en önemli memurlar bile sistemin küçük birer unsurudur.⁵³ Bununla birlikte Saray’ın tek yetkili merci haline gelmesi, buradaki görevlileri devlet adamları nezdinde son derece önemli kişiler haline getirmiştir.⁵⁴

Saray’ın siyasi örgütlenmesinin merkezi konumundaki Mabeyn, Saray ile Babiâli, dış dünya, vilayetlerdeki valiler ve Avrupa başkentlerindeki Osmanlı diplomatları arasındaki iletişimi kuran siyasi bir sekreteryaya görevini üstlenmiştir. Mabeyn başkatibi, sultanla şahsen görüşebilen az sayıdaki insandan biri olması nedeniyle II. Abdülhamid döneminin önemli bir siması konumundadır. II. Abdülhamid’in saltanatı boyunca üç önemli Mabeyn Başkatibi görev almıştır. Bu isimler önce nazır sonra sadrazam olan Said Bey, Süreyya Paşa ve Tahsin Paşa’dır.⁵⁵ Hem Mabeyn hem de Babiâli yalnız gündüz değil, gece de çalışmaktadır. II. Abdülhamid, bazen gayet basit ve önemsiz konuları bile gecenin bir yarısı Babiâli’ye gönderebiliyordu. Bazı memurların rütbelerinin yükseltilmesine, bazılarına nişan tahsis edilmesine dair iradelerini, sabah saat dört buçukta yaveri aracılığıyla Babiâli’ye ilettiği çok sık olurdu. Sultan Abdülhamid, tek mercii olmanın külfetini kabullenmiş durumdadır. Önemli bir durumda geceleri uyandırılmasına ve kendisinin sorunlardan haberdar edilmesine izin vermiştir.⁵⁶

19. yüzyılın sonlarında katiplik makamı kısmı “Büyük Mabeyn”, sultanın kişisel hizmetlerini karşılayan hizmetçilerinin olduğu kısım ise “Küçük Mabeyn” olarak adlandırılmıştır.⁵⁷ Küçük Mabeyn’deki dairelerde çalışanlar, padişahın şehzadelîği zamanından beri onun yanında olan tecrübeleriyle itimat kazanmış kimselerdir.

⁵² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 174-175.

⁵³ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda*, s. 261.

⁵⁴ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 181-182.

⁵⁵ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 172.

⁵⁶ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 186.

⁵⁷ Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1987, s. 497-499.

Esvapçıbaşılık, seccadecibaşılık, tütüncübaşılık, kilercibaşılık, kahvecibaşılık, kitapçıbaşılık gibi daireler hususi teşkilatı oluşturan dairelerdir.⁵⁸ Büyük mabeyn, Saray'ın kalem dairesidir. Sultanın gelen ve giden tüm yazışmalarının yerine getirilmesinden sorumlu olan bu bölüm, kısa süre içerisinde II. Abdülhamid'in bürokratik sisteminde en önemli daire haline gelmiştir. Burada çalışan kıdemli katipler, sultana doğrudan ulaşma şansına sahip çok az sayıdaki üst düzey yetkililer arasında bulunmaktaydı.⁵⁹ Devletin idaresiyle ilgili önemli kararların alınmasında etkin rol oynayan ve Saray'ın resmi mahiyet taşıyan dairelerini içine alan Büyük Mabeyn, bir nevi danışmanlar ordusu gibi hareket eden dairelerden oluşmaktaydı. Bu daireler Mabeyn Müşirliği Dairesi, Başkitabet Dairesi, Mabeynci Beyler Dairesi, Teşrifat Nazırlığı Dairesi, Teftiş-i Askeri Komisyonu, Maiyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiyesi, Yaverler Dairesi, İzzet Paşa Dairesi, Derviş Paşa Dairesi, Şakir Paşa Dairesi, Kamphofner Paşa Dairesi, Alexandre Karatodori Paşa Dairesi, Hususi Şifre Dairesi ve Mabeyn Mütercimleri Dairesi'nden oluşmaktaydı.⁶⁰

Saray'ın önemli birimlerinden biri de komisyonlardır. II. Abdülhamid döneminin ayırt edici niteliklerinden olan komisyonlar, Saray'da çalışmakla birlikte sürekli oluşları bakımından önem arz etmektedir. Sultanın bizzat başkanlık ettiği komisyonlar arasında Hicaz Demiryolu Komisyon-ı Âlisi, Maliye Komisyon-ı Âlisi, Babıâli Teshilât Sandığı Komisyon-ı Âlisi ile Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi bulunmaktadır.⁶¹ İlk kurulan komisyon, Mart 1878'de Balkanlar'dan gelen muhacir akınıyla başa çıkabilmek, bu göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılayarak iskan edilmelerini denetlemek için kurulan Muhacir Komisyonu'dur. Maliye Komisyonu ile 1900'de kurulan Hicaz Demiryolu Komisyonu'nun ortak noktaları ise her ikisinde de Mabeyn ikinci katibi İzzet Paşa'nın nüfuzlu bir üye olarak yer alması ve yine her ikisinin de onun Yıldız'daki özel dairesinde toplanmasıdır. Bu komisyonlar sistemi aracılığı ile yasama süreci gelişirken, sultan hükümetten ve Babıâli'den gelen yasa tasarılarını komisyona sunarak onların görüşlerini almaktadır. Sultan bu görüşleri gerekli gördüğü takdirde saray müşavirleri ile bazı

⁵⁸ Vahdetin Engin, *Asayiş Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, İstanbul: Yeditepe Yay., 2013, s. 26.

⁵⁹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 262.

⁶⁰ Engin, *Asayiş Sultan*, s. 27.

⁶¹ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s. 276.

bilirkişilere danışır, ancak son sözü nihayetinde kendisi söylerdi. Bu sistem bir tür “alternatif hükümet” sistemini oluşturmaktadır.⁶²

Bu komisyonların nizamnamelerine bakıldığında gerçekten de bakanlıklar arası oluşumlar gibi olduğu ve üyelerinin bizzat sultan tarafından atandığı görülmektedir. II. Abdülhamid, bu komisyonlardan ayrı olarak oluşturduğu Memurin-i Mülkiye Komisyonu aracılığı ile bürokrasideki kontrolünü etkin bir şekilde kullanmaktadır. Memurin-i Mülkiye Komisyonu, sultanın bürokrasideki atama ve terfilerinin denetiminin konusunda merkezi bir rol oynamaktadır. 1896’da kurulan bu komisyon hem personel atamaları hem de personel kayıtlarını denetim altında bulunduran bir merkez haline gelmiştir. Dahiliye nezaretine bağlı tayinlerden sorumlu komisyon varlığını devam ettirse de işlevi Memurin-i Mülkiye Komisyonu’nun bir alt birimi konumuna düşmüştür.⁶³

Tanzimat döneminin en önemli nezareti olan Hariciye Nezareti, II. Abdülhamid döneminde Saray’ın basit bir uzantısı konumuna gelmiştir. Önceleri birçok ismin oturduğu bu koltuğu 1885’ten itibaren on yıl boyunca Kürt Said Paşa doldurmuştur. 1895’ten 1909’a kadar nezaretin başında Tevfik Paşa bulunmuştur.⁶⁴ II. Abdülhamid döneminde merkezde Dışişleri Bakanlığı ve dışarıda diplomatların ağırlığı oldukça azalmıştır. II. Abdülhamid devletin dış ilişkilerini İstanbul’daki büyükelçilerle doğrudan temaslarla yürütmüştür.⁶⁵ Findley dönemin memur profili ve sayısını şöyle özetlemektedir:

“Erkân-ı devlet” onun döneminde eskiye nazaran sayıca fazlaydı. Memurların eskiden olduğu gibi dairelerdeki çıraklıkları uzun sürmüyordu. Birçoğu yeni okullarda okumuş olduklarında dairelerdeki işlerine daha geç başlamış olmalarına rağmen buradaki görevleri daha kısa sürmekteydi. Daha fazla yabancı dil bilen bu memurlar sultandan daha çok çekiniyor ve ona yönelik halife algısı daha güçlüydü. Daha çok nişan taşıyan bu dönem memurları daha çok nişan taşımakta ve kendilerini Babıâli’den çok mabeyn-i hümayuna tabi görmekteydiler. Dolayısı ile gözleri saraya dönüktü. Daha fazla güç sahibi olmaları ancak o şekilde mümkündü. Sultan bir idarecinin varlık sebebiydi; çünkü

⁶² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 174.

⁶³ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda*, s. 305-307.

⁶⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 177.

⁶⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 339.

siyasete ancak sultan için ve sultan sayesinde gelebilirlerdi.⁶⁶ Findley 1876- 1908 arasında en azından ismen de olsa sivil bürokrasideki görevli kişi sayısını 50.000 ile 100.000 kişi olarak açıklamaktadır. II. Abdülhamid'in kendi dönemindeki bürokratik yapıdaki teşkilatları genişletirken buralara sevgisini kazanmış ya da kendisine minnettar olmasını istediği kişilerle doldurduğunu söylemektedir.⁶⁷

II. Abdülhamid bürokrasisinin temel taşlarından biri de “jurnal”dır. 1876-1878 yıllarındaki saray ihtilalleri, Murat sorunu, savaşlar, darbe girişimleri gibi olaylar, II. Abdülhamid'i kamuoyunu daha iyi takip etmek, nüfusu, orduyu ve hükümeti daha iyi denetlemek için geniş bir haber alma teşkilatı kurma yolunda motive etmiştir.⁶⁸ II. Abdülhamid'e çok değişik kişi ve makamlardan jurnallerin geldiği görülmektedir. Bunların birçoğunu bilgi notu olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Zira istihbari bilgi hüviyetindeki bu notlar devlet idarisini kolaylaştıracak mahiyette bulunmaktadır. Bu sayede, ülke genelinde olup bitenler hakkında ilgili nezaret henüz bilgi sahibi değilken II. Abdülhamid konudan haberdar olmaktadır. Dolayısıyla nezaretler bazı işler hakkında saraya malumat verdiğinde II. Abdülhamid zaten meseleye vakıf olduğundan çoğu zaman konu hakkında önceden kararını vermiş oluyordu.⁶⁹ Bu meseleye örnek olarak Rusya elçiliğindeki durumdan haberdar olup olayı ilgililere aktarması ve onların faaliyete geçmesini istemesi gösterilebilir. Büyük devletlerin elçileri Rusya sefaretinde toplanıp uzun müzakereler yaparak birtakım kararlar almışlardı; bu kararlar bir gün sonra muhbir kanalıyla II. Abdülhamid'in masasına konmuştur. Sultan, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı yanına çağırarak elindeki metnin tutanaklarını ona vermiş ve buna göre politika oluşturmasını istemiştir.⁷⁰

Jön Türk dönemine ait bir belgeye göre, Osmanlı payitahtı yirmi bölgeye ayrılmış, her bölgenin başında da bir baş hafiye getirilmiştir. Bu belgedeki listede şehzadelerin sarayları, askeri okullar, medreseler, tekke ve zaviyeler bulunmaktadır; ayrıca II. Abdülhamid'in kardeşi Şehzade Reşat'ın Mevlevi olduğu için, Mevlevihaneler de çok sıkı gözetim altında tutulmaktadır. Belgede hafiyelerin dörde ayrıldığı görülmektedir.

⁶⁶ Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2016, s. 504-505.

⁶⁷ Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s. 268-269.

⁶⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 184-185.

⁶⁹ Engin, *Asayiş Sultan*, s. 34.

⁷⁰ Engin, *Bir Devrin*, s. 132-133.

Birinci kısımda, jurnallerini doğrudan II. Abdülhamid'e ileten saray erkanı bulunur. İkinci kısımda, İstanbul ve vilayetlerde özel olarak jurnal işiyle görevlendirilmiş profesyonel istihbaratçılar bulunur. Üçüncü kısımda, saraya gönderecekleri jurnaller karşılığında maaşlarına ek olarak biraz ödül almayı uman, bu nedenle de muhbirliğe yönelen devlet görevlileri vardır. Dördüncü ve son kısımda ise önemli şahsiyetlerin hizmetindeki *avane* olarak adlandırılan kişiler bulunmaktadır. Faik Paşa avanesi, İzzet Paşa avanesi, Ebulhüda avanesi gibi. Georgeon bütün bu gruplardan ayrı olarak bir grup daha saymaktadır. Bunlar da küçük bir ödül almak için başkalarını ihbar etmekte duraksamayan sokaktaki sıradan adamdır.⁷¹ Faiz Demiroğlu, saraya bilgi akışının iki ana koldan oluştuğunu söyler. Saraya gelen jurnal kanalından ilki bu iş için görevlendirilmiş memurlarken ikincisi padişah'tan ihsan, mevki elde etmek, teveccüh kazanmak, sadakat ve ubudiyet nişanesi elde etme peşindeki kişilerdir. Bunların içinde vezirlerin, nazırların, kumandanların, valilerin, mutasarrıfların, mahkeme reislerinin, din alimlerinin, tekke dervişlerinin ve serbest meslek adamlarının sundukları jurnaller bulunur.⁷²

II. Abdülhamid'in yönetim tarzında jurnalın hemen yanında *sansüre* rastlanır. II. Abdülhamid'e gelene kadar basın ve yayın üzerindeki denetimler zaten yeterince sıkıydı; bu yüzden II. Abdülhamid dönemindeki sansürün alt yapısı kendisinden çok önce hazırlanmıştı.⁷³ 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen *Kanun-i Esasi*'nin 12. maddesinde geçen "*Matbuat kanun dairesinde serbesttir.*" ibaresi aslında bu serbestliğin nasıl olacağını daha baştan ifade etmektedir. 1864 tarihli *Matbuat Nizamnamesi* ve 1867 tarihli *Alî Kararnamesi* yürürlükte olmakla birlikte buna ek olarak *Kanuni Esasi*'nin 36. maddesi eklenmiştir.⁷⁴ Meclis-i Umumi'nin açık olmadığı durumlarda devleti bir zarardan veya tehlikeden korumaya yönelik herhangi bir kanunun görüşülmesi için meclisin toplanması müsait değilse, Heyet-i Vükela'nın vereceği karar, irade-i seniyye ile geçici kanun hükmü ve kuvvetinde olduğu bilgisini içermektedir. İşte bu kanun maddesi uyarınca II. Abdülhamid 2 Ekim 1877'de *İdare-i Örfiye Kararnamesi* ile sıkıyönetim ilan etmiştir. Osmanlı-Rus savaşının olağanüstü şartlarında hayata geçirilen sıkıyönetim, savaş bittikten sonra birçok alanda gevşese de basın üzerindeki etkisini sürdürmüştür. II. Abdülhamid döneminde, 1864 tarihli *Matbuat Nizamnamesi* yürürlükte kalmış, ancak

⁷¹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 185.

⁷² Demiroğlu, *Abdülhamide Verilen*, s. 8.

⁷³ Georgion, *Sultan Abdülhamid*, s. 187.

⁷⁴ Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, İstanbul: Bağlam Yay., 2007, s. 37.

1857 tarihli *Matbaa Nizamnamesi* yürürlükten kaldırılarak yerine 22 Ocak 1888’de kabul edilen *Matbaalar Nizamnamesi* hazırlanmıştır. Altı yıl yürürlükte kalan bu nizamnamenin yerine 19 Aralık 1894’te Matbaalar ve Kitapçılar hakkında yeni bir nizamname yürürlüğe girmiştir. 29 Temmuz 1909 tarihinde ise yeni *Matbaalar Kanunu* yürürlüğe girmiştir.⁷⁵

II. Abdülhamid, 1878’de başlattığı sansür yasalarının haklılığını savunmak için 24 Haziran 1898 tarihli bir irade yayımlamıştır. İradede, sansür memuriyetinin Avrupa ve Amerika’da da var olduğu ve matbuatın bütün ülkelerde kanuna tabi yürütüldüğü ifade edilmiştir.⁷⁶ Gazeteler, doğrudan sansür yanında devletten aldıkları parasal yardımlarla da kontrol edilmektedir. Sultan Abdülmecid zamanından beri gazetelere devlet bütçesinden maddi yardımlar yapılmaktaydı. II. Abdülhamid döneminde de devam eden bu uygulamada yardım miktarı daha da artırılmıştır: “Ödemeler gazete veya derginin durumuna göre Maarif veya Hariciye Nezareti bütçelerinden yapılmaktadır. Bazen resimli gazetelere iyi kâğıt kullanmaları ve klişe masrafları için ek yardım yapılması gerektiğinde, bu ödemeyi Padişah şahsi parası ile yapmıştır.”⁷⁷ Böylece saray kendisine bağlı bir basın oluşturmakla kalmamış, bu basını koruyup kollamaya yönelik bir yönetim tarzı da geliştirmiştir.⁷⁸

II. Abdülhamid’in dış basını kontrol politikası ise çok farklıdır. Bu yayınların Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine yönlendirebileceğini çok iyi bilen padişah dış basını çoğu zaman tekzip yöntemiyle kontrol etmeye çalışmış, kimi zaman da yazının lehte ya da aleyhte olmasına göre yazara para ödenmesini sağlayarak denetim mekanizmasını işletmiştir. Dış basının kontrolü ve gerektiğinde sansürlenmesi Matbuat-ı Ecnebiye aracılığıyla yerine getirilmiştir. 1883 yılı başlarında Hariciye Nezaretine bağlı olarak kurulan bu kurumun görevleri arasında dış basını takip ederek gerektiğinde yanlış haberleri tekzip etmek, muzır neşriyatın ülkeye girişine engel olmak ve iç basına haber veren ajansların gönderdikleri telgrafları kontrol etmek gibi unsurlar bulunmaktaydı.⁷⁹ Bununla birlikte elçilikler de bulundukları ülkelerde çıkan yazılar hakkında devleti

⁷⁵ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde*, s. 38-39.

⁷⁶ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde*, s. 49.

⁷⁷ Ziyad Ebuzziya, “II. Abdülhamid Döneminde Basın ve Basın Hareketlerine Bakış” II. Abdülhamid Dönemi ve Sempozyum Bildirileri, haz. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Seha Neşriyat, 1992, s. 125.

⁷⁸ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Ankara: Paragraf Yay., 2005, s. 31.

⁷⁹ Zekeriya Kurşun, “II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti’nin Kurulması ve Faaliyetleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.I, (2000), s.107.

sürekli bilgilendirmektedir. Diğer yandan, Mabeyn-i Humayun'da bulunan Tercüme Kalemi de dış basının kontrolü konusunda çok çaba harcamaktaydı.⁸⁰

Avrupa basını genellikle II. Abdülhamid'in hassas olduğu noktaları ön plana çıkarmıştır. Özellikle Abdülhamid'in saltanatına karşı yapılan olumsuz yayınlara ağırlık verilmiştir. En çok işlenen konular, V. Murat'ın yeniden tahta çıkarılması ya da padişahın öldürülmesi gibi II. Abdülhamid'i tedirgin eden konulardır. Örneğin Paris'te yayınlanan *Moniteur Universelle* adlı gazete, 21 Ocak 1892 tarihli nüshasında Yıldız Sarayı'nda bir gizli cemiyetin kurulduğundan bahsetmektedir. Devlet, dış basındaki bu tür haberleri çoğunlukla tekzip ettirmiş, bunların ülkeye sokulmasını yasaklamıştır.⁸¹

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, II. Abdülhamid'in padişahlığı sırasında üst düzeyde görevler üstlenen Necib ve Selim Melhame kardeşlerin hayatını ve siyasi faaliyetlerini incelemeyi amaç edinmiştir. Osmanlı bürokratik yapısı içinde pek çok yerde kritik görevler üstlenmiş ve padişahın güvenini kazanmış sadık birer Osmanlı bürokrati olan Melhame kardeşleri ele almaktadır.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı tarihi açısından çok kritik bir zamanda tahta çıkan II. Abdülhamid, otuz üç yıl süren saltanatı sırasında devletin geleceği açısından çok önemli kararlara imza atmış bir padişaktır. Bugün bile sonuçları tartışılan icraatları yerine getirirken deneyim ve donanımına güvendiği, fikirlerini önemseydiği bürokratlarla çalışmıştır. Tarihçilerin "Saray'ın Adamları" olarak adlandırdığı farklı din ve milletlere mensup birçok bürokrat Saray'da danışman, komisyon üyesi, nazır ya da farklı unvanlarla görev yapmıştır. Müslüman ve Arap coğrafyaya oldukça önem veren II. Abdülhamid'in bürokratları arasında İkinci Kâtib İzzet Paşa, Suriyeli Naum Paşa, Lübnanlı Maruni Selim Melhame Paşa, kardeşi Necib Melhame Paşa, Şeyh Zâfir ve Ebu'l Hüda gibi Arap kökenli danışmanlar olarak öne çıkarlar.

⁸⁰ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1960, s. 46-47.

⁸¹ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde*, s. 111.

Bu alışma, Arap kökenli Melhame ailesine mensup iki bürokratın, Selim ve Necib Melhame kardeşlerin biyografisini, dönemin zorlu siyasi şartları içinde yerine getirdikleri icraatlarını, ilk elden belge ve kaynaklara dayanarak ayrıntılı bir şekilde incelemesi bakımından önemlidir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, II. Abdülhamid'in iki önemli brokratını, Selim ve Necib Melhame kardeşlerin yaşamı ve devlet yönetimindeki faaliyet ve icraatlarıdır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada veriler çoğunlukla Osmanlı arşivi belgelerinden toplanmıştır. Arşiv belgelerinde yer alan Arap harfli bu metinler tek tek okunmuş, latin harfleriyle yeniden yazılmış, içeriklerine göre sınıflandırılmış, yorumlanmış ve amaca uygun metinler seçilmiştir. Bu nedenle çalışma için en uygun yöntemin doküman analizi olduğu sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM 1: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BÜROKRASİNİN ÖNEMLİ KİŞİLERİ: MELHAME KARDEŞLER

1.1. Melhame Kardeşler

Abdülhamid dönemi jurnal sistemi, Düyûn-ı Umûmiye, Reji, tarım ve madenler gibi hem ekonomik hem de idari ve siyasi yapının içinde yer alan kardeşler hem etkin olarak kendilerini gösterdikleri Abdülhamid döneminde hem de Meşrutiyet sonrası dönemde isimlerini duyurmuşlardır. Lübnanlı bir avukat olan Başare (1824-1867) ve Suriye Ortodoks soyundan gelen İskenderiyeli Warda Al-Jarwa'nın (1835-1915)⁸² çocukları Osmanlı tarihi açısından son derece önemli bir dönemi kapsayan II. Abdülhamid dönemi içinde Saray'la kurdukları ilişki nedeniyle özel bir yere sahiptirler.

1893 yılı, Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'nin kurulduğu, böylece tarımsal bürokrasinin nihai yapısına kavuştuğu yıl olduğu kadar Selim Melhame'nin II. Abdülhamid dönemi bürokrasisinde edineceği yerin sağlam bir temelini atacağı bir yıldır aynı zamanda.⁸³ Selim Melhame, genç yaşta İstanbul'a gelen, birçok devlet kurumunun alt kademelerinde çalıştıktan sonra yükselmenin yolunun Saray'dan geçtiğini anlamakta gecikmeyen, kurnaz ve hırslı bir saray jurnalcisi olarak da değerlendirilmektedir.⁸⁴

On beş yıl nazırlık görevinde bulunma başarısını, Selim Melhame'nin üstün zekasına bağlayan Kansu, bu süre içerisinde ülkenin doğal kaynaklarını koruma bahanesiyle, onun, şahsi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini söylemektedir. Kansu, Selim Melhame'nin yabancı şirketlere verilmesine yardımcı olduğu imtiyazlar karşılığında aldığı komisyonlarla 30 milyon Frank'tan daha fazla bir gelir elde ettiğini de belirtir.⁸⁵ Dönemin Servet-i Fünun'unda, 1909'da Cenap Şehabettin, "O zamanlar madenlerimiz gerekli olduğu seviyelerde işletilmiyordu. Özellikle ruhsat almakta müşkilat vardı. Evvela, doymak bilmeyen Selim Melhame'den (II. Abdülhamid devrinin en ünlü devlet adamlarındandır) başlayarak en küçük evkaf memuruna kadar bir yığın açları doyurmak,

⁸² Jens Hanssen, "Malhame-Malfame": Levantine Elites And Transimperial Networks on the Eve of the Yong Turk Revolution", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 43, No.1 (2011), s. 34.

⁸³ Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008, s. 84.

⁸⁴ Abdülhamit Kırmızı, "II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1998, s. 46.

⁸⁵ Aykut Kansu, *1908 Devrimi Elusive Transformation The Revolution of 1908 in Turkey*, çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yay., 1995, s. 180.

sonra, senelerce mabeynle Hükümet daireleri arasında koşmak, vakit ve nakidi sarf etmek lazımdı...”⁸⁶ diye yazarak, o dönemde maden işletmesi için izin alımının zorluklarını ve imtiyazla işletilen maden sayısındaki dengesizliği vurgular.

Loonard Fischer’in makalerinden alınan ve Erol Makzume’nin kitabında aynen yer alan şu bilgiler de madenlerle ilgili eleştirilere örnek olarak verilebilir: “1902 yılında Karaman’daki kömür madenlerinin işletmecilerinden olan Alman işadamı Frank ve Polonyalı Tcherkowski’den sebepsizce yüklü miktarda para talep etmiş, onlar para ödemeyi kabul etmeyip durumu elçiliklerine iletmişler, buna rağmen Selim Melhame madeni alma konusunda ısrarcı davranmış, hatta maden gelirinin bir kısmını II. Abdülhamid’in damadı Nurettin Paşa’ya bırakmıştır. Bu arada, duruma itiraz eden Fazıl Paşa İstanbul’dan sürülmüştür. Melhame, İzmit Sancağı Karasu’da bulunan çinko madenini, işletmecisi Hasan Efendi’nin elinden alarak Harbiye Nazırı Rıza Paşa ile işletmeye başlamıştır. Selim Melhame, 1902 yılında Ermeni Tacir Halaçyan’ın İzmit ve Bursa’da bulunan 33 madeni için maden başına 5000 lira talep etmiş, Halaçyan’ın ödemeyi reddetmesi üzerine madenleri ondan alarak Sultan’ın damatlarına, mabeyncilere ve şeyhülislama dağıttırıştır”.⁸⁷

Ancak, Erol Makzume, hem imtiyazlarla ilgili yapılan suçlamaların hem de Kansu’nun iddialarının gerçeği yansıtmadığını söyler. Makzume’ye göre, Leonard Fischer’in makalesine dayandırılarak yapılan imtiyaz açıklamaları, Selim Paşa’yı yakından tanıyan ve onu çekemeyen bir Suriyeli tarafından Fisher’a aktarılmıştır. Makzume, Kansu’nun kaynak gösterdiği belgelerde iddia edildiği gibi, Selim Melhame’nin nezaretine bağlı imtiyazlardan otuz milyon frank komisyon edindiğine dair bir açıklamanın olmadığını belirtir; aile arşivindeki mektupları da kaynak göstererek Selim Melhame’nin Avrupa’da bulunduğu ilk yıllarda maddi sıkıntı çektiğini, bu yüzden de varlıklı Fransız ve Alman damatlarından borç aldığını söyler.⁸⁸

Kansu, kardeş Necib Melhame hakkında da tüccar olarak bulunduğu Tunus’ta defalarca yargılandığı, üç kez fiili tecavüzde bulunduğu, ticarete hile karıştırma suçu sabit görülmesine rağmen hapse girmekten bir şekilde kurtulduğu ve Tunus’tan sınır dışı

⁸⁶ Haydar Kazgan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme*, İstanbul: Vakıfbank1999, s. 58.

⁸⁷ Erol Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi*, İstanbul: MD Basımevi, 2019, s. 39.

⁸⁸ Erol Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 40.

edildiği bilgilerini aktarmaktadır. 1897’de İstanbul’a, kardeşinin yanına gelen Necib Melhame saray hizmetine girerek Avrupa’da Jön-Türkler ile mücadele etmeye başlamıştır.⁸⁹ Necib Melhame’nin, özellikle Yıldız suikasti olayında jurnalcilerin abartılı raporlarını teşhir ederek padişaha, bu raporları hazırlayanların büyük kısmının güvenilir olmadığını gösterdiği, gayret ve başarıları nedeniyle vezir rütbesini aldığı, Avrupalılarla ilişkilerinin de kardeşi Selim Paşa ile olan ilişkiden daha iyi olduğu belirtilmektedir.⁹⁰

Quatert da Selim Melhame ile ilgili bir haksız gelir iddiasının Rouvier Projesi’nde gerçekleştiğini söylemektedir. 1902-1903 kamu borçlarının konsolidasyonu ile ilgili Rouvier Projesi’nin gündemde olduğu dönemde bu projeye muhalif olanların başında Selim Melhame’nin geldiğini ve 7 ay blokelenen bu projenin ona verilen rüşvetle aşıldığını dile getirmektedir. Padişahın hususi murahhası olarak Selim Melhame konsolidasyonun şartlarını Alman Elçisi Marschall von Bieberstein ile görüşmüştür. Ancak Sadrazam Said Paşa’nın ve Rusya dışındaki diğer Avrupa devletlerinin desteğine rağmen proje, Selim Melhame’nin başında bulunduğu grup tarafından engellenmiştir. Bu engelin rüşvetle ortadan kaldırılmış olduğu iddiasında bulunan Quatert, Alman Elçisi’nin 9 Ocak 1903 tarihli raporuna göre de Selim Melhame’nin projenin gerçekleşmesi için padişaha yalvardığı, bunun üzerine padişahın karara muhalefet etmekten vazgeçtiğini söylemektedir.⁹¹ Özellikle bu dönemde, Selim Melhame’nin II. Abdülhamid ile olan yakın ilişkisi nedeniyle sadrazamlık makamını atlayarak doğrudan padişahla görüşüyor olması Sadrazam Said Paşa’nın amansız düşmanlığını kazanmasına neden olmuştur⁹². Erol Makzume de Rouvier Projesi’yle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bütçe açığı için çözüm arayışında olan Abdülhamid dış borç dönüşümü için Düyûn-ı Umûmiye İdaresi bağlamında dış borçların konsolidasyonunu önerince, durumdan haberdar olan Paris Büyükleçisi Münir Paşa, temasta olduğu Fransız devlet adamı Maurice Rouvier’in konuya uygun bir plan geliştirdiği haberini Saray’a ulaştırdı. 24 Ocak 1902’de Rouvier dosyası Saray’a ulaşınca dosyayı inceleyen Abdülhamid ile Sadrazam Said Paşa getirilen teklifi ham ve ülke çıkarları için yetersiz buldular. Talepleri üzerine daha sonra yapılan ufak iyileşmelerle uygulamaya geçilebileceğine karar verdiler.”⁹³

⁸⁹ Kansu, *1908 Devrimi*, s.186., Kırmızı, II. Abdülhamid Dönemi, s. 47-48.

⁹⁰ Kırmızı, “II. Abdülhamid Dönemi”, s. 48-49.

⁹¹ Quatert, *Anadolu’da Osmanlı*, s. 73-75, 427.

⁹² Kırmızı, “II. Abdülhamid Dönemi”, s. 48.

⁹³ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 52.

Temelde, Bağdat Demiryolu için finansman arayışını da içeren bu projenin devlete getireceği ek yükü ve sakıncalarını, Selim Melhame 10 Haziran 1902 tarihli layihasında belirtmiştir. Meclis-i Vükelâ'nın, borcun düzenli ödemesi yapıldıkça bu planın herhangi bir sakıncası olmayacağı yönündeki görüşüne katılmadığını belirten Selim Melhame, Alman ve Fransız Büyükelçilerinin baskıları sonucu gerçekleşen borç birleştirmesinin ilk başta devletin çıkarları lehine gözüktüğünü, ancak aslında Düyûn-ı Umûmiye gelirlerinin artırılması için konulacak vergileri birleştirdiğini, bu yolla vatandaşları Bağdat Demiryolu hissedarı olan diğer devletlerin desteğinin alınmak istendiğini vurgulamıştır. Ona göre bu sayede Düyûn-ı Umûmiye yabancı bir devlet idaresi konumundaymış gibi çalışacağı için kontrol ellerinde olacak ve istediklerini rahatça yapabileceklerdir.⁹⁴

Aralarında Selim Melhame'nin de bulunduğu Nazırlar Kurulu 25 Haziran 1902'de toplanmış, yaptıkları değerlendirme sonucu Rouvier'in önerdiği planda yapılan bazı değişiklikleri doğru bulmamış, bu kararı da saraya bir mazbatayla sunmuşlardır. Başta Almanların, özellikle de Alman Büyükelçisi Marshall von Bieberstein'nin başlatmak için ısrarcı olduğu bu proje, istenilen yıllık hizmet ödeme garantisinin yetersiz, teklif edilen amortisman oranının düşük ve Türk piyangosuna biçilen tahvil değerinin az olması nedeniyle Hükümet tarafından reddedilmiştir. Selim Melhame, Sadrazam Said Paşa'ya rağmen, bu projenin sakıncalarını ve getireceği ağır yükümlülükleri Abdülhamid'e bizzat kendisi aktarmış, bu projeyle ekonominin soluk alacağını düşünen padişahın projeden vazgeçmesini sağlamıştır. Ne var ki bu kez de Rus Büyükelçisi Zinoviev ile olan dostluğu bahane edilmiş, Selim Melhame'nin bu dostluk hatırına Bağdat Demiryolu'na karşı olan Ruslara destek çıkmak için Rouvier planını bloke ettirdiği iddia edilmiştir.⁹⁵

1.1.1. Selim Melhame

Selim Melhame'nin *Sicil-i Ahval*'deki kaydında, ilk görev yeri olarak, yirmi yaşında çalışmaya başladığı Şuray-ı Devlet Evrak Odası görülmektedir. Daha sonra, bin dört yüz yirmi beş kuruş maaşla Suriye Vilayeti tercümanlığına tayin edilen Selim Melhame, buradan da istifa ettikten sonra Hariciye Nezareti Muharrerat-ı Ecnebiye Kalemi'ne geçmiştir. 93 Sene-i Hicriyesinde gönüllü olarak Sırbistan savaşına katılmış, 14 Ekim 1878'de dört bin kuruş maaşla Rumeli Terakki Komisyonu Fransızca Kitabetine tayin

⁹⁴ BOA., Y. PRK. BŞK. 66/107.

⁹⁵ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 53.

olmuştur. 13 Eylül 1879'da maaşı düşürülmüş ve 6 Kasım 1879'da Bulgaristan Komiserliği Maiyet Memurluğuna tayin edilmiştir; ancak bu görevden affını istemiştir. 13 Ocak 1880 tarihinde altı bin kuruş maaşla Vergi İdaresi'nde müşavirliğe, 13 Ocak 1882'de ise Düyûn-ı Umûmiye Müşavirliğine atanmıştır. 25 Eylül 1883'de maaşı yedi bin beş yüz kuruşa çıkartılan Selim Melhame, İdare-i Varidat Mahsusası Müdür Muavinliğine getirilmiştir. 13 Mart 1886'da on üç bin yedi yüz elli kuruş maaşla Genel Müdür olan Selim Melhame'nin maaşı 13 Mart 1891 tarihinde yirmi bin sekiz yüz otuz beş kuruşa çıkmıştır. Bu tarihten bir yıl sonra, 14 Mart 1892'de Düyûn-ı Umûmiye Meclis İdaresi kararıyla görevi sonlandırılan Selim Melhame'nin 13 Şubat 1893'te, on beş bin kuruş maaşla Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'ne tayin edildiği bilgisi yer almaktadır.⁹⁶

14 Haziran 1849 tarihinde Beyrut'ta⁹⁷ dünyaya gelen Selim Melhame'nin vaftiz tarihi 15 Ekim 1851 olarak görülmektedir. Selim Melhame'nin Antura Koleji'nde aldığı Fransızca eğitim, onun hayatında önemli bir yer işgal etmiştir. 1868'de eğitimini tamamlayan Selim Melhame, İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Şura-yı Devlet arşivlerinde stajyer olarak çalışmaya başlayan Selim Melhame, aynı zamanda Mekteb-i Sultanî'de, yani Galatasaray Lisesi'nde de mubassır⁹⁸ olarak çalışmaya başlamıştır.⁹⁹ Çevresi tarafından uzun boylu, meraklı ve güler yüzlü olarak tarif edilen Selim Melhame'nin 1881'de Fransız Aimee Crespın (1855-1944) ile olan evliliği, onu Pera'nın yüksek finans ve bankacılık çevrelerine dahil etmiştir. 1889'da artık Taksim Meydanı yakınlarındaki Sıraselviler'de lüks bir mülke sahip olan Selim Melhame'nin ulaştığı zenginlikte o dönem görev yaptığı Düyûn-ı Umûmiye Müdürlüğü'nün yanı sıra eşinin de önemli katkıları bulunmaktaydı.¹⁰⁰

Her ne kadar eşi vasıtasıyla kurduğu ilişkiler, Selim Melhame'nin çevresinin zenginleşmesini sağlamış olsa da onun, başarısının asıl temelini Mektebi Sultani'de mubassır olarak çalıştığı dönemde attığı görülür. Arapça, Fransızca ve Türkçe dillerine olan hakimiyeti, okul yönetiminin ilgisini çekerken bu okulda okuyan Saray'ın üst düzey memurlarının çocuklarına verdiği dersler nedeniyle bu bürokratlarla yakınlaşma imkânı

⁹⁶ BOA., DH. SAİD 0072 /34.

⁹⁷ BOA., DH. SAİD 0072/34.

⁹⁸ Mubassır: Okullarda öğrencilerin durumları ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli kimse / TDK Sözlüğü.

⁹⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 17.

¹⁰⁰ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 35.

da tanımıştır: “Ders verdiği önemli bürokratların çocukları arasında Sadrazam Fuad Paşa’nın iki oğlu Nazım ve Kazım Beyler, Hilmi Bey’in Osmanlı Prensesi ile evlenen oğlu İzzet Bey, bir paşanın oğlu olan Muhtar Bey, Bâbiâli nazırlarından Reşat Fuat ve Galip Beyler de bulunuyordu.”¹⁰¹

Selim Melhame’nin Osmanlı bürokrasisi içinde başarılı bir sicili bulunmaktaydı. Payitahtta başladığı memuriyet hayatına, 1871’de Suriye’ye yaptığı kısa bir yolculuk sayılmazsa, Dışişleri’nde devam etmiş, sonra Yıldız bürokrasisine dahil olmuştur.¹⁰² 1876’da Osmanlı-Sırbistan savaşına gönüllü olarak katılan Selim Melhame, cephede siyasi delege yardımcısı olarak görev yapmıştır.¹⁰³ Şubat 1877’de savaşın sona ermesinin ardından İstanbul’a dönmüş, bu kez patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı’na kardeşi Filip ile gönüllü olarak katılmıştır. Burada yabancı dil bilmenin avantajını kullanan Selim Melhame cephede telgraf trafiğinin denetiminden sorumluydu.¹⁰⁴

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı’ndan sonra, 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antlaşması, Balkanlarda çeşitli değişiklikler içermekteydi. Yönetimsel olarak ortaya çıkan Doğu Rumeli Vilayeti, özerkliğe sahip olmakla birlikte idaresi Osmanlı yönetimine verilmişti. Bu özerk yönetimi denetlemek üzere Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Osmanlı devletinin yer aldığı “Doğu Rumeli Komisyonu” kuruldu. Komisyonun görevleri arasında, bu bölgede yaşayan etnik unsurların ahengini denetlemek, reformlar sunmak ve Müslüman halkın, müftülerin ve vakıfların haklarına sahip çıkmak gibi maddeler bulunmaktaydı. 18-30 Eylül 1878’de ilk celse çalışmalarına başlayan komisyonda Osmanlı komiserliğine Müşir Asım Paşa, yardımcı komiserliğe Sahak Abro olarak tanınan Abro Efendi, katipliğe de Selim Melhame atanmıştı. Görüşme dilinin Fransızca olması iyi Fransızca bilen memurların buraya atanmasında önemli bir faktör olmuştu. Komisyon katipliğini Osmanlı adına atanmış Selim Melhame, Fransa adına A. Rozet, Rusya adına da Izvolski yürütmüştür. Burada 26 yaşında Osmanlı Devleti adına görev üstlenen Selim Melhame dış siyasette yakın ilişkiler kurma fırsatları bulmuş, kazandığı deneyimle daha sonra işine yarayacak yakın ilişkiler kurma fırsatı yakalamıştı.

¹⁰¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 17-18.

¹⁰² Hanssen, “Malhame-Malfame”, s.36.

¹⁰³ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 18.

¹⁰⁴ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 19.

Selim Melhame'nin buradaki görevi 14 Ekim 1878 ile 14 Ekim 1879 tarihleri arasındaki bir yılı kapsamaktaydı.¹⁰⁵

Osmanlı Hükümeti, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri'ne olan borçlarını ödemek için 22 Kasım 1879 günü bu kurumlarla 1878 *Kararnamesi*'ne imza atmak zorunda kalmıştır. Hükümetin alkollü içecek, pul, İstanbul bölgesinde çıkan deniz ürünleri, Edirne, Samsun ve Bursa'da üretilen ipek öşrü, tömbeki ve tütün tekeli gibi faaliyetlerin vergilerinin toplanması ve işletme hakkını on yıl süreyle Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri'ne devretmesi¹⁰⁶ sonucu Rüsum-u Sitte adlı yeni bir kurum kurulmuştur. Rüsum-u Sitte İdaresi, iç borçları ödemek amacıyla Osmanlı Bankası ve Galata Bankerlerinin Maliye Nezareti'ne bağlı olarak kurdukları yönetimin ismiydi. Galata'nın önemli bankerlerinden biri olan Yorgo Zarifi'nin desteğiyle Selim Melhame 13 Nisan 1880'de, 50 Osmanlı Lirası maaşla bu idarede memur olarak göreve başladı. Selim Melhame, buradaki başarılı çalışmalarından dolayı 12 Aralık 1881'de idarenin müşavirliğine terfi etti.¹⁰⁷

13 Ocak 1882'de Rüsum-u Sitte'deki hükümet adına yürüttüğü müşavirlik görevinden ayrılıp yine aynı maaşla Düyûn-ı Umûmiye'ye geçmiştir. 1883 yılında II. Abdülhamid kendisini *ula sanisi* (Yüksek rütbenin birinci sınıfı) rütbesi ile taltif etmiştir. 24 Eylül 1883'te maaşı 75 Osmanlı lirasına çıkarılarak idarenin genel müdür yardımcılığına getirilen Selim Melhame bu tarihten üç yıl sonra, 13 Mart 1886'da Osmanlı Hükümeti adına genel müdür olarak atanmış ve maaşı 137,5 Osmanlı lirasına yükseltilmiştir. Saray protokol şefi Münir Paşa, Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa'ya bir mektup göndermiş, mektubunda Düyûn-ı Umûmiye İdaresi genel müdürlüğünden ayrılıp Osmanlı Bankası müdürlüğüne atanan Gaston Auboyneau'nun yerine idare genel müdürlüğüne Selim Melhame Efendi'nin getirilmesi için girişimlerde bulunmasını talep etmiştir. II Abdülhamid'in bilgi ve iradesi doğrultusunda yazıldığı anlaşılan notadan önce de girişimlerin başladığı görülmektedir. Zira Musurus Paşa 26 Mayıs 1885'te İngiliz devlet adamı ve İngiltere adına Düyûn-ı Umûmiye'de görevli komiseri Edward Playdel-Bouverie'ye gönderdiği mektupta Düyûn-ı Umûmiye genel müdürlüğünden ayrılacak olan Gaston Auboyneau yerine idarenin müdür yardımcılığını yapan Selim Melhame'nin

¹⁰⁵ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 20.

¹⁰⁶ Resul Narin, "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı", *Karadeniz Araştırmaları*, C.6, S. 21, (2009), s. 50-51.

¹⁰⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 23.

bu göreve tayin edilmesi için destek olmasını istemektedir. Sonuçta, 1886 yılında Düyûn-ı Umûmiye Dairesi'nde Osmanlı Müdürü olarak göreve başlayan Selim Melhame buradaki görevini 1892 yılına kadar sürdürmüştür. Rûsum-u Sitte'de çalıştığı yıllar da sayılırsa Selim Melhame her iki idarede kesintisiz olarak on iki yıl hizmet etmiştir. 17 Mart 1892'de yabancı basında çıkan bir habere göre, Düyûn-ı Umûmiye'nin yapılan yıllık kongresinde Başkan Caillard'ın görevini bir yıl daha sürdürmesine karar verilirken Genel Müdür Selim Melhame'nin ise görevine son verildiği bilgisi aktarılmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında, gelişim ve reform tekliflerine olan karşı tutumu ve adının entrika ve adam kayırma gibi olaylara karıştığı gerekçeleri yer almaktadır.¹⁰⁸

Selim Melhame'nin, Düyûn-ı Umûmiye'de görevliyken aynı zamanda hafiye teşkilatında da çalıştığı bilinmektedir. II. Meşrutiyet sonrasında yazılan anılarda, buradaki görevi boyunca Düyûn-ı Umûmiye icraat bölgesi olan Beyoğlu'ndaki politik ve diplomatik çevrelerle arasını iyi tutan Selim Melhame'nin, yabancı diplomatların, paşaların ve İstanbul burjuvazisinin üyesi olduğu Cercle d'Orient Kulübü'nü izlediği, buralardaki jurnaller sayesinde II. Abdülhamid'le yakın ilişkiler kurarak yükseldiği iddia edilmektedir.¹⁰⁹ Buradaki görevinin ardından adı Lübnan Mutasarrıflığı için geçmiş, ancak gerek Fransız bürokrasisinden gerekse içeriden yapılan engellemeler yüzünden bu göreve gelememiştir. Buna rağmen Selim Melhame 1893 yılının şubat ayında Orman, Maden ve Tarım Nazırı olarak atanmıştı. Selim Melhame, nazırlık görevini 1908 yılına kadar yaklaşık 15 yıl boyunca sürdürmüştür.¹¹⁰

Selim Melhame II. Meşrutiyet'ten birkaç gün sonra ailesiyle birlikte İtalya'ya firar etmiş ve Floransa'ya yerleşmiştir. Selim Melhame'nin, bu tercihinde Floransa valisiyle tanışıklığı önemli bir rol oynamıştır. 1911'de Trablusgarp Savaşı'nın başlamasından sonra ise Osmanlı pasaportuyla İtalya'da kalmasının sorun teşkil edeceğini düşünüp bir süre İtalya dışında kalmaya karar vermiştir. Eşiyle, önce Fransa'nın Nice şehrinde kısa bir süre Majestic Otel'de kalmış, ardından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar İsviçre'de Montreux Palace Oteli'nde ikamet etmiştir.¹¹¹ 1918'de tekrar Floransa'ya dönen Melhame ailesi, burada iki yıl kaldıktan sonra San Remo'ya yerleşmeye karar vermiştir. Selim Melhame, öldüğü tarih olan 10 Aralık 1937'ye kadar kendisine ait Corsa Cavalotti

¹⁰⁸ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 22-26.

¹⁰⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 35.

¹¹⁰ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 37.

¹¹¹ Metin Hasırcı, *II. Abdülhamid'in Derin Devleti*, İstanbul: Kum Saati Yay., 2013 Hasırcı, s. 281.

no 19'daki Villa Megliva'da yaşamını sürdürmüştür. Selim Melhame'nin naaşı Floransa'da San Miniato Mezarlığı'nda, ailesine ayrılan yere defnedilmiştir. Selim Melhame'nin ölüm haberi dış basında da yer almıştır. 13 Aralık 1937 tarihli The Ottawa, 14 Aralık 1937 tarihli The New York Times ve yine 14 Aralık 1937 tarihli New York Herald Tribune gazeteleri Fransa'ya yeni tayini çıkan Kanada Büyükelçisi'nin eşi Kontes de Dampierre'nin babasının ölüm haberini vermişlerdir.¹¹²

Selim Melhame'nin ölümünden sonra eşi San Remo'da oturdukları Villa Meglia'dan ayrılarak çocuklarının bulunduğu Floransa'ya gitmiştir. Birkaç yıl sonra çocukları onu Floransa'nın Fiesole bölgesindeki *Mavi Rahibeler Manastırı*'na yerleştirmiş, burada rahibe hayatı sürdüren Aime Melhame 1944 yılında aynı manastırda hayata gözlerini yummuştur. Selim Melhame'nin İstanbul'a ya da vatanı Lübnan'a dönmesi için şartlar hiçbir zaman uygun olmamıştır. Nazırlığı döneminde Lübnan'daki Marunilerin hakları için çaba harcamasına rağmen II. Meşrutiyet sonrasında ülkesine yerleşmesine izin verilmemesi ve yıllar sonra Fransız mandası altındaki Lübnan Hükümeti'nin 21 Ekim 1937'de kendisini üst sınıftan olmayan *Vermeil Merite Libanais* nişanı ile taltif etmesi, daha önce II. Abdülhamid ve birçok yabancı ülke tarafından verilmiş daha prestijli nişanları bulunan Selim Melhameyi hayal kırıklığına uğratmıştır.¹¹³

1.2. Necib Melhame

13 Nisan 1856'da Beyrut'ta doğan Necib Melhame¹¹⁴ 13 yaşında babasını kaybettikten sonra bir süre Mısır'da, büyükbabasının yanında yaşamıştır. Selim Melhame'nin Düyûn-ı Umûmri'de müdür olduğu dönemde Mısır'dan ayrılarak İstanbul'a gelen Necib Melhame kısa bir süre sonra ağabeyinin çalıştığı kurumda stajyer olmuştur. Daha İstanbul'a gelmeden önce, henüz 21 yaşındayken, Selim Melhame'nin yönlendirmesi ile Bağdat-Musul petrolleri işletmesi ile ilgili II. Abdülhamid'e teklifte bulunan Necib Melhame'nin girişimci yönü ortaya çıkmaktadır.¹¹⁵ Necib Melhame, sunduğu teklifte Hazine-i Hassa imtiyazında bulunan bu bölgelerde kurulacak bir Osmanlı şirketinin hazineye 5 ay içinde yüz elli bin lira gelir sağlayacağından, faaliyetin net gelirinin %

¹¹² Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in, s.102-103, *New York Herald Tribune* (1926-1962); Dec 14, 1937; ProQuest Historical Newspapers: U.S. Metro Collection.

¹¹³ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 103.

¹¹⁴ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 34

¹¹⁵ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 107.

40'ına Hazine-i Hassa'yı ortak edeceğinden ve buradaki petrol kaynaklarının işletilmesinin bölge halkına yarar sağlayacağından bahsetmektedir.¹¹⁶

Osmanlı siyasetinde “gölgeli bir figür” olarak tanımlanan Necib Melhame'nin *Sicil-i Ahval*'de kaydına rastlanmaz; ancak saray diplomasisi içerisinde ve iç güvenlik alanlarında önemli roller üstlenmiş bir bürokrat olduğu kesindir. II. Abdülhamid'in hafiye teşkilatında da yer alan Necib Melhame, “Böcek Başı” olarak anılmaktadır. Faili meçhul cinayetlerde suçluyu bulmakla görevlendirilen Necib Melhame, yüksek okullar ve medreselerden sorumlu gizli polis şefi İsmail Paşa'ya bağlı olarak Pera'daki dış siyaset dünyasından ve kahvehanelerin denetlenmesinden de sorumludur.

1890-1892 yılları arasında bir dönem İstanbul'da sürgünde bulunan eski Tunus Başbakanı Mustafa Bin İsmail'in de tercümanlığını yapmıştır.¹¹⁷ Mustafa Bin İsmail 1892'de İstanbul'da vefat edince Necib Melhame, Fransa'nın işgali, ve yönetimi altında olan Tunus'a geri döndü ve Tunus'a döner dönmez de Maruni bir meslektaş ile birlikte “el-Bâsire” ismiyle bir gazete çıkarmaya başladı. Gazeteyi çıkardığı dönemlerde II. Abdülhamid'i bilgilendirmek için İstanbul'a çeşitli hususlarda jurnaller gönderdiğini tespit edilmiştir. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak da kendisine 7 Temmuz 1893'te “üçüncü rütbeden nişan-ı kebir” ve 21 Eylül 1893'te de “rütbe-i saniye sınıf-ı mütemayizi” tevcih olunmuştur.¹¹⁸

Ancak gazetenin Pan-İslamist yaklaşımları ve Avrupa sömürgeciliğine karşı tutumu nedeniyle Fransa'nın hedefinde bir kişi olmuştur. Görev yaptığı Fransa ve İsviçre'de Jön-Türk muhalefeti ile mücadele eden Necib Melhame'nin çalışmaları saray tarafından takdirle karşılanmıştır. Fransa'daki görevinin ardından 1898'de Bulgaristan Komiseri olarak atandı. Özel siyasi yapısı nedeniyle Bulgaristan'ndaki bürokrasi ile mücadeleye girişse de Müslüman-Türk topluluğunun haklarının Hristiyan bir Arap tarafından savunulmasına karşı çıkanların tepkileri nedeniyle, 1901 yılı sonlarında görevinden ayrılıp İstanbul'a dönmüştür. Bulgaristan'dan ayrılmasında, zimmetine para geçirdiği iddiaları da rol oynamıştır. İstanbul'da önemli görevler üstlenen Necib Melhame'nin adı Sicil-i Ahval Komisyonu'nun gayri resmi başkanı olarak da anılır. Padişahın en çok

¹¹⁶ BOA., Y.PRK. HH.,11/46.

¹¹⁷ Paul Fesch, *Abdülhamid'in Son Günlerinde*, İstanbul, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Pera Turizm Ticaret AŞ Yay., 1999, s. 79, Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in, s.107.

¹¹⁸ Emine Taşkın, “Necib Melhame Paşa'nın Siyasi Hayatı (1856-1927)”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019, s. 9.

güvendiği adamlardan biri olan Necib Melhame 21 Temmuz 1905'teki suikast girişimi ardından kurulan araştırma komisyonun başkanlığına bizzat Padişah tarafından atanmıştır. Bu komisyondaki başarısı ona paşa unvanını getirmiş¹¹⁹; ancak sonraları buradaki görevi sırasında işkence iddiaları nedeniyle aylarca yargılanmıştır.

1.3. Diğer Melhame Kardeşler

Diğer Melhame Kardeşler, büyük abileri gibi önemli noktalarda olmasalar da devletin önemli mevkilerinde yer almışlardır. Habib Melhame 1907'de zaptiyede görev almadan önce Reji'de çalışmıştır. Aynı şekilde, İskender ve Şükrü Melhame de Selanik, Yanya ve Kudüs gibi yerlerdeki reji bürolarında çalışmışlardır. Filip Melhame ise Necib Melhame'nin kayınpederi ile aynı yerde, Şuray-ı Devlet'te üye vazifesiyle çalışmıştır.¹²⁰

Kardeşlerden başka, Selim Melhame'nin oğlu Nihad Melhame de devlet teşkilatında kendisine yer bulmuştur. Genç yaşına rağmen babasının nüfuzuyla çeşitli makamlarda çalışmıştır.

“1885 doğumlu Nihad Melhame İdadi Mektebini Fransa'da bitirmiş ve 1904'te 2000 kuruş maaşla Kalem-i Mahsus Müdür Muavini olarak Hariciye Nezaretinde işe başlamıştır. 1907'de Lahey Sulh Konferansına gönderilen heyete kâtip olarak katılmış, sonra memuriyet-i mahsusa ile bir ay sürecek bir görev için Romanya'ya gönderilmiştir. Bu görevin baba ve amcasının ilişkili olduğu hafiye teşkilatıyla bağlantısı düşünülebilir. Zira sicilinde ilk görevi olarak yukarıda belirtildiği şekilde kaydedilmişse de aynı sicilin sonunda Nihad Efendi'nin daha o göreve getirilmeden iki sene önce, 1902'de Rütbe-i saniyesınıf-ı mütamayize, 1903'te de ula sınıf-ı saniye nail olduğu kaydedilmiştir. Nihad Efendi, Kalem-i mahsus'un lağvedilmesi üzerine 1907 yılında tabii olarak infisal etmiştir.”¹²¹

Selim, Necib, Habib, Filip, İskender (Alexander) ve Şükrü Melhame'den oluşan Melhame kardeşler, II. Abdülhamid döneminde önemli kurumsal alanları işgal etmişlerdir. Özellikle Selim ve Necib kardeşlerin nüfuzu diğerlerinden daha güçlüydü.

¹¹⁹ Hanssen, “Malhame-Malfame”, s. 38.

¹²⁰ Hanssen, “Malhame-Malfame”, s. 39.

¹²¹ Kırmızı, “II. Abdülhamid Dönemi”, s. 49.

BÖLÜM 2: İÇ SİYASETTE MELHAME KARDEŞLER

2.2. Selim Melhame

2.2.1. Selim Melhame'nin Osmanlı Devleti Adına Yürüttüğü Gizli Soruşturma

Selim Melhame 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kardeşi Filip ile gönüllü olarak katılmış ve cephedeki telgraf trafiğini yönetmiştir. Selim Melhame, Berlin Antlaşması'nın ardından kurulan Doğu Rumeli Komisyonu'nda da kâtip olarak görev yapmıştır.

Berlin Antlaşması'ndan önce Ruslarla imzalanan Ayestefanos Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bırakan maddelerden oluşmaktaydı. Boğazlar ve Marmara Denizi'yle ilgili maddeler bulunmamakla birlikte, Marmara'daki adalarla ilgili Rusların gizli niyetleri olabileceğinden kuşkulanan Safvet Paşa, bölgedeki durumu inceleyip bir rapor hazırlaması için Selim Melhame'yi görevlendirmişti.¹²² Selim Melhame yaptığı gizli soruşturmayı Safvet Paşa'ya 8 Temmuz 1878'de rapor olarak sunmuştur.

Yaptığı araştırma hakkında bilgi veren Selim Melhame, 13 Haziran'da Bandırma'ya gittiğini, buradan, önce Erdek'e daha sonra Marmara Adası'na geçtiğini belirtmektedir. Marmara Adası'ndaki durumla ilgili gerçekçi bilgilere ulaşmak için Paşa Limanı ve Ekinlik Adaları'na da geçtiğini belirten Melhame, yaptığı araştırmada Rusların bölgeyi iki kez keşfe çıktığını saptamıştır. Raporda, Rusların bölgenin elverişliliğini araştırmak için 20 Şubat ve 10 Mayıs'ta iki kez bölgeye geldiğini, ilk gelişlerinde üçü subay olmak üzere toplam on askerin üç gün boyunca Ekinlik Adası'nda konakladığını, 10 Mayıs'taki ikinci gelişlerinde ise bir subayın Asmalı'da iki gün kaldığını yazmıştır. Selim Melhame rapora, Marmara adalarını gösteren el çizimi bir harita da eklemiştir. Selim Melhame'nin ayrıntılara girdiği ve görüşlerini iletmediği raporda şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu iki gezinti için bahane arayan Ruslar, adalara karşıdan gelen rüzgârdan korunmak için buralara sığınmak zorunda kaldıklarını söylemişler, iddiaların Ekinlik Adası hakkında doğruluğuna inanmak zor; çünkü varışları, gelmeden on yedi saat önce, Yunan asıllı İstianos adlı bir kayıkçı tarafından gümrük idaresinde görevli Mustafa Efendi'ye beyan edilmiş. Aynı sığınma iddiası, Asmalı'ya gelen Rus subay için de geçerli olamazdı;

¹²² Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 21.

çünkü Asmalı kazası Marmara Adası'nın sağ uç tarafında bulunuyor. Yani konumu Rusların karargâhının bulunduğu Khora'dan en uzak noktada. Oraya ulaşmak için adanın etrafını dolaşarak en uç noktasına varmak gerekiyor. Ayrıca, Tekirdağ'a giden her kayıkçıya, Rusların adalardaki Hristiyan nüfusunu, Osmanlı Hükümeti'nin yaptırımlarını, malzeme tedarik imkanlarını, mevcut konut sayısını ve gemi geçişlerini engellemek amacıyla, Marmara Denizi'ne hâkim pozisyonda top bataryalarını yerleştirmek için uygun tepelerin olup olmadığını sorduklarını tüm bölge halkı biliyor.

Ada kayıkçılarından 1) Mastoriani ve oğlu 2) Anglaki 3) Yovan Christoforos 4) Simitçioğlu Antonaki 5) Toflogi Kiriaci, Tekirdağ ve Şarköy'den geçişlerinde, oradaki Rus yetkililer tarafından bu hususlarda sorgulandıklarını beyan ettiler. Yapmış oldukları tüm araştırmalara rağmen Ruslar, Marmara adalarını istila etme fikrinden vazgeçmişe benziyorlar. Bunun sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

- a. Khora'nın Marmara Adası'ndan 28 km. uzaklıkta olması.
- b. Ağır top bataryalarını Marmara Adası'na çıkartma imkanının olmaması.
- c. Sahil kumsal olduğu için bataryaları takoz üzerine yükseltmek gerekiyor. Kaldı ki, adadaki tepelere ulaşmak için patika yollardan süvariler dahi zor geçebiliyor.
- d. Bataryaların tepelere taşınma işlemi yapılsa bile, Rusların Khora ve Marmara Adaları'ndan gerçekleştireceği top atışlarının menzili 14 km'yi geçmeyeceği için, 28 km. genişliğindeki Marmara adası ile Marmara kuzey sahili arasında geçitten geçen gemiler kontrol altına alınamayacak.
- e. Khora ve Marmara Adası aralığını Ruslar bataryaları ile kontrol altına almasalar bile Roda tarafında buna imkân olsa da donanmamızın durdurulması mümkün olmayacak¹²³.

Selim Melhame buna rağmen yine de donanmaya ait bir geminin adalar bölgesinde boy göstermesini istemiş, bunun, imparatorluk karşıtı ve Rumeli'deki Ruslara yakın olan ada halkı üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını dile getirmiştir. Selim Melhame tarafından gizli olarak yürütülen soruşturma, Rusların bu bölgedeki niyetlerini göstermesi bakımından dikkate değer bilgiler içermektedir.

¹²³ BOA., HR.SYS. 1218/3.

2.2.2. Selim Melhame'nin Rumeli'deki Durumla İlgili Layihası

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın Osmanlı açısından son derece ağır maddeler içermesi, kaybedilen topraklar, Berlin Antlaşmasıyla düzenlenen ve resmi olarak Osmanlı Devleti hakimiyeti altında kalan bölgelerdeki sorunlar Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik olarak sürekli sıkıntı yaşadığı konuları oluşturmuştur.

Savaşın ardından imzalan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti önemli miktarda toprak kaybetmiştir. Bu antlaşmayla, Rusya'nın etkisi Balkanların içine ve Ege kıyılarına kadar yayılmıştır. Ayrıca Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsızlıklarını kazanmış, Osmanlı'ya vergi ile bağlı olmak üzere, Doğu Rumeli Vilayeti, Trakya ve Makedonya'yı içine alan büyük bir Bulgaristan Prenslığı kurulmuş, Doğuda da Kars, Batum, Ardahan ve Beyazıt Rusya'ya verilmiştir. Rusya'nın Karadeniz'e ve Ege'ye uzanan hakimiyet alanı Avusturya-Macaristan ve İngiltere için kabul edilebilir bir durum olarak görülmemiş¹²⁴ ve yeni antlaşmanın çalışmaları başlatılmıştır.

İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın girişimleriyle Ayastefanos antlaşmasının tekrar masaya yatırılması konusunda bir uzlaşmaya varılmıştır. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nın Balkanlarla ilgili maddelerine genel hatlarıyla bakıldığında, Ayastefanos Antlaşması'nın büyük ölçüde değiştirildiği görülür. Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın statüsünde bir değişiklik olmamış ama Bosna-Hersek'in idaresi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmış, Bulgaristan, idaresi Hristiyanlar tarafından yürütülen özerk bir emaret statüsü kazanmıştır. Bununla birlikte Balkanların güneyi, idari bakımdan özerk olmakla birlikte Osmanlı'nın doğrudan siyasi ve askeri yönetimi altında bulunacak olan Şarkî Rumeli Vilayeti haline gelmiştir. Bu vilayet daha önceki antlaşma olan Ayastefanos Antlaşması'nda yoktu. Makedonya, ıslahat yapılmak koşuluyla Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.¹²⁵ Önceki dönemlerden kalan bölgesel sorunların yeni bir boyut kazanarak devam etmesi, yönetsel sıkıntılar ve bölgenin asayiş olayları sürekli gündemde olmuştur.

¹²⁴ Cansel Kaya, "Makedonya Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2011, s. 86.

¹²⁵ Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 33, 2013, s. 69.

Makedonya sorunu Avrupalı büyük güçler tarafından her zaman şark meselesinin bir parçası olarak görülmüştür. Muhtelif din, dil ve kültürlerin yaşadığı Makedonya coğrafyası on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren, Sanayi Devrimi sonrası Avrupa'daki ihtilal hareketlerinden, uluslaşma, kentleşme, Avrupa tarzı modern eğitim gibi yeni gelişmelerden etkilenmiştir. Öte yandan aynı ya da farklı dinlere ait gruplar arasındaki kavgalar, sosyal ve ekonomik azgelişmişliğin de etkisiyle, sorunları daha da artırmıştır.¹²⁶ Makedonya'da faaliyet gösteren çeşitli örgütler şiddet eylemlerinde bulunuyordu. Bulgar komitacılar Müslüman ve Rumların can ve mallarına zarar vermektedir. Nihayet, Batılı güçlerin baskısıyla 1902 yılında valilerin yetkisini genişleten, mahkemelerin bağımsızlığını vurgulayıp karma jandarma örgütü kurulmasını hükme bağlayan ve tüm bunların umumi müfettiş tarafından denetlenmesini içeren "Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat" yürürlüğe girmiştir. Ancak bölgedeki iç karışıklıklar son bulmamıştır. II. Abdülhamid bu yıllardan başlayarak Selim Melhame ve Necip Melhame'ye Makedonya sorununun çözümü için çeşitli özel görevler vermiştir. Selim Melhame, Osmanlı'nın özel büyükelçisi olarak yabancı ülkelerin yöneticileri ve diplomatlarıyla birçok konuda çeşitli görüşmeler yapmıştır.¹²⁷

Selim Melhame bölgeye gitmiş, oradaki halk ve komitacılarla görüşmüştür. Sırbistan'dan Niş'e geçerek oradaki komitacıların temsilcisi olan Petrof ile görüşmüştür. Tüm bunları bir raporla saraya aktararak Selim Melhame, komitacıların altı ay eylemsizlik durumu oluşturmak için iki taksit halinde para istediklerini belirtir. Görüşmenin gizli kalmasını talep eden komita, mahalli idarelerden kendi elemanlarına karşı bir suçlama yapmamasını, ahalinin şikayetçi olduğu memurların yerine peyderpey namuslu ve akıllı memurları tayin etmesini istemiştir.¹²⁸

Selim Melhame, raporunda, komitacıların istediği taksit tutarını yüz bin franktan yetmiş beş bin franka düşürdüğünü söylese de bu girişimin vakit ve nakit kaybından başka bir şey olmadığını, yedi yüz kişiden fazla olmayan bu grupların yetersiz ve başarısız kalacaklarını söyleyerek hiçbir şekilde para verilmemesini tavsiye etmektedir. Melhame'ye göre, bu para verilse bile altı ay sonra saldırıya başlamayacaklarının

¹²⁶ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, s.69, 2014, s.1.

¹²⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 64.

¹²⁸ BOA., Y. PRK.BŞK. 67/10.

garantisi yoktur; ayrıca bu para muhtemelen onların siyasi emelleri doğrultusunda kullanılacaktır.¹²⁹

Selim Melhame, Rumeli vilayetindeki durumu, Manastır'a yaptığı teftişi temel alarak açıklamaya çalışmış, gördüğü aksaklıkları 24 Ekim 1902 tarihli bir layiha ile Padişaha sunmuştur. Hem Müslüman hem de Hristiyan köylerini dolaşmış, ahali ile yaptığı konuşmalardan ve kendi izlenimlerinden hareketle, buralardaki hoşnutsuzlukların nedenlerini yazdığı layihada maddeler halinde ortaya koymuştur. Örneğin, Bulgaristan tarafındaki sınırda meydana gelen fesat hareketlerine katılan kişilerden bazılarının mağdur edildiklerini düşündüğünü belirten Selim Melhame, bu mağduriyetlerin giderilmesi durumunda bu fesat eylemlerinin önünün alınabileceğini söylemektedir.¹³⁰

Selim Melhame, mültezimlerin aşar toplama yöntemlerini de eleştirmektedir. Melhame'nin raporuna göre, mültezimlerin köylere, özellikle de Hristiyan köylerine tayin ettikleri bekçiler, ahaliye oldukça kötü davranmaktadır. Buralardaki davalara bakan kişiler ise makam ve mevkilerinin ağırlığını taşıyamamakta, verdikleri kararlarda adil davranmamaktadırlar. Ayrıca, jandarma ve zaptiyeler gittikleri köylerde padişahın rızasına tamamiyle aykırı davranışlar sergilemektedirler. Mültezimler, bekçiler, hakimler, jandarma ve zaptiyeler, kısacası devlet görevlileri halka adil davranmamaktadır.¹³¹

Yine rapora göre, mahsulün harman yerinde dövüldükten ve tane haline getirildikten sonra mültezimler haklarına düşen aşar payını almak yerine zor kullanarak kendi menfaatlerine göre fiyat biçmektedirler. Öncelikle, mahsulün her demeti için aşar hakkı adıyla hemen bir fiyat takdir edip ahalinin mahsulünden bu fiyata göre aşar almakta, aşarı demet halinde ve ele iyi gelecek demetleri seçerek, üstelik kendi hesabına bunu tarladan hemen aldırıp köylüye dövdürmektedirler. Ayrıca köylü, mültezim hesabına olan işler bitmedikçe kendi hakkına düşen ürünleri harman edememektedir.¹³² Aşarın nakit alımında da mültezim mahalle meclisinde belirlenen oranlara uymak yerine istediği fiyat üzerinden orantılama yapmaktadır.

¹²⁹ BOA., Y. PRK.BŞK. 67/10.

¹³⁰ BOA., Y. PRK.OMZ., 3/19-1,1, ayrıca II. Abdülhamid'e sulunan ve Balkanlar hakkında yazılan layihaları da içeren bilgi için bkz. Mustafa Oğuz "II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyhalar", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

¹³¹ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/19-2, 2.

¹³² BOA., Y.PRK.OMZ., 3/19-2, 2.

Mültezimlerin bu keyfi hareketlerinin önüne geçilirse bölgedeki şikayetlerin bir nebze önüne geçilebileceğini söyleyen Selim Melhame, bekçilerle ilgili sorunlardan da bahsetmektedir. Sıkıntı, daha bekçilerin seçimi aşamasında başlamaktadır. Normalde köylüler tarafından seçilen bekçiler köy muhtarı ve azalara gelen haber üzerine, yani bir nevi emir üzerine mecburi olarak seçilmektedir. Bu bekçiler zamanla, normal bekçilik görevinin ötesine geçerek adeta köyün tek yetkilisi konumuna gelmişlerdir. Bekçilerin Müslüman olanlarından bazılarının halka zulmettiği de şikâyet konusudur. Örneğin, bu kişiler meraları keyfi olarak tahsis etmekte ve elde edilen geliri doğrudan doğruya kendileri almaktadır.¹³³

Melhame'ye göre halk, mahkemelerden de memnun değildir; çünkü bu mahkemelerde işin ehli sayılabilecek görevli insan az olduğundan kararlar da sağlıklı alınamamaktaydı. İşler çoğu yerde az maaşlı memurlarca yürütülmeye çalışıldığından, kimi mahkemelerde mübaşir düzeyindeki küçük memurlar hâkim gibi karar vermekte, bu da çeşitli suistimallerin önünü açmaktaydı. Selim Melhame, gezip gördüğü yerlerde karşılaştığı bu tür rahatsızlık verici konuların ve yasadışı hareketlerin devlet düzenine uymadığını ifade etmektedir.¹³⁴

Selim Melhame bu tespitlerinin ardından neler yapılması gerektiğini de söylemektedir. Buna göre; sayıca yetersiz kalan ya da yolsuzluk yapan memurlar yüzünden halkta devlete karşı hoşnutsuzluk oluşmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için Rumeli'de görev yapacak memurların, mutasarrıfından kaymakamına, idari memurdan jandarmasına kadar yani en büyükten en küçüğüne kadar özenle seçilip atanması gerekmektedir. Özel bir komisyon tarafından burada görev yapacak kişiler hem mesleki yeterlilikleri hem de ahlaki durumları gözönüne alınarak seçilmelidir. Ayrıca, bu memurların her türlü kararları ve halk üzerindeki etkileri görevli memurlar tarafından teftiş edilmelidir.¹³⁵

2.2.3. Rumeli'deki Gelişmelerden Babiâli'nin Sorumlu Görülmesi ile İlgili Layiha

Avrupa'nın Vilâyât-ı Selâse'deki reform talepleri 1878-1912 yılları arasında sürekli devam etmiştir. 1878-1903 yılları arasını kapsayan ilk dönemde yalnızca Avrupa'nın yaptığı tavsiyeler söz konusudur. Ağustos 1903 (*İlinden İsyanı*)-Ekim 1903 (*Mürzsteg*

¹³³ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/19-2, 3.

¹³⁴ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/19-2, 4.

¹³⁵ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/19-2, 4.

Planı) tarihleri arasındaki iki aylık dönemde ise Avrupa, kontrol mekanizmalarını devreye sokmaya başlamıştır.¹³⁶ Nihayet, 22 Ekim 1903 tarihinde Rusya ve Avusturya devletlerinin elçileri Bâb-ı Âli'ye gelerek şifahen dokuz (9) maddelik bir plan sunmuştur. Elçiler bu girişimin sebebi olarak da Viyana Programı'nın layıkıyla uygulamaya konamaması ve Vilâyât-ı Selâse'de asayişin sağlanamaması olduğunu söylemişlerdir¹³⁷.

Eylül 1903 tarihinde Mürzsteg'de bir araya gelen Çar II. Nikola ile İmparator Franz Josef sadece Rusya ile Avusturya-Maceristan'nın değil İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da Makedonya'daki çıkarlarını gözetken bir anlaşma imzaladılar. Anlaşmanın daha birinci maddesinden itibaren bölge idaresinin Avrupa Devletleri lehine değiştirilmek istendiği görülmektedir.¹³⁸

Selim Melhame Rumeli'de, Mürzsteg kararlarının ardından yaşanan gelişmelerden duyduğu kaygıyı 1904 tarihli bir layiha ile II. Abdülhamid'e belirtmiş ve mevcut durumun sorumlusunun Bâbîâli olduğuna işaret etmiştir.

Selim Melhame'ye göre, Avrupa'nın başarılı olması, Rumeli'deki Osmanlı hakimiyetinin bütünüyle tehlikeye girmesi demektir. Meselenin bu noktaya gelmesinde Bâbîâli'nin ihmalinin ötesinde, adeta buna sebep olan taraf konumunda olduğunu düşünen Selim Melhame, bu düşüncelerini destekleyecek tespitleri de madde madde sıralamaktadır.¹³⁹

“Birinci: Sorunun ortaya çıkmasını Bâbîâli istememiş olsaydı, olay bu noktaya kadar gelirmiydi?

İkinci: Meselenin altı-yedi ay öncesine dayandığını herkes bilirken ilk başlarda Bâbîâli'nin durumu jandarmalık bir olaymış gibi göstererek adeta gizlemesi,

Üçüncü: Almanya Büyükelçisi Baron Bibebenstein'in son seyahatinden önce kontrol meselesinin aleyhinde iken dönüşünde işin lehine tavır alması,

Dördüncü: Almanya Büyükelçisi Baron Bibebenstein, Avusturya Büyükelçisi Baron De Calice'nin bu işte Avrupa'yı müttefik hale getirmesi,

¹³⁶ Bayraktar, “Makedonya Sorunu”, s. 14.

¹³⁷ Bayraktar, “Makedonya Sorunu”, s. 20.

¹³⁸ Meltem Begüm Saatçı, “Makedonya Sorunu (1903-1913)”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2004, s. 70-73.

¹³⁹ BOA., Y.PRK.HR., 34/21.

Beşinci: Bâbîâli, başlangıçta bu meseleyi önemsiz bir olaymış gibi gösterip gelecek itirazları da bu çerçevede değerlendirmesi,

Altıncı: Ancak meselenin Padişah tarafından bilindiğini ve önem verildiğini gördükten sonra kendi mevki ve makamlarının tehlikede olduğunu anlamışlar, kendilerini temize çıkarmak için memurlarını derhal Rumeli'den uzaklaştırmışlar, böylece kabulü mümkün olmayacak teklifi büyükelçilere gayet de şiddetli bir şekilde tebliğ etme teşebbüsünde bulunmuşlardır.

Yedinci: Bu tebligat yapıldıktan sonra İtalya Büyükelçisi ile Bâbîâli'de bir görüşme yapılmış, ardından da daha önce emsali görülmemiş bir şekilde Büyükelçilerin toplu bir şekilde Padişah'ın huzuruna kabulü istenmiştir.

Sekizinci: Büyükelçilerin Padişahla görüşme talebinde bulunduklarında, yazmak istedikleri taslakta hepsinin ayrı ayrı kabulü mümkünken Alman Büyükelçisi, dilekçeleri yazan Fransız Maslahatgüzarı'na, görüşme talebinin toptan yapılmasına karar verdiklerini beyan ederek “kolektif” tabirini dilekçeye ekletmiştir.

Dokuzuncu: Bâbîâli'ye yakın olduğu bilinen Alman Büyükelçisinin bir iki hafta öncesine kadar büyükelçilerin değiştirilmesi tekliflerine çok sıcak bakmasına rağmen, bu defa Avrupalı diğer devletlerin taleplerine destek vermesi,

Onuncu: Midilli Gümrüğü'ndeki işgalden önce işlerine son verilecek olan yabancı sivil memurların tayini hakkındaki teklifi Bâbîâli'nin reddetmesi ve bu konuda yazılan nota gibi bir cevabi notanın yazılmaması,

Onbirinci: Bayram kutlamasında vükelaya karşı gösterilen haklı kırınglık üzerine, muamelenin düzeltilmediği takdirde kendi makamlarının tehlikeye düşeceğini anladıktan sonra o zamana kadar hükümetin teşebbüslerine pek karşı olan Almanya Büyükelçisinin birdenbire Bâbîâli'ye kabul edilmesi.

Devlet-i Aliye'nin esas politikası, devletler arası rekabetten faydalanmaktır; Padişahımızın bu yolla elde ettiği başarılar ortada olmasına karşın Bâbîâli'nin bu yolu seçmemiş olması, üzerinde önemle durulacak bir konudur”.¹⁴⁰

¹⁴⁰ BOA., Y.PRK. HR., 34/21.

Selim Melhame, yabancılara gösterilen dalkavukluk derecesindeki yaklaşımı nedeniyle, Bâbîâli'nin bu işin içinde olduğunu düşünüyordu. Böyle olmasa bile aldıkları kararların Saltanat-ı Seniyye'yi oldukça tehlikeli durumlara düşürdüğünden hiç şüphe duyulamayacağını söylemektedir. Ona göre Babiâli, Almanya ile kurulan ve II. Abdülhamid'in büyük yetenek ve hünerleri ile varlığını yirmi sekiz yıldır sürdüren dostluğu kendi menfaatleri lehine ama Saltanat-ı Seniyye aleyhine kullanmaktan kaçınmamıştır. Şimdiye kadar imkânsız olan Avrupa ittifakının, Avusturya Büyükelçisi Baron De Calice ve Baron Marshall'ın önderliğinde oluşmasının birinci sorumlusu Babiâli'dir.¹⁴¹

Son cümledeki ibareden de anlaşılacağı gibi, Selim Melhame yaşanan olumsuzluklardan Babiâli'yi, esasen de sadrazamı sorumlu tutmaktadır. Selim Melhame'nin layihayı kaleme aldığı tarihte sadrazamlıkta Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa (15 Ocak 1903-22 Temmuz 1908) vardır; ama burada hedef aldığı kişi, muhtemelen önceki sadrazamı Mehmed Said Paşa'dır (9 Kasım 1901-15 Ocak 1903). Said Paşa'dan önceki sadrazam ise Halil Rifat Paşa'dır. Selim Melhame'nin Babiâli'ye tepkisi bu olaylarla başlamamıştır; daha 1891'de, Düyûn-ı Umûmiye genel müdürüyken kaleme aldığı ve II. Abdülhamid dönemini anlattığı makalede bu sorunlara zaten dikkat çekmekteydi. Melhame burada da devletin yanlış politikalarından çoğunlukla Babiâli'yi sorumlu tutmaktadır.

2.2.4. Selim Melhame'nin Lübnan Mutasarrıflığı Adaylığı Meselesi

Lübnan'ın dini ve etnik yapısı zaman zaman karışıklara yol açmıştır. Müslümanlar, Dürziler ve Marunilerin oluşturduğu topluluklar arasında iç çekişmeler tarih boyu süre gelmiştir.¹⁴² 1788 yılından itibaren yönetimde olan ve 1788-1840 tarihleri arasında uzun bir süre Lübnan Emiri olan Beşir Şihab ve sonrasında III. Beşir'in 1840-1860 dönemlerindeki emirliğinin ardından ¹⁴³ Avusturya Prensi Metternich'in önerisi, Lübnan'da yeni bir siyasi yapılanmaya yol açmıştır. Bu formüle göre, bölge iki siyasi yapıya ayrılacak, Maruni bölgesinde bir Maruni kaymakam, Dürzi bölgesinde de bir

¹⁴¹ BOA., Y.PRK. HR., 34/21.

¹⁴² İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 7-11.

¹⁴³ İslam Ansiklopedisi, Şit Tufan Buzpınar, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2003, "Lübnan" maddesi.

Dürzi kaymakam olacaktır. Kaymakamlık dönemi denilen bu dönemde de sorun çözülmemiştir.¹⁴⁴

Bunun üzerine Fuat Paşa başkanlığında İngiliz, Fransız, Rus, Avusturya ve Prusya temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Aylar süren görüşmeler sonucunda, 9 Haziran 1861'de, İstanbul'da bir Antlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya, komisyona sonradan katılan İtalya da dahil edilmiştir. Bu Antlaşmaya göre Lübnan, kendi içinde Beyrut, Sayda, Trablusşam ve Beka olmak üzere 4 bölgeye ayrılıyordu. Lübnan, imzacı devletlerin de rızası alınmak suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun atayacağı ve 'Mutasarrıf' adı verilen Osmanlı vatandaşı bir Hristiyan-Katolik tarafından yönetilmeye başlanacaktı. Bu tarihten itibaren bölge mutasarrıflar kanalıyla yönetilmiştir.¹⁴⁵

Selim Melhame'nin ismi, Düyûn-ı Umûmiye'deki görevinin ardından Lübnan Mutasarrıflığı için geçmektedir; ancak bu olasılığa hemen tepkiler gelmeye başlamıştır. Selim Melhame'den önce mutasarrıflık için Garzaban ve Fethullah Efendilerin ismi ön plana çıkmış, ancak bu durum kabul görmemiştir. Garzaban Efendi başka bir göreve tayin edilmiş, Fethullah Efendi bir nedenden dolayı elenmiş, geriye üçüncü derecede bir isim olan Remzi Bey kalmıştır.¹⁴⁶

Garzaban, Fethullah Efendi ve Remzi Bey isimleri dışında Bedros Kuyumcuyan, Nasri Franko ve Naum Paşa'nın da adları adaylar arasında zikredilmekteydi. 1890'dan beri İstanbul'da görev yapan Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Paul Cambon, Selim Melhame'yi bu görev için aday göstermişti. Aynı tarihlerde, İtalyan Dışişleri Bakanı Brin Berlin, Londra, Paris, St. Petersburg ve Viyana'ya gönderdiği telgraflarda Sadrazam Said Paşa'nın da Selim Melhame'yi bu görev için münasip gördüğünü ancak süper güç temsilciliklerinin de mutabakatının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu diplomatik trafikte Almanya herhangi bir görüş beyan etmemiş, İngiltere ise Dışişleri Bakanlığı kanalıyla, İstanbul'daki elçisine Selim Melhame'nin adaylığının kabul edilemez olduğunu, onun yerine Nasri Franko ismi üzerinde durulması gerektiğini bildirmiştir.¹⁴⁷

Bu sırada saray Selim Melhame'yi bu görev için önermiştir. Gerekçede, eski Düyûn-ı Umûmiye Müdürü Selim Melhame'nin, görev yaptığı dönemde kendini ispatlamış,

¹⁴⁴ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı*, s.12-15.

¹⁴⁵ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı*, s.18.

¹⁴⁶ BOA, İ. MTZ. CL, 7/308.

¹⁴⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 33.

ehliyet ve dirayet sahibi, liyakatı yabancılar tarafından da onaylanmış biri olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'na yerli bir ismin atanmasına kimsenin karşı gelmeyeceği, çünkü Selim Melhame'nin Lübnanlı olmayıp Beyrutlu olduğu bilgisi de eklenmiştir.¹⁴⁸

Bu tartışmalar sürerken Beyrut Valisi İsmail Kemal 23 Temmuz 1892 tarihinde gönderdiği telgrafta, Selim Melhame'nin Lübnan Mutasarrıflığı için adının geçtiği bilgisinin Mısır'dan gelen gazetelerde yer aldığını, bu haberin hem Beyrut'ta hem de Lübnan'da büyük yankı uyandırdığını yazmıştır. Selim Melhame'nin Lübnan'daki Maruni ahalisinden olduğunu ve Lübnan halkının, Fransa himayesinde görülen bu ailenin yönetimi altına girmek istemediğini açıkça ifade eden İsmail Kemal, Fransızların politik oyunlarına sebep olacak bu atamanın yapılmaması gerektiğini bildirmiştir.¹⁴⁹ Cevdet Paşa tarafından saraya gönderilen mektupta da, bir Marûni'nin göreve getirilmesinin sakıncaları dile getirilmiştir.¹⁵⁰ Erol Makzume Selim Melhame'nin mutasarrıflık adaylığı sürecini:

“İtalyan Hükümeti iç yazışmalarında Viyana'daki İtalyan Büyükelçisi Costantino Nigra, 21 Temmuz 1892'de İtalyan Dışişleri'ne gönderdiği telgrafta Avusturya- Macaristan'ın: 1) Maruni olduğu için Dürziler ile anlaşmazlık yaratacağını, 2) Karakteri ve sadakatinden emin olmadıklarını, 3) Fransız bir bayanla evli olduğunu söyleyerek Selim Melhame'yi adaylığa uygun bulmadığını belirtti. 23 Temmuz'da yapılan oturumda Avusturya- Macaristan, İngiltere ve İtalya Büyükelçileri Selim Melhame'yi Maruni olduğu için adaylığa uygun görmediklerini bu tek sebebe bağlayarak beyan ettiler. Rusya ve Fransa başında olumsuz görüş beyan etmelerine rağmen, bir süre sonra Fransa karara uyarak Nasri Franko'nun adaylığını onaylamak zorunda kaldı.”¹⁵¹ ifadeleri ile aktarmaktadır. Lübnan'ın toplumsal farklılığının özen gösterilmesi gereken bir konu olduğunu düşünen saray, uyarıları dikkate almış, Nasri Franko'yu da uygun görmeyerek en sonunda Lübnan Mutasarrıflığına Halepli bir Katolik olan Naum Paşa'yı atamıştır.¹⁵²

1861 ile 1915 arasında sekiz mutasarrıfın görev yaptığı Lübnan, çalkantılı tarihinin nispeten en huzurlu dönemini yaşamıştır. Başlarda isyan eden Maruni lider Yusuf Ekrem'in 1867'de yenilgiye uğratılıp sürgün edilmesinin ardından mutasarrıfın otoritesi

¹⁴⁸ BOA, İ.MTZ. CL, 7/308.

¹⁴⁹ BOA, İ.MTZ. CL, 7/309.

¹⁵⁰ BOA, Y.EE, 79/20.

¹⁵¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 33.

¹⁵² Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 40.

Lübnan'ın genelinde artmıştır. Bu bölgede gerçek anlamıyla ancak 1867'den sonra mutasarrıfların bir ağırlığı olmuştur.¹⁵³

2.2.5. Selim Melhame'nin Orman, Maden ve Ziraat Nazırı Olarak Atanması

Ziraatle ilgili ilk teşkilat teşebbüsü daha 1838'de Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa zamanında Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin kurulmasıyla atılmıştı. Nazırlık olarak ise Ziraat Nezareti 1846 yılında kurulmuş ancak bir süre sonra Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır. 1880 yılında kabul edilen kararnameyle orman ve maden idareleri kapatılmış, yerine Orman ve Maden Nezareti kurulmuş ancak nezaret bir süre sonra idare haline getirilmiştir.¹⁵⁴ 1893'e kadar bazen nezaret bazen de idare olarak devam edildikten sonra 7 Şubat 1893 yılında Orman ve Maden İdaresi ile Ziraat İdaresi Orman, Maden ve Ziraat Nezareti adı altında birleştirilmiştir. Yeni nezaretin başına II. Abdülhamid'in şahsi tasarrufuyla Selim Melhame nazır olarak atanmıştır.¹⁵⁵

İdare unvanının devam ettiği dönemde kısmen etkisiz olan alanlar nezaret olarak yeniden yapılandırıldıktan sonra daha verimle hale gelmiştir. Orman, maden ve ziraat okullarının yeniden yapılandırılmasından ormancılık alanına, madencilik ve petrol araştırmalarından hayvancılığa, ziraat eğitiminden botanik bahçelerinin kurulmasına ve ipekçiliğe kadar uzanan geniş bir yelpaze Selim Melhame'nin sorumluluk sahasına girmiştir.

Daha hemen 1893'te Orman ve Maden mektebi kapatılarak maden eğitimi için yurt dışına öğrenci gönderilmeye başlanmış, ormancılık için Halkalı Ziraat Mektebi'nde eğitim verilmeye başlanmıştır. Selim Melhame'nin nazır olmasıyla birlikte eğitimin kalitesini artırmak için, bir nizamnameyle okulun ismi Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi olarak değiştirilmiş, birinci ve ikinci müdürle uygulama hocalarının yüksek düzeyde bir uygulama okulu olan Halkalı Ziraat Mektebi'nden ya da yurt dışındaki ziraat okullarından mezun olması şartı getirilmiştir.¹⁵⁶

Selim Melhame, nezareti sürecinde ziraatte en çok eğitim konusuna önem vermiştir. İyi eğitim almış, ziraat konusunda uzman bir kadro ile ziraat müfettişlerinin de bulunduğu

¹⁵³ İslam Ansiklopedisi, "Lübnan" maddesi.

¹⁵⁴ Özkan Keskin, "Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005, s. 11-44.

¹⁵⁵ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 37, BOA. DH. SAID 72/34.

¹⁵⁶ Volkan Çeşme, "Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı", *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 15/2., (2014), s. 80.

düzenli bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlar yapılırken bir yandan numune tarlaları kurularak çiftçiye modern yöntemler tanıtılmış, böylece üretimin verimli hale getirilmesi için uğraşmıştır. Ziraat Bankası'ndan yapılan ödemelerle tohum ve tahıl ithal edilerek üreticilere dağıtılmıştır. Aydın ve Adana'ya pamuk, Anadolu'nun çeşitli yerlerine buğday, arpa, mısır, pirinç ve patates tohumları, Edirne'deki ipek yetiştiriciliği için dut fidanı, Ege bölgesine asma filizi gönderilmiştir. 1890'ların ikinci yarısında Batum ve Japonya'dan getirtilen çay fidanları ziraat okullarına ve numune tarlalarına dağıtılarak üretim yapılmaya çalışılmıştır. Selim Melhame'nin nazırlığı döneminde ziraat alanındaki çalışmalarda botanik bahçeleri, gül yağı üretimi ve ipekçilikle ilgili faaliyetler de göze çarpmaktadır. Botanik eğitime önem verilmiş, 1894 ve 1903 yıllarında iki botanik bahçesi kurulmuştur.¹⁵⁷

Gül yetiştiriciliği çok uzun zamandır yapılsa da gül yağı üretimine, Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Anadolu'ya gelen göçmenlerle başlanmıştır. Önceleri gül yağı üretimi Bursa ve İstanbul'da gerçekleştirilirken 1899 yılında, bedeli nezaret tarafından karşılanan ve temel amacı Anadolu'da gül yetiştiriciliğini teşvik etmek olan bir uygulama ile Diyarbakır, Suriye, Trabzon, Adana, Kastamonu, Edirne, Aydın, Bursa, Konya, Ankara, Çatalca, Biga ve İstanbul'da çiftçilere ücretsiz gül fidanları dağıtılmış, gül bahçelerinin geliştirilmesi için çalışılmıştır. Bunun yanında gül yağı yapımında kullanılmak üzere imbikler çiftçilere ödünç verilmeye devam etmiştir. Selim Melhame'nin nazırlığı döneminde hayvancılık alanında da birçok çalışma yapılmıştır. Bunlara, 1898 yılında Ankara'da bir çoban okulunun açılması ve tiftik keçilerinin beslenmesi, tedavisi, ıslahı hakkında yapılan çalışmalar örnek gösterilebilir. Selim Melhame'nin ormancılık ve madencilik alanlarını da kapsayan nazırlık dönemi faaliyetleri daha sonra pek çok şikâyetle neden olmuştur. Özellikle maden imtiyazları konusunda suistimaller olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır. Ergani Madenleri ile ilgili işlemler hakkında Said Paşa'nın anılarında bazı bilgiler bulmak mümkündür. Selim Melhame'nin Babıâli'ye ve Maliye Nezareti'ne haber vermeden madenleri taşıtma ve satma konusunda Osmanlı Bankası ile anlaşma yapması, sadrazamlık makamı tarafından şikâyet konusu edilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 44-45.

¹⁵⁸ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 37-40.

Said Paşa anılarında, özellikle Orman, Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame'den ve nazırlık yaptığı kurumdaki memurlardan şikayet etmekte, Babıâli'ye doğrudan bağlı olmayan bu kuruma söz geçirilemediğinden yakınmaktadır. Said Paşa'ya göre sadrazamlık makamı adete bir “bostan korkuluğu” konumuna dönüşmüştür.¹⁵⁹ Ormanlar konusunda da Selim Melhame'nin yönetimini eleştiren Said Paşa Fransa ormanları ile kendi ormanlarımızı karşılaştırmış, verim konusundaki geri kalmışlığımızla ilgili rahatsızlığını şu sözlerle belirtmiştir:

“Memleketin sâir mahâzin-i servet-i tabî'yesini gibi ormanları dahi bir menba'-ı mühimmi-i irâd olduğunu ve bunlardan isti'fade tedâbirinin bi'l-etraf te'emmülü ile kararlaştırılmasını ve idârenin erbâb-ı ihtisasa ihalesi için şerâit-i kabul ve istihdam hakkında bir nizâm lâyihası kaleme alınmasını Şûrâ-yı Devlet riyasetine ve Zirâ'at ve Orman Nezâreti'ne tahriren tavsiye ettim. Lâkin şurasını zikrederim ki, devlet ihmal-i me'lûfunda ve Zirâ'at Nâzırı Selim Melhame Paşa istiklal-i ma'rûfunda devam ettikçe, makâm-ı Sadâret'in de vazifesini ifâ etmeyen dâ'ireler ve me'mûrlar üzerinde nüfuz-ı mü'essiri olmadıkça husûl-i maksat müsteb'addır.”¹⁶⁰

Alaşehir eski Orman Süvari Memuru Maruf Nazım Bey, Padişah Yaveri Şakir Paşa'ya yazmış olduğu uzun layihada, ormanlarla ilgili Selim Melhame hakkında çeşitli iddialar dile getirmektedir. 1904'te yazılan bu uzun savunma metninde Nazım Bey uğradığı haksızlığı anlatırken iki ismi bu olaylardan sorumlu tutmaktadır. Bunlar Aydın Valisi Kâmil Paşa ile Orman, Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa'dır.

Eski Beykoz Nüfus Nazırı olan Nazım Bey, 24 Şubat 1900'de beş yüz kuruş maaşla Ödemiş Orman ve Maden Süvari memurluğuna tayin edilmiştir. 6 Mart 1900'den 28 Haziran 1900'e kadar Ödemiş Orman ve Maden Süvari memurluğunda görev yapan Nazım Bey, 24 Temmuz 1900 tarihinde Garbikaraağaç'a (Acıpayam/Denizli) tayin edilmiştir. 25 Aralık 1900'de buradaki işinden el çektilen Nazım Bey hakkında yapılan tahkikat sonucu görev yapmasına engel bir durum olmadığına dair karar verilmiş, 5 Kasım 1901'de göreve Alaşehir Orman ve Maden Süvari memurluğunda yeniden

¹⁵⁹ Mehmed Sa'îd Paşa, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı (Küçük) Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtıratı*, haz. Mustafa Gündüz, İstanbul: Ketebe Yay., cilt II, 2019, s. 340.

¹⁶⁰ Mehmed Sa'îd Paşa, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı*, s. 347.

başlamıştır. Ancak Nazım Bey bu kez ‘katiyyen azl idilerek’ ifadeli tebligat uyarınca 13 Temmuz 1903 tarihinde yine işten el çektirilmiştir.¹⁶¹

Nazım Bey, layihasındaki beyanlarına daha önce eski Sadrazam Said Paşa’ya şikâyetle bulunduğunu ancak bir sonuç alamadığını hatırlatarak başlamıştır. Daha doğrusu, sonuç almak bir yana şikayetinden sonra başına gelmeyen kalmadığını, hukuksuz bir şekilde işine son verildiğini, kanunsuz ve irade dışı muamelelere maruz kaldığını, devleti ve padişahını korumak, olası zararlara mâni olmaktan başka bir şey yapmadığını, padişahın sadık bir kulu olarak bir mahkeme kurulursa bunları orada da anlatmak istediğini belirtmektedir. Gözünden sakındığı ailesinin de kendisi gibi perişan edildiğini söyleyen Nazım Bey 2 Ocak 1904’te seksen maddeden oluşan ve Aydın Valisi Kâmil Paşa, Orman Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame ve aveneleri aleyhine ihbar niteliği taşıyan şikayetinin herhangi bir şekilde değerlendirilmemesinden sitem etmiştir.¹⁶²

Sadece Barutçu Kumpanyası ile ilgili bildiklerini İzmir’deki Mülkiye Müfettişi Behçet ve Maliye Müfettişi Ethem Beylere anlatması bile, kereste taşıma işindeki kazançlarını kaybetmekten korkan tüccarların kendisine cephe alması için yetmiştir. Müfettişler tarafından kontrol edilmek istenen gemilere, kendisi dışında herhangi birinin refakat edebileceği, işlemleri gerçekleştirilebileceği yönünde Orman Nazırlığı’nın müdüriyete yazı ilettiğini söyleyen Nazım Bey hem Vali hem de Orman Nazırı tarafından bütünüyle gayri hukuki, vicdani duyarlılıktan uzak ve Allah korkusu taşımayan muamelelere maruz kaldığını, hatta sahte iradeyle Manisa Mutasarrıflığı’na sürgüne gönderildiğini söylemektedir. Nazım Bey kendisine yöneltilen tüm suçlardan beraat ettiğini, buna rağmen hala kanun dışı muameleye maruz kaldığını, altı kişilik ailesiyle perişan bir durumda olduğunu ve padişahın gelecek iradeye kadar bu zalimlerin eline bırakılmayıp kışlada askeriyenin koruması altında kalmak istediği belirtmektedir.¹⁶³

Nazım Bey, “İzmir’de esir eski Alaşehir Orman ve Maden memuru mazlum kulları” namıyla imzaladığı 3 Ocak 1904 tarihli dilekçesinde, vali ve Selim Melhame’yle ilgili şikayetlerini madde madde sıralamıştır. Asayiş, bürokratik işleyiş, gümrük işleri, orman ve maden ürünleri gibi hemen hemen her konu bu şikâyet dilekçesinde yer almıştır. Bunların içinde genel sayılabilecek şikayetler bulunduğu gibi açıkça isim, şirket ve yer

¹⁶¹ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42.

¹⁶² BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42.

¹⁶³ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42.

belirttiği maddeler de bulunmaktadır. Şikâyet dilekçesinde bu kapsama dahil ettiği yirmi altı madde bulunmaktadır. Buradaki maddelerde maden ocaklarında ve ormanlarda gördüğü usulsüzlükleri aktarmıştır. Ayrıca, şikayetleri sonrası başına gelenler olaylara da değinmektedir. Memleketteki Orman ve Maden müfettişlerinin yüzde doksan beşinin Ermeni olduğunu,¹⁶⁴ aynı şekilde yalnızca Aydın vilayeti ormanlarında beş binden fazla Bulgar'ın kereste ve kömür işleriyle uğraştığını,¹⁶⁵ üstelik Ermeni müfettişlerin görev bölgelerinde meydana gelen yangınları ve oluşan zararları olduğundan daha az gösterdiklerini, binlerce Bulgar'ın ormanlara verdikleri zararları görmezden geldiklerini¹⁶⁶ ihbar etmesine rağmen durumun değişmediğinden yakınmaktadır.

Aydın Sancağı'na bağlı Sobuca Nahiyesi'nde İngilizlerin imtiyazsız, ruhsatsız ve süresiz bir şekilde zeytin, pamuk ve un fabrikaları kurup işletmeleri,¹⁶⁷ Aydın Sancağı'na bağlı bölgelerde meyan kökü ticareti yapmak için izinsiz şekilde fabrika ve mağazalar açan İngiliz uyruklu şirketin bölge halkının meyan ticareti yapmasına müsaade etmemesi, böylece hazinenin zarara uğratılması,¹⁶⁸ bölgedeki bazı beylerin miri arazideki ormanlarda imtiyazları olmadan izinsiz fabrikalar açması, ormanlara demiryolu inşa etmesi, ormanlardaki yerleri ve malları keyfi olarak sahiplenip kullandırması¹⁶⁹ bölgedeki yönetim boşluğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu vilayette tütün ziraatinin yüzde doksan seviyesinde perişan edilip bu yolla hem ahalinin hem de hazinenin milyonlar raddesinde zarara uğratıldığını¹⁷⁰ söyleyen Nazım Bey kıymetli madenlerin kıymetsizmiş gibi kayda alınmasıyla¹⁷¹ devletin zarara uğratıldığını söylemektedir.

Nazım Bey Orman ve Maden Nezareti'ne yazdığı “Orman Nezareti'nin 6 Kasım 1899 tarih 75 numaralı eki ve Defteri Hakani Nezareti Celilesi'nin 7 Ağustos 1899” tarihli tezkerede, Denizli Sancağı dahilinde Sapançalı Abdülkadir Ağa'nın üç bin beş yüz dönümden fazla tarla, ormanlık ve mesire alanı bulunduğunu, ayrıca bu yerlerin onun üzerine kayıtlı olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir. Buna rağmen bu çiftlik civarındaki miri ormanı sekiz saatlik kıtası, “Sapanca Çiftliği sınırır.” denilerek herhangi bir

¹⁶⁴ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-75. madde.

¹⁶⁵ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-7. madde.

¹⁶⁶ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-78. madde.

¹⁶⁷ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-10. madde.

¹⁶⁸ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-16. madde.

¹⁶⁹ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-1. madde.

¹⁷⁰ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-21. madde.

¹⁷¹ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/42-28. madde.

mahkeme kararı ya da ferman olmaksızın hukuksuz ve kayıt dışı bir muamele ile Barutçuların ve yabancı şirketlerin işgaline açılmış, bu bölgedeki kereste gelirlerinden başka Aydın Demiryolları için sağlanan travüllerden elde edilen gelirden zavallı Abdülkadir Ağa'ya yalnız on para verilmiş, hazine ise senelik yirmi bin lira zarar uğratılmış,¹⁷² Sapanca Çitliği'ndeki malum orman mamulatından meydana gelecek altı bin beş yüz liralık ihbariye ise verilmemiştir.¹⁷³

Ayrıca bu şirketler sadece Sapanca Çiftliği'ne tecavüzle yetinmeyip Çambaşı ve Abbas köylerinin on bin dönümlük alanını da gasp etmiş, bölge halkının ihbar ve ispatı üzerine kendisi durumu Garbikaraağaç'taki mahkemeye ve Orman ve Maden Nezareti'ne iletmış, işin peşini bırakmamasından ötürü Ödemiş'ten Garbikaraağaç'a sürülmüş, buna rağmen mücadelesini ve müdahalesini kanun dairesinde sürdürmüştür. Ne yazık ki feryatları kimse tarafından dinlenmemiş, ormanlar binlerce ameleyle imha ettirilmiştir.¹⁷⁴

Diğer taraftan, maden mültezimi madenden üç yüz ton sevk olunduğu halde dip koçanına rakamla otuz tonmuş gibi yazmış, bu yüzden yirmi bin kuruş alınması gerekirken bin iki yüz kuruş vergi alınmış, bu suistimali 1899 Nisan'ında yedi madde halinde Orman ve Maden nezaretine ihbar etmiştir. Ne var ki, 11 Eylül 1316 (24 Eylül 1900) ve 4 Teşrinievvel 1306 (17 Ekim 1900) tarihli 67 ve 97 nolu kararlarla, kendisinin bu tür işler için Orman Müdürlüğü ile iletişim halinde olması ve yetki gasbı yapmaması gerektiği konusunda uyarılmıştır. Ayrıca, bu madenden gerçekleşen sevk ve nakliyatların maden yetkilileri tarafından zapta geçirilmediğini fark edip çalınan yirmi bin kuruşu hazineye kaydetmiştir. Buna rağmen, ödüllendirilen kendisi değil, bu yolsuzluğu ortaya çıkardığını iddia eden Hacı Mengüşelizade Emin Efendi olmuş ve olay kapanmıştır.¹⁷⁵

Başka bir olayda, Barutçu Dimitri üç yüz dönümlük tarlasına köyler, sahiller gibi alanları katarak önce üç bin daha sonra üç yüz bin dönümlük bir yeri işgal etmiştir. Resmi olarak üzerlerine geçiremeseler de vilayetin en önemli ve büyük orman sahasını ele geçirip buradaki ticaret faaliyetleri kontrol altına almışlar, Aydın Demiryolları'na Çiftlik'ten Sarayköy Kazası'na kadar demiryolu inşasına da teşebbüs etmişler,¹⁷⁶ yukarıda adı geçen Barutçu Dimitri'ye, çevre ormanlarda metreküpe otuz-otuz beş kuruşa satılan kırk bin

¹⁷² BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-22. madde.

¹⁷³ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-69. madde.

¹⁷⁴ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-23. madde.

¹⁷⁵ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-26 ve 27. maddeler.

¹⁷⁶ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-34. madde.

metre metre küp keresteyi 23 kuruşa vermişler, böylece hazineyi defaatle dört bin lira zarara uğratmışlardır. İhalelerden on bin lira rüşvet alınması,  demiş'teki antimon eritme işlemlerinde verginin külçe üzerinden değil cevher üzerinden ödenmesi gibi usulsüzlükleri belediye ve idare nazarında gündeme getirmesine rağmen, olayların üstü kapatılmış, kendisi de  demiş'ten Garbikaraağaç'a gönderilmiştir.¹⁷⁷ Yaptığı hesaba göre, bu madenden çıkarılan elli ton antimon cevherinden bir ton külçe elde edilmektedir; külçe başına elli dokuz liradan hesaplandığında hazinenin kaybı yüz binlerce lirayı bulmaktadır.¹⁷⁸

Kuşadası'ndaki birkaç dönümlük yerin konsolosluk imareti denilerek hukuksuz bir şekilde rapor verilmesini Siyah oban müstear ismiyle ihbar etmesine rağmen bu yerin işgal edildiğini belirten Nazım Bey,¹⁷⁹ olayın bunlarla sınırlı kalmadığını, hatta İzmir'deki Maliye ve Mülkiye müfettişlerinin gönderdikleri raporların şirketlerin Dersaadet'teki adamları tarafından hasıraltı edildiğini söylemektedir.¹⁸⁰

Her ne kadar Nazım Bey şikayetleri nedeniyle sürgün edildiğinden yakınsa da gittiği yerlerde yine uygun olmadığını düşündüğü ve usulsüz olarak gördüğü olaylara müdahil olmayı tercih etmiştir. Garbikaraağaç Kazası'nda bulunduğu dönemde, 15 şubat 1901 tarihli bir ve     numaralı tahriratlarında, on dokuz kıta sabit evrak göstererek ortaya çıkardığı rüşveti Orman ve Maden nazırına gönderdikten sonra memuriyetten alınıp yargılandığını, mahkeme sonucu beraat ettikten ve Alaşehir'e gönderildikten sonra orada da tekrar memuriyetten azledilip yargılandığını, yine beraat etmesine rağmen 5 Nisan 1902 tarihli bir kararla bir ay süreyle tekrar keyfi bir şekilde teftişe maruz kaldığını belirtmektedir.¹⁸¹

2.2.6. II. Abdülhamid'e Düzenlenen Yıldız Suikastı Girişimi ve Necib Melhame'nin Komisyonadaki Rolü

21 Temmuz 1905 tarihinde II. Abdülhamid'e Yıldız Camii avlusunda bir suikast girişiminde bulunulmuş ve suikast girişiminin hemen ardından olayın aydınlatılması için bir komisyon kurulmuştur. Çoğunluğunu hukukçuların oluşturduğu bu komisyona Necip

¹⁷⁷ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-24. madde.

¹⁷⁸ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-25. madde.

¹⁷⁹ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-2. madde.

¹⁸⁰ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-80. madde.

¹⁸¹ BOA., Y.PRK.OMZ., 3/42-68. madde.

Melhame, bizzat Abdülhamid tarafından “Hususi Komisyon Başkanı” olarak atanmıştır. Bu dönem resmi olarak Nafia Nezareti Müşaviri olarak görev yapan Necip Melhame, buradaki iş akışını yöneterek tahkikatın daha hızlı ve efektif olarak sürdürülmesini sağlamıştır.

Komisyonun üyeleri arasında İstinaf Mahkemesi Savcısı Necmeddin, Edirne Vali Yardımcısı Rükneddin, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi üyelerinden Nazîf Süruri, Temyiz Mahkemesi Başsavcısı Cemaleddin, İstanbul Bidayet Mahkemesi Savcısı Edhem, Telgraf ve Posta Nezareti üyelerinden C. Harfuş ile İstanbul sorgu hakimlerinden Esad, Sadreddin, Ali Rıza, İhsan, Şevket ve Şevki Beyler bulunmaktadır.¹⁸²

Necib Melhame II. Meşrutiyetin ardından Meclis-i Mebusan Başkanlığı’na sunmuş olduğu savunmasında komisyon çalışmaları hakkında son derece detaylı açıklamalar yapmıştır. Komisyona havale edilen 1853 jurnal ve rapordan başka, birçok yerden gelen yüzlerce telgrafın bizzat kendisi tarafından tek tek incelendiğini, binlerce “muhalif-i millet” sanığın sorgulandığını ve bu sorgulamalarda son derece nazik davranılıp insani muameleden ödün verilmediğini, günahsız birçok kişinin de hemen bırakıldığını söyleyen Necib Melhame, olayla doğrudan ilgileri bulunan kişilerin tutuklandığını, bu kişilerin saklandıkları yerlerde melanit ve bombalar ele geçirildiğini, bu kişilerin inkara lüzum kalmayacak şekilde itiraflarda bulunduklarını anlatmaktadır. Necib Melhame, bu kişilerin sekiz on gün süren duruşmaları sırasında büyük bir cesaret ve cüretkarlıkla, oradaki bütün elçilik çalışanlarının, gazete muhabirlerinin ve diğer izleyicilerin önünde “Yaptık!” dediklerini, 1894 ve 1896 olaylarının intikamını almak için İstanbul’u altüst edip herkesi mahvetmek istediklerini, çıkaracakları kargaşa sonucu yabancı güçlerin müdahalesine olanak tanımayı planladıklarını açıkça söylemelerini örnek göstererek yargılamada gösterilen müsamahayı ispata çalışmıştır. Tahkikatın yapılış şeklinin Osmanlı adaletinin parlak bir örneği olduğunu belirten Necib Melhame, bu başarının Payitaht’ta bulunan yabancı elçiler, Avrupa ve Amerika’nın en önemli basın yayın organları tarafından da dile getirilerek takdir edildiğini anlatmaktadır.¹⁸³

¹⁸² Harun Tuncer, Haz., *Sultan Abdülhamid Han’a Yapılan Suikastin Perde Arkası*, İstanbul: Çamlıca Yay., 2011, s.224.

¹⁸³ *Necib Melhame’nin Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesi’ne sunduğu layiha*, İstanbul: 1908, Atatürk Kitaplığı, Bel Osm. O.00902, s. 6.

Necip Melhame, layihasında, binlerce kişinin sorguya alındığını ama yalnızca olayın bilfiil içinde olan ve yaptıklarını itiraf eden on kişinin mahkemeye sevk edildiğini belirtmektedir. Necib Melhame'ye göre her ne kadar birçok kişinin bu cemiyete dahil oldukları ispatlanmışsa da insaniyet ve adalet yolu gözetilmiş, Mari ve Karabet gibi bazı kişiler tahliye edilmiştir. Necib Melhame örnek olarak Avusturya Hastanesi'nde çalışan Arangel'in kızı Mari'yi göstermekte ve bu kişinin kırk kilo kadar dinamit ve melaniti hastanenin üçüncü katında sakladığını itiraf etmiş olmasına rağmen mahkemeye dahi çıkarılmadan Padişahın merhameti sonucu tahliye edildiğini, aynı şekilde, Arangel'in damadı olan eczacının da yaptıklarını itiraf etmesine rağmen yine Padişahın yüce merhametine mazhar olarak serbest bırakıldığını söylemektedir.¹⁸⁴

Öte yandan, bazı Ermeni menfaatperestlerin, bu durumu fırsat bilerek İzmir Sancağı'ndaki tüccar ve esnaftan oluşan kırk yedi kişiyi, bomba, dinamit vb. maddeler kullanarak¹⁸⁵ asayiş bozacakları, bomba olayı ile ilişkileri oldukları ve komiteye para topladıkları yalanlarıyla Padişaha jurnallemiş olduklarını dile getiren Necib Melhame, bu kişilerin irade-i seniyye ile derhal bir vapur hazırlanarak İstanbul'a getirildiğini ancak bu jurnallerin menfaat sağlamak için yapıldığının kısa süre içerisinde anlaşılması üzerine bunların tekrar memleketlerine gönderildiğini belirterek kırk yedi kişiden oluşan bu gruptan bazılarının İzmir'deki İngiliz misyonerlere, komisyonun kendilerine adaletli davrandığını ve bu durumdan minnettarlık duyduklarını söylediklerini, ayrıca dönemin merhum İngiliz Büyükelçisinin de komisyonun adaletli tavrından ötürü bizzat kendisine memnuniyetlerini ilettiğini belirtmektedir.¹⁸⁶

Çalışmalar devam ederken Dahiliye Nezareti'nin, Komisyon'a bir teklif ileterek Zaptiye Nezareti'nden 1800, Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan 450, Şehremaneti'nden 2000, Liman Dairesi'nden 18 ve Üsküdar Mutasarrıflığı'ndan 400 kişi olmak üzere toplamda 5050 kişinin memleketten ihraç edilmesini istediğini belirten Necip Melhame, bu kadar fukaranın kendi istekleri dışında gönderilmelerinin adil olmadığını, böyle bir hareketin asayiş olaylarını tetikleyeceğini, ayrıca durumun yabancı basına bu şekilde yansımalarının kötü sonuçlar doğuracağını söylemektedir. Zaten, daha önce affa uğrayan bu kişilerin yerlerinden edilmemeleri gerektiği yönünde bir komisyon kararı olduğunu da dile getiren

¹⁸⁴ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 7.

¹⁸⁵ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 8.

¹⁸⁶ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 9.

Necip Melhame, çalışmalarının neticesinde padişahın da bu yönde irade beyan ettiğini, bu bilgilerin resmi evraklardan da takip edilebileceğini aktarmaktadır.¹⁸⁷

Bu vakanın tahkiki esnasında, sadece Taşnak Cemiyeti tarafından tertip edilmiş gibi gözüken olayın içinde Şehzade Yufus İzzettin'in de olduğu yönünde Doktor Baha Bey ve Ahmet Celalettin Paşa ile bazı Jön Türklerin el yazısıyla yazılmış on üç kıtayı bulan bir mektup ve evrağın da işin içine girdiğini ve bu evrağın Fehim Paşa tarafından Zat-ı Şahane'ye arz edilmesinden sonra şehzadenin mahiyetindeki Kilercibaşı Nuri Efendi ve ailesinden iki hanımın derhal tevkif edildiğini, bunun üzerine kendisinin de derhal saraya çağrıldığını söyleyen Necib Melhame,¹⁸⁸ evrağın komisyona Musahib Hacı Bey tarafından getirilip Müdde-i Umimi Necmeddin ve Müstantik Sadreddin Beye verildiğini, olayları duyar duymaz derhal padişahın huzuruna kabulünü istirham ettiğini ve durumdan son derece kaygı duyduğunu açıklamaktadır.¹⁸⁹

Necip Melhame, Padişahın huzuruna çıkar çıkmaz ayaklarına kapanıp duruma müdahale etmesi için ricacı olduğunu, bu haber gerçek olsa dahi bu yönde bir muamelenin yapılmaması gerektiğini, olayın yabancı basına yansımından endişe ettiğini dile getirdiğini söylemektedir. Zaten o ana kadar yapılan soruşturmalarda, bu durumla ilgili en ufak bir delil de bulunmadığını, Ufacık bir kanıtta dahi derhal hareket edeceğini söyleyen Melhame, durumun nezaket ve ehemniyeti de göz önüne alınarak, bu kişilerin hemen serbest bırakılmasını istirham ettiğini belirtmiştir. Gelişmelerin kendisinin istediği gibi gerçekleştiğini ve iradei seniyye ile söz konusu kişilerin yerlerine iade edildiğini söyleyen Necib Melhame, yapılan araştırmalar sonunda bu ihbarın asılsız olduğunu anlaşıldığını ve belgelerin sahteliğinin ispatlanmış olduğunu belirtmektedir. Melhame, savunmasına, bu olayla ilgili evrakların resmi kayıtlarda mevcut olduğunu, ancak şahitlik istenirse hala hayatta olan Nuri Beyi'e de sorulabileceğini eklemiştir.¹⁹⁰

Komisyon'un çalışmaları sırasında çok önemli mevkiilerdeki askerler için de çeşitli gerekçeler öne sürülerek jurnallerde bulunulduğunu, bu jurnalleri araştırmak için İsmail ve Şakir Paşalarla Mabeyn Müdürü İzzet Bey ve diğer zevattan oluşan bir komisyon kurulduğunu, süvari komutanlığına atanan Süleyman Faik Paşa, Tophane Meclis Üyesi

¹⁸⁷ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 9.

¹⁸⁸ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 9.

¹⁸⁹ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 10.

¹⁹⁰ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 10.

Liva Süleyman Nazif Paşa, Yüzbaşı Ömer Bey, Miralay Halid Bey, Baytar Mektebi Nazırı Miralay Minas Bey, Yüzbaşı Hilmi, Mülazım Ali Bey ve bazı diğer zevatın, komisyon tarafından ayrı ayrı sorguya çekildiğini ve bunlardan bazılarının olayla bağlantısı olduğu iddia edilip hatta bazıları için idamın bile talep edildiğini söyleyen Necib Melhame, iki üç gün derinlemesine bir araştırmayla yapılan suçlamaların asılsız olduğunu ve tamamının beraatının gerektiğinin ortaya çıktığını, buna rağmen jurnalcilerin suçlamalarına devam edip tahliyeleri engellemeye çalıştıklarını aktarmaktadır. Padişahın huzuruna bir kez daha çıktığını söyleyen Necip Melhame, askerlerin iftiraya uğradığını, asıl maksadın Padişahla askerlerin arasını açmak olduğunu beyan ettiğini söyleyerek nihayet Minas Bey dışında hepsinin tahliyelerine muvaffak olup jurnalcilerin oyununu bozduğunu belirtmektedir.¹⁹¹

Necip Melhame layihesindeki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, kendisinin masum insanları korumaya çalıştığını, haksız yere yapılmış birçok jurnalın önüne geçmiş olduğunu beyan etmekte ve birçok masumu koruduğunu ifade etmektedir. Ne var ki, II. Meşrutiyet'ten sonra hakkında davalar açılmış ve bu tahkikatlar sırasında işkence yaptığı iddia edilmiştir.

Necip Melhame'nin komisyon başkanı olarak atandığı suikast girişimini araştırmak için kurulan komisyonun çalışmaları kısa sürede sonuç vermiş, olay tüm detaylarıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Soruşturma, olayın basit bir serserilik hareketi olmadığını, bizzat Ermeni İhtilal Komiteleri tarafından tertip edildiği göstermiştir. Patlama sırasında kullanılamaz hale gelen ve hayvanları telef olan on yedi araba olay yerinden alınarak Beşiktaş'taki iskele yakınında bulunan belediyeye ait ambara nakledilip incelenmiş, on altı arabanın sahipleri tespit edilmiş, ancak diğerlerine göre daha kötü durumda olan on yedinci arabanınkine ulaşılammıştır. 24 Temmuz 1905 tarihli tahkikat raporu, olayın çözümüne yönelik önemli tespitleri içermektedir. Tophâne-i Âmire Müşîriyet Bahriye Nezâreti'ne memur Tuğgeneral Hurşîd, talim gemisi Sûvâri Albayı Mehmed ve Tophâne-i Âmire Baruthanesi'ne memur Albay Abdulah Vahyî, talim gemisi Sûvâri Yarbay İbrâhim Edhem, Tophâne-i Âmire Baruthaneleri fen memurlarından Yarbay Mehmed Sabri, Tophâne-i Âmire kimyageri Yarbay İbrâhim Hakkı, Mesûdiye fırkateyninde talim muâvini Binbaşı İbrâhim Edhem, talim gemisinde torpido azasından Binbaşı Münîr ve

¹⁹¹ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 11-12.

talim gemisinde torpidocu Yüzbaşı Yusuf Âgâh'ın imzalarını taşıyan bu ilk rapor patlama alanı ve bulunan parçalar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Patlama sonucu oluşan çukurun boyutları ve şekli ile çukur içinde bulan demir parçalarının durumları da ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.¹⁹²

Aynı heyetin 29 Temmuz 1905 tarihli raporunda ise, olayın gerçekleşme şekli nerdeyse bütün ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Bu raporda; patlayıcının özellikle tedarik edilerek olay yerine getirilen araba vasıtasıyla selamlık alanında bulunan bir araba içinde ateşlendiği bilgisi yer almaktadır.

“Bu bakış açısıyla girilen tahkik ve tetkikler yoluyla önce bahsedilen arabanın eldeki tekerleği tasında yer alan markadan bu arabanın Viyana’da Nesseldorfer araba imalat şirketi tarafından üretildiği ve üzerindeki numaranın da “11123” olduğu saptanmıştır. Gerekli soruşturmanın yapılması için Viyana Sefareti’ne tebligat gönderildiği gibi bir taraftan da hangi yol ve vasıta ile geldiği ve muamelesinin nasıl yapıp gümrükten çıkarıldığı tahkik ediliyordu. Bu sırada Rüşumat (Gümrük) Emaneti’ne gönderilen haber üzerine onlar tarafından aslı ulaştırılan konşimento ile Galata Yabancı Mallar Gümrüğü Nezreti’nin mühür ve resmini taşıyan muayene, manifesto ve ambar defterlerinin tasdikli suretleri özetinde, Trieste’den Lloyd Şirketi’nin Dalmaçya adlı vapuruyla aynı marka ve numarada tekerleği lastik çemberli, çuha döşemeli faytonun, iki kap içinde olarak 22 ve 23 Mayıs 1905 tarihinde Silvio Ricci adına ulaştırıldığı belirtilmiştir. Fakat daha sonra Silvio Ricci isminin üzeri çizilerek simsar M. La’Franco ismi yazılmış ve bunun adamı Mateo aracılığıyla arabanın gümrükten alındığının kayıtlardan anlaşıldığı gösterilmiştir.”¹⁹³

Bu bilgiler ışığında suikastı planlayanların, sahneye koyanların ve yardımcı olanların isimleri tek tek tespit edilmiş, suikast girişimine yardımcı olanlardan bazıları göz altına alınıp sorgulanmışlardır. Özellikle Belçikalı Edward Jorris’in günlerce süren sorgusu birçok ayrıntıyı gün yüzüne çıkarmıştır. Jorris önce Belçika Büyükelçisi ve baştercümanı yanında, daha sonra tercüman Mösyö Margatic huzurunda defalarca sorgulanmıştır. Edward Jorris’in ifadelerine göre suikast girişiminde rol alan elebaşlar şunlardır:

¹⁹² Tuncer, *Sultan Abdülhamid*, s. 22.

¹⁹³ Tuncer, *Sultan Abdülhamid*, s. 22.

Samuel Fain: Asıl adı Kristofor Mikaelyan, Lipa Rips: Asıl adı Konstantin Kabulyan, Madam Sophie Lipa Rips: Rusça adıyla Sonya ve asıl ismiyle “Marie Zayıç”, Robina Fain, “Köse Aristidi, Karlo, Alfan Vahan yahut Vogan” olarak da bilinen Silvio Ricci, Karl Yovanoviç: Asıl adı Karabet’tir ama Aşod diye de anılmaktadır, Trase Yovanoviç: Asıl adı Ardaş Kapudanyan’dır ama Torkum olarak da bilinmektedir ve Madam Aşkova.¹⁹⁴

Sorgu hakimliği tarafından hazırlanan iddianamede, özetle, İstanbul’da ve Osmanlı ülkesinin birçok yerinde hem Osmanlı vatandaşlarına hem de yabancı ülke vatandaşlarına yönelik eylemler yaparak büyük bir kargaşa çıkartma ve ülkede felakete neden olma amacına yer verilmiştir. İddianamede suikaste dahil olan kişilerle olayın hazırlanış ve uygulanış şekli detaylı bir şekilde yer almıştır. İstanbul Bidayet Mahkemesi sorgu hakimlerinden Sadrettin imzasını taşıyan 26 Ekim 1905 tarihli kararnamede, olaya karışmış olanların detaylı bir şekilde sıralanmasının ardından suikast girişiminin oluş şekliyle ilgili bilgiler detaylı bir şekilde verilmiştir.¹⁹⁵

Tarihte, II. Abdülhamid’e karşı pek çok suikast planı yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı Abdülhamid’i düşürüp yerine V. Murad ya da Reşad Efendi gibi şehzadeleri tahta çıkarma amacını güderken bir kısmı da Ermeni ve Bulgar milliyetçiler ya da Rus komitacılar tarafından planlanmıştır: “Bunların içinde Ermeniler tarafından düzenlenenlerin sayısı oldukça fazladır. Ermenilerin padişaha karşı en yaygın olarak bilinen suikast girişimleri Yıldız Camii’ne düzenledikleri bombalı saldırıdır”.¹⁹⁶ Osmanlı’da büyük çaplı Ermeni olaylarını başlatanlar Hınçaklar’dır; ancak Abdülhamid’e doğrudan suikast girişimini Taşnaksütyun Cemiyeti gerçekleştirmiştir. 1890 yılında Tiflis’te kurulan Taşnaksütyun Cemiyeti’nin programında hükümet kurumlarını yağmalama ve yıkıma gibi terör amaçlı yöntemler açıkça görülmektedir. Taşkanların 21 Temmuz 1905 tarihinde II. Abdülhamid’e Yıldız Camii avlusunda giriştikleri başarısız suikast eyleminde 26 asker ve sivil kişi hayatını yitirmiş, 58 kişi de yaralanmıştır. Osmanlı yakın tarihinin önemli olayları arasında gösterilen bu suikast girişimi sonrası padişaha düzenlenen suikast bir beyanname ile halka duyurulmuş, ülkenin hemen bütün şehirlerinde mevlitler okunmuş,

¹⁹⁴ Tuncer, *Sultan Abdülhamid*, s. 112-114.

¹⁹⁵ Tuncer, *Sultan Abdülhamid*, s. 246.

¹⁹⁶ Haluk Selvi, *Sultan’a Suikast, Sultan’a Suikast Sultan II. Abdülhamid’e Sunulan Bomba Hadisesi Fezlekesi*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2013, s. 13.

yabancı ülkelerin temsilcileri gönderdikleri telgraflarda üzüntülerini dile getirmişlerdir.¹⁹⁷

2.3. Ekonomik ve Sosyal Hayatta Melhame Kardeşler

Jens Hassen, Melhame kardeşlerin Osmanlı siyasetinde olduğu kadar Osmanlı ekonomisinde de oldukça stratejik noktalarda bulunduğunu, onlarda yatırım potansiyellerinin farkına varma ve hükümet kararlarında söz sahibi olma gibi özellikler bulunduğunu vurgulamaktadır. Melhame kardeşlerin Arnavutluk'taki kereste üretiminden Karadeniz kıyısındaki kömür madenine ve Antalya'daki muz sahalarına kadar oldukça geniş bir coğrafyaya uzanan nüfuzları vardı. Özellikle Selim Melhame'nin etkisinin İstanbul Borsası'ndan Afrika altın madenciliği hisselerine kadar uzandığı hakkında iddialar söz konusuydu.¹⁹⁸ Denilebilir ki, yirminci yüzyılın ilk yılları, Melhame kardeşler için oldukça hareketli geçmiştir. Bu yıllarda Melhame kardeşlerin ilgisi Beyrut'a çevrilmiştir. Bu dönemde Selim Melhame, Beyrut-Şam Demiryolu ve Beyrut Liman Şirketlerinin hisselerine sahiptir. Her iki projenin de imtiyazları kayınbiraderi Joseph Matran tarafından alınmış, daha sonra Fransız girişimci Edmond de Perthuis'in başında bulunduğu bir konsorsiyuma satılmıştır. Her iki proje de 1894'te tamamlanmış ve Selim Melhame 1909 yılına kadar bu şirketlerin yönetiminde bulunmuştur.¹⁹⁹

Selim Melhame daha Düyûn-ı Umûmiye'de görev yaptığı dönemde Osmanlı-Fransız ilişkilerini geliştirmeye büyük önem vermekteydi. Fransa'nın Düyûn-ı Umûmiye temsilcisi Leon Berger ile de yakın ilişkisi bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti ile Fransa arasında varılan ticari anlaşmada imzası bulunan Selim Melhame aynı zamanda 1888'de Beyrut Limanı imtiyazını kazanan Fransız şirketinin de ortağı konumuna gelmişti. Kâmil Paşa'nın desteğini alan İngilizler imtiyazı kazanmak üzereyken Düyûn-ı Umûmiye Genel Müdürü Selim Melhame olaya dahil olmuş ve Fransızların imtiyazı kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönem Crespin ailesinden 500 bin Frank borç almış, Beyrut Liman imtiyazını talep eden Yusuf Madran (Joseph Matran) Efendi'yle anlaşarak bu paranın bir kısmını imtiyaza teminat olarak Nafia Nezareti'nin Osmanlı Bankası'ndaki hesabına yatırmıştır. Düyûn-ı Umûmiye'den izin alarak Paris'e giden Selim Melhame, burada

¹⁹⁷ Selvi, Sultan'a Suikast, s.14-21.

¹⁹⁸ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 40.

¹⁹⁹ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 41.

yönetiminde Fransız Kont Perthuis ve Mösyö Raymond'ın da bulunduğu Beyrut Limanı İşletme şirketini kurmuştur. Selim Melhame'ye destekleri için şükranlarını sunan Beyrut Limanı Yönetim Kurulu Başkanı Nervo, kendisine Babîâli'nin en önemli ismi durumundaki Kâmil Paşa'ya karşı zaferini ima etme amacıyla mitoloji kahramanı David'in Goliath'a zaferini temsil eden bir yağlı boya tablo hediye etmiştir.²⁰⁰

Necib Melhame tarafından kurulan “Societe Anonyme Ottomane des Tramways et de L'Electricite de Beyrouth” şirketinin yönetiminde de Filip ve Habib Melhamelerle Selim Ra'ad bulunmaktadır. Bu şirket kurulduktan bir yıl sonra, yani şirketin hisse senetleri Beyrut ve İstanbul'da piyasaya çıktıktan sonra, yaklaşık bir milyon Fransız frangına Beyrut Gaz Şirketi'ne satılmıştır. Habib Melhame de 1901'de Pers Petrol imtiyazını yeni kazanmış olan William d'Arcy ile, başta Musul ve Bağdat olmak üzere Irak'ta petrol aramak amacıyla imtiyaz başvurusu için anlaşmış, ancak gerekli fonları bulamadıkları için bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1888'de II. Abdülhamid'in kişisel bankacısı Zarifi'ye söz konusu alanları şahsi hazinesine almasını emrettiği gözönüne alınırsa Habib Melhame tarafından 1901'deki bu girişimin II. Abdülhamid tarafından bölgedeki dengeyi bozmak için yaptırıldığı da söylenebilir.²⁰¹

2.3.1. Selim Melhame'nin Teşebbüs Ettiği Sergi Çalışması: 1894 Dersaâdet Ziraat ve Sanâyi Sergi-i Umûmîsi

Sanayi devrimiyle birlikte oluşan sermaye birikimi, icatlar, sömürgelerden gelen ucuz hammadde ve yeni üretim pazarları uluslararası serbest ticareti tetiklemiştir.²⁰² Avrupa, sanayileşmenin ardından ürünlerine pazar bulmak için imal ettiği ürünleri tanıtmaya ihtiyacı duymuş ve 1850'lerden sonra hâkim duruma gelen kapitalist ağın ürünü olarak sergileme çalışmaları önem kazanmıştır. Temelde ulusal olarak başlayan ve 1798 ile 1849 yılları arasında Fransa'da düzenlenen toplam on iki sergi, uluslararası sergilerin öncüsü niteliğindedir.²⁰³ Her türlü ürünün teşhir edilmesi, böylece ticari potansiyelin artırılması

²⁰⁰ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 27.

²⁰¹ Hanssen, “Malhame-Malfame”, s. 41.

²⁰² Yeşim Duygu Ergüney, Nuran Kara Pilehvarian, “Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”, *Megoran*, C.10, S. 2, (2015), S. 224.

²⁰³ Gülgün Yılmaz, “Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve “İâne Sergisi”, *Sinan Genim'e Armağan Makaleler*, İstanbul: 2005, s. 719.

için organize edilen sergilerin uluslararası nitelik kazanması, Fransa'daki öncü girişimlerin ardından XIX. yüzyıl ortalarına rastlar.²⁰⁴

Fransa'daki ulusal fuarları ziyaret eden İngiliz Devlet Arşiv Dairesi memurlarından Sir Henry Cole, uluslararası fuarların kurucusu sayılır. İlk dünya fuarı Sir Henry Cole'ın önerisi doğrultusunda 1851 yılında İngiltere'de açılmıştır. Hobsbawn'un, "Batı'nın kendini alkışladığı yeni ve büyük ayinler" olarak nitelediği bu fuarlar küresel kapitalizmin Batı tarafından, nispeten artık küreselleşen dünyaya, gelinen ilerlemelerin boyutunun gösterilmeye çalışıldığı evrensel sergilerdir.²⁰⁵

Uluslararası düzeydeki ilk fuar olan 1851'de Londra Fuarı'na Amerika, Fransa, İspanya, Portekiz, Rusya gibi ülkelerin yanı sıra Osmanlı Devleti de katılmıştır. Cerîde-i Havâdis gazetesinde belirtildiği gibi, Osmanlı Devleti bu fuara katılarak topraklarının verimliliğini; tarım, sanat ve sanayideki başarısını ve padişahın ülkenin başarısında gösterdiği gayreti ortaya koymayı amaçlamaktadır.²⁰⁶ "İngilizler bu fuar ile endüstri alanında dünyanın geri kalanından ayırt edici bir şekilde ileride ve üstün olduklarını göstermek istiyorlardı. İngiltere ileri, ötekiler ise geriydi. İngiltere medeni, diğerleri ise gayri medeniydi; modernleştirilmeye muhtaçtırlar veya en hafif deyimle yarı medeni ya da az gelişmiştiler. Oryantalist söylemin kamuoyunun gözünde ete kemiğe bürünmesinde bu fuarlar kadar kullanışlı bir araç bulunamazdı. Fuarlar, Batı'nın sadece teknik açıdan değil, inanç açısından da dünyanın diğer ülkelerinin ilerisinde olduğunun reddedilemez kanıtlarını sunuyordu. Walter Benjamin'in deyişiyle, sanayi sergileri, adına mal denen fetişin hac yerleriydi."²⁰⁷

1863'te düzenlenen Sergi-i Umum-i Osmani'nin ardından Osmanlı bu kez 1867'de Paris Dünya Fuarı'na katılmıştır. Bu sergiyi Osmanlı açısından önemli kılan özellik, Fransa İmparatoru Napolyon'nun daveti üzerine sergi açılışına Sultan Abdülaziz'in de katılmasıdır. Sultan Abdülaziz'e bu seyahatte Şehzade Murat, Abdülhamid ve Yusuf İzzeddin eşlik etmiştir.²⁰⁸

²⁰⁴ Keskin, "Orman ve Ma'âdin", s.203.

²⁰⁵ Ergüney ve Pilehvarian, "Ondokuzuncu Yüzyıl", s. 225-228.

²⁰⁶ Yılmaz, "Osmanlı Devleti'nin", s. 719.

²⁰⁷ İbrahim Şirin, "Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi" *History Studies*, 9/2, (2017), s.192.

²⁰⁸ Yılmaz, "Osmanlı Devleti'nin", s. 723-724.

Dünya fuarları gelenek imal etmenin ve meşrutiyeti benimsetmenin birer göstergesi olduğuna göre tehdit altındaki II. Abdülhamid dönemi Osmanlı'sının da iyi bir izlenim bırakmak için tercih edeceği bir kapı olmuştur. Deringil, Türklerin imajlarıyla saplantılı bir şekilde ilgilendiklerini söylerken bunun nedenini, kendilerini sürekli tarihin kaynaklarına itmeye çalışan bir dünyadaki varoluş hakkının simgesel bir tezahürü olarak açıklar.²⁰⁹ Osmanlı Devleti 1873 Viyana, doğrudan katılmamakla birlikte 1878 Paris, 1889 Paris ve 1893 Şikago Dünya Fuarlarına da katılmıştır.²¹⁰ Şikago Fuarı'nı ilginç kılan bir olay da yaşanmıştır. Düzenleme komitesi, Osmanlı Devleti'nden kendilerine milli bir bayram adı verilmesini istemiş, Osmanlı Devleti'nde milli bir bayram bulunmaması nedeniyle yetkililer fuar düzenleme komitesine milli bayram yerine geçeceğini düşündükleri bir tarihi, Padişahın cülus yıldönümü olan tarihi vermişlerdir.²¹¹

Osmanlı Devleti 1863'te düzenlediği fuardan 30 yıl sonra yeni bir fuar düzenlemek için çalışmalara başlamıştır. Başlarda ulusal bir sergi olarak düşünülmüş ancak daha sonra uluslararası bir sergi olması kararlaştırılmıştır. 1893 tarihinde serginin hazırlık çalışmaları için bir komisyon kurulmuş, komisyon başkanlığına Selim Melhame getirilmiştir. Komisyon üyelerinin seçimi Selim Melhame'nin nezaretindeki Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'ne, yani Selim Melhame'ye bırakılmıştır. “Dersaâdet Ziraat ve Sanâyi Sergi-i Umûmîsi” adıyla ve Sultan Abdülhamid'in de isteği ve onayı ile²¹² düzenlenmesi düşünülen sergi için hazırlık yapacak olan komisyona Selim Melhame tarafından seçilen üyeler şunlardır:

Ziraat Bankası Müdürü Cemal Bey, Nezâret Mektupçusu Abdüllatif Efendi, Mimar Valori, Müze-i Humâyûn Müdürü Hamdi Bey, Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Hey'et-i Fenniyeleri reisleri Nazif, Ziya ve Aram Efendiler, Bahriyeden bir kişi ile Dersaadet Su Kampanyası Direktörü Silye'den oluşmaktadır. Bu isimlerden başka, kabul etmeleri durumunda İngiltere ve İtalya Büyükelçileri de komisyonda bulunabilecektir. Sergi nâzırı, komisyon dışında, memur mühendis ve hademenin tayinlerinden, eşyalarla ilgili

²⁰⁹ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 171.

²¹⁰ İbrahim Şirin, “Gazete, Kitap ve Tiyatro Karşısında İmajını Korumaya Çalışan Sultan ve Maiyeti: Sultan II. Abdülhamit ve Ahmet Nermi”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, C.17 S.66, (2011), s. 45.

²¹¹ Ergüney ve Pilehvarian, “Ondokuzuncu Yüzyıl”, s. 238.

²¹² Yılmaz, “Osmanlı Devleti'nin”, s. 726.

tüm resmi dairelerle yapılacak görüşmelerden, gönderilecek eşyaların kabulü için oluşturulacak heyetlerden de sorumlu olacaktır:

“Sergide teşhir edilecek eşyalar iki ana şubeye ayrılmıştı. Her şube üç kısma, kısımlar da kırk yedi sınıfa ayrılmıştı. Ziraat mahsulleri, baharatlar, maden mamulleri, sebze ve meyveler, orman ürünleri, ziraat eğitiminde ve çiftlikte kullanılan alet, edevât ve istatistikler, avcılık ve balıkçılık ürünleri deri mamulleri ve bu alanda kullanılan aletler, büyük ve küçük baş hayvan çeşitleri, özel olarak yetiştirilen hayvanlar ve daha birçok ürün birinci şubede yer alacaktı. İkinci şubede ise kimya, eczacılık, tekstil ve deri sektöründe kullanılan alet ve makineler, elektrik, nafia ve mimarlıkla ilgili aletler ile saatçilik, kuyumculuk, marangozluk, sepetçilik halı, kilim, keçe örnekleri yer alacaktı.”²¹³

19 Ekim 1893 tarihli irade ile resmîyet kazanan Sergi Nizamnamesi’nin ardından keşif çalışmaları başladı. Sergi alanı için; Şişli’deki İzzet Paşa Çiftliği ile Dârulaceze arasındaki alan değerlendirilmek istendi. Yapılacak bina için iki yabancı mühendis ve mimara başvuruldu: “İtalyan Mimar Raimondo D’Aronco²¹⁴ ve Fransız Mühendis Kovil. D’Aronco, sergi binasının plan ve resimlerini Eylül 1894’te bitirdi. Mühendis Kovil ise sergi binasının inşaat kısımlarıyla ilgilenmiştir. Kovil’in planlarında binanın duvarları taş ve tuğladan, çatı ve diğer yerler de cam ve çinko ile kaplanacaktı. Çatı üzerinde kuleler ve bina etrafında da balkonlar olacaktı. Tüm bunlar için de 6340 liralık bir harcama öngörülmüştü.”²¹⁵

Sergi komisyonu için verilen irade ile, sekreteryaya ve diğer personel maaşı ve giderlerin karşılığı olarak ilk etapta 25 bin kuruş şifahen ödenmekle birlikte bu sergi için kapsamlı bir finansmana ihtiyacı duyuluyordu. Bunu göz önünde bulunduran II. Abdülhamid, büyük şirketlerle ülkede yatırımları olan yabancı firmaları da serginin finansmanına dahil etmeye karar vermişti. Bu iş için bir yandan devletin imkanları seferber edilmiş diğer yandan özel sektörün de elini taşın altına koyması istenmişti. Örneğin Şark Demiryolları

²¹³ Keskin, “Orman ve Ma’âdin”, s. 204-206.

²¹⁴ Yılmaz, “Osmanlı Devleti’nin”, s. 726.

²¹⁵ Keskin, “Orman ve Ma’âdin”, s. 207

Kumpanyası'nın Osmanlı Bankası'na Ticaret ve Nafia Nezareti adına yatırdığı çek bu kapsamda Sergi Komisyonu Reisi Selim Melhame'ye ulaştırılmıştı.²¹⁶

Söz konusu serginin “milli bir sergi” olması nedeniyle, açıldığında memleket ürünlerinden toplanacak mahsulat ve eşyalar sergilendikten sonra, bina âtil duruma düşürülmeyecek, daimî bir sergi binası olarak kalacaktı. Sergi yalnızca senenin en soğuk mevsiminde dört ay kapalı kalacak, diğer sekiz ay ise açık tutulacaktı. Bu süre içinde, diğer devletlerdeki gibi bir panayır havasında olacak ve her ay bir ürünün ya da eşyanın teşhiri için ayrılacaktır. Bu şartlar göz önünde tutularak binanın taksimatının ona göre yapılması konusunda baş kitabet tarafından uyarıda bulunuldu. Bu uyarıda; İtalya'daki Milan, Palermo ve Torino sergi binalarına da bakılabileceği, buradaki binaların İstanbul'daki yeni sergi binasının yapım özelliklerini karşılamama olasılığına karşı Orman ve Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame'nin yaptırmış olduğu planların da dikkate alınabileceği telkinleri yer almaktaydı. Uyarıda, inşaatın iki sene içerisinde tamamlanarak açılışa hazır olması, taş ve tuğla ağırlıklı kısmın İzzet Paşa Çiftliği yakınındaki taş ocaklarından, demir ihtiyacının Tersane-i Amire fabrikalarından ve işçi ihtiyacının Bahriye Nazırlığı'ndan teminiyle masrafların azaltılabileceği yönünde de tavsiyeler vardı.²¹⁷

Sergi ile ilgili mali planlama konusunda Selim Melhame'nin detaylı şekilde hazırladığı rapor ön plana çıkmaktadır. Bu raporda Selim Melhame, çeşitli gelir kaynaklarını işaret etmekte, buralardan sağlanacak gelirle sergi masraflarının karşılanabileceğini belirtmektedir. Selim Melhame'nin sunduğu raporda:

- a. Düyûn-ı Umûmiye tarafından alınmakta olan ulaştırma, inşaat ve tamir gibi verilen izin belgelerinden alınan harcın, Bağdat ve bazı bölgelerde alınan esnaf harcının ve belediyeğe bağlı birimlerce alınan beş kuruşluk harcın artırılması,
- b. İstanbul'da imâr izinlerinden alınan harç oranlarının artırılması,
- c. İstanbul'da balık vb. deniz ürünlerinden alınan harcın artırılması,
- d. ç. Sefain, ağnam, seyd ve şibar gibi harçlardan alınan ve Düyûn-ı Umûmiye tarafından hazineye aktarılan kısımlardan alınan yüzde beşlik kısmının artırılması,

²¹⁶ Şefik Memiş, “19. Yüzyılda Bir Sanayileşme Stratejisi Olarak Uluslararası Fuarlar: Osmanlı Örneği”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015, s. 278.

²¹⁷ BOA İ. DUİT 136/ 1-16.

- e. Girit'e ithal edilen yabancı tütünlerden ve ispirotolardan yıllık bört beş bin lira olan gelirlerden ve adalara gönderilen ispirotolardan, yine Gelibolu, Marmara, Gemlik ve Tekirdağ bölgelerinde yerel birimlerce alınan harçların hazineye aktarılması,
- f. Kaçakçılık ve kaçak ürünlerle mücadele için Bahriye Nezareti'nden alınarak kullanıma sunulan gemiler için harcanan masraflardan arta kalan ve tütün vb. mamüllerin satışından bölge idarelerine kalan iki bin liranın artırılması,
- g. Anadolu ve Manastır Demiryolu hatları için teminat olarak ilgili bölgelerden Osmanlı Bankası aracılığı ile alınmakta olan aşarın gelirinden elde edilen faizin artırılması,
- h. Bölge idarelerinin Lübnan'dan yapılan tuz ihracını yasaklaması ve bunun neticesi olarak ihraç edilen ürünlerden alınan yaklaşık on iki bin liradan mümkün olan kısmının ise hazineye aktarılması²¹⁸ yönünde tavsiyeler bulunmaktadır.

Hem maliye hem de defterdarlık tarafından yapılan incelemede, söz konusu maddelerin genellikle Düyûn-ı Umûmiye idaresine ayrılan gelirleri kapsamadığı belirlenmiş, bu gelirlerden yapılacak kesintilerin Düyûn-ı Umumi idaresince hoş karşılanmayacağı, hatta bazı vergilere yapılacak zamların halk tarafından da tepki görebileceği ifade edilmiştir. Kaldı ki, bu denilenler yapılsa elde edilecek tutar yapılacak serginin masraflarını karşılayamayacaktır. Bu nedenle, inceleme sonucunda bazı alternatif gelir kaynakları konusunda önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler şöyle sıralanabilir:

- a. Haydarpaşa ile Pendik arasındaki istasyonları kullanan yolculara uygulanan tarifeye bir miktar zam yapılması; diğer istasyonlardaki tarifelere de bedeli altı kuruştan on beş kuruşa kadar olan biletlerden on para, on altı kuruş ve üstü olan biletlerden de bir kuruş alınması, bu şekilde Haydarpaşa Şimendifer Kumpayası'dan senelik yüz elli bin dört yüz elli beş kuruş gelir elde edilmesi,
- b. Rumeli Demiryolları'nın beş kuruşluktan on kuruşluğa kadar olan biletlerden on para, on kuruşluktan yirmi kuruşluğa kadar olanlardan yirmi para, yirmi kuruştan elli kuruşa kadar olanlardan iki kuruş, elli kuruştan yüz kuruşa kadar olanlardan beş kuruş, yüz kuruştan elli kuruşa kadar olanlardan on iki kuruş ve iki yüz kuruş ve üstünden de yirmi kuruş alınması, böylece senelik dört yüz elli bin yedi yüz otuz kuruş gelir elde edilmesi,

²¹⁸ BOA İ. DUİT 136/ 1-16.

- c. Tramvay şirketinden senelik iki yüz elli altın alınması,
1. ç. İdare-i Mahsusaca, Haydarpaşa-Kadıköy, Kalamış hatlarıyla Pendik'e kadar Adalar'a gidiş-geliş yapan vapurların dönüş ücretleri eskiden olduğu gibi aynı kalması şartıyla, sadece köprüden gidiş için Zabitan-ı Askeriye ve sair yolculara ait normal mevki biletlerle onar para zam yapılması durumunda bile, senelik üç yüz bin kuruş gelir edilmesi,
- d. Şirket-i Hayriye'ye seferleri için, daha önce olduğu gibi sim-i mecdiyenin²¹⁹ on dokuz kuruşa alınıp verilmesi, şartnamenin kırkinci maddesi hükmünce, Boğaziçi'nin her iki taraf sahilindeki ikinci ve üçüncü hat bölgelerinin ulaşımını sağlamak için sabah güneşin doğuşundan akşam saat dört buçuğa kadar yukarıdan köprüye, akşam saat dokuzdan on bir buçuğa kadar köprüden yukarıya doğru giden vapurların sefer sayısının, yaz ve kış mevsimlerinde uygulanan seyr-ü sefer tertiblerindeki sayıdan az olmamak üzere düzenlenmesi, ihtiyaç halinde sefer sayısının artırılması, seferlerin yolcuların iş zamanlarına göre şirket tarafından organize edilmesi,
- e. Rumeli sahilindeki Beşiktaş'tan Rumeli Kavağı'na ve Anadolu tarafındaki Kuzguncuk'tan Anadolu Kavağı'na kadar olan iskelelerde, her gün yalnız köprüden verilen biletlerle iskeleden iskeleye gidiş ve dönüş mahsus biletlerin günlük muayyen bedelleri üzerine Hükümet-i Seniyye nam ve hesabına olmak üzere onar pare zam yapıp Hükümet-i Seniyye'ye senelik altı yüz yirmi beş bin kuruş gelir sağlanması; ancak bu zammın geri alınması durumunda, yani şirketin bu meblağı ödeme zorunluluğundan kurtulması halinde, şirket vapurlarında mecdiyenin on dokuz kuruşa kabulü müsaadesi mukabilinde şirketin Darülaceze'ye beş yüz lira vermesi. Zammın tamamen geri alınmayıp kısmen uygulanması durumunda, kalan miktarın iskeleleri kullanan yolculardan tahsili yöntemiyle gelirin en az altı yüz yirmi beş bin kuruşa çıkarılması, bu tutarın üstünde tahsilatın yapılmaması, yapılacak zammın şartname gereğince Askeri, Sanayi, Rüşdiye ve Darüşşafaka mekteplerindeki öğrencileri, ayrıca başçavuşa kadar unvanı olanlara özgü on ve yirmi paralık biletleri kapsamaması,²²⁰

²¹⁹ Yirmi kuruş değerinde gümüş sikke.

²²⁰ Turgut Karaçoban, "Osmanlı'da Sergi Çalışmaları ve 1894 Depremi Nedeniyle Yapılamayan "Dersâdet Ziraat ve Sanâyi Sergi-i Umûmisi" Hazırlıkları", *Turkish Studies-Historical Analysis*, (2020), s. 538-539.

f. Sonuç olarak, zikredilen şirket ve idarelerden toplanacak gelirin tamamının senelik bir milyon beş yüz elli bin kûşür kuruşa ulaşması, bununla birlikte gerek Düyûn-ı Umûmiye gerekse bahsedilen diğer şirketlerden sağlanacak tutarın başka bir şekilde teminin de mümkün olduğu, bu paranın krediyle sağlanabileceği, böyle bir kredi anlaşmasıyla borçlanılan akçenin söz konusu serginin masrafları için kullanılabilmesi.²²¹

Tüm hazırlıklar 1894'te İstanbul'da meydana gelen büyük depremle boşa gitmiş, uluslararası düzeyde açılması kararlaştırılan sergi gerçekleştirilememiştir. 1894 depremi İstanbul'da ağır hasara yol açmıştır. Bunun üzerine padişah projeden vazgeçmiş, sergi için yapılan hazırlıklar, özellikle de teknik elemanlar deprem felaketinde hasar gören yapıların onarımına yönlendirilmiştir. Böylece Osmanlı'nın dış dünyaya kendini gösterme fırsatı olarak planlanan fuar hayali daha başlamadan bitmiştir.

Sergi çalışmaları nedeniyle İstanbul'da bulunan D'Aronco birçok kamu binasını, camileri, hastaneleri, okulları restore etmekle görevlendirilmiş, ayrıca depremde ağır hasar gören Kapalıçarşı'nın onarım çalışmalarına da katılmıştır. D'Aronco'nun İstanbul'daki onarım çalışmalarının yanısıra Yıldız'da birçok mimari esere imzasını atmıştı. D'Aronco'nun etkisiyle Yıldız'daki eserlerde bir "Art nouveau" üslubu görülmeye başlamıştır. "Harem'in bahçesindeki diğer limonluk ve seralar, 1898'de II. Wilhelm'i ağırlamak üzere Şale Köşkü'ne eklenen Merasim Köşkü, tiyatro, Yeni Saray adı verilen köşk, İstabl-i Âmire'nin ahırları ve maneji, "Belle Epoque" üslubunda yapılmış Yaveran dairesi ve onun üslubunun özgünlüğünü herhalde en iyi ifade eden yapı olarak, araya beyaz taşlar ve çini süslemeler serpiştirilmiş silme kırmızı tuğlayla kaplanmış kırmızı tuğlayla kaplanmış Çini Fabrikası, ayrıca Yıldız Sarayı yakınındaki, Osmanlı Art nouveau'sunun başyapıtlarından Şeyh Zafır Madani Türbesi'nin ve Şaziliyye Tekkesi'nin de mimarıdır."²²²

II. Abdülhamid'in Osmanlı'nın ihtişamını göstermek için giriştiği, ancak hazırlık aşamasında sonlandırdığı sergi projesi, devlet için gerçekten de büyük bir kayıp olmuştur. Ne yazık ki, dönemin ekonomik olanakları, aynı anda hem deprem hasarını onarmaya hem de sergi açmaya yetmiyordu. Başında olduğu projenin sekteye uğraması Selim

²²¹ BOA İ. DUİT. 136/ 1-16.

²²² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 152.

Melhame'yi de olumsuz etkilemiştir; yine de daha sonra Mimar D'Aronco ile Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi gibi çeşitli faaliyetlerde bulunma imkanını elde edebilmiştir. Raimondo D'Aronco 1895 ile 1909 arasında saray mimarı olarak İstanbul'daki birçok yapının onarılmasında görev almıştır.

2.3.2. 1902 Sergi-i Umûmi Projesi

Sonraki sergi girişimi 1902'de gerçekleşmiştir. Selim Melhame, tarım ve tarım aletlerindeki son gelişmelerle ilgili bir sergi düzenlenmesi düşüncesini raporlaştırıp II. Abdülhamid'e sunmuş, Abdülhamid de böyle bir sergiye onay vermiştir. Bu sergiyi o zamana kadar düzenlenen vilayet sergi organizasyonlarından farklı bir özelliğe sahipti: Sergi Rumeli ve Anadolu ile diğer kıtalardaki Memâlik-i Şâhâne eyaletlerini de kapsayacak şekilde her yıl gerçekleştirilecek, çiftçilikten fenn-i cerrahiye kadar pek çok konuyu içine alacaktı. Nihayet 1902 yılında, "Memâlik-i Mahruse-i Şâhâne alât ve edevât-ı zirâiyyesiyle sanâyi-i umûmiyye alât ve edevâtın ve ma'mûlât-ı sanaiye numunelerinin teşhiri zımmında" bir sergi düzenlenmesi için irade-i seniye yayınlandı.

223

Başkanlığını Selim Melhame'nin yaptığı komisyonun üyeleri şunlardı: Müze-i Hümâyûn Müdür Muâvini Halil Bey, Ziraat Bankası İkinci Müdürü Şevket Bey, Şûrâ-yı Devlet-i Mülkiye Dâiresi Üyesi Şükri Bey Ziraat Hey'et-i Fenniyesi Reisi Aram Efendi, Ticâret ve Zirâat ve Sanâyi Odası azâsı Nemlizâde Tahsin Paşa, Sanâyi Müdürü Mehmed Hulusi Bey, Maâdin Hey'et-i Fenniyesi azâsı mühendis Mösyö Kavlan, tarakçı ve kaşıkcı esnâfi kethüdâsı Ali Efendi.²²⁴

Selim Melhame, II. Abdülhamid'e sunduğu raporda, teşhir edilecek alet ve edevâtın toplanmasının ve tedarikinin kısa sürede gerçekleşebileceğini beyan etmiştir. Bu amaçla, farklı bölgelerdeki malların kolayca İstanbul'a taşınması için gemilerin komisyon emrine tahsis edilmesinin münasip olacağını ifade etmiştir. Sultan Abdülhamid döneminde refah ve saadet yolunda bir çok güzel ıslahatın yapıldığını hatırlatan Selim Melhame, her türlü sanayinin daha da gelişmesi için böyle bir serginin tesisine müsaade veren Padişah'a şükranlarını sunmaktadır. Paşa, sergi nizamnâmesini içeren layiha ile komisyona tayini münasip görülen kişilerin isimlerini gösteren bir pusulayı Sultan II. Abdülhamid'e

²²³ Memiş, "19. Yüzyılda", s. 280-281.

²²⁴ BOA., Y. PRK. ML. 22/72.

sunmuştur. Selim Paşa, ayrıca, sergiye birkaç mahalden aynı alât, edevât, model ve numunelerin gönderilmesini önlemek için vilayetlerin yek diğerine hudut ve münasebetleri dikkate alınarak on iki mıntıkaya ayrıldığını belirtmiştir.²²⁵ “Padişah II. Abdülhamid'in emriyle düzenlenme hazırlıkları tüm hızıyla devam eden bu sergi için sembolik bir isim de seçilmişti: "Evlâd-ı Şühedâ ve Ma'lûlîn-i Guzât-ı Askeriyye Sergisi." Ziraat ve sanayi alet ve edevatları ile sanayi ürünleri numunelerinin bu sergide teşhir edilmesine karar verildi ve buna ilişkin olarak da bir nizamname layihası hazırlandı.

«226

Nizamnamenin birinci maddesi nazırın riyasetinde bir komisyon teşkil edilmesini; ikinci maddesi, diğer vilayetlerden getirtilecek alet ve edevat ile ürün numune ve modelleri için haberleşmeyi sağlamak üzere nazırın mahiyetinde bir kalem kurulmasını; üçüncü maddesi, sergiye konulup teşhir edilecek tüm eşyanın tayini, getirilmesi ve kabulü ile tanzim ve tasnifi için komisyonun görevlendirilmesini; beşinci maddesi, tüm aletler ve eşyaların gelişinden sonra komisyon tarafından bir sergi kataloğunun tanzim edilmesini; altıncı maddesi, ziraat ve sanayi alet, edevat ve ürünlerinin tespit edilmesinde benzerlikleri önleyip kolaylık sağlamak amacıyla vilayetlerin 12 bölge olarak düzenlenmesini; yedinci maddesi, alet ve ürünlerin toplanması, getirtilmesi, numunelerinin belirlenmesi, mahalli ürünlerin tespitinin yapılması ve bu mahallî alet ve mamullerin defterlerinin tutulması için valilerin başkanlığında bir komisyon kurulmasını; sekizinci maddesi, komisyonlar tarafından getirtilip toplanacak alet, edevat ve ürün numunelerinin gönderilmeden evvel mahiyet ve keyfiyetlerinin bir deftere kaydedilmesini; dokuzuncu maddesi ise sergiye konulacak eşyanın Ziraat Şubesi ve Sanayi Şubesi adı altında iki şubeye ayrılması, buralarda yer alacak ürünlerin kategorileştirilmesini²²⁷ öngörüordu. II. Meşrutiyetin ilanından sonra, önceki devirle hesaplaşmada firari Selim Melhame adına “Evlâd-ı Şühedâ ve Ma'lûlîn-i Guzât-ı Askeriyye Sergisi” çalışmaları ile ilgili suistimallerle ilgili soruşturmalar açılmış ve bu yönde şikayetler olmuşsa da Selim Melhame'nin eşyalarının haczinden öte bir işlem yapılamamıştır.

²²⁵ Şefik, “19. Yüzyılda”, s. 281.

²²⁶ Şefik, “19. Yüzyılda”, s. 285.

²²⁷ BOA., Y. PRK. ML. 22/72.

2.3.3. Selim Melhame Tarafından Yeniçeri Kıyafetlerini Düzenleme Çalışması

Selim Melhame, Yeniçeri kıyafetlerinin düzenlenip tamir ettirilerek sergileme işine talip olmuştur. Bu sergi için çeşitli hazırlık ve çalışmalar yaparak işe girişmiştir. Ancak Selim Melhame'nin yaptığı hazırlıklar, çalışmalar ve sergileme faaliyetinin düzenlenmesiyle ilgili gönderilen bir ihbar yazısı çeşitli suçlamaları içermektedir. Bu ihbar yazısında Orman ve Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa'nın teşebbüs ettiği yeniçeri kıyafetlerinin tamiri ve te'didi işinin, bir suistimale meydan verilmemesi amacıyla bir heyet gözetiminde yapılmasının daha doğru ve hayırlı olacağı, ama ne yazık ki bu yola başvurulmadığı iddia edilmektedir.²²⁸ İhbarın içeriği özetle şöyledir:

Bu teşebbüsten bir süre önce Paşa, lüzum olmadığı halde, 8 lira maaşla ve makinist unvanıyla mektebe memur ettiği bir İtalyan'a, örneği hiçbir yerde görülmeyecek, hiçbir nizama kanuna uymayacak şekilde yüz kırk kadar kıyafeti, dört yüz altmış lira ücret karşılığında havale etmiş, bu kişi aldığı işin üstünde keyfi oynamalar yapmış ve sadece doksan küsur elbise teslim etmiş, örnekleri nadir bulunan bu elbiselerin birçoğunu da kaybetmiştir. Teşhire çıkarılan bu doksan kadar elbise, ne yazık ki utanılacak bir iş bilmezlikle yapıldığından Paşa zor durumda kalmış, durumu kurtarmak için teşhirin yapılacağı yeri gerekli gereksiz birçok eşya ile doldurarak olayı savuşturmuştur.²²⁹

Her ne kadar bir takım göz boyamalarla teşhir işi halledilse de şikayetler devam etmiş, bunun üzerine İtalyanın mektepteki memuriyetine son verilmiştir. Şikayetlerde, bu kişinin mektep inşaatına ve muhasebe işlerine, muhasebe nezareti muavini Rasim Bey'in memuru olarak devam ettiği, buna karşı çıkan mektep dahiliye müdürü Hamdi Bey'e ise olmadık baskılar uygulandığı bildirilmektedir.²³⁰

Yazıda, bu iş için harcanan paranın dört yüz altmış lira olduğu ifade edilmektedir. Henüz bu paranın acısı unutulmamışken Paşa'nın istatistik memuru namıyla maaş verdiği, gerçekte ise kendi özel işlerinde çalıştırdığı "Sör-Milyon" namındaki kişiye hiçbir ihtiyaç yokken keşif icrası yoluyla kıyafet işi verdiği, böylece devlete yeni bir masraf kapısı

²²⁸ BOA., Y. PRK. OMZ. 2/38.

²²⁹ BOA., Y. PRK. OMZ. 2/38.

²³⁰ BOA., Y. PRK. OMZ. 2/38.

açtığı, şu günlerde bir heyetin inceleme yapması halinde bunun açık bir şekilde ortaya çıkacağı iddia edilmiştir.²³¹

Aynı yazıda, İtalyan Mimar Raimondo D'Aronco vasıtasıyla mektepte yapılan tezyinat ve inşaat işlerinin de yine, her türlü kanuna aykırı bir şekilde suistimal edilerek tamamıyla Selim Melhame'nin şahsi çıkarları doğrultusunda gerçekleştiği savunulmaktadır. Yazıda, işgal ettiği makam nedeniyle ülke için çok önemli bir koltukta oturan Selim Melhame'nin, bir senede dikkat çekecek kadar yüksek miktarlarda para harcamasına rağmen ziraat alanında gözle görülür bir hizmete rastlanmadığı, daha da ötesi kendisinin de kabahat sayılacak birçok eylemin içinde olduğu vurgulanmaktadır.²³² Bu şikayetle ilgili herhangi bir işlemin yapılıp yapılmadığı konusunda bir belgeye rastlanmamıştır.

2.3.4. Selim Melhame ve Çini Fabrikası

O sırada Orman ve Ma'adin ve Ziraat Nazırı olan Selim Melhame'ye Padişahın iradesi ile Çini Fabrikası nazırlığı da tevdi edilmiştir. Fabrika idari ve mali açıdan Hazine-i Hassa Nezareti'ne bağlı olsa da Fabrika'nın en önemli kişisi nazır olarak Selim Melhame Paşa'dır.²³³

Osmanlı arşiv belgelerinde bazen Yıldız Çini Fabrika-i Humâyûnu bazen de Yıldız Porselen Fabrika-i Hümâyûnu şeklinde geçen fabrika, Sultan II. Abdülhamid tarafından, dönemin şartları gereği simgesel amaçlarla kurulmuştur. O dönemde Prusya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve Rusya gibi güçlü Avrupa ülkelerinde birer porselen fabrikasının bulunması²³⁴, sanata ve sanat ürünlerine duyarlı olan II. Abdülhamid'i de ülkede böyle bir fabrika kurmaya teşvik etmiştir.

Tıpkı Feshane, İzmit Çuka Fabrikası, Veliefendi Basma Fabrikası, Hereke Kumaş Fabrikası, Zeytinburnu Demir Fabrikası ve Bursa İpek Fabrikası, *Fabrika-i Hümâyûn*'lar gibi²³⁵ Çini-Porselen Fabrikası da ekonomik ihtiyaçlar çerçevesinde ülkenin sanayileşmesine yapacağı katkı ve sağlayacakları tasarrufla ön plana çıkmıştır. Bilindiği

²³¹ BOA., Y. PRK. OMZ. 2/38.

²³² BOA., Y. PRK. OMZ. 2/38.

²³³ B.O.A., DH. SAİD. 80/117.

²³⁴ Sinem Serin, "Yıldız/Çini Porselen Fabrikası", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009, s.11.

²³⁵ Tefik Güran, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", 150. Yılında Tanzimat, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s. 236.

gibi, *Fabrika-yı Hümayûnlar* hem bir kısım askeri gereksinimleri karşılamak hem de Saray'ın ihtiyaç duyduğu eşyaları yurtiçinde imal etmek için kurulmuşlardır.²³⁶ Bu fabrikalar için yurtdışından getirilen ustalar aynı zamanda, dönemin en çağdaş teknolojilerini yerli usta ve işçilere de öğretmişlerdir.

Mimar Raimondo D'Aronco tarafından tasarlanıp Yıldız dış bahçesinin doğusunda Malta Köşkü'ne yakın bir alana inşa edilen Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası, bazı kaynaklara göre 1890'da inşa edilmiş ve ilk mamullerini 1892'de üretmiştir. Ancak, fabrikanın maaş defterindeki kayıtların 1894'ün Eylül ayından itibaren başlaması, ayrıca mamullerin arkasında yer alan ay yıldızlı fabrika ambleminde 1312 (1894) ibaresinin bulunması, Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası'nın daha önce faaliyete geçtiği bilgisini doğrulamamaktadır.²³⁷ Öncelikli olarak padişahlık makamına ait saray ve kasırların ihtiyaçları için kurulan fabrika hem idari hem de mali yönden yine saraya bağlı olan Hazine-i Hassa Nezareti bünyesindeki Emlâk-ı Hümayûn gelirlerinden destek almaktadır. Fabrikanın maaşları, malzeme alımları ve tadilat-tamirat gibi her türlü masrafı da yine Emlâk-ı Hümayûn'dan karşılanmaktadır.²³⁸

Fabrika çalışanları idari ve teknik olmak üzere iki ana gruptan oluşmaktaydı. İdari kısımda nazır, müdür, müdür muavini ve muhasebeci bulunurken teknik kısımda başta ustabaşı ya da imalat müdürü olmak üzere, ressam, çamurcu, kalıpcı, tornacı ve fırıncı yer almaktaydı.²³⁹

Fabrikada, nazırın hemen altında bir dahiliye müdürü görev yapmaktaydı. İlk Müdür Fransız Mösyö Lui Dat'tır. Mösyö Dat daha fabrikanın inşa aşamasında Fransa'dan davet edilerek fabrikanın başına getirilmiştir. Mösyö Dat'ın müdürlük görevi kısa sürmüş, ardından aynı makama 1894'te Yusuf Bey getirilmiştir. Ancak onun da görev süresi çok kısa sürmüş, yerine 20 Nisan 1895'te Erkân-ı Harbiye miralaylarından Nazım Bey atanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından fabrikanın faaliyetlerinin durdurulacağı tarihe kadar Nazım Bey görevini sürdürmüştür. 1897'de müdür muavini olan Yüzbaşı Ahmed Bey de bu görevini II. Meşrutiyet'e kadar sürdürmüştür.²⁴⁰

²³⁶ Güran, "Tanzimat Döneminde", s. 236-238.

²³⁷ Serin, "Yıldız/Çini", s. 15.

²³⁸ BOA., HH.THR. 118/42, BOA., HH.HTR. 807/85.

²³⁹ Suna Canan Aydın Altay, "Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu Üretimi Art Nouveau Eserler", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015, s. 76.

²⁴⁰ Serin, "Yıldız/Çini", s. 34-37.

Fabrika Nazırı Selim Melhame'ye hammadde ve gerekli malzeme temini için aylık tahsisat verilmekte, Selim Melhame'den her sene bu tahsisatın nerelere harcandığına dair ayrıntılı raporlar istenmekteydi. Ancak Emlak-ı Humâyûn İdare Müdürlüğü'nden Hazine-i Hassa Nezareti'ne gönderilen yazılardan, bu raporların düzenli olarak alınamadığı, ayrıca 1895 ve 1896 tarihli hesap ayrıntılarının teslim edilmediği anlaşılmaktadır.²⁴¹ Fabrikaya alınacak personel, Selim Melhame'nin tavsiyesi ve gönderdiği tezkire üzerine onay aldıktan sonra göreve başlayabilmekteydi. Yurtdışından getirilen ustalarla mukaveleyi Osmanlı Devleti'ni temsilen fabrikanın en üst düzey yetkilisi olarak Selim Melhame yapmaktaydı. Yine fabrika ile ilgili her türlü sorun Hazine-i Hassa Nezareti'ne Selim Melhame tarafından iletilirdi.²⁴²

Ancak bu kadro, daha sonra da görüleceği üzere yetersiz kalmıştır. Dönemin şartlarına ve imâl durumuna bakıldığında bu durum Selim Melhame'nin layihasında da görülmekte ve bir şikâyet unsuru olmaktaydı. Ürettiği ürünleri, dönemin Avrupa'daki muadili fabrikalarla boy ölçüşecek düzeyde kaliteli olan fabrika, kadro yetersizliği ve hammadde eksikliği nedeniyle Padişah'ın arzu ettiği seviyede bir verim sağlayamamıştır. Selim Melhame, layihasında, tüm bu olumsuzluklara rağmen, son bir buçuk yılda üretilen ve Ramazan ayında Beyazid Camii'nde sergilenen ürünlerin adeta yağmalanırcasına talep gördüğünü söylemiş, elde edilen başarının yetersiz kalmasının eleman eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Mevcut durumda Avrupa'dan getirilen sanatkarların yanına bir, bazen de iki çırak verilebilmekteydi. Oysa üçer ya da dörder çırakla işler daha çok kişi tarafından öğrenilmiş, eleman eksikliği de giderilmiş olacaktı. Böylece sanatkârlar, sözleşme sonunda ülkelerine dönse bile, üretimin devamı konusunda kaygılanma lüzumu hissedilmeyecekti.²⁴³

Selim Melhame, ülkesine dönen Fransız tornacının yerini yerli sanatkarın almasını, ayrıca yakında sözleşmeleri dolacak olan ressam ve fırıncının yerlerini gelecek sanatkarların da artık yetişmiş durumda olduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte resim, kalıp ve dökme bölümlerine acil olarak yerli elamanlar gerekmektedir. Böylece dışarıya aktarılan paralar da ülke içinde kalacaktır. Bu açığın, sanayi mektebi öğrencilerinden karşılanabileceği düşünülmüştür. Ayrıca 99 bin kuruş tahmini masrafla acil olarak yapılacak büyük bir fırın

²⁴¹ BOA., HH.THR. 807/99.

²⁴² Serin, "Yıldız/Çini", s. 37-59.

²⁴³ BOA., Y. PRK. OMZ. 1/98.

sayesinde senelik olarak Hazine-i Hassa için sipariş edilen on üç bin adetten daha fazla üretim yapılabilecektir. Hatta sadece Hazine-i Hassa'nın ihtiyacı karşılanmasının yanında gerekirse ihraç edilebilecek miktarda da ürün elde edilebilecektir.²⁴⁴

Selim Melhame'nin 1896 Mayıs'ındaki bu layihısından yaklaşık 6 ay sonra, 21 Kasım 1896'da Saray'dan gönderilen fermanla, yeni fırınların yapılması için bina tesisleri ve gerekli alet ve edavatın temini maksadıyla Selim Melhame tarafından 393 liralık bir harcamanın yeterli olacağı yönündeki arzına mukabil söz konusu fırınların Selim Melhame tarafından inşası kararı yer almaktadır.²⁴⁵

Fabrikada, gelir elde etmekten çok, saray ve kasırlarda kullanılacak porselen çinileri ya da protokolde hediye edilecek çeşitli hediyelikleri üretme amacı güdülmekle birlikte üretimde, bir prestij unsuru olarak devletin gücünü temsil etmenin de ötesinde bir verim elde etme gayreti görülür.

Fabrikanın kurulduğu dönemlerde, Avrupa'da hemen hemen her ülke sarayının kendine ait bir porselen/çini fabrikası bulunmaktadır. Ülkeler burada ürettikleri ürünleri bir prestij ve güç unsuru olarak görmekte ve burada üretilen ürünleri saygıdeğer olarak gördükleri kimselere hediye olarak sunmaktadır. Osmanlı Devleti, artık 1891'de Amerika Kongre Kütüphanesi'ne gönderdiği pulların, 1893-1894 tarihlerinde Amerika ve İngiltere'ye gönderdiği fotoğraf albümlerinin yanına bir imaj unsuru olarak porselen ürünlerini de katmak istemektedir. Bu yöndeki çabalara, 1889 ve 1898 yıllarında iki kez İstanbul'u ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm ve oğullarına porselen/çini fabrikasında imal edilen vazolardan hediye edilmesi örnek gösterilebilir.²⁴⁶

Ramazanlarda Bayezid, Eyüb Sultan, Ayasofya ve Fatih Camilerinin avlularındaki sergilere de gönderilen bu fabrikanın ürünleri yine 1897 Türk Yunan Savaşı ma'lullerine yardım için düzenlenen sergiye destek olmak için de bizzat II. Abdülhamid'in talimatıyla gönderilip sergilenmişlerdir.²⁴⁷

²⁴⁴ BOA., Y. PRK. OMZ. 1/98.

²⁴⁵ BOA., HH. İ. 105/37.

²⁴⁶ Serin, "Yıldız/Çini", s. 77.

²⁴⁷ Serin, "Yıldız/Çini", s. 82.

2.3.5. Selim Melhame'nin Vergi Gelirleri Hakkındaki Layihası (İnhisârât-ı Hamse)

Ticari antlaşmaların yenilenmesi için Padişah tarafından bir müzakere komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon Orman ve Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Efendi, Tahrirat-ı Harice Kalemi Nuri Bey ve Rüsümât Müstaşarı Berteram Efendi'den oluşmaktadır. Komisyon, konunun vakit kaybedilmeden yabancı elçilerle görüşülmesi, görüşmeler için büyükelçiler tarafından görevliler tayin ettirilmesi, sonuçların mümkün olduğu kadar kısa sürede Hariciye Nezareti'ne bildirilmesi kararı almıştır.²⁴⁸

Selim Melhame, Mayıs 1900'de Düyûn-ı Umûmiye'ye bırakılan gelirlerin bir kısmının hazineye kaydırılması ve vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik görüşlerini bir layiha halinde Padişaha sunmuştur. Bir kısım vergiye zam yapılarak gelirlerin artırılması yönündeki görüşlere ek olarak Melhame, İnhisarât-ı Hamse'den (Beş Tekel) gelen kalemlerin vergi zammıyla artışı hakkında farklı düşüncelerini bu layihada dile getirmiştir.

İnhisar-ı Hamse'nin yabancı bir şirket tarafından tahsil edilmesindense ek vergi yöntemiyle doğrudan doğruya gümrük vergisi ile alınmasının daha hayırlı olacağını söyleyen Selim Melhame, bu şekilde bir kararın yabancı elçilere daha kolay kabul ettirilebileceğini belirterek şu noktalara dikkat çeker:²⁴⁹

Deve, at ve benzeri yük hayvanlarından bir vergi alınması, et ve benzeri erzağa birer vergi düzenlemesi yapılması gibi düşünceler ortaya atılmaktaysa da külliyetli Irak bölgesinde bulunan develerden Vidi adıyla bir vergi alınmakta olup, bunun da beyana dayalı olması nedeniyle koyun ve keçilerden alınan vergiler vaktiyle her sene verdikleri hasılatın takriben onda birine denk gelecek şekilde belirtilmiştir. At, katır ve çiftlik hayvanlarından ise, sahibine maddi bir katkı sağlamaması sebebiyle şimdiye kadar bir vergi alınmamıştır. Söz konusu hayvanların ihtiyaç duyulduğunda askeriye'nin hizmetinde de kullanılabileceği, bu nedenle bu hayvanların sayısının artırılmasına engel olmamak için yine vergiden muaf tutulması, askeri teçhizatlar için bir senede yüzde altı oranında bir zam yapılmış olduğundan bu gibi mal ve erzaktan vergi alınmaması uygun görülmüştür.

²⁴⁸ BOA., MV., 87/78.

²⁴⁹ BOA., Y. PRK. OMZ., 2/49.

Bir koyunun yüz elliden iki yüz kuruşa kadar satıldığı Beyrut'ta üç buçuk kuruş vergi alınmasına karşın ancak elli dört kuruşa satıldığı Sivas'ta aynı koyundan beş kuruş vergi alınmasının tezatlığına değinerek vergilerin dengeli bir şekilde tahsil edilmesi gerekliliğini vurgulayan Selim Melhame, deve vergisi'nde gelirlerinin arttırılabileceğini ve diğer gelirlerin zayı olmaması için de tedbirler düşünülmesi gerektiğini belirtir.

Melhame'ye göre, gelir vergisinin başlangıçta herkesin faydasına bir uygulama olup zamana göre düzenleme yapılmadığından, seneden seneye düştüğü görülmektedir. Eğer bu vergi tekrar gözden geçirilip mükemmel bir şekilde yeni bir nizamname ile güncellenirse daha verimli bir hale gelecektir. Fakirden alınmakta olan gelir vergisine hiçbir zam yapılmaksızın zenginlerin durumları doğrultusunda zam oranları ayarlanırsa tahmini dört yüz bin lirayı bulacak ek gelir, emtia ve benzer erzakların sarfiyatlarından çok istifade eden tüccar ve bankerlerin üzerine yüklenmiş olur. Böylece sarfiyattan alınması gereken vergi de kolaylıkla halledilir.²⁵⁰

Temmettû vergisinden gelecek olan fazla miktar, Tesviye-i Düyûn Nizamnâmesi kuralları gereği Düyûn-ı Umûmiye'ye bırakılmaktadır. Selim Melhame'ye göre, Osmanlı Devleti için en büyük gelir kapılarından olan pul ve içki gelirlerinin Düyûn-ı Umûmiye'ye terk edilmiş bulunan kısımlarında yapılacak bir düzenlemeyle bu fazla miktarın bir kısmı tutulabilir. Borçların düzenlenmesi müzakeresi meydana konulursa, bu mesele kolaylıkla halledilebilecektir. Ayrıca intikal harcının eşit seviyede alınması, yani pederinden, biraderinden, amcasından ve daha uzak akrabasından miras yoluyla intikal eden emlakın aynı harçla satışı uygun olmayıp akrabalığın derecesine göre vergi alınması daha uygundur. Bu yöntem bazı yerlerde uygulandığından bu yöntemle de oldukça önemli bir gelir sağlanabileceği açıktır.²⁵¹

2.3.6. Necib Melhame'nin Borçlar ve Vergiler ile ilgili Layihası

Devlet-i Aliyye'nin en önemli, en dikkati çeken konusunun devletin mali durumu olduğunu belirten Necip Melhame, son iki üç sene içinde alınan küçük tutarlı borçlanmalar hakkında duyulan rahatsızlığa bir layiha ile cevap vermiştir. Paris'te bulunduğu zamanlarda katıldığı maliye toplantılarından edindiği tecrübeler

²⁵⁰ BOA., Y. PRK. OMZ., 2/49.

²⁵¹ BOA., Y. PRK. OMZ., 2/49.

doğrultusunda görüşlerini sunduğunu belirten Necib Melhame 6 Mart 1905 tarihli bu layihasında özetle şu görüşleri dile getirmiştir:²⁵²

Devlet-i Aliyye'nin mali itibarı diğer büyük devletlerden hiç de geri kalır durumda değildir. Osmanlı tahvillerinin en sıkıntılı dönemlerde bile % 3'ten daha fazla tenzilatla uğramaması, mali itibarın bir göstergesidir. Şu durumda karşılaşılan zorlukların büyük bir borçlanma ile değil de küçük tutarlardaki borçlarla geçirilmesi daha uygundur. Her ne kadar yüksek tutarlı borçlara ihtiyaç duyulsa da gelecek olan yüklü para borçlara ve yatırıma harcanacak, eksik kısımlar devletin ana gelir kaynakları olan vergi ve harçlar artırılarak kapatılmaya çalışılacaktır. Osmanlı Bankası ile Reji İdaresi'nin imtiyazının uzatılması hakkındaki olay bu görüşüne örnek teşkil etmektedir.²⁵³

Reji'nin gelirlerinden Düyûn-ı Umûmiye'ye verilen yedi yüz elli bin lira çıkarıldığında Hükümet-i Seniyye hissesine yüz seksen bin lira kadar bir para kalmaktadır. Buna göre; devletin en önemli gelir kaynağından gelen para, dokuz yüz otuz bin lirayı aşmamaktadır. Reji nizamnamesinin hükümleri neticesinde tütün, ziraat ve ticarete önemli miktarda kayıplar yaşandığı da açıkça ortadadır. Oysa bazı düzenlemeler ve tütün ziraatinde yapılacak iyileştirmelerle değer artışı sağlanacak, böylece Hükümet-i Seniyye'nin elde edeceği gelir iki milyon lirayı bulabilecek, toplanan meblağdan Düyûn-ı Umûmiye'nin payı çıkarıldığında bile kalan para, büyük bir borcun faizini ödemekle kalmayacak aynı zamanda devlete günlük harcamalar için de kaynak oluşturacaktır.

Sonuç olarak Necib Melhame, Reji İdaresi'nin, imtiyazının uzatılması durumunda, devletten üç yüz bin lira civarında bir artış ve iki milyon liralık borç sözleşmesi teklif ettiğini, bu iki milyonun dört beş ay içinde harcanıp gideceğini, dolayısıyla hükümetin kasasında bir şey kalmayacağını belirtmiş ve bunun verimli bir sonuç doğurmayacağını ifade etmiştir.²⁵⁴

2.3.7. Necib Melhame'ye Verilen Tünel İmtiyazı

Necib Melhame, 1898 yılında sarayın da desteği ile tünel imtiyazı talebinde bulunmuştur. O dönem Paris Sefareti Müsteşarı ünvanına sahip olan Necib Melhame'nin imtiyaz talebi

²⁵² BOA., Y. PRK. AZJ., 50/70.

²⁵³ BOA., Y.PRK.AZJ., 50/70.

²⁵⁴ BOA., Y. PRK. AZJ. 50/70.

bizzat saray tarafından Babiâli'ye iletilmiştir.²⁵⁵ Necib Melhame'nin imtiyaz talebine gelinceye kadar söz konusu talebin konu olduğu tünel projesinine genel olarak bakacak olursak:

İstanbul'daki ilk yeraltı föniküler uygulaması olan *tünel* fikri, Fransız Mühendis Eugene-Henri Gavand'ın 1867'de İstanbul'a yaptığı turistik gezi sırasında doğmuştur. Engin, Gavandın, Galata'nın mali yapısı ile Beyoğlu'nun bürokratik yapısı arasındaki hareketliliği fark etmesiyle bu işe yöneldiğini belirtir. İnsanların bu iki nokta arasında gidip geldiği güzergâh olan Yüksekaldırım'ın, oldukça dik, bakımsız ve aşırı kalabalık olması, Henri Gavand'da bu iki nokta arasına yapılacak ulaşım sisteminin yatırıma değer olacağı fikrini vermiştir.

Hemen imtiyaz girişimlerine başlayan Gavand'ın ilk çabaları olumsuz sonuçlanmıştı. Şura-yı Devlet'e bizzat görüşmeye çağrılan Gavand ile imtiyaz süresi ve Mevlevihane Kabristanı'nın istimlak konularında anlaşma sağlanamadı. Ancak daha sonra, 1 Şubat 1869'da Henri Gavand, Nafia Nezareti'ne tekrar tünel imtiyazı için başvuru yapmıştır. Gavand, daha önce Şura-yı Devlet tarafından kendisinden istenen değişikliklerin hepsini kabul ettiğini beyan etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu, Galata ile Beyoğlu arasında yeraltından bir föniküler (tünel) yapma imtiyazı 10 Haziran 1869 tarihli bir fermanla Henri Gavand'a verilmiştir.²⁵⁶

6 Kasım 1869'da Nafia Nazırı Davut Paşa ile Henri Gavand'ın imzaladığı üç maddelik mukavele ve 34 maddelik şartnameden oluşan hükümlerin içeriğini Engin, "Tam bir yap işlet devret modeli" olarak görmektedir. Öyle ki devlet, herhangi bir harcama yapmamakta, üstelik işlerin gecikmesi durumunda da üstlenici firmayı tazminata mahkûm edebilmektedir.²⁵⁷ Finansal işlemler için Fransız uyruklu bir firmanın kuruluşu için harekete geçen Gavand'ın işleri 1870'te çıkan Fransa-Almanya Savaşı ile çıkmaza girmiştir. Bunun üzerine yeni çareler arayan Gavand, bu kez bir İngiliz şirketi kurma mücadelesine girişti. Gavand, şirketin kuruluş iznini Mayıs 1872'de alabilmiş, şirketin kuruluşunu da ancak Temmuz 1872'de tamamlayabilmiştir. İngilizce ünvanı "The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera (Limited)" olan bu şirketle 121 maddelik bir nizamname imzalanmıştır. Gavand'ın imtiyazını devrettiği bu şirket

²⁵⁵ BOA., BEO. 1442/108145-1.

²⁵⁶ Vahdettin Engin, *Tünel*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2000, s. 23-26.

²⁵⁷ Engin, *Tünel*, s. 37.

tünelin yapımı için gerekli bütün istimlak ve inşaat çalışmalarını yürütmeyi üstlenmektedir. Tüm bu süreçlerle çeşitli istimlak ve inşaat problemleri, gecikmelere sebep olmuş, tünel inşaatı 1874 yılı Kasım ayında tamamlanmış, Kasım ve Aralık aylarında deneme seferlerine geçilmiş, nihayetinde 17 Ocak 1875'te törenle hizmete girmiştir.²⁵⁸

Tünel inşaatının bitiminin ardından Henri Gavand, Babiâli'ye başvurmuş ve teminat akçesi olarak ödediği 1500 liranın iadesini istemiştir. Hükümetse teminat akçesinin iadesi için inşaatteki eksikliklerin giderilmesi şartını koymuştur. Bu tür eksiklikler giderilmediği için tünelin teslimi geçici bir mahiyette yapılmış olup, 1880 yılında şirket devletin bu duruma son vermesini istemiştir. Ancak hükümet şirkete, katî teslim için eksikliklerin giderilmesi gerekliliğinin yanında Tünel'in ilk imtiyaz sahibi Henri Gavand'ın Osmanlı Devleti kanunlarını kabul ettiğini hatırlatmış, şartlar gereği şirketin Osmanlı Devleti kanunlarına tabii bir Osmanlı şirketi haline gelmesi durumunda katî kabul işleminin yapılacağını bildirmiştir.

Şirket bu işlemi yapmadığı gibi hasılatan devlete ödeyeceği % 1,5'lik payı da ödememiştir. 1886 yılında şirketle tekrar ihtilaf yaşanmıştır. Şirketin yeniden katî kabul talebi Meclisi-i Vükela'da incelemeye alınmış, şirkete tekrar Gavand ile yapılan antlaşma hatırlatılmış, bununla birlikte uzun süredir işletmekte oldukları hattan devlete verecekleri %1,5'lik payın ödeneceğinin taahhüt edilmesi istenmiş, bu gerçekleştiği takdirde kati kabul anlaşmasının gerçekleşeceği söylenmiştir. Tünel şirketi ile Hükümet arasındaki ihtilaf bu sefer de çözülememiştir. Şirket 1892 tarihinde tekrar bir hamle ile imtiyaz süresinin uzatılması fikrini ortaya atmış ve hükümete munasip bir kazanç vermek suretiyle ihtilafın sona erdirilmesini teklif etmiştir.²⁵⁹

II. Abdülhamid şirketin teklifini Babiâli'ye aktarmış, devletin menfaatleri doğrultusunda hareket edilerek meselenin hallini telkin etmiştir. 5 Aralık 1893'te Şuray-ı Devlet, şirketin imtiyazı uzatma talebini ve taahhütleri ele almıştır. Tünel şirketi bütün ihtilaf konularını bir kenara bırakarak 57 senelik bir uzatma talep etmiş, bununla birlikte hasılatan hükümete düşen payı %1,5'ten %2,5'e çıkarmayı teklif etmiştir. Şura-yı Devlet'te konu enine boyuna tartışılmış ve iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bir grup, şirketin bu ve

²⁵⁸ Engin, *Tünel*, s. 44-58.

²⁵⁹ Engin, *Tünel*, s. 71- 72.

benzeri birtakım taahhütlerini inandırıcılıktan uzak bulurken çoğunluğu oluşturan üyeler, şirketle anlaşmaya varılmasını savunmuştur. Yapılan görüşmelerde şirketin Osmanlı tabiiyetine geçme işleminin zaten 23 yıl sonra, imtiyaz süresinin bitiminde gerçekleşeceği ifade edilmiş, şirketle anlaşılırsa bu işlemin en yakın zamanda gerçekleşeceği görüşü hâkim olmuştur. Buna göre, şirketin 57 yıllık uzatma talebinin 47 yıla çekilmesi, tünelin hasılatıdan ödemesi gereken oranın gayri safi hasılatıdan olmak kaydıyla %2,5'ten %5'e yükseltilmesi ve uzatma işleminden sonra en geç 7 yıl içerisinde şirketin Osmanlı tabiiyetine geçirilmesi talep edilmiştir.²⁶⁰ Anlaşma ihtimalinin doğması üzerine şirket bu teklifi Londra'daki idare heyetine aktarmıştır. Merkez, 7 sene içinde bir Osmanlı anonim şirketine dönüşmeyi kabul etmiş, Tünelin iki tarafına yapılacak inşaat çalışmaları için harcanacak 30.000 Osmanlı altını ve 250.000 İngiliz altınından oluşan şirket sermayesinin faizleri ile ödenebilmesi için imtiyaz süresinin 57 yıl olması gerektiği savunulmuştur. Bunun yanında, gayri safi hasılat yerine hasılatıdan pay almanın hükümet lehine olacağını düşündükleri için hasılatıdan %5 pay verilmesini daha uygun bulduklarını belirtmişlerdir.²⁶¹

Şura-yı Devlet'te şirketin teklifi kabul görüp ona göre mukavelename imzalanması görüşü benimsense de 14 Ocak 1894 günü Meclis-i Vükela'da çoğunluğun benimsediği anlaşma yönündeki eğilime karşı azınlık üyelerinin fikirleri ağırlık kazanmıştır. Meclis-i Vükela, şirketin tekliflerini yetersiz bulmuş, imtiyazın bitmesine 23 sene varken bir 50 yıllık daha uzatma yapmanın kârlı bir anlaşma olmayacağını vurgulamıştır. Şirket Vekili Barc tarafından sunulan teklif, devletin 23 sene sonra işletmeyi kendi üzerine almasının mevcut varlıklar düşünüldüğünde daha kârlı olmasına karşın devleti bu kârdan mahrum bırakacaktır.²⁶² Şirket, Tünel'in işletmesine devam ederken Meclis-i Vükela 7 Mart 1897'de yeni bir karar almıştır. Bu karar, imtiyaz süresinin bitmesine az kaldığı ve imtiyaz süresi bitiminde oluşacak rekabetle birlikte devlet için daha kârlı bir oluşumun doğacağı şeklindedir.²⁶³

Necib Melhame'nin imtiyaz talebine gelecek olursak; daha imtiyaz süresi bitmeden çok cazip bir teklif verilmiştir. Teklifte bulunan isim de Cebrail Gazal müstear ismini

²⁶⁰ BOA., BEO. 346/25947-5,1.

²⁶¹ BOA., BEO. 346/25947-4,4 ve 3,1; Engin, *Tünel*, s. 72-75.

²⁶² BOA., BEO. 346/25947-2,1; BOA., BEO.900/67438-1.

²⁶³ BOA., BEO. 346/25947-4, 3.

kullanacak olan Necib Melhame'dir.²⁶⁴ 16 Nisan 1898 tarihli iradede, imtiyazın Cebrail Gazal'a verileceği, bununla ilgili gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir.²⁶⁵ Saray'ın bu telkininin ardında, Necib Melhame'nin sunduğu imtiyaz talebindeki devlet yararına olan şartlar önem arz etmektedir. Necib Melhame, imtiyaz talebinde ecdadının devlete bağlılığını dile getirdikten sonra kendisinin de gazeteler ve çeşitli matbu eserlerle, yabancı basında yazdırdığı yazılarla makam-ı hilafet için hizmetlerde bulunduğunu, şimdi de devlete maddi yönde katkı sağlamak için 99 yıllık bir imtiyaz talebinde bulunduğunu belirtmektedir. Necib Melhame'nin teklifi, elli milyon sermayeli bir Osmanlı anonim şirketi kurmak, hazineye hasılattan % 5 pay vermek, bununla birlikte hazineye senelik otuz bin frank ödemek, üstelik gelecekte yapılacak ödemelere mahsuben şimdiden peşin olarak iki milyon frankı hazineye aktarmak, askeriye bir milyon frank ve Darülaceze'ye de bağış şeklinde beş bin frank vermek gibi oldukça cazip maddeler içermektedir.²⁶⁶

Necib Melhame'nin imtiyaz talebinin Saray'dan kabul görmesine rağmen gerekli işlemlerin gecikmesi endişesi ortaya çıkmıştır. Buna göre,²⁶⁷ tünel imtiyazının Necib Melhame'ye verilmesi durumunda şirket yüz bin lira kadar bir tazminat davası açacaktır. Buna hakkı olmasa da ecnebi bir şirket olduğundan araya elçiliği koyarak tazminat alması da mümkün görünmektedir. Kaldı ki buna benzer pek çok örnek vardır. Daha bundan dört yıl önce Haydarpaşa-İzmit demiryolu yüzünden İngiltere Elçiliği'nin baskısı sonucu yirmi beş bin lira tazminat ödenmek zorunda kalınmıştır. Yine haksızlığı açıkça belli olmasına rağmen, Rus Zaharof için Rusya Elçiliği'nin baskısıyla Hazine-i Celile'den doksan bin lira tazminat ödenmiştir. Bu ve buna benzer daha birçok örnekte olduğu gibi yabancıların baskısıyla devlet tazminat ödemek zorunda bırakılmıştır.

Devletin zarara uğratılacağı yönünde uyarıda bulunan Sadrazam Halil Rifat Paşa saraya gönderdiği yazıda bu karardan dönülmesini talep etmektedir. Halil Rifat Paşa yazısında meclis-i vükelada başkatiple yaptığı görüşmeye de değinerek başkatib'in kendisine, "Bu imtiyazı Velinimet Efendimiz Necib Melhame'ye ihsan buyurdular, bundan nasıl geri dönebilir?" yönündeki sözlerini aktarmış, imtiyaz maddelerinde bunların yer aldığını,

²⁶⁴ BOA., BEO. 1111/83268-1.

²⁶⁵ BOA., BEO. 1318/98945-1; BOA., BEO. 1461/109514-1.

²⁶⁶ BOA., Y.PRK.TNF. 7/47-1, 1 ve 2, 1.

²⁶⁷ BOA., Y.PRK. A. 12/4-1, 1.

daha önce de bir muziriyet görülmesi durumunda fermanların geri alınmasının örneklerinin bulunduğunu belirtmiştir.

Başkatib, Tünel şirketinin her türlü tazminat davasına karşın Necib Melhame'nin mesuliyeti üzerine alıp devlete mesuliyet aksettirmeyeceğini yönünde güvence verdiğini söylese de eğer Necib Melhame şirketi iddiasından vazgeçiremezse kendisinin verdiği garanti hükümsüz kalacaktır. Kaldı ki şirketin böyle bir senet vermediğini zaten Necib Melhame'nin kendisi söylemektedir. Bununla birlikte başkatib, Necib Melhame ile başbaşa görüştüğünü, ona, Tünel şirketinden bir sened alıp hükümete vermedikçe bu işe girişmemesi gerektiğini, eğer sadık-ı devletse devlete zararı dokunacak bu hamleden uzak durmasının daha iyi olacağını ve Padişah Efendimize karşı halkın nazarında olumsuz bir imaj bırakacak işlerin arkasından dolaşmamasını söylediğini ama Melhame'nin hallerinden Padişahın başını ağrıatacağı izlenimi edindiğini söylemektedir. Ona göre, bu kararda ısrar etmek devletin zararına olduğundan mevcut koşullarda bu hareket vatanseverlikten çok hıyanettir.²⁶⁸

Bu ve benzeri endişeler, imtiyaz işlemlerinin ağır işlemesine neden olmuştur. Ancak Necib Melhame imtiyaz talebinin peşini bırakmamış, Paris'teki görevinin ardından Bulgaristan komiserliğine atandığında da imtiyaz başvurusuyla ilgili gelişmeleri takip etmiştir. Bulgaristan Komiserliği'nden gelen bir şifrede Necib Melhame, imtiyaz için başvurmasına rağmen hala irade buyrulmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, mevcut durumun uygunluğundan bahsetmiştir. Ona göre gerek Babiâli'nin gerekse mevcut şirketin itiraz edeceği herhangi bir konu kalmadığından iradenin buyrulması münasıptır.²⁶⁹

Necib Melhame'nin bu talebinden haberdar olan şirket derhal yeni bir uzatma talebinde bulunmuştur. 1899 Mayıs'ında yapılan bu teklif de olumlu karşılanmamıştır. Meclis-i Vükela'nın 31 Mayıs 1899 tarihinde yaptığı görüşmede hem şirketin hem de Necib Melhame'nin talebi ele alınmıştır. Şirketin sürekli uzatma talebinde bulunması, ancak sunduğu tekliflerde devlet menfaatlerine yönelik bir yeniliğin bulunmaması, bunun yanında Necib Melhame'nin sunduğu talepteki tekliflerin cazipliğine karşın imtiyaz süresinin bitimine 12 sene kalmış olması, ayrıca süre bitiminden sonra daha cazip teklifler

²⁶⁸ BOA., Y.PRK. A. 12/4-1,1.

²⁶⁹ B.O.A., Y.PRK. MK. 8/102.

gelebileceği ihtimali, Meclis-i Vükela'nın şimdilik bir karar vermemesine neden olmuştur.²⁷⁰

Meclis-i Vükela'nın bu tavrı ne Tünel şirketini ne de Necib Melhame'yi mücadelesinden döndürebilmiştir. Şirket 1899 Haziran'ında yeni bir teklifte daha bulunmuş, ancak bu teklif de kabul görmemiştir. Necib Melhame ise çok daha cazip bir teklif sunmuş, bu teklifi kabul edilebilir bulan saray, 11 Ocak 1900 tarihli iradeyle, Meclis-i Vükela'dan Tünel imtiyazının yeniden Cebrail Gazal'a, yani Necib Melhame'ye verilmesi yönünde bir karar almasını istemiştir. Necib Melhame'nin sunduğu son teklifte şu maddeler vardır.²⁷¹

- a. Tünelin iki başındaki istasyonlar yıkılacak, yerlerine kagirden yenileri yapılacak, en azından 30.000 lirayı bulacak emlak ve akar hasılatının % 5'i devlete verilecek,
- b. Tünel hasılatından hükümetin payına düşen %1,5'lik oran % 6'ya, mevcut imtiyazın sona ermesinden sonra da % 12'ye çıkarılacak,
- c. İmtiyazının bitiminde kullanılan alet ve edavat ile binalar iyi durumda devlete teslim edilecek,
- d. İmtiyaz tarihinden itibaren iki yıl içinde bir Osmanlı Anonim Şirketi kurulacak,
- e. İmtiyazın başkasına verilmesi durumunda, mevcut şirketin talep ettiği 120.000 liralık tazminat talep karşılanacak,
- f. İleride askeri ihtiyaçlar için hasılatтан ayrıca % 3 pay ayrılacak.

Meclis-i Vükela tarafından yapılan değerlendirmede Necib Melhame'nin sunduğu teklifler değerlendirilerek imtiyaz süresinin 50 yıl müddetle kendisine verilmesinin uygunluğu, mevcut şirketin tazminat talepleriyle rüçhan hakkı mevzuları konusunda da son kararı verecek olan Padişahın dikkatine sunulmuş, Saray'dan gönderilen iradede Cebrail Gazal Efendi'nin Tünel şirketinden kaynaklanacak tazminat taleplerini karşılamaya hazır olduğunu belirtilmiştir. Şirketin, 29. maddeyi ileri sürerek talep edeceği tazminatın ödenmesine yönelik verilen garantinin altında Necib Melhame'nin yanı sıra kardeşi İskender Melhame'nin de ismi yer almaktadır.²⁷²

²⁷⁰ BOA, MVM. 97/65.

²⁷¹ BOA., Y.A.RES., 105/9.

²⁷² BOA., Y.A.RES., 106/11-1, 2.

Vahdettin Engin bu durumu, “16 Mart 1900 tarihli mukavele ve 20 Mart 1900 tarihli Ferman-ı Âli ile Tünelin işletme imtiyazı Cebraîl Gazal Efendiye verilmiş olmakla birlikte mevcut şirket haklarından kolaylıkla vaz geçecek gibi görünmemektedir.”²⁷³ şeklinde değerlendirir. Rüçhan hakkı ile ilgili konu ise mukavelenamenin imzalanmasından sonra, şirketin siyasi çözüm arayışında en önemli nokta olacaktır. Uyuşunda bulunduğu İngiltere’nin siyasi nüfuzundan yararlanmak isteyen şirket, devreye İngiliz Sefareti’ni sokmuştur. İngiliz Elçiliği, kendilerine imtiyazın elli yıllığına Cebraîl Gazal’a verildiğine yönelik bilgiler geldiğini,²⁷⁴ bu durumun bir İngiliz şirketinin haklarına müdahale olarak görüldüğünü, İmtiyaz şartnamesinin 29. maddesi gereği şirketin rüçhan hakkı olduğunu, böyle bir girişimin kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir.²⁷⁵

Şirket, şartnamenin 29. Maddesinde belirtilen rüçhan hakkı gereği Tünel imtiyazında önceliği olduğunu ve bu durumun ihlal edildiğini iddia etmektedir. Bu madde hükmüne göre, hükümet mevcut imtiyaz bitmeden söz konusu demiryolunu kendi işletmemekte ve başkasına ihale edememektedir. Mevcut imtiyaz bittikten sonra ise, demiryolunu hükümet işletmeyip başkasına ihale edecekse, o durumda şirkete yine rüçhan hakkı doğmaktadır. Yapılan işlemin hukuk dışı olduğunu iddia eden şirket, imtiyazın başkasına verildiği söylentilerinden doğacak hisse senedi ve tahvil fiyatlarındaki kayıplarından devletin sorumlu olacağı yönünde uyarıda bulunmuştur.²⁷⁶

Şirket, İngiliz Elçiliği’ni araya koyarak istediği desteği almış, böylece, durumun tekrar görüşülmesi için Babıâli’de bir istişare heyeti oluşturulmuştur.²⁷⁷ “Ticaret ve Nafia Nezareti Hukuk Müşavirliği konuyla ilgili 15 Temmuz 1900 tarihli mütâalasında şartnamenin 29. maddesini yorumlayarak, Osmanlı hükümetinin söz konusu demiryolunu kendi hesabına olarak işletmeyip iltizam suretiyle işletmek istediğinde mevcut şirketin rüçhan hakkı bulunduğunu belirtmiş ve bunun iki şartın gerçekleşmesine bağlı olduğunu beyan etmiştir. Buna göre her şeyden önce hükümet Tüneli bizzat işletmeyi istemiyor olacaktır. İkinci olarak, hükümetin işletme işini müzayede yoluyla başkalarına ihale etmesi gerekmektedir. Bu durumda şirkete rüçhan hakkı doğmaktadır. Halbuki söz

²⁷³ Engin, *Tünel*, s.83.

²⁷⁴ BOA. BEO., 1475/110594, BOA. BEO. 1469/110170, BOA. BEO.1508/113032.

²⁷⁵ BOA., BEO., 1532/114836-1,2,3, BOA., BEO, 1602/120141-1.

²⁷⁶ BOA., Y. A. RES., 106/6.

²⁷⁷ BOA., BEO., 1602/13149-8, 9, 10, 11, 12.

konusu maddede, hükümetin bu şıklardan birini seçmek zorunda olduğuna dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısı ile imtiyazın Cebrail Gazal Efendi'ye ihsan buyrulmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir. Meseleye bu nokta-i nazardan bakıldığında 29. madde kabil-i tatbik değildir. Şirketin bu maddeden çıkardığı mana ise hakiki manayı tersinden anlamasından ileri gelmektedir.”²⁷⁸

Babîâli, komisyonun bu yönde karar almasının ardından imtiyazın Cebrail Gazala Efendi'ye verilmesini haklı bularak sonradan oluşacak ihtilaflarda yetkili mercinin şartnamenin 34. maddesi uyarınca Şuray-ı Devlet olduğunu hatırlatmıştır.²⁷⁹ Şirketin “iltizam” sözcüğü ile ilgili tercüme itirazları da sonuçsuz kalmış, imtiyazın Cebrail Gazal Efendi'ye verilmesi, müzayede harici yapıldığından şirketin rüçhan hakkı talebinde bulunmasının doğru olmadığı kanaati Mayıs 1901'de İngiliz Elçiliğine iletilmiştir.²⁸⁰

Bir yandan Tünel şirketi imtiyaz süresi dahilinde çalışmasına devam ederken diğer taraftan hem Saray'ın hem de Babîâli'nin, devletin menfaati doğrultusunda Cebrail Gazal'a, yani Necib Melhame'ye yönelmesi, buna rağmen bir süre sonra Necib Melhame'nin bir Osmanlı anonim şirketi kurmak ve askeriye için verilecek olan payı şimdiki imtiyazın bitiminden sonraya ötelemek istemesi,²⁸¹ bunun yanında hem İngiliz Elçiliği'nin baskıları hem de siyasi açıdan Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum karar alma sürecini zorlaştırmış, dahası durumu mevcut şirket lehine çevirmiştir.

Tam bu sıralarda ortaya çıkan Makedonya sorunu, devletin Tünel'e ilgili tüm planlarını alt üst emiştir. Bilindiği gibi Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar bölgedeki Osmanlı hakimiyetine son vermeye çalıştıklarından Makedonya'da sürekli asayiş sorunu yaşanmaktadır. Dikkatlerini Makedonya'ya veren büyük devletler için bu bölge Osmanlı Devleti'ni kontrol altında tutma aracı olarak kullanılmaktaydı. İngiltere, bu bahsedilen devletlerin başında gelmekte ve Saray'ın da en çekindiği güç konumunda bulunmaktaydı. 1902 ve 1903 yıllarında Makedonya'da çıkan isyanlar, büyük devletlerin gözünü buraya dikmelerine neden olmuşken en çekinilen devlet konumundaki İngiltere ile bir sorun yaşama düşüncesi Babîâli'nin en son arzulayacağı bir olaydı. İngiltere'yi karşısına almak istemeyen Babîâli, Tünel meselesinde uzlaşmaya gitmeyi tercih etmiştir. Şirket ve Babîâli

²⁷⁸ Engin, *Tünel*, s. 84.

²⁷⁹ BOA., BEO.1674/125532, BOA., BEO.1631/122275, BEO.1782/133609-2,1, BOA., BEO, 1602/120141-2,3.

²⁸⁰ BOA., BEO.1654/124043, BOA., BEO.1782/133609-2,1.

²⁸¹ BOA., MV.99/36.

arasındaki görüşmeler mutabakatla sonuçlanmıştır. Babıâli, ilk başta şirketin 75 yıllık süre uzatma teklifine karşı çıkarken daha sonra bunu da kabul etmiştir. 5 Aralık 1904 tarihinde Tünel imtiyazı ile ilgili mukavele imzalanmış, ardından da 7 Aralık 1904'te Tünel imtiyazının 75 sene uzatıldığına dair ferman yayınlanmıştır.²⁸²

Şirket, imzalanan mukavalenin 16. maddesinde bir konuyu da şart koşmaktadır. O da daha önce imtiyazın verildiği ilan edilen Gabriel Gazal Efendi'nin bu konuda bir itirazının olmadığı yönünde Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bir beyanname vermesi mecburiyeti talebidir. Bunun üzerine söz konusu imtiyazın esas itibarıyla Necib Melhame'ye ait olduğu Cebrail Gazal'ın da onun müstear ismi olduğu ve bu işle bir ilgisinin olmadığı, bu nedenden ötürü Necib Melhame'nin hiçbir surette bir itirazının bulunmadığı yönünde şirkete beyanname vereceği söylenir.²⁸³ Ardından Necib Melhame hakiki sahibi bulunduğu Galata Tüneli imtiyazının mevcut şirkete devredilmesinden dolayı hiçbir itirazının olmadığı yönündeki beyannameyi imzalayarak haklarından feragat etmiştir.²⁸⁴ Bir bakıma devletlerarası bir güç dengesinin rol oynadığı imtiyaz süreci gücü elinde bulunduran lehinde sonuçlanmıştır.

2.3.8. Filip Melhame'ye Verilen Sulama İmtiyazı

1890'lı yıllar özellikle Melhamelerin ekonomik alanlarda atak oldukları bir dönemdir. Bu yıllarda Melhame kardeşlerin ilgisi daha çok Beyrut yöresindeki imtiyazlara yönelik olmuştur.²⁸⁵ Selim Melhame'nin de nüfuzu ile Filip Melhame bu dönemde Beyrut'taki sulama imtiyazını almıştır. Melhame kardeşlerden Filip Melhame 1890'ların başında Beyrut'ta bir sulama imtiyazı için başvuruda bulunmuş ve bu imtiyaz ile ilgili başvurusu 1893'te sonuçlanmıştır. Bu imtiyaza göre, Beyrut vilayetine bağlı Sur Kazası'ndaki Kasımiye Nehri, diğer adıyla Nehr-i Elbistânî ile El-Hamam Nehirleri arasındaki arazinin sulama işi Filip Melhame ve ortaklarına verilmiştir.²⁸⁶

İmtiyaz için hazırlanan ve üç fasıldan oluşan on bir maddelik bir şartname hazırlanmıştır. Daha çok teknik konuların oluşturduğu şartnamenin birinci faslında, bu iş için yapılacak haritalardan ve inşaat işlerinden bahsedilmektedir. Önce yirmi binde bir haritanın,

²⁸² Engin, *Tünel*, s.86-90.

²⁸³ BOA., Y.PRK. BŞK., 73/7.

²⁸⁴ BOA., A., DVN.MKL., 45/17.

²⁸⁵ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 41.

²⁸⁶ BOA., A., DVN.MKL., 35/18-4, 35/18-3.

ardından binde bir nispetinde ikinci bir haritanın hazırlanması, böylece iş güzergahının belirlenmesi, bentlerin ve su kemerlerinin yerleri ile ekipmanların konuşlanacağı yerlerin gösterilmesi sağlanmak istenmiştir.²⁸⁷

Daha sonra hazırlanan beş yüzde bir ölçeğindeki haritayla ve metre başına iki santimetre ölçeğinde tanzim olunacak ayrıntılı cetvellerle boru ve sifon işlemleri gibi daha detaylı bilgiler gösterilmiştir. Bu harita ve cetvellerde, yapılacak kanalların, suların tazyiki ile bozulmayacak şekilde inşaatı için yumuşak topraklı kısımların çimentoyla doldurulması, hatta kayalık zemine de, ihtiyaç hasıl olursa çimento dolgu yapılması,²⁸⁸ sulama alanlarının korunması için gerekli görüldüğünde yollar ve köprüler yapılması ve tüm bunların ölçüleri gösterilir. Köprü boylarının yüksekliğinden korkuluklarının ölçüsüne kadar ayrıntılı bilgiler bu cetvellerde yer almaktadır.²⁸⁹ Birinci faslın altıncı ve yedinci maddeleri ise yapılacak yollar ve köprülerin plan ve ayrıntıların Ticaret ve Nafia Nezaret'i ile paylaşılmasını içermektedir.²⁹⁰

Şartnamenin sekizinci ve dokuzuncu maddesini içeren ikinci fasıl, inşaa edilecek kısımların muhafazasıyla ilgilidir. Altı ayda bir hazırlanacak defterlerle durum değerlendirmesi ve tamirat ayrıntıları ve tamirat durumunda giderlerin karşılanması ile ilgili bilgiler bu bölümde yer alır.²⁹¹ Şartnamenin on ve on birinci maddelerinin yer aldığı üçüncü fasılda, imtiyazın feshi ve müddetinin bitmesi durumunda neler yapılacağına dair bilgiler bulunur.²⁹² Kullanılan alet ve edavat ile yapılacak yollar, değirmenler ve bentler gibi paydaların akıbeti şartnamenin son faslının konusunu oluşturur.²⁹³

Devleti temsilen Ticaret ve Nafia Nazırı Hüseyin Tevfik Paşa ile Osmanlı Devleti'nin tebalarından Filip Melhame, Corci Buini (Foni) ve Corci Mosa Şerif Efendiler arasında 23 Haziran 1893 tarihinde imzalanan yirmi dört maddelik mukavele oldukça detaylıdır. Mukavelenin ilk maddesinde, sulama yapılacak arazinin kesin sınırları belirlenirken saniyede bin litre su alımı gibi kesin oranlar da bulunmaktadır. Bununla birlikte imtiyazı verilen kişilerin ismi tekrar zikredilir, sulama alanında arazisi olup da bu nehirden sulama yapmakta olan, aynı şekilde değirmen ve fabrikaları bulunan arazi sahiplerinin

²⁸⁷ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 1.

²⁸⁸ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 2.

²⁸⁹ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 3.

²⁹⁰ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 4.

²⁹¹ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 5.a.

²⁹² BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 5.b.

²⁹³ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-1, s. 6.a-6.b.

hukukunun korunacağı, yapılacak bent ve su yollarını kullanmak istemeyen arazi sahiplerinin zorlanmayacağı konuları daha mukavelenin ilk maddesinde geçmektedir.²⁹⁴

Yetmiş beş yıllık bir imtiyaz hakkı tanınmakta, imtiyazın ilanından sonraki bir yıl içinde keşif yapılarak haritaların üç nüsha halinde hazır edilmesi kararlaştırılmaktadır.²⁹⁵ İmtiyaz sahiplerinin her türlü masrafın kendilerine ait olacak şekilde on sekiz ay içinde işe başlaması ve dört sene içinde de bu inşaatı bitirmeleri mukavelede kayıt altına alınmıştır.²⁹⁶ İnşaat işlemleri birkaç komiser vasıtasıyla takip edilecek ve imtiyaz sahipleri inşaat sonlanana kadar her sene Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yüz seksen Osmanlı altını verecektir.²⁹⁷ İnşaat işlemleri için yurt içi ve yurt dışından temin edilecek alet, edavat, demir, makine vb. şeyler gümrük vergisinden muaf tutulacak,²⁹⁸ masrafları imtiyaz sahiplerince karşılanmak üzere bir fen komisyonu senede bir kez denetim yapacak²⁹⁹ ve bu araçların bakım, tamir gibi ihtiyaçları imtiyaz sahipleri tarafından karşılanacaktır.³⁰⁰

Mukavelenin on ikinci maddesi, sulanacak arazinin vasfına göre verilecek suyun değerini biçmektedir. Buna göre arazide dut, portakal ve limon yetişiyorsa başka, arpa, mısır ve susam yetişiyorsa başka fiyat tespiti yapılacaktır. Bu tutar yıl içindeki sulama miktarına göre belirlenecektir. Hububat türünde dönüm başına senelik on beş kuruş hesaplanırken bahçe türü ürünlerde bu miktar senelik yirmi beş kuruş olarak belirlenmiştir.³⁰¹

Fermanın yayınlanmasının ardından imtiyaz sahipleri bir ay içerisinde Osmanlı Bankası'na kefalet ücreti olarak bin Osmanlı altını yatıracak, bir sene içerisinde de şirket nizamnamesi hazırlanmış bir şekilde bir Osmanlı Anonim şirketi kuracaktır.³⁰² Bir anlaşmazlık doğması durumunda imtiyaz sahiplerinin Osmanlı vatandaşı olmaları ve şirketin de bir Osmanlı şirketi olması nedeniyle sorunlar Osmanlı mahkemelerinde görülecektir. İmtiyaz sahipleri ve teşkil edecek şirket ile devlet arasındaki her türlü iletişim de resmi dil olan Türkçe ile yapılacaktır.³⁰³

²⁹⁴ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.2.a.

²⁹⁵ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.3.a.

²⁹⁶ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.3.b.

²⁹⁷ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.4.a.

²⁹⁸ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.5.a.

²⁹⁹ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.5.b.

³⁰⁰ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.6.a.

³⁰¹ BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.6.b.

³⁰² BOA., A.}. DVN.MKL., 35/18-2, s.7a-b.

³⁰³ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 10.b.

Devlet, imtiyaz süresinin otuzuncu yılından sonra köprü, bent, su yolu ve eşya gibi taşınmaz ve taşınırları satın alma hakkına,³⁰⁴ imtiyaz süresinin bitiminde de hasılatlar dahil tüm haklara sahip olacaktır.³⁰⁵ İmtiyaz sahipleri mukaveledeki şartları zamanında yerinde getirmediğinde inşaat malzemelerine el konulacak ve artırma usulüne göre satılacaktır. Ayrıca verilecek olan kefalet akçesine de el konulacaktır.³⁰⁶ İmtiyaz sahipleri arazi sahiplerinin ihtiyaçlarına nispet suyu sağlamakla mükelleftir.³⁰⁷ Mukavelenin sonuna ayrıca Darülaceze ile ilgili bölüm eklenmiştir. İnşaatı devam etmekte olan Darülaceze'ye Filip Melhame Efendi imtiyaz süresince her yıl on beş bin kuruş ödeme yapmayı taahhüt etmektedir.³⁰⁸

Ancak imtiyaz sözleşmesinin on dördüncü maddesi gereği³⁰⁹ padişahın onayından sonra bir sene içerisinde bir Osmanlı Anonim şirketi kurulmamıştır. Şirketin kurulamama nedenine dair Filip Melhame'nin mazeretleri ise yeterli görülmemiştir. Bu noktada, yine mukavelenamenin yirmi birinci maddesi gereği³¹⁰ hükümetin imtiyazı feshetme yetkisinin olmasına karşın memleketin menfaati icabı ve başka bir talip de olmadığından ayrıca bin Osmanlı altını kefalet ücretinin vaktiyle bankaya yatırılmasından dolayı şirketin kurulması için üç yıl boyunca altışar ay olmak üzere sürekli ek süre verilmiş, ancak değişen bir şey olmamıştır.³¹¹

Şirketin bir türlü kurulamaması ve söz verilen işlerin başlatılamaması, imtiyazın devamlılığı konusunun tekrar masaya yatırılmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 1897'de Şuray-ı Devlet'te durum görüşülmüş ve sürenin tekrar uzatılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir. Anlaşıldığına göre, yeni bir uzatma verilse bile sözlerin tutulacak gibi görünmediği, imtiyaz sermayedarlarından Corci Buini'nin (Foni) ölümünün ardından bunun daha da açık görüldüğü, suyu taşıma işi için girişilen çabaların beş altı yılının heba olduğu görülmüş, Filip Melhame'nin fesih durumunda kefalet

³⁰⁴ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 7.b.

³⁰⁵ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 8.b.

³⁰⁶ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 9.a.

³⁰⁷ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 10.a.

³⁰⁸ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 11.a.

³⁰⁹ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 7.b.

³¹⁰ BOA., A.}. DVN. MKL., 35/18-2, s. 9.a.

³¹¹ BOA., BEO.1051/078825/1.

akçesinin iadesi talebine onay verilerek kefaletin ödenip yeni taliplerin aranması yönünde karar verilmiştir.³¹²

³¹² BOA., BEO.1051/078825/2.

BÖLÜM 3: DIŞ POLİTİKADA MELHAME KARDEŞLER

Melhame kardeşlerin, özellikle Selim Melhame ve Necip Melhame'nin siyaset ve ekonomi alanlardaki hamleleri yadsınamaz bir şekilde ortada durmaktadır. Bir yandan ekonomiyle ilgili konularda görüş ve önerilerinin talep edilmesi bir yandan da siyasi konumları ve sürekli değişen görev alanları, Saray'la kurdukları yakın temasın sonuçlarını göstermektedir. Necip Melhame'nin Tünel imtiyaz talebi ve Nafia Nezareti müsteşarı iken II. Abdülhamid'e düzenlenen suikast girişiminden sonra kurulan komisyonun başkanlığına getirilmesi örnekleri de gösteriyor ki saray nezdinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Selim Melhame ve Necip Melhame kardeşler, Abdülhamid döneminde elde ettikleri bu ayrıcalıkları dış siyasette de sürdürmüşlerdir. Tezin üçüncü bölümünde, Selim ve Necip Melhame kardeşlerin dış siyasette oynadığı roller ve Saray'ın kendilerini özel olarak yüklediği görev dışı faaliyetler ele alınacaktır.

3.1. Necib Melhame'nin Paris Sefareti Müsteşarlığı

1892'de Tunus'a giden Necib Melhame, burada Maruni bir gazeteci ile El-Basire gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Ancak buradaki yazılar yüzünden Fransızlar tarafından istenmeyen bir figüre dönüşmüştür. El-Basire'nin Panislamist bir çizgi taşıması ve Kuzey Afrika'daki Avrupa sömürülerini eleştirmesi Fransa'nın hoşuna gitmemiştir. Necib Melhame'nin Paris Büyükelçiliği Müsteşarlığı'na atanacağı haberi Fransa'da tepki çekmiştir. Fransız yetkililer, Tunus'taki dergisinin kapatılmasının ardından sınır dışı edilen Necib Melhame'nin Paris'e müsteşar olarak gönderilmesinin bir çeşit ödül olduğunu düşünmektedirler.³¹³ Aslında Necib Melhame de aynı kanıdadır. Bu düşüncesini, kendisini savunduğu layihada şu şekilde dile getirir:

“Tunus'ta senelerce neşrine muvaffak olduğum ve imtiyaz sahibi olduğum “El Basire” ile “El-Câm'a-ül-Osmâniye” adlı gazete ve risâle, makam-ı Hilafet-i İslamiye'ye hukuk-u Osmaniye'ye hizmetiyle şöhret kazanmıştır. İşte bu nedenden dolayıdır ki Dersaadet'e davet edildim, bir anlamda Şanlı Osmanlıya daha iyi hizmet etmem için ithal edilmişim. İlk memuriyetim Paris Büyükelçiliği Müsteşarlığı idi.”³¹⁴

³¹³ Hanssen, “Malhame-Malfame”, s. 37.

³¹⁴ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 1.

Fransız Hariciyesi, bazı gazetelerde Necib Melhame isminin, Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçiliği Müsteşarlığı için geçtiği yönünde bilgiler bulunduğunu, böyle bir durumun kabul edilemeyeceğini ve hoş sonuçlar doğurmayacağını Paris'teki Osmanlı elçiliğine gayri resmi olarak bildirmiştir.³¹⁵ Fransa Dışişleri Bakanı Mösyö Honoto gönderdiği yazıda, Necib Melhame gibi geçmişi şaibeli olan bir memurun Paris Sefaret heyeti arasına dahil olmasını gayrı mümkün gördüğünü, bu durumun Hükümet-i Seniyye'ye bildirilmesi gerektiğini belirtmektedir.³¹⁶ Paris'te duyulan rahatsızlık, elçilik kanalıyla Hariciye'ye, ardından Sadaret'e ve nihayet saray'a iletilmiş olsa da Necib Melhame'nin Paris Elçiliği'ne ataması yapılmıştır. Buna rağmen Fransa Dışişleri Bakanı Mösyö Honoto, Necib Melhame'yi resmen tanımaktan kaçınmış ve geri gönderilmesi için baskı uygulamıştır.³¹⁷

Paris Elçiliği'nin resmi atama işlemlerini Fransız makamları nezdinde bir türlü yapmaması üzerine Necib Melhame, Paris Elçisi Münir Paşa'yı durumdan haberdar etmiştir. Münir Paşa, atama işlemlerini, Honoto'nun tavrı yüzünden başlatamadığını, bu yüzden Hariciye'ye danıştığını ve oradan haber beklediğini iletmiştir. Münir Paşa, ayrıca hükümete, Necib Melhame'nin elçiliğe kabulü için bir yol bulunamazsa becayış ya da başka bir memuriyete atama yolunu önermiştir.³¹⁸

Bununla birlikte Necib Melhame elçilikteki görevine devam etmiştir. Paris'te bulunduğu sürece hem Jöntürklerle mücadele etmiş hem de Osmanlı'nın Batı'daki olumsuz imajıyla ve Osmanlı aleyhine basında yer alan görüşlerle savaşmıştır. Ne var ki Necib Melhame, bu faaliyetleri yürütürken haksız menfaatler peşinde koşmakla da suçlanmıştır. Özellikle Kolişer'in İstanbul'a geldiğinde Necib Melhame ile ilgili rahatsızlığını iletmediği şikâyet yazısında, bu suçlamalar daha açık bir şekilde görülebilir.³¹⁹

Hariciye Nezareti, 9 Ekim 1897'de Baron Kalaman Kolişer tarafından yazılan ve daha önceden nezaret kalemine verilen yazıyı saraya iletir.³²⁰ O sırada İstanbul'da bulunan Kolişer'in 12 Eylül 1897 tarihinde sunduğu tezkirede Necib Melhame hakkında çeşitli iddialar bulunmaktadır. Kolişer, bu iddialara dair kanıtları, talep edilmesi halinde avukatı

³¹⁵ BOA., Y.A.HUS. 374/91-1,2, 3.

³¹⁶ BOA., Y.A.HUS. 374/23-2, 1.

³¹⁷ BOA., Y.A.HUS. 374/119-3,1, 2.

³¹⁸ BOA., Y.A.HUS. 374/77-3, 1.

³¹⁹ BOA., Y.MTV.168/42.

³²⁰ BOA., Y.MTV.168/42-1, 1.

aracılığıyla sunacağını da tezkiresine not düşmüştür. Baron Kolişer, 1897'in ocak ayında Necib Melhamen'in Paris'teki ofisine geldiğini, Paris siyasetinde önemli bir nüfuza sahip olan Doktor Şosen ile Almanya Elçiliği avukatı Mösyö İzenman'ın nezdinde, kendisiyle ilgili kulis yapmasını istediğini söylemektedir. Bu talebin ardından Doktor Şosen'in Necib Melhame'yi Mösyö Honoto ile görüştüğünü, hatta onun hakkında Mösyö Honoto'ya bir de tezkire verdiğini belirtir.³²¹

Bu gelişmenin ardından Necib Melhame, tekrar Kolişer'in ofisine giderek kendisine teşekkür etmiş, bu iyiliği karşılığında ona Maden ve Ziraat Nazırı olan biraderinin birçok konuda kolaylık ve imkân sağlayacağı sözünü vermiştir. Ancak verilen bu sözün herhangi bir sonuca bağlanmadığından bahseden Kolişer, Necib Melhame'nin isteği doğrultusunda, etkisini kullanabildiği gazetelerde Devlet-i Âliye lehinde yazılar yazılmasını sağlamış, bunun karşılığında gazetecilere para ve nişanlar vermiştir. İlk olarak, Türkler aleyhinde devamlı yazılar yayımlayan Avusturya'nın en etkili gazetesinden başlanmış, Doktor Joliyus Bondi aracılığı ile bu yayınlara son verilmesi sağlanmıştır.³²²

Bu başarıyı Necib Melhame kendi üzerine almış görünmekle birlikte, Bondi ile olan yazışmalarının kendisinde mevcut olduğunu söyleyen Kolişer asıl işi kendisinin üstlendiğini iddia eder. Kolişer, nüfuzunun gücünü göstermek için, "Avusturya ve Almanya'daki gazetelerin yirmi dördü, haberleri ve siyasi yazıları bu gazeteden alır." der. Kolişer, Paris'te yayımlanan gazetelerde çeşitli yazılar yazdığını, bunu *Sakrasiyor Garpost Gazetesi*'nin 7 Temmuz 1897 tarihli ve beş yüz otuz yedi numaralı nüsha ile *Sen Kale Gazetesi*'nin 2 Temmuz 1897 tarih ve üç yüz doksan beş numaralı nüshaları ile teyit edebileceğini, ayrıca bu nüshaları İran Elçiliği kanalıyla Mabeyn-i Humayun'a da ulaştırdığını belirtir. Kolişer'e göre bu yazılar Necib Melhame'nin marifetiyle değil, *Eski ve Sakrasiyor Garpost Gazetelerinin* muhabiri Mösyö Dö Rum ile yaptığı mektuplaşmaların sonucu gerçekleştirilmiştir.³²³

Kolişer ayrıca, Paris'te, Devlet-i Âliye ile ilgili ayrıntılı bir rapor düzenleyip siyasi nüfuzu geniş olan Doktor Şosen'e verdiğini, onun aracılığıyla Meclis'te taraftarı bulunan kişilerin bilgilendirildiğini, böylece Meclis'teki Yunan taraftarlarının etkisinin

³²¹ BOA., Y. MTV.168/42-2, 2.

³²² BOA., Y. MTV.168/42-2, 2.

³²³ BOA., Y. MTV.168/42-2, 3.

azaltıldığını söylemektedir. Necib Melhame'nin bu durumu raporunda kendi başarısı gibi sunup adından hiç söz etmemesine karşın Kolişer, Doktor Şosen'le mektuplaşmalarını delil olarak göstermiş, bu mektupların Paris Sefareti'ndeki Hacı Ali Bey'de olduğunu belirtmiştir.³²⁴

Kolişer, Almanya'nın Paris Büyükelçiliği Avukatı Mösyö İzanman'ı, Viyana'daki Doktor Jülyos Bondi'yi, yine Paris'in ekonomi camiasından Mösyö Şaher ile Mösyö Jole'yi andıktan sonra Necib Melhame'nin söz verdiği nişanları bu isimlere vermediğini, bu sözün derhal yerine getirilmesi gerektiğini, aksi takdirde kendisinin çok zor durumda kalacağını söylemektedir.³²⁵

Kolişer, ayrıca, Necib Melhame'nin hem kendisini hem de birçok kişiyi dolandırdığını, maddeler halinde ifade etmiştir.

Bunlardan ilki, 1897 Nisanı'nda hem Baron Orfo Bey'in hem de kendisinin üçüncü dereceden mecidi nişanıyla taltif olunmasıyla ilgilidir. Hizmetleri karşılığında bu nişanların verileceğini bildiren Necib Melhame, Mösyö Orfo'nun nişan işlemleri için yüz lira gerektiğini söylemiştir. Bu miktarın yatırılmasından bir gün sonra Necib Melhame Orfo Bey için gerekli nişan harcının yüz lira değil dört bin üç yüz Frank tuttuğunu, bunun için iki bin Frank zarara girmek istemediğini, söz konusu paranın Kolişer tarafından Baron Orfo'ya verilmesini, işlemler bittikten sonra bu tutarı kendisine aktaracağını söylemiştir. Kolişer istenenleri yapmış ama Necib Melhame hem kendisinin iki bin frankını hem de Orfo Bey'in gönderdiği bin frankı zimmetine geçirmiştir. Kolişer, bu paralarla ilgili makbuzların hala kendisinde mevcut olduğu belirtmektedir.³²⁶

İkincisi, Kolişer'in Viyana'daki Doktor Bondi'yle ilgili tavsiyesinin Necib Melhame tarafından kötüye kullanılmasıyla ilgilidir. Melhame, Doktor Bondi'den beş yüz florin borç almasına rağmen ödememiş, türlü bahanelerle onu oyalamış, üstelik Doktor Bondi'den ayrıca yüz florin daha almıştır.

Üçüncüsü, Genç Türkler için kullanılan üç yüz liralık harcırah tutarıdır; Kolişer bunun makbuzunun da kendisinde mevcut olduğunu belirtir.

Kolişer, Necib Melhame'ye ayrıca verilen paraları da sayar:

³²⁴ BOA., Y. MTV.168/42-2, 4.

³²⁵ BOA., Y. MTV.168/42-2, 4.

³²⁶ BOA., Y. MTV.168/42-2, 5.

1. Padişah’a takdim edilmek üzere altından bir yazı takımının satın alınması için verilen üç bin altı yüz frank,
2. Selim Faris, Murat Bey, Emiremin ve Rıza Bey’e verdiğini söylediği yedi bin frank,
3. Paris ve Londra seyahatlerinde kullandığı paralar,
4. Memuriyet işlemlerini Zat-ı Şahanelerle görüşmek için 1 Haziran 1897’de İstanbul’a giderken makbuz karşılığında kendisine verilen yedi bin beş yüz frank.

Kolişer, Necib Melhame’nin İstanbul’da geçirdiği on beş günün ardından Paris’e döndüğünü ama kendileriyle hiçbir şekilde muhatap olmadığını, dolandırdığı paraların lafını bile etmediği gibi diplomatik dokunulmazlığa sahip olduğunu ve kendisi hakkında herhangi bir işlem yapılamayacağını söylediğini ifade etmektedir.³²⁷

Paris görevi sırasındaki faaliyetlerinden dolayı gerek Paris basınında gerekse çevre ülkelerdeki basında Necib Melhame hakkında olumsuz yazılar çıkmıştır. Hatta Berlin’deki *Lokal Anceiger Gazetesi*’nde yayımlanan ve kendisiyle ilgili olumsuz ifadeler içeren yazı hakkında red ve tekzip işlemi yapılmasına rağmen, gazetenin şahsına yönelik hakaretlere devam ettiğini savunan Necib Melhame, ceza davası açmak için İstanbul’dan izin talep etmiştir.³²⁸

Necib Melhame, Paris Büyükelçisi Münir Paşa ile de sorunlar yaşamıştır. Ona göre, bir yandan Jön Türklerle mücadele ederken bir yandan da Münir Paşa’nın kendisi hakkındaki görüş ve davranışlarıyla uğraşmıştır. Paris’teki görevi sırasında Sefir Münir Paşa’nın Mabeyn ve Hariciye Nezareti’ne yazdığı yazılarda kendisi aleyhine ifadeler kullandığını ve arkasından çevirdiği dolaplara maruz kaldığını söylemektedir. Münir Paşa esas olarak Fransız makamlarının, özellikle de Fransa Hariciye Nazırı Mösyö Honoto’nun Necib Melhame’nin müsteşarlığını kabul etmediğini ifade etmektedir.

Ancak Necib Melhame savunmasında bunun büyük bir yalan olduğunu iddia etmiştir. Meclis-i Mebusan Başkanlığı’na gönderdiği yazıda, Mebusan heyetince de malum olacağı üzere yabancı bir hükümetin kabul ve red yönündeki kararlarının büyükelçi, elçi ve başkonsoloslar düzeyinde geçerli olabileceğini; müsteşar, başkatip ve diğer memurların hakları için itiraz yetkilerinin bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca, bir

³²⁷ BOA., Y. MTV.168/42-2,5.

³²⁸ BOA., Y.A. HUS-374/115-1,2,3.

konuşma esnasında, Mösyö Honoto'nın eski Fransa Cumhurbaşkanı Mösyö Amil Lobe'ye, kendisinin Necib Melhame'ye karşı olumsuz bir girişiminin olmadığını, bunu Münir Paşa'nın istediğini söylediğini iddia etmiştir.

Necib Melhame ayrıca, Münir Paşa'nın Zat-ı Şahane'ye taktim ettiği arizalarda Jön Türklerin Paris'teki faaliyetlerinin ve Avrupa'daki neşriyatlarının asıl nedeninin kendisi olduğu iftirasını yazdığını belirtmektedir. Necib Melhame, Münir Paşa'nın yazılarında, Bir Suriyelinin Sefaret Müsteşarlığı'nda bulunması yüzünden muhaliflerin faaliyetlerine devam ettiğini, Necib Melhame'nin görevden alınması durumunda, başta Ahmet Rıza Bey olmak üzere tüm Jön Türkleri bir hafta içinde bir vagona bindirerek memlekete göndereceğini, muhalif yayınların da son bulacağını yazdığını savunan Necib Melhame, bu yüzden Paris'teki görevinden istifa edip memlekete döndüğünü belirtmektedir.³²⁹ Ancak Necib Melhame'nin asıl gündeme geldiği konu, elçilikteki görevinden çok Jöntürklerle mücadelesi olmuştur.

3.2. Necib Melhame'nin Avrupa'da Jön-Türkler'in Önemli İsimleriyle İlişkileri

Necip Melhame, bir dönem, Avrupa basınında Osmanlı öğrencilerinin peşindeki hafife olarak gösterilmiştir. O dönemde Cenevre ve Paris'teki faaliyetleri nedeniyle Jöntürklerle mücadele için Saray'dan gönderildiğine dair basın iddiaları bizzat Necib Melhame'ye de sorulmuştur. O dönemde Paris Elçiliği Müsteşarlığı görevini sürdüren Necib Melhame, basının hafiyelik yönündeki iddialarını yalanlamış, Cenevre'de ticari görüşmeler yapmak için bulunduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Necib Melhame'nin müsteşarlık görevi sırasında Jöntürklerle mücadele içerisinde olduğu açıkça görülmektedir. Necib Melhame ayrıca Paris Sefiri Münir Paşa'yı da Jöntürlere karşı pasif davranmak, hatta destek olmakla itham etmiştir.

3.3. Paris ve İsviçre Faaliyetleri

Mahmud Celalettin Paşa'nın ikinci Paris ziyaretinde, Jön Türklerden ayrılan bir grup öğrenci "Talebelerin İstidası" başlıklı mektupta, yanlış yoldan döndürüldükleri için ona şükranlarını iletirler. Cahillik ve tecrübesizlik dönemi olarak gördükleri aşamayı afla geçtikleri günden beri sadakatlerinin devam ettiğini belirten öğrenciler daha sonra

³²⁹ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 2.

taleplerini aktarırlar. Bu talepler arasında Giritli iki öğrencinin durumu ve Necib Melhame'nin elinde kalan maaşları da vardır.³³⁰

4 Temmuz 1899 tarihli ve Doktor Necmeddin Arif, Jozef Hacez, Corci İspanelli, Doktor İsak Mayer, Hüsnü Şakir, Cemil Zeki, Ahmed Şakir, Doktor Bahaeddin Burhan, Mustafa Reşid, Refik Nevzad, Admed Verdani, Celâleddin Arif, Edvar Nefilyan, Doktor Ali Saib, Köprülüzade Ressam Galib ve Kadri Raşid imzalı bu mektupta “geçen sene müsteşar saadetlû Necib Melhame Efendinin zimmetinde kalan temmuz maaşımızın ihsanı” talebi dikkat çekicidir.³³¹

Paris Büyükelçiliği'nden gönderilen 27 Eylül 1898 tarihli bir telgrafta, öğrencilerin Temmuz maaşını Necip Melhame'nin bankadan çekip zimmetine geçirdiğinden bahsedilmekte, zorda kalan öğrencilere, bir kısım ihtiyaçları için biraz para verildiğini, ancak bu paranın tamamının ödenmesi gerektiği vurgulanmakta, Necip Melhame'nin üzerine aldığı bu paranın tahsili ya da başka bir çözüm yoluyla durumun bir an evvel halledilmesi gerektiği bildirilmektedir.³³²

Benzer şikayetler daha önce de Kalekryan Efendi tarafından saraya iletilmiştir. Kalekryan, Osmanlı uyruklu öğrencilere karşı Necip Melhame'nin tutumunu rahatsız edici olarak tanımlamaktadır. Birtakım şantajlara başvuran ve artık oldukça tepki çeken biri haline gelen Necip Melhame'nin, İstanbul'a döneceği söylentisi Kalekryan Efendi'yi sevindirmiştir. Öte yandan Teselya'nın tahliyesi konusunda Osmanlı'nın tutumunu öven bir yazıyı *le Tamps Gazetesi*'nde Necip Melhame'nin kendisi yazdırmış gibi davranmasına tepki gösteren Kalekryan, söylentinin tümüyle yalan olduğunu ve Necip Melhame'nin bir harf bile yazdırmaya gücünün olmadığını, çıkan övgü dolu yazının da dönemin politik eksenini etrafında yazıldığını iddia etmiştir.³³³

Resmî belgelerde “Erbab-ı Fesâd”, “Eşhâs-ı Muzırır”, “Erbab-ı Mefsedet” gibi adlarla anılan Jöntürkler özellikle yurt dışında rejime muhalefet eden ve bu tür hareketleri örgütleyen kişilerdir. Değişik sebeplerden dolayı Avrupa ve Mısır'a kaçıp oranın hürriyet

³³⁰ Ahmed Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul: İş Bankası Yay., 2012, s. 195.

³³¹ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 196.

³³² BOA., Y.PRK.EŞA., 31/12.

³³³ BOA., Y. EE.15/103.

ortamından faydalanarak padişaha muhalefet etmişlerdir.³³⁴ Bu muhalif harekette Cenevre, Jöntürkler açısından önemli bir merkez konumundadır. Zira Namık Kemal ve Ziya Paşa'dan beri Türkler için önemli bir sığınak şehri olan Cenevre'deki basın da muhaliflere sahip çıkmakta ve onlara her türlü desteği sağlamaktadır.

Necib Melhame'nin, Paris Elçiliği'ndeki müsteşarlığı sırasında Cenevre'ye yaptığı ziyaret, İsviçre gazetelerinde ve Cenevre Konsolosluğu'nda geniş yankı uyandırmıştır. Necib Melhame'nin varlığı ve faaliyetleri dönemin gazetelerinde tartışma konusu olmuş, Osmanlı Konsolosluğu, oluşan olumsuz havadan dolayı oldukça güç durumda kalmıştır.

Necib Melhame'nin Cenevre'de bulunduğu sırada *La Trûbin Rojina Gazetesi*'nin muhabiri ile yaptığı röportajı ve bir zamanlar İstanbul'daki Fransız Hastanesi Müdürü olan Doktor Lordi'nin *Junal Rojino Gazetesi*'nde yayınlanan makalesi diğer basın organlarına da yansımıştır. Böylece *Lojanevar*, *LaTurbin Dejeno* ve *Torya Döjeno* gibi gazetelerin yaydığı olumsuz hava, konsolosluğu zor durumda bırakmıştır. Bunun üzerine Cenevre Konsolosluğu, 21 ve 23 Mart 1898 tarihlerinde gönderdiği mektuplarda durumdan duyduğu şikâyeti bildirmiştir. Konsolosluğun gönderdiği yazıda Necib Melhame'nin Cenevre'ye geldiğinden beri yaptığı faaliyetlerle ilgili duyulan rahatsızlık dile getirilmektedir.³³⁵

Necib Melhame'nin röportajı *LaTurbin Dejeno Gazetesi*'nin 16 Mart 1898 tarihli basımında “Memuriyet-i Saltanat-ı Seniyye'den bir zatla vuku bulan mülakat”³³⁶ başlığıyla çıkmıştır. Gazete, birkaç gün önce kendilerine ulaştırılan bir mektuptan bahsetmektedir. Bu mektuba göre İsviçre'de öğrenim gören Osmanlı tabiyetindeki öğrencileri ülkelerine döndürmek için devlet tarafından bir kişinin görevli olarak İsviçre'ye geldiği bilgisi bulunmaktadır. Mektupta, bu kişinin İttihad ve Terakki adlı komiteye bağlı “Hürriyet Perver” birtakım Osmanlı vatandaşı için burada olduğu bilgisi yer almaktadır. Gazete, gazetecilik vazifesi gereği konuyu araştırdığını ve bu kişinin Paris Sefaret-i Seniyyesi Müsteşarı saadetlü Necib Melhame Hazretleri olduğunu tespit ettiklerini ve bu kişiyle bir mülakat yaptıklarını belirtmektedir. Soru cevap şeklinde gerçekleştirilen mülakat 16 Mart 1898'de yayımlanmıştır.

³³⁴ Muammer Göçmen, *İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri (1889-1902)*, İstanbul: Kitabevi Yay., 1995, s. 14-20.

³³⁵ BOA., Y.MTV. 175/176.

³³⁶ BOA., Y.MTV. 175/176.

Gazete, kendisi için Cenevre'ye Genç Türkler üzerinde baskı kurmak üzerine gönderilmiş bir casus olduğu şeklinde ihbar geldiğini doğrudan söyleyerek mülakata başladığını sütunlarında aktarmaktadır. Necib Melhame, sohbete, öncelikle böyle bir amaçla burada olmadığını ifade ederek başlar. Paris Sefâret-i Seniyye Müsteşârı olarak buraya Cenevre Başkonsolosluğu'nu ziyaret amacıyla geldiğini söylemer. Muhabirin, burada elli kişiden fazla Osmanlı vatandaşının bulunduğunu hatırlatması üzerine Necib Melhame o kadar bile olmadığını, üstelik bu kişilerin çok azının Müslüman olduğunu, Ermeni ve Rumlardan oluşan kısmın da ticaretle uğraştığını söylemiştir. Gazetecinin öğrencileri hatırlatması üzerine Necib Melhame, hukuk ve tıp okumak için gönderilmiş 22 öğrenciden 18'inin kendi arzularıyla Paris ve Berlin'e gönderildiklerini, kalan 4 öğrenciden ikisinin ise *Genç Türkler*'e ait olan ve hükümet aleyhine eleştirilerde bulunan *Osmanlı Gazetesi*'nde yazılar yazdığını söylemiştir. Ayrıca bu öğrencilerin tamamının hükümetten üç dört yüz frank maaş aldıklarını ifade etmiştir.³³⁷

Hükümet tarafından bazı gazetelere ödeme yapıldığı iddiasına Necib Melhame, hükümetin bazı gazetelere abone olduğu ancak bunun yardım olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir. Bir diğer soru ise, "Ermenilerin yaşadığı şehirlerde 300.000 kadar Ermeninin itlaf edilmiş olmasına ne dersiniz?" olmuştur. Bu bilginin efsane kabilinde bir rivayet olduğunu söyleyen Necib Melhame, bazı bölgelerde Ermenilerin sebep olduğu olaylar nedeniyle Müslüman ve Ermenilerden toplam 30.000 kişinin yaşamını yitirdiğini söylemiştir. Necib Melhame bu tarz söylemlerin kasıtlı olarak Rum ve Ermeniler tarafından ortaya atıldığını dile getirmiştir. Ayrıca burada bulunma sebebinin casusluk veya Osmanlı vatandaşı öğrencileri İsviçre'den çıkarmak olmadığını yineleyen Necib Melhamete kendisinin Osmanlı Başkonsolosluğu ile görüşmek için gönderilmiş bir memur olduğunu belirtmiştir.³³⁸

Söz konusu haberden sonra, bir zamanlar Fransız Hastanesi müdürlüğü de yapan Mösyö Armon Lordi *Türbün Gazetesi*'ne ayın 18'inde bir mektup göndermiştir.

Lordi mektubunda, Necib Melhame ile yapılan röportajı okuduğunu, bir Osmanlı zabitanın İsviçre'de serbestçe hareket etmesine izin verilmiş olacağını düşünemediğini belirtmektedir. Daha önce bu kişinin Cenevre'ye gelmiş olduğunu ve memleketteki

³³⁷ BOA., Y. MTV. 175/176.

³³⁸ BOA., Y. MTV. 175/176.

ailelerinin başına bir şey gelmesinden korkan 6 talebeyi İsviçre’yi terke sevk ettirdiğini söylemektedir. Bununla birlikte Padişahın burdaki muhalefete çok da önem vermediğini, zira geçen eylül ayında Ahmed Celâleddin Paşa’nın Cenevre’ye gelerek buradaki komite üyeleriyle görüşmesinden ve Murat Bey ile bazı cemiyet üyelerinin İstanbul’a dönmeye ikna etmesinden sonra komitenin etkinliğinin eskisi gibi olmadığını belirtmiştir. Katledilen Ermeni sayısının 30.000 değil 300.000 olduğunu, buna ilave olarak 1896 Ağustos’unda Galatasaray meclislerinde 400 kişinin Osmanlı zabiti tarafından itlaf edilirken Urfa’daki kilisede ise üç bin kişinin yakıldığını söyleyen Lordi, Necib Melhame’nin Ermeniler hakkındaki sözlerini hayret verici bulduğunu belirtmektedir.³³⁹

Necib Melhame, gazetenin önemli bir muhalif grup olarak tanımladığı grubu aslında önemsiz bir grup olarak gördüğünü söylese de o kişiler hakkında detaylı bilgilere sahip durumdadır. Bu durum, aslında bizzat o kişiler için orada olduğu tezini doğrulamaktadır. Aynı zamanda Başkonsolosluk ile görüşmek üzere gönderildiği belirtmesine karşın Başkonsolosluğun Necib Melhame’nin Cenevre’de bulunmasından duyduğu rahatsızlığı açıklamış olması bu ziyaretin amacının Necib Melhame’nin bahsettiği tarzda olmadığını da göstermektedir.

3.3.1. Ali Kemal ve Necib Melhame

Ali Kemal dönemin önemli bir fikir adamı olduğu kadar aynı zamanda etkin olmaya çalışmış siyasi bir figürüdür. Ali Kemal, İttihad-i Osmani’nin Mekteb-i Mülkiye’deki faaliyetlerinden önce, bağımsız olarak gittiği Paris ve Cenevre’deki talebe örgütlenmesini görüp örnek almış benzer bir yapılanmayı burada denemeye çalışmış bir kişidir.³⁴⁰ Ancak bu faaliyetler kısa zamanda fark edilip toplantılardan biri basılarak grup dağıtılmıştır. Yedi kişinin gözaltına alındığı bu baskın sonucu tutukluluk nedenini serbesti-i efkâr olarak tanımlayan Ali Kemal 1889’da Halep’e sürgüne gönderilmiştir.³⁴¹ Dokuz aylık hapis cezasının ardından gelen Halep sürgününün bitiminde sonra Avrupa’ya geçen Ali Kemal, Jön Türkler ile sıkı ilişkiler kurmasına karşın padişaha eğiliminden dolayı her zaman şüpheyle yaklaşılan bir isim olmuştur.³⁴²

³³⁹ BOA., Y. MTV, 175/176.

³⁴⁰ Berna Sazak, *Ömrüm: Ali Kemal’in Hatıratı*, s. 107-109.

³⁴¹ M.Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim yay., İstanbul 1985, C. 1, s. 176-177.

³⁴² Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yay., 2014, s. 46.

Ali Kemal, 1895'te Paris'e kaçmış ve burada bir yandan İkdâm Gazetesi'nin muhabirliğini yaparken bir yandan da Siyasal Bilgiler Okulu'nda eğitim almıştır. Paris'te Jön Türkler ile temas kuran Ali Kemal buraya Mizancı Murad'ın gelmesiyle de yeni bir şekil alan Jön Türk hareketinin içerisinde yer almış; ancak Murad Bey'in Ahmed Rızâ ve etrafındakilerle ihtilafa düşmesinin ardından II. Abdülhamid ile anlaşarak İstanbul'a dönmesinden sonra Jön Türkler'den ayrılmış ve bütünüyle onların aleyhine dönmüştür.³⁴³

Ali Kemal Bey'in, Jön Türklere katılacağı düşünülürken özellikle Paris'ten Ahmet Celâleddin Paşa'ya yazdığı mektuplar dikkat çekicidir. Damat Mahmut Celaleddin Paşa ve oğullarının durumlarını kontrol edip Ahmet Celaleddin Paşa'ya bildirmek için Kahire'ye gönderilen Ali Kemal Bey, daha sonra Paris'e geçmiştir. Ancak Paris'ten gönderdiği mektuplar ihbardan çok şikâyet mahiyetindedir. Özellikle Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa hakkında oldukça sert ifadeler içeren yazılar yazmıştır. Bir süre sonra Ali Kemal'in sert üslubundan Necib Melhame de nasiplenmiştir.

Ali Kemal Bey, 9 Haziran 1901 tarihli mektubunda, görevinde en küçük bir kusur göstermeden çalıştığını ve birçok zorluk yaşadığını anlatır: “*Hattâ'mahza emr-i zillullahiye iktifa için bir aralık gece, gündüz kalemimi Necib Melhamenin posta ile ve telgrafla maruzatına hasrettim*”³⁴⁴ demektedir, çabalarının boşa gittiğini, hatta Abdullah Cevdet ve İshak Sukûtilerin ihsanlara, iltifatlara gark olurken kendisinin iltifat şöyle dursun yazılarının dahi İstanbul'daki gazetelere konulmadığından şikâyet eder.

15 Haziran 1901 tarihli mektubunda ise, eleştirinin dozunu sertleştirerek işi tehdit boyutuna taşımıştır. Paris Büyükelçisi Münir Paşa'nın maaşına el koymasını kabul edemediğini, sadakatının sonucunun bu olmaması gerektiğini belirtmiştir. Sukutiller ve Cevdetler gibi hainler ile Münirler ve Melhameler gibi alçaklar bol maaşlarla memuriyetler elde ederken kendisinin bunlardan mahrum bırakıldığından söz etmiştir. Münir gibi bir rezile ezilmeyi hazmedemediğini söyleyen Ali Kemal Bey, gazetelere artık hükümetle herhangi bir ilişkisinin olmadığını, bundan sonra mektupta bireysel düşüncelerini aktaracağını söyledikten sonra,

³⁴³ İslam Ansiklopedisi, Mustafa İsmet Uzun, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, “Ali Kemal” maddesi.

³⁴⁴ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 303.

“Saniyen iptidayı mâzuliyeti bendegânemden itibaren neşre başladığım mecmua-i Kemal’de yine edeb dairesinde olmakla beraber Münir gibi esafilin devlete nasıl ihanet eylediklerini delâili vazıhanesiyle gösterebileceğim. Bu sırada Mabeyin’in vaktiyle Paris Sefaretine ve Necib Melhame’ye gönderdiği bazı muharrerat-ı acaibeyi de neşreyliyeceğim”³⁴⁵ diyerek tehditte bulunur.

2 Ağustos 1901 tarihli mektupta ise Ali Kemal Bey, tehdidin dozunu daha da artırır:

“.... Efendimiz de bilirsiniz ki, Mahmut Paşa’dan, Ahmed Rıza’ya kadar bütün fırka-i muhalife beni aralarına alabilmeği daima bir nimet-i gayri müterakkibe addederler. Avrupada neşriyat nasıl olurmuş, işte o zaman İstanbul görür... Sade Başkitabetin, merhum Kâmil Beyin, hattâ zat-ı şâhânenin mahud Necib Melhame ile sebkeden ve bütün yed-i âcizanemden geçen ve bir suretleri abd-i bendegânemde lehülhamd mahfuz bulunan muhaberelelerini an’ane ile ortaya fırlatmak ne velveleyi mucibolur, görülür... Maamafih bunlardan maada daha yazacağımız, neşredeceğimiz neler var! Avrupada tûlü müddet bulunmuş, herkesi her hakikati etrafiyle anlamış benim gibi bir adamı öyle çoluk çocukla karıştırmamalıdır. Bizden muhaceme, muhalefet görmek bir parça tuzlu oturur...”³⁴⁶

Bu sözleriyle her şeyi göze almış olduğunu gösteren Ali Kemal, ayrıca yaptığı ve yapacağı muhalefetin, çıkarları doğrultusunda değişebileceğini de ima etmektedir.

3.3.2. Prens Sabahattin ve Necib Melhame

Prens Sabahattin 1879 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası Osmanlı Devleti’nin adliye nazırlarından Mahmut Paşa Annesi de II. Abdülhamid’in kız kardeşi Seniha Sultan’dır. İç politik mücadeleler ve çeşitli imtiyaz tartışmaları gibi nedenlerden dolayı³⁴⁷ 1899 yılının sonlarında Damat Mahmut Celaleddin Paşa’yla oğulları Mehmet Sabahattin ve Lütfullah Bey’in Avrupa’ya firar etmiştir. Bu firar düşüşe geçen Jön Türk hareketine yeniden ivme kazandırmıştır.³⁴⁸ Önce Celaleddin Paşa, onun ölümünün ardından da oğulları Prens Sabahattin ve Lütfullah Bey üzerinde, tekrar dönmeleri yolunda yoğun baskılar olmuştur. Bu baskı araçları kimi zaman cezbedici unsurlar taşıırken kimi zaman

³⁴⁵ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 306.

³⁴⁶ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 308.

³⁴⁷ Mustafa Ergün, ““Prens” Sabahattin Bey’in Eğitim Üzerine Düşünceleri” *Kurumsal Eğitim*, C.1, S.2, 2008, s.2

³⁴⁸ Serkan Yazıcı, “Sultan II. Abdülhamid İdaresinin Prens Sabahattin’i Avrupa’dan Geri Döndürme Çabaları”, *Bir İnsan-ı Selim: Prof. Dr. Azmi Özcan’a Armağan*, Lotus Yayınevi, Antalya 2016, s. 1012.

da bir yığın tehdit içermektedir.³⁴⁹ Damat Paşa'nın ölümünden sonra mücadeleyi sürdüren oğullarına karşı bakış açısı sertleşmiş, hatta yazışmalarda onlardan bahsederken artık isimlerin ardından kullanılan "Bey" ünvanını da düşürmüştür.³⁵⁰ Bu baskılar sonucu Lütfullah Bey yurda dönmüş, Prens Sabahattin ise mücadelesine devam etmiştir.

Prens Sabahattin, Necib Melhame kanalıyla kendisine dön çağrısı yapılmasına oldukça kızmıştır. Necib Melhame'nin kurmaya çalıştığı bu temastan Jöntürkler'le mücadelesinin boyutları da anlaşılabilir. İşte bu temas ve duyulan rahatsızlık Prens Sabahattin'in satırlarına da yansımıştır. Prens Sabahattin, kardeşine gönderdiği mektupta bu durumdan şöyle şikâyet eder:

"Azizim Birader,

Geçen gün sefaretin başkâtibi bizim idarehaneye gelerek Fazlı Bey'e, bana okutmak üzere resmî bir telgraf göstermiş ve sefaretin Necib Melhame Paşa ile birlikte bize bu telgrafi tebliğe memur olduğunu bildirmiş. Taraf-ı Şâhânedan vuku bulan bu tebligatın Necib Melhame gibi Tunus Hapishanesi'nden çıkma eski bir hırsız vasıtasıyla vukuu bulmasına nihayet derecede teessüf ettim. Emin ol ki Necib Melhame gibi adamların ne suretini görür ne de sadalarını işitirdim. Namus ve haysiyet nazarımda her şeye tefevvuk ettiği için haysiyetsiz eşhâs ile münasebette bulunmak mesleğime külliye mugayirdir..."³⁵¹

Devlet ve millete karşı sadakatinin devam ettiğini belirten Prens Sabahattin millet için çalışmanın aynı zamanda padişah için de çalışmak olduğunu söylemektedir. Mevcut durumunu: "... gariptir, bir taraftan Necib Melhame gibi hissiyât-ı âliyye-i beşeriye namına her ne var ise cümlesinden mahrum olan bir şakî vasıtasıyla İstanbul'a davet edilirken diğer taraftan vazife-i vatanperveranemizi ikmale çalışmak emel-i meşruıyla neşriyatımızı tevsîa çalışıyorduk..."³⁵²

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, Prens Sebahattin, Necib Melhame'ye karşı son derece olumsuz bir fikre sahiptir.

³⁴⁹ Paul Fesch, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Pera Turizm ve Tic., 1999, s. 371.

³⁵⁰ Yazıcı, "Sultan II. Abdülhamid İdaresinin", s. 1013.

³⁵¹ BOA., Y.EE. 14/140.

³⁵² BOA.Y.EE. 14/140

3.3.3. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet ve Emin El Antakî ile Olan İlişkiler

Necib Melhame'nin İbrahim Temo ile ilişkisi ise tesadüfi şekilde gerçekleşmiştir. 1899'da Köstence'deki bir kahvehanede yaşanan olay, Jön Türk muhalefetine önderi olarak Temo'ya bir prestij kazandırmıştır.³⁵³ Temo bu olayı anılarında “Bir Düello Hadisesi” başlığı ile aktarmaktadır.

Abdülhamid'in gözbebeği mabeyncilerinden biri olarak tanımladığı Necib Melhame'yi Köstence'de bir kahvehanede yanında Miralay Rüştü, Kaymakam Hurşit Bey ve bir Alman yüzbaşı ile otururken gördüğünü ve İstanbul'a dönmek üzere oldukları için başlarında fesleri olduğunu belirtir. Vatandaşlık muhabbetiyle yanlarına oturup Türkiye'deki yönetimi eleştirmeye ve propaganda yapmaya başladığında diğerleri sessiz kalmış ama Necib Melhame Abdülhamid'i övmüş, kendisine “Sen sakın Türkiye'den firar ederek zati şahaneye kalemiyle ve diliyle saldırıda bulunan alçaklardan olmayasın?!” demiştir. Cemiyete de hakaret eden Temo, Necib Melhame'yi düelloya davet ettiğini, ama Necib Melhame'nin yanındaki Romen asıllı kişinin şahitliğini kabul etmediğini, bunun üzerine bir Türk Yüzbaşı aramaya çıktığını, sonra da o gece kalkan bir vapura binip kaçtığını söylemiştir. Necib Melhame'nin Bulgaristan Komiserliği'ne atanmasını Temo, “Türkiye'mizde, başka itimat edilecek adam yokmuş gibi, Sultan tarafından o sıralarda siyasi bakımdan pek mühim olan Sofya Yüksek Komiserliği'ne tayin olunarak, Türkiye'yi politika aleminde rezil etmişti...”³⁵⁴ sözleriyle eleştirmiştir.

Abdullah Cevdet'in Jön Türk hareketindeki rolü azalmasına rağmen Cenevre'deki faaliyetlerinin artması, yönetimi rahatsız etmiş ve kendisine müdahale gereği hissedilmiştir. Sultan, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Necib Melhame ve bazı yöneticilere ağır eleştiriler içeren bir makale Abdullah Cevdet'in matbaasında yayımlanmıştır. Aynı zamanda Osmanlı'nın edebiyat eki olarak da yayımlanan makale, küfure varan hakaretler içermektedir.³⁵⁵ Salih Münir Paşa ve Necib Melhame'nin çalışmalarıyla gazetenin yayınına son verilmiştir.³⁵⁶ Osmanlı'nın editörü olarak görülen

³⁵³ Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 2008, s. 63.

³⁵⁴ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, İstanbul: Arba Yayınları, 1987, s. 129-130.

³⁵⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981, s. 51.

³⁵⁶ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 195.

Abdullah Cevdet hakkında Salih Münir Paşa tarafından Cenevre’den sınır dışı edilmesi için resmi başvuruda bulunulmuş, kamuoyuna da yansıyan tartışmalar sonucu Federal Meclis 26 Ekim 1904 tarihinde, üç gün içerisinde sınır dışı edileceği kararını Abdullah Cevdet’e duyurmuştur.³⁵⁷

Hükümetin çağrısına uyarak İstanbul’a dönen Emin el-Antaki örneğini Kayalı, Necib Melhame’nin Jön Türkler’le bağlantı kurması ve onları kazanması için özel olarak seçildiği görüşüne örnek olarak verir; çünkü Emin el-Antaki Suriyeli ve Katoliktir.³⁵⁸ Ancak İstanbul’a dönen Emin el-Antaki, Jön Türkler’le bağlantısını kesmemiş ve onlara sık sık İstanbul’daki durumla ilgili bilgi veren mektuplar göndermiştir. Bu mektuplardan ikisi, hem yurda dönen Jön Türklerin, Sultan Abdülhamid’in izin verdiği ölçüde Sadaret’e kadar yönetimle kolayca iletişim kurmalarını hem de Necib Melhame’nin de mensup olduğu Bendegan gurubundaki iki kişinin çatışmasını göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir.

Emin el-Antaki ilk mektubunda Mabeyn’e gittiğini fakat Arif Beyi bulamadığını, daha sonra Sadrazamla görüştüğünü yazmaktadır. Oradan zaptiyeye geçtiğini söyleyen Antaki burada da birçok kişiyle görüştüğünü söyler.³⁵⁹ Bu mektupta Antakizade Emin Bey’in Dahiliye Nazırı Memduh Paşa ve Zaptiye Nazırı Şefik Bey’le nasıl kolayca görüşebildiği görülür. Tunalı Hilmi Bey’e yazdığı 1901 tarihli bir diğer mektupta Necib Melhame ile Malûmatçı Tahir arasındaki tartışmayı kaleme almıştır. Tahir Bey’in Malumat’ta aleyhinde yazdığı bir yazıdan dolayı Necib Melhame’nin kendisine çok kızdığını, hatta rütbelerini ve nişanlarını iade teşebbüsünde bile bulunduğunu, ama Sultan Abdülhamid’in bu iki muteberli adamını barıştırdığını ifade eder.³⁶⁰

3.4. Bulgaristan Meselesi ve Bulgaristan Komiseri Necib Melhame

3.4.1. Bulgaristan Komiserliği

Necib Melhame’nin Bulgaristan komiserliğine atanmadan önce genel olarak Bulgaristan meselesi ve Bulgaristan komiserliğine değinecek olursak; Bulgar Prenslığı’nin doğum belgesi anlamına gelen 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması’nda, Bulgaristan’da

³⁵⁷ Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür*, s. 53.

³⁵⁸ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 50.

³⁵⁹ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 333.

³⁶⁰ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda*, s. 334.

kalan Türklere dini ve kültürel hakların tanınacağına ve bu hakların engellenmeyeceğine dair bir madde (5. madde) konmasına karşın bu haklar verilmemiş, dahası gasp edilmiştir. Rus idaresinin ardından gelen Bulgar idaresi Türklerin tarla, bağ ve bahçelerini kararname ve emirlerle Bulgarlara devretmiştir. Vakıf mallarının bile hedef alındığı bu süreçte okul, cami ve medreselerin gelir kaynakları gasp edilmiş, pek az Türk ve Türk müessesesi bu ihlallerden kurtulabilmiştir.³⁶¹

Osmanlı Devleti, Sofya'ya bir Osmanlı temsilcisi, Osmanlı Bulgaristan Komiseri unvanıyla gönderilmiş, bu görevli Prenslikteki gelişmeleri, Müslümanların durumunu İstanbul'a düzenli olarak bildirmekle görevlendirilmiştir. Komiser, hem Türk ahalinin vakıf ve şahsi varlıklarının korunmasında onlara yardımcı olacak hem de başta Sofya olmak üzere Filibe ve diğer şehirlerdeki gelişmeleri yakın takibe alarak günü gününe İstanbul'a bildirecektir.³⁶²

Bulgarlar, Türklere ait malları hem yakıp yıkmaya hem de gerekli gördüklerine el koymaya 1878 sonunda da devam etmiştir. Osmanlı, yeni kurulan prenslikle bu konuları görüşmeye daha ilk elçisini gönderdikten sonra başlamıştır. Ağustos 1879'da Özel Elçi Pertev Efendi, Bulgar Prens Alexander'a Sultan ikinci Abdülhamid'in bir fermanını götürmüş, 10 Ağustos'ta bu fermanı sunmuş, ayrıca Padişahın emriyle Bulgaristan Türk azınlığının hak ve özgürlükleri konusunda girişimlerde bulunmuştur. Prens Alexander ve Pertev Efendi görüşmesi, Özerk Bulgaristan'la Prenslik düzeyindeki ilişkilerin resmen başladığını göstermektedir.³⁶³

Bulgaristan Prensliği hukuken Osmanlı'ya bağlı görünse de fiilen bağımsız bir hükümet gibi hareket etmiştir. Diğer devletlerden borç para alması, savaş gemisi sipariş etmesi, Osmanlı parasını ve Türkçeyi resmi olmaktan çıkarması, 1880 ve 1884'te olmak üzere iki kez üzerinde prensin adının ve resminin bulunduğu para basması, 21 Aralık 1896'da Avusturya ile ticaret antlaşması yapması gibi faaliyetleri Bulgar hükümetinin bağımsız hareket ettiğini gösteren örneklerdir.³⁶⁴

³⁶¹ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s. 33.

³⁶² Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul: Kitabevi Yay., 1996, s. 157-158.

³⁶³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 43.

³⁶⁴ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden*, s. 159-160.

Bulgaristan'ın bu tavrı Osmanlı Devleti'ni her zaman rahatsız etmiştir. Osmanlı doğrudan bir müdahalede bulunamasa da hukuki bağıllığı şeklen de olsa hatırlatmayı ihmal etmez. İran Şahı'nın Bulgaristan ve Sırbistan ziyaretlerinde Bulgaristan'ın ayrı bir devletmiş gibi Şah'ı devlet töreniyle karşılayıp uğurlama girişimi, Bulgaristan Komiseri Necib Melhame tarafından fark edilmiş, şeklen de olsa buna mâni olunmaya çalışılmıştır. 1900 yılında İran Şahı'nın ziyareti sırasında, Bulgaristan Prensi'nin Şah'ı karşılamak için sınıra başbakanı ve üst düzey birkaç devlet görevlisini göndermesi, kendisinin de Sofya İstasyonu'nda bizzat bulunarak Şah'ı törenle karşılaması devleti rahatsız etmiş, komiserliğin bu törenlere katılımı sağlanarak Bulgaristan'nın hukuken bir Osmanlı toprağı olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Komiser Necib Melhame, komiserlik başkatip ve muavini olduğu halde Bulgar memurların Saltanat-ı Seniyye iradesi dışındaki bu davranışlarını ve Şah'ın giderken Sırbistan sınırına, dönüşte de Edirne'ye kadar uğurlanacağı bilgisini telgrafla İstanbul'a bildirmiştir.³⁶⁵

Bu örneklere, Bulgaristan'ın 9 Ocak 1907 tarihli gümrük antlaşmasını ve Bâbîâlî'nin kimi yazışmalarda 'sürc-i lisân' ederek 'başmüdür'e 'başvekil' tanımlamasıyla hitap ettiği³⁶⁶ de eklenirse durumun karmaşıklığını daha açık bir şekilde görülmektedir.

3.4.2. Bulgaristan Komiserlerinin Görevlendirilme Süreçleri

Görevlendirilecek komiserin Bulgaristan'daki, şahıs, miri ve vakıf arazilerine ait emlak işlerini bilmesi, bu meseleleri çözecek kabiliyette olması, devrin genel siyasetine hâkim ve Müslüman olması tercih edilmiştir. Bu kuralların zamanın şartlarına göre esnekleştirildiği de görülmektedir. Komiserin tayini bu şartlar doğrultusunda bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından çıkarılan irade, dahiliye, hariciye ve maliye nezaretlerine birer sadaret duyurusu ile bildirilmektedir. Osmanlı Devleti tarafından 1878-1908 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde dokuz ayrı komiser görevlendirilmiştir. Bunlar: Pertev Efendi (1878-1879), Nihad Paşa (1879- 1885), Nikola Gadban Efendi (1885-1886), Kâzım Beyefendi (1887-1896), Niyazi Beyefendi (1896-1897), Nasuhi Beyefendi (1897-1898), Necib Melhame Efendi (1898-1902), Ali Ferruh Beyefendi (1902-1904), Sadık Paşa (1904-1908).³⁶⁷

³⁶⁵ BOA., Y.A.HUS. 411/9.

³⁶⁶ Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler*, C.17, S.21, 1997 s. 71-73.

³⁶⁷ Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", s.75.

Bu komiserlerin bazıları hakkında şahsi özellikleri ve hizmet ettikleri dönemlerle ilgili olumlu ya da olumsuz bildirimler olmuştur. Pertev Efendi'nin ilk komiser olması dolayısıyla Bulgaristan Kurucu Meclisi'nin müzakerelerinde ve Prens seçiminde Osmanlı'yı temsilen bulunması, komiserlik binasını ve çalışma şartlarını oturtması, Nihad Paşa'nın görevli olduğu süre içerisinde hem bölgedeki Türkler hem de emri altındaki memurlar tarafından sevilmesi, Nikola Gadban Efendi'nin komiserin Müslüman olma şartına rağmen göreve getirilmesi ve göreve getirildiği dönemin şartlarına karşın gösterdiği başarılarından ötürü altı ay içerisinde üç kez rütbesinin yükseltilmesi, Necib Melhame'nin görev yaptığı süre içinde maiyetindeki memurlarla yaşadığı sorunlar ve halkın kendisine karşı gösterdiği tepkiler bu bildirimlere örnek sayılabilir.³⁶⁸

3.4.3. Necib Melhame'nin Komiserliğe Tayini ve Komiserlik Faaliyetleri

Daha önce Paris Elçiliği'nde müsteşarlık yapan ve Şûrâ-yı Devlet üyesi olan Necib Melhame, Nasuhi Bey'in ardından yedinci komiser olarak 1 Eylül 1898 tarihinde tayin olmuştur. Bu görev için uygun vasıfları taşımadığı³⁶⁹ eleştirileri yapılsa da Necib Melhame³⁷⁰ yirmi gün sonra görev yerine varmış, 5 Eylül 1898 tarihli Türkçe yazılı *itimad-namesinin* kabul edilmemesi üzerine yeniden aynı tarihli Fransızca yazılan *itimad-name* ile görevine başlamıştır. Bu olay, Bulgarların Türkçe bir yazışmaya itibar etmemeleri açısından önem taşımaktadır. Necib Melhame'ye daha önceki memuriyetinde uzun süre maaş alamadığı ve ailesini de Sofya'ya götüreceği için 9500 kuruş olan normal harcırahın iki katı verilmiştir. Bu görevinde 9500 kuruş maaş alan Necib Melhame'nin maaşına 14 Ağustos 1899'da 5000 kuruş ve 3 Kasım 1901'de 2500 kuruş zam yapılmıştır. Diğer komiserlere nazaran Necib Melhame görevde bulunduğu süre boyunca birçok kez İstanbul'a gelmiştir. Görevli olarak ettiği ziyaretlerle³⁷¹ özel olarak ettiği ziyaretler belirlenmiş ve harcırahlar ziyaretin amacına göre ödenmeye çalışılmıştır.³⁷²

Sultan II. Abdülhamid'in iradesi ile görüş alışverişinde bulunmak için 29 Ekim 1898, 21 Ocak 1899, 9 Haziran 1900, 16 Nisan 1901 ve yine 1901 yılında Haziran, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere toplam yedi kez İstanbul'a gelmiştir. Buna karşın 28

³⁶⁸ Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", s.75-80.

³⁶⁹ BOA., Y. PRK. HR., 26/41.

³⁷⁰ BOA., HR.SFR. 04., 297/71.

³⁷¹ BOA., BEO.1650/123683.

³⁷² BOA., Y.MTV. 184/72.

Haziran 1901 tarihinden itibaren rahatsızlığı nedeniyle Avrupa'ya gitme talebi defalarca reddedilmiştir. Aydın, bu redleri Mithad Paşa örneği doğrultusunda verilmiş itirazlar olarak görür.³⁷³ Aydın'ın belirttiği durum Midhad Paşa'nın yurt dışına sürgüne gönderilmesinden sonra başlayan ve devlet erkanının yurt dışına çıkmasının kısıtlanması durumudur. Necib Melhame, yurt dışına çıkış talebinin kabul edilmesi için doktor raporlarını sunmuş ancak bu raporlar dikkate alınmamıştır.

Necib Melhame görev süresi boyunca birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle orada yaşayan Müslümanların maruz kaldığı sorunlar ön plandadır. Necib Melhame Müslümanların sorunlarını tetkik için sıklıkla yaşadıkları bölgelere seyahat etmiştir.³⁷⁴ Bulgar basını özellikle Silistre ve Şumlu'daki faaliyetlerini yakından izlemiş,³⁷⁵ hatta Necib Melhame'nin bazı hoca ve mollaları, ihtilal çıkartmaları için çeşitli yerlere gönderdiğini yazmıştır.³⁷⁶

Necib Melhame, Osmanlı yönetiminin "Bulgar Fesat Komitesi" adını verdiği Makedonya Komitesi'nin faaliyetleri dolayısıyla sık sık Bulgar makamlarıyla iletişim kurmuştur.³⁷⁷ Bulgaristan Başvekili Radoslavoff'a Komite'nin Köstendil, Bergos, Varna ve Dubniça'da faaliyetlerini ve baharda sınırı geçme girişimine hazırlandığını aktarmış, bunu önlemek için ne gibi tedbirler aldıklarını sormuştur.³⁷⁸ Komite'nin yürüttüğü tahrik faaliyetleri ve baskılar Necib Melhame tarafından Bulgaristan Hariciye Nazırı Mösyö İvantchoff'a da aktarılmış, bu konuda önlem alması yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur. Sonuç alınmadığı durumlarda komiserlik kanalıyla notalar verilmesini sağlamıştır.³⁷⁹ Aynı zamanda Necib Melhame bu çete faaliyetleri ile ilgili İstanbul'a raporlar da göndermiştir.³⁸⁰

Necib Melhame'ye bu komitelerden şikayetçi olan Yahudilerin de başvurduğu görülmektedir. Komite mensuplarının Dubnitza'daki Yahudilerden, mühimmat temini için zorla para almaya çalışmaları, Haim Bahor Arie'nin verdiği dilekçeyle Necib Melhame'ye iletilmiş, Melhame de bu durumu Mösyö İvantchoff'a bir notayla

³⁷³ Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", s. 81.

³⁷⁴ BOA., HR.SFR.04., 447/10.

³⁷⁵ BOA., HR.SFR.04., 447/107, 112.

³⁷⁶ BOA., HR.SFR.04. 447/132.

³⁷⁷ BOA., HR.SFR.04. 446/14.

³⁷⁸ BOA., HR.SFR.04., 534/63.

³⁷⁹ BOA., HR. SFR.04.275/8,15,11,20.

³⁸⁰ BOA., Y. PRK. MK. 9/95-1,1.

bildirmiştir.³⁸¹ İvantchoff'tan sonraki Hariciye Nazırı Mösyö Daneff ile Necib Melhame, Makedonya Komitesi'nin yaptığı eşkıyalıklar yüzünden sık sık bir araya gelmişlerdir.³⁸² Necib Melhame'nin Makadonya Komitesi ile mücadelesi elbette komite tarafından hoş karşılanmamıştır. Komite mensupları Melhame'ye gönderdikleri mektupta tehditler savurmuşlardır.³⁸³ Bu tehditler o noktaya gelmiştir ki komitenin saldırı olasılığına karşı tedbir alınması dahi gündeme alınmıştır.³⁸⁴

Bulgar basını ile sürekli sorunlar yaşayan Necib Melhame burada yayınlanan yalan haberlere karşı verdiği mücadeleleri de rapor etmiştir.³⁸⁵ Necib Melhame'nin komiserlikteki görevi Bulgar basınına da sık sık malzeme olmuştur. Bunlardan 6 Nisan 1901 tarihli *Novaporya Gazetesi*, Necib Melhame'nin Bulgaristan'daki faaliyetlerinden duyulan rahatsızlığı yazmıştır. Gazetenin haberinde Bulgar yönetimi eleştirilirken Necib Melhame ile Rus Konsolos da hedef halinde getirilmiştir. Bulgar yönetimini kendi memurları gibi görüp ona göre muamele eden Rusya ve Necib Melhame'nin yetkilerinin ötesinde Bulgaristan'ın işlerine müdahil olmasının kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Bulgar yönetimin adeta bu iki şahsın emrinde çalıştığı yönündeki rahatsızlık dile getirilirken Necib Melhame'nin Bulgaristan'ı idare ettiği savunulmuş, İstanbul'la temas kurularak Necib Melhame'nin derhal buradan aldırılması ve yerine başka birinin atanması için çalışılmasını yazmışlardır.³⁸⁶ Yine Bulgar basınında Padişahın, Necib Melhame'nin diplomatik yeteneğinden memnun olduğu³⁸⁷ yönünde yazılar da çıkmıştır.

Necib Melhame'nin görevi sırasında hem komiserlikteki memurlarla hem de komiserlikle Bulgarlar arasında bazı nahoş olayların yaşandığı görülür. Başkâtip Corci Harkuş Efendi ile Komiserlik Ticaret Şubesi Müdürü Hayri Bey arasındaki sürtüşme, Hayri Bey'in memuriyetinin Necib Melhame tarafından engellenip yerine Rusçuk Tüccar Vekili Hami Bey'in atanması,³⁸⁸ Necib Melhame'nin Ticaret Müdürlüğü'ne tayin olan Ruscuk eski Tüccar Vekili Hami Bey'in eşine karşı uygunsuz hareketlerde bulunması, 23 Aralık 1901'de ellerinde taşlar ve tabancalar olan 2000 kişilik bir grubun komiserlik önünde

³⁸¹ BOA., HR. S FR.04. 275/21.

³⁸² BOA., HR. SFR.04, 446/16,44,46.

³⁸³ BOA., HR. SFR.04. 535/37.

³⁸⁴ BOA., HR. SFR.04. 766/82.

³⁸⁵ BOA., Y. PRK. MK. 9/95-2,1 ve 4,1.

³⁸⁶ BOA., A.} (04) 69/7-1,2.

³⁸⁷ BOA., HR.SFR.04., 446/60.

³⁸⁸ BOA., A} MTZ. 04., 63/38.

eylem yapması ve Necib Melhame aleyhine Bâbîâli'ye mektup göndermeleri gibi olaylar oldukça sıkıntı yaratmıştır.³⁸⁹

Necib Melhame, başka bir görevde bulunma talebiyle daha 13 Aralık 1900'de görevden affını istemiş³⁹⁰ ancak buradan ayrılış süreci bir yıl uzamıştır. Kimi Bulgar basınına göre, Necib Melhame daha iyi bir göreve tayin olmak istediği için,³⁹¹ kimi basına göreyse Bulgar Hükümeti'nin talebiyle görevden alındığı için³⁹² Bulgaristan'dan ayrılmıştır.

Necib Melhame, istafasının kabulünü rica ederken bunu uzun zamandır istediğini ancak yeni kabinenin teşkili ve bazı önemli olayları halledene kadar tehir ettiğini, artık şartların daha uygun olduğunu belirtmiş, istenirse yerine gelecek kişiye yardım etmek için bir süre daha burda kalabileceğini, ama nihayetinde ayrılmak istediğini söylemiştir. Necib Melhame, ilk istifa dilekçesinde, daha önce görev yaptığı Tunus, Paris, Cenevre ve Berlin'de hem Padişahın şahsına hem de Saltanat-ı Seniyye'ye cansiperane bir şekilde hizmet ettiğini ifade etmiş, son görev yerinde yaptığı hizmetlerin bir kısmını sıralamıştır. Söz konusu istifa dilekçesinde Necib Melhame buradaki hizmetlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Bulgaristan'a tayin buyrulduğum esnada buradaki durum en ağır şartları içermekteydi; öyle ki Makedonya'da bir ihtilalden dahi söz edilmekteydi. Yabancıların birçok entrikası ve Babiâli'nin idraksizliğine rağmen gayret ve fedakarlıklarım sonucu zerre kadar vukuata meydan verilmeden her şey halledilmiştir.”

“Lahey Konferansı sırasında Makedonya ve Ermeni (terör) komiteleri tarafından tertip edilmiş planlar ihbar edilerek hükümsüz bırakılmıştır.”

“Bulgaristan'da Hukuk-u İslamiye'yi tamamiyle muhafaza etmenin ötesinde Saltanat-ı Seniyye'nin şan ve şöhretine elden geldiğince leke sürülmemesi için burada çıkan gazetelerdeki yalan haberlerin üzerine gidilip gerek gazetelerin tadil edilmesine gerekse de yazarların hapis ve sürgün edilmesi gibi ne gerekiyorsa yapmaya muvaffak oldum.”

“Asayiş bozmak maksadıyla sınır bölgelerine tecavüz etmek isteyen çetelerin tamamı sınırda yakalanıp mahkemeye sevk edilmiştir.”

³⁸⁹ Aydın, “Bulgaristan Komiserliği”, s. 80-82.

³⁹⁰ BOA., Y.PRK. BŞK., 65/103, BOA., Y.PRK.MK.10/21-2,2.

³⁹¹ BOA.HR.SFR. 04., 564/83.

³⁹² BOA.HR.SFR. 04., 564/65.

“Karadeniz sahillerinde kimi bölgelerdeki fenerlerin yönetim tarafından bir oldu bitti ile alınmasına ve Babâli’nin bu konuda aczine rağmen buna izin vermedim. Otuz altı saat gibi bir zamanda sahildeki fenerlerin idaresini geri aldım ve bu bölgelerin eskiden olduğu gibi tekrar Osmanlı’nın tasarrafunda kalmasını sağladım.”

“Uyguladığım politikalarla Bulgaristan, Osmanlı’nın sıradan bir vilayeti hüviyetine girmiş olup buradaki Müslüman esnafın hakkı da korunmuştur.”

“Devletin gelirlerini kalem kalem geliştirmeye gayret etmek üzere haksız yere askere alınanlar kurtarılmış, Pazar ve Yortu günlerinde Müslümanlara ait dükkanların da kapalı olmasına dair karar feshettirilerek dükkanların açılması serbest bırakılmış ve Müslüman okullarına Bulgaristan Emerat Sandığı’ndan yıllık yüz yirmi bin frank yardım verilmesi sağlanmıştır.”

“Gümrük meselesinde, Bulgaristan yönetimi ile gece gündüz yaptığım görüşmeler sonucu bu işi Bulgaristan’ın menfaatleri doğrultusunda çözülmüş gösterip Saltanat-ı Seniyye için daha hayırlı bir şekilde halledip Osmanlı’nın ticari menfaati yönünde olmasını sağladım.”³⁹³

“Dinamit, barut ve silah gibi eşyalar sınırı geçmeden durdurulmuş ve sahipleri tutuklatılmış; Selanik, Kosova ve Manastır’da saklanmış dinamit ve bombalarla komitelerin eylem planlarını gösteren evraklar ele geçirilmiştir.”

“Bunların yanı sıra Padişahın tahta geçişinin 25. yılı dolayısıyla Bulgaristan Emareti tarafından tebrik heyetinin bütün Avrupa’nın hayretine mazhar olmasının yanı sıra Padişah Hazretlerinin de takdirini kazanmıştır.”³⁹⁴

Padişahın tahta geçişinin 25. yılı dolayısıyla düzenlenen tören nedeniyle ve hem Avrupa’nın hayranlığını hem de padişahın takdirini kazandığını dile getiren Necib Melhame, ayrıca ailesinin durumunu da dilekçesine eklemiştir. Bulgaristan’ın kötü havası nedeniyle ailesinin sağlık sorunları yaşadığını, tedavi için Avrupa kaplıcalarına gittiklerini, ama dönünce tekrar sağlıklarının bozulduğunu belirtmiş, ailesini ve istikbalini düşünerek istifaya mecbur olduğunu ifade etmiştir. Buradaki hizmetlerinin karşılığında büyük bir sefarete tayinini beklemesine rağmen bunun gerçekleşmemesinden duyduğu

³⁹³ BOA., Y. PRK. MK.10/21-2,2.

³⁹⁴ BOA., Y. PRK. MK.10/21-3,1.

üzüntüyü de dilekçesine ekleyen Necib Melhame, Bulgaristan'daki görevinin uzamamasını talep etmiştir. Bütün bunlar bir yana hiçbir zaman Padişaha hizmetten geri kalmayacağını, kanının son damlasına kadar emrinde olduğunu eklemeyi de ihmal etmemiştir.³⁹⁵ Neticede, daha önce zaten başka bir göreve tayinini isteyen Necib Melhame Efendi, 20 Ocak 1902 tarihinde Bulgaristan Komiserliği'nden ayrılmıştır.³⁹⁶ Necib Melhame'nin ardından bu göreve Washington Sefiri Ali Ferruh Bey atanmıştır.³⁹⁷

Necib Melhame, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tutuklanmasından duyduğu rahatsızlığı Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na sunduğu bir layihayla aktarırken, Bulgaristan'daki çalışmaları hakkındaki detaylı bilgileri tekrar hatırlatma gereği duymuştur. Maddeler halinde sunduğu hizmetleri şu şekilde sıralamıştır:

“1. Sekiz veya on senedir birikmiş olan Şarki Rumeli vergisinin bir kısmının nakden bir kısmının da üç vadeli imaret hazinesi yoluyla alınması,

2. Bulgar ve Rumeli sahillerinde bulunan fenerlerin zaptına, Osmanlı memurlarının da uzaklaştırılmalarına kalkışılması, Babiâli'nin teşebbüslerine rağmen, bunlardan geri adım atılmaması, ancak kendisinin göreve gelmesiyle Bulgarların gayri hukuki olan bu girişimlerini bertaraf etmesi, Fenerler Merkez Müdürlüğü'nün tekrar Osmanlı bünyesine alınması, şirketin zarar ve ziyan adıyla talep ettiği beş yüz bin liranın reddedilip ödenmemesi, bununla birlikte merhum Komiser Niyazi Bey zamanında zapt edilmiş olan Belever ve Akarel hattı icra bedelinin yalnız kendisinin görev yaptığı dönemde alınabilmiş olması, Maliye ve Nafia Nezaretleri kayıtlarından da görülebileceği gibi, kendisinden sonra bugüne kadar da hiçbir ödemenin yapılmaması,³⁹⁸

3. Bali Efendi örneğinde olduğu gibi, nice İslam mabedi olan türbe ve dergahların mahalli idarecilerce gasp edilip kiliseye çevrilmek istenmesine rağmen buna engel olunması, bu yapıların muntazam şekilde tamiratlarının yapılması, müftü atamalarını doğrudan Şeyhülislamlık kanalıyla gerçekleştirilmesi, İslami eğitim için Bulgaristan bütçesine senelik yüz elli bin frank ilave ettirilmesi, memuriyet zamanımda sekiz dokuz kişiden oluşan Müslüman mebus sayısının on altı kişiye çıkarılması, Bulgaristan ve Rumeli Şarki'de bulunan okulların, tekke, cami vb. imaret yerlerinin, hocaların ve öğrencilerin

³⁹⁵ BOA., Y. PRK. MK.10/21-2,2.

³⁹⁶ Aydın, “Bulgaristan Komiserliği”, s. 80-82.

³⁹⁷ BOA., A.} MTZ (04). 73/44.

³⁹⁸ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 3.

ihtiyaçlarının karşılanması, Bulgaristan ve Rumeli Şarki’de bulunan Müslüman öğrencilerden her sene beş kişinin Mekteb-i Sultaniye’ye kabul edilmesi,

4. Bulgaristan yönetiminin, çetelerin bağımsızlık yönünde faaliyetlerine yönelik Vilayeti Selase’deki çabalarına müsamaha gösterilmemesi,

5. Bulgaristan’daki memuriyet hayatı boyunca Babiâli’ye, numaraları belli olan yüz otuz beş rapor göndermesi.³⁹⁹

Ayrıca sözlü olarak beyan ettiği raporların da olduğunu, bu raporların on beş tanesinde Bulgar yönetiminin etki alanını genişletme çabaları hakkında ayrıntılı bilgiler verdiğini, eğitim ve dahiliye bütçelerinde öğretmenlere ve komitelerin teşkiline oldukça büyük paralar harcanmasının asıl maksadını açıkça rapor ettiğini, raporların bir kısmında Şark-i Rumeli’de Bulgaristan’ın bağımsızlığı için sarf edilen çabaları deşifre ettiğini, eski Kapı Kethüdası Mösyö Markof’un, Bulgar Prensini yakında kral, maazallah Makedonya İmparatoru ya da Çarı olarak göreceğini söylemesinin ardından yönetimi derhal notayla protesto ettiğini, notadan sonra yönetimin, bu ifadeyi söyleyen kişinin bir hezeyanı olarak gördüğünü ve kendilerini bağlamadığını açıklamak zorunda kaldığını, Selanik vukuatı, Üsküp şimendifer ve köprülerinin havaya uçurulacağı yönündeki bilgiyi olaylardan bir buçuk sene önce Babiâli’ye bildirdiğini⁴⁰⁰ söyleyerek tüm çalışmalarını özetlemiştir.

Bulgaristan Komiserliği’nden ayrıldıktan sonra, 1905 yılı sonlarında Necip Melhame’nin ismi Bulgaristan Prensliği ile bir kez daha yan yana gelmiştir. Bulgaristan Komiserliği’nden İstanbul’a gönderilen yazıda, prensin mevcut sorunları istişare etmek için daha önce Bulgaristan Komiserliği’nde bulunan hem Bulgarlar hem de bölgenin genel sorunları hakkında deneyim sahibi olan Necip Melhame’yi Sofya’ya davet ettiği yönünde bilgiler gelmiştir.⁴⁰¹

Ancak prensin bu talebi Saray tarafından olumsuz karşılanmıştır.⁴⁰² Saray’ın bu olumsuz yaklaşımında Prens tutarsız davranışları rol oynamıştır. Prens Sırbistan kralıyla yaptığı görüşmede Balkanlarla ilgili ortaya attığı iddiaların asılsız olduğu daha önce Fethi Paşa tarafından zaten ispatlanmıştır. Prens, çete faaliyetlerine göz yumularak yapılan

³⁹⁹ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 4.

⁴⁰⁰ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 5.

⁴⁰¹ BOA., Y. EE., 50/91-1.

⁴⁰² BOA., Y. EE., 49/91.

müdahaleleri Bulgarların imhasının şeklinde göstermeye çalışmış,⁴⁰³ Osmanlı ile yaptığı anlaşmaları yerine getirmemiş, Paris Büyükelçisi Münir Paşa'nın bir buçuk yıl önce görevli olarak Sofya ve Avusturya'ya yaptığı ziyarette görevli Osmanlı memuruna karşı hoş olmayan bir tavır takınmış, Avrupa başkentlerini dolaşıp çeşitli silah anlaşmaları yaparak Karadeniz'de kuvvet bulundurmaya çalışmış,⁴⁰⁴ bazı suçluların iade taleplerini sonuçsuz bırakmış, hem Osmanlı Devleti hem de Müslüman Türkler hakkında iftiralarda bulunan ve bu iftiraları nedeniyle suçlu bulunan Vetcherna Pochta yazarı Şankof'un cezasının bir hafta ile geçiştirilip para cezasına çevrilmesine tepkisiz kalmıştır.⁴⁰⁵ Bu tavır ve hareketleri yüzünden Saray prensin talebini reddetmiştir.

Saray ayrıca, Bulgarların Osmanlı'ya bağlı diğer tebalar gibi eşit muamele gördüğünü de vurgulamıştır. Kendi dilleri ile okullar açmalarından, uygun görülen yerlerde Bulgar Metropolidler'in bulunmasından, Bulgar tüccarlara sağlanan kolaylıklardan⁴⁰⁶ bahsedilmiş, tüm bunlara rağmen komite çalışmaları ve çete faaliyetlerinden duyulan rahatsızlığın altı çizilmiştir.

Bulgaristan'la ilgili herhangi bir sorun olduğunda, daha sonraki zamanlarda da Necip Melhame'nin bilgisine başvurulmuştur. Örneğin, 1906'daki Bulgaristan Gümrük meselesinde, Gümrük Emni Hasan Fehmi Paşa başkanlığındaki komisyon, Necip Melhame'nin bilgilerine başvurma ihtiyacı duymuştur.⁴⁰⁷

Necib Melhame, yine 1906 yılında Bulgaristan Prens Ferdinand ile II. Abdülhamid'in emri üzerine Bulgaristan'daki meselelerle ilgili bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeyi oldukça detaylı bir şekilde Yıldız'a aktaran Melhame'nin, birkaç kez Prens tehdit ettiği de görülür. Özellikle Osmanlı ve Bulgaristan ordularının gücünden bahseden Necib Melhame, Yunanistan'ın başına gelenlerden örnek vererek bir noktada Prens'e gözdağı verir. Prens sözde, Osmanlı Devleti'nin Rum çetelerini kullanarak Bulgarları imha etme planları yaptığını, bunun karşılığında Rumlara Girit Adası'nın verileceğini söyleyerek başlamasına Necip Melhame, büyük tepki gösterdiğini aktarmaktadır. Ayrıca, Necib Melhame prensin sözünü bitirmesine müsaade etmeden ayağa kalktığını, bunun Osmanlı Devleti'nin adaletine karşı büyük bir iftira olduğunu söylediğini ifade etmiştir.

⁴⁰³ BOA., Y. EE., 50/91-1.

⁴⁰⁴ BOA., Y. EE., 50/91-2.

⁴⁰⁵ BOA., Y. EE., 50/91-3.

⁴⁰⁶ BOA., Y. EE., 50/91-1.

⁴⁰⁷ BOA., BEO. 2879/215657.

Bu sözleri Fransa Kralı Louis Philippe'nin torununa yakıştıramadığını söyleyen Melhame, Padişahın Bulgar unsuru denilen bir avuç topluluğu yok etmek istese zaten bunu kimsenin engleyemeyeceğini Prense aktardığını belirtmiştir.

Bununla birlikte Prens Ferdinand'a; Osmanlı'nın desteğini onun bu prensliği elde etmesinden itibaren sürdürdüğünü, ayrıca bu mevkiye gelmesinin Rusya Dışişleri Bakanlığı'nda bulunan Prens Lobnof aracılığıyla sağlandığını, 1895'te İstanbul'da güzelce ağırlandığını, bunun adeta bir babanın evladına şevkati gibi kıymetli olduğunu söylemiştir. Bulgar Başbakanının bütün olaylardaki ve Rumeli'nin yabancı kontrolüne geçmesindeki sorumluluğunu prence ifade eden Necip Melhame, prensin kendisinin sözlerine hak verdiğini ifade etmiştir. Prens, kendisinin savaş karşıtı olduğunu, İstanbul'daki karşılamadan çok memnun kaldığını ve kendisinin Padişaha karşı bir düşman gibi gösterilmesinden rahatsız olduğunu, bunu yabancıların yaptırdığını düşündüğünü belirtmiştir. Prens kendisine, bu makamda kaldığı sürece Osmanlı aleyhinde hiçbir harekete izin vermeyeceğini, Osmanlı Devleti'ni rahatsız eden sınır tatbikatlarına son verileceğini, Ermeni fesatçılara müsaade edilmeyeceğini, daha önce Osmanlı Hükümeti aleyhinde yayın yapan iki gazetenin kapatılarak yayıncılarının gözlem altında tutulacağını söylediğini belirten Melhame, Prens ayrılırken kendisine gereğinden fazla saygı sunduğunu, Padişaha da hayır duaları ettiğini aktarır.⁴⁰⁸

Necib Melhame'nin 1 Eylül 1906'daki bu gizli görüşmeyi yapması için yurt dışına çıkış izni Sadaret tarafından tedavi maksatlı kaplıca ziyareti olarak gösterilmiştir.⁴⁰⁹ Kaplıcadan İstanbul'a dönmeden az önce, tren istasyonunda Bulgaristan Başbakanı ve Dışişler Bakanı ile de görüşme imkanı bulan Necib Melhame bu görüşmeyi de 1 Ekim 1906'da yazdığı raporda; Bulgar Prensi, prensin annesi ve kız kardeşiyle aynı vagona seyahat edip Sofya istasyonunda Başbakan ve İçişleri bakanı ile de görüştüğünü, Bulgaristan Prensi'nin Osmanlı Devleti aleyhine hiçbir harekette bulunmayacağı ve askerî tatbikatlara son vereceği konusunda tahaddütte bulunduğunu, Varna'da bekletilen Osmanlı gemilerinin, para cezası verilmeden hemen serbest bırakılması için mahalli yetkililere emir verdiğini, Sadık Paşa ile Başbakan ve İçişleri Bakanı'nın barıştırılarak

⁴⁰⁸ BOA., Y. PRK. MK. 22/10.

⁴⁰⁹ BOA., BEO. 2897/217217.

aralarındaki soğukluğun giderildiğini ifade etmiştir. Necib Melhame, yaptığı görüşmelerle ilgili ayrıntıları ayrıca şifahen arz edeceği notunu da raporuna eklemiştir.⁴¹⁰

Her ne kadar bu görüşmeden birkaç gün sonra The Times London’da çıkan ve Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin düzelmekte olduğunu yazan habere rağmen Bulgaristan’daki dinamikler çok farklı seyretmektedir. Bulgar Hükümeti ve halkının Prensle birçok konuda ayrı görüş sergilemesi, basının düşmanca tavrı, çetelerin faaliyetlerinin devam etmesi gibi nedenler ilişkilerin sükûnet içerisinde sürmesini engellemiştir.⁴¹¹

Toparlamak gerekirse, Necib Melhame gerek komiserlik görevi sırasında gerekse sonrasında Bulgaristan konusunda aktif rol almaya devam etmiştir. Meclis-i Mebusan’a sunduğu layihada komiserlikteki faaliyetlerini detaylı olarak aktarmıştır. Komiserlik görevindeyken kurmuş olduğu ilişkiler daha sonraki görevlerinde de Bulgaristan tarafında onun bir bilirkişi hüviyetiyle talep görmesine yol açmıştır. Saray’ın bu güvenilir bürokratı Bulgaristan’la yapılan gizli görüşmeleri hep Osmanlı Devleti adına yürütmüştür.

3.5. Necib Melhame’nin Komiserlik Görevinde Bulunduğu Sırada Uğraştığı İrena Milan ve Şurekası Şirketi Sorunu

Necib Melhame, Bulgaristan Komiserliği’ni yürütürken, Fransa’da görevli olduğu dönemde yaptığı bir alışveriş meselesi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu mesele Hariciye Nezareti’ne intikal ettirilince kişisel bir olay olmaktan çıkıp devlet itibarı sorunu haline gelmiştir. Bu olay, Bulgaristan Komiseri Necib Melhame, Paris Büyükelçiliği, Hariciye Nezareti ve şikayetçi firma dörtgeninde çeşitli yazışmalara neden olmuş, bir süre sonra da iyice kördüğümüne dönüşmüştür.

İrena Milan ve Şurekası firması adına avukatları Armon Şitte Klamahar Paris Büyükelçiliği’ne bir ihbarname göndererek söz konusu firmanın alacağını talep etmektedir. Büyükelçilikten Hariciye Nezareti’ne gönderilen bu ihbarnamedeki⁴¹² şirket avukatının ifadesinde:

Necib Melhame’nin, birkaç ay önce mağazaya gelerek Büyükelçilik Müsteşarı sıfatıyla oldukça büyük miktarda alışveriş yaptığını, sipariş edilen eşyaların haziran ayında teslim

⁴¹⁰ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 125, BOA., Y.PRK.MK. 22/14.

⁴¹¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 125.

⁴¹² BOA., A.} MTZ. (04)59/39/4-1.

edildiğini bildirmiştir. Ancak Necib Melhame'nin herhangi bir ödeme yapmadığını ve bunun da Büyükelçilik müsteşarlığı sıfatını taşıyan birine yakışır bir tavır olmadığını söyleyen avukat, mağaza sahiplerinin “Sefaret-i Seniyye Müsteşarlığı” mevkiindeki bir kişinin ahlak ve tabiatını tahkik etme lüzumu hissetmediğini, çünkü bunu söz konusu ülkeye karşı hakaret olarak gördüğünü belirtir. Avukatın iddiası, Necib Melhame'nin borcunu ödemek bir yana ne zaman ödeyeceği sorularına hiçbir şekilde dönüş yapmadığı yönündedir.⁴¹³

Avukat, yaptığı tahkikatları anlatarak uğradıkları hayal kırıklığını ifade eder. Zira gerek Paris Büyükelçiliği gerekse Fransa Hariciye Nezareti nazarında mağazanın borca mal verdiği kadar büyük bir mevkiye rastlanmamıştır. Hatta Fransa Hariciyesi bu kişinin Fransa Hükümeti nezdinde bir resmi kimliğe haiz olmadığını söylemiştir. Mağazanın alacağı tutarın yirmi yedi bin frank olması nedeniyle uğradığı zararın boyutunu da hatırlatan avukat, zararın çok büyük olduğunu yineleyerek Necib Melhame'nin Paris Büyükelçiliği'yle pek sathi düzeydeki ilişki bilgisine vakıf olunsaydı mağazanın yirmi yedi bin dokuz yüz elli franklık malı asla bu kişiye borç vermeyeceğini söylemektedir.⁴¹⁴

Necip Melhame tarafından yayınlanan “Poten Salnamesi” nin yirmi birinci sayfasında kendi ismini büyükelçiden sonraki en büyük memur olarak geçirdiğini, mağazanın da bu resmi kayda göre değerlendirme yaptığını ifade eden avukat, anlaşıldığına göre Necib Melhame'nin kendisine ait olmayan bir ünvanı kullandığından şikâyet etmektedir. Bununla birlikte kendilerinin, Necib Melhame'yi sefarette görev yaparken bizzat gördüklerini, dolayısıyla bir devlet görevlisi olarak kabul etmelerinin normal olduğunu söylemiş,⁴¹⁵ söz konusu tutarın, yani yirmi yedi bin dokuz yüz elli frankın Necib Melhame'nin maaşından borcuna karşılık kesilerek verilmesini talep etmiştir.⁴¹⁶

17 Eylül 1898 tarihinde, firmanın avukatı aracılığıyla yaptığı müracaat⁴¹⁷ üzerine başlayan yazışmalar Hariciye Nazırlığı'nın durumu Necib Melhame'ye sorması⁴¹⁸ ve Necib Melhame'nin buna verdiği cevapla⁴¹⁹ devam etmiştir. Paris Büyükelçiliği'nden gelen yazı üzerine Bulgaristan Komiserliği görevinde bulunan Necib Melhame'ye durum

⁴¹³ BOA., A.} MTZ. (04) 59/39/4-1.

⁴¹⁴ BOA., A.} MTZ. (04) 59/39/4-2.

⁴¹⁵ BOA., A.} MTZ. (04) 59/39.

⁴¹⁶ BOA., A.} MTZ. (04) 59/39.

⁴¹⁷ BOA., A.} MTZ. (04) 59/39.

⁴¹⁸ BOA., A.} MTZ. (04) 60/9.

⁴¹⁹ BOA., A.} MTZ. (04) 60/9.

sorulmuş, bu paranın ödenip ödenmediği anlaşılamadığı için sorunun açıklığa kavuşturulması istenmiştir. Bununla birlikte, eğer olay doğruysa böyle bir durumun kabul edilemeyeceği, çünkü Devlet-i Aliye'den bir memurun ecnebi bir memlekette borç bırakmasının devletin şan ve şöhretine gölge düşüreceği uyarısında bulunulmuştur.⁴²⁰

Necib Melhame bu mesele ile ilgili Paris Büyükelçisi'ni suçlamıştır. Cansiperane bir hizmet göstermesine rağmen büyükelçinin bu harekete ön ayak olarak Devlet-i Aliye'nin itibarına zarar verdiğini söyleyen Necib Melhame, padişaha sadakatten başka bir hizmetinin olmamasına rağmen bu gibi suçlamalara maruz kalmaya tahammül edemediğini belirtmiş, hemen istifasının kabulünün ardından bir gün sonraki ilk trenle Paris'e gitmesine izin verilmesini talep etmiştir.⁴²¹

Paris Büyükelçiliği'nden gelen yazılar üzerine Melhame'nin İstanbul ile yazışmaları sürdürdüğü görülür. 19 Kasım 1898 tarihli ve 156 numaralı yazı üzerine Necib Melhame'nin 12 Aralık 1898'de verdiği cevapta; Paris'te Sefaret-i Seniyye Müsteşarlığı görevinde bulunduğu dönemde *İrena Milan ve Şürekası* adlı firmadan bir kısım mal aldığını doğrulamaktadır. Ancak aldığı malların ücretini ödemediğini, ardından Bulgaristan Komiserliği'ne tayin olunduğu için Paris'ten ayrıldığını, sonraki kısımlar için hesabın kapanmadığını söylemiştir. Ayrıca, firmanın büyükelçiliğe müracaatından sonra, büyükelçinin böyle bir kişinin elçilik bünyesinde çalışmadığı, hatta isminin bile duyulmadığı şeklindeki ifadesi üzerine şirketin davacı olduğunu, bu çarpıtmayı büyükelçiliğin kasten yaptığını iddia etmiş ve elçilikten duyduğu rahatsızlığı aktarmıştır.⁴²²

Bunun üzerine Paris Büyükelçiliği, Necib Melhame'nin suçlamalarının asılsız olduğunu, şirkete dava açtırmak gibi bir çabalarının olamayacağını, Hükümet-i Seniyye'nin şan ve şöhretine gölge düşürücü bir şekilde hiçbir girişimde bulunmadıklarını yazmıştır. Ayrıca Büyükelçilik, tam tersine bir Saltanat-ı Seniyye memurunun lekelenmesinden çekinileceğini ekleyerek Necib Melhame'nin kendileri aleyhine yaptığı suçlamaları da reddetmiştir.⁴²³

⁴²⁰ BOA., A.} MTZ. (04) 61/34.

⁴²¹ BOA., Y. PRK. MK. 8/69-1,1.

⁴²² BOA., A.} MTZ. (04) 60/9.

⁴²³ BOA., A.} MTZ. (04) 61/34.

Paris Büyükelçiliği, bu savunmasına ek olarak firma tarafından kendilerine gönderilen yazıyı iliştiirmiştir. Firma Necib Melhame'nin borcunun hala durduğunu iddia etmektedir; ancak bazı yeni gelişmelerden de bahseden⁴²⁴ firmanın iddiaları şunlardır:

“Mart ve Nisan aylarında yaklaşık olarak otuz bin franlık eşya sipariş edilmiştir. Yapılan anlaşma gereği teslimde söz konusu eşyaların parası peşin alınacaktı. Eşyalar teslim edilmiş ve yeni siparişler verilmiştir; ancak tarafımıza herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Biz eşyaların tamamını teslim ettiğimiz sırada Necib Melhame, Dersaadet’e döndüğü için ödemeye ilgili husus sürüncemeye girdi; çünkü o tarihten sonra biz Necib Melhame ile değil onun adına bizimle irtibat kuran aracılarla muhatap olmaya başladık. Bizlere birçok teklifte bulundular; mesela her ay bin frank ödemeyi teklif ettiler. Böyle bir şey, borcun en az otuz ay daha sürüncemede kalması demek olacaktır. Biz bu teklifi reddettiğimizde ise eşyaların Sofya’ya nakline giriştiler. Bereket versin ki adeta bir dolandırıcıya yakışır bu hileden haberimiz oldu da eşyaları haczettirerek bunu engelledik ve Fransa mahkemelerine başvurarak Necib Melhame hakkında davacı olduk. Bunun ardından çeşitli teklifler geldi; önce on iki bin Frank, daha sonra bin yedi yüz Osmanlı lirası, ardından on dokuz bin ve nihayetinde de yirmi bir bin frank. Biz de bunun üzerine yirmi üç bin frank verilirse davamızdan vaz geçeceğimizi, altı binlik bir zararı kabulleneceğimizi beyan ettik. Necib Melhame adına hareket eden vekillerin bizden adeta gasp ettikleri altı bin franklık borcu kendisinin bir namus borcu olarak görüp kapayacağını umuyoruz. Firmamız Necib Melhame aleyhine açtığı davadan feragat etmiş olsa da bu borç ödenmediği sürece bunu Saltanat-ı Seniyye’nin bir memuruna yakıştıramıyor, kendisi gibi bir Saltanat-ı Seniyye memurunun böyle bir şeye tenezzül etmeyeceğini düşünüyoruz. Her ne kadar Necib Melhame’den artık bir şey talep etmesek de bu borç ödenmediği sürece hala kendisini borçlu kabul ediyoruz.”⁴²⁵

Yazışmalardan anlaşılabilceği gibi Necib Melhame ile ilgili bu suçlamaların gerçeği yansıtır yansıtmadığı ve bir yolsuzluğun olup olmadığı anlaşılammış olup, bu yazışmaların herhangi bir nihayete ulaşmadan karşılıklı suçlamalar şeklinde devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁴²⁴ BOA., A.} MTZ. (04) 61/34.

⁴²⁵ BOA., A.} MTZ. (04) 61/34.

3.6. Selim Melhame'nin Kaleme Aldığı ve Sultanın Hizmetlerini Anlattığı Yazı

Orhan Koloğlu'nun "Abdülhamid'in tarih karşısındaki yerini saptama çabası"nın⁴²⁶ bir ürünü olarak gördüğü bu yazıyı Selim Melhame, Paris basınında yayımlanmak üzere 1890 yılında yani Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye Müdürüken kaleme almıştır. Makalede, Abdülhamid'in hizmetleri uzun uzun anlatılmış, geçmiş ile Abdülhamid dönemi karşılaştırılmış ve sık sık padişahın yetenekleri ve üstünlüğü gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. II. Abdülhamid döneminin tüm yararlı ve yapıcı yönlerinin geniş bir şekilde gösterilmeye çalışıldığı bu makaleyi imaj inşasının iyi bir örneği olarak gören Deringil, Rus veya Alman hükümdarlarına benzer şekilde padişahın meşru olarak konumunu açık bir biçimde vurguladığını ve II. Abdülhamid'in de Avrupa otokratları kulübünün bir üyesi olarak görünmek için hatırı sayılır bir çaba harcadığını ifade eder.⁴²⁷

Makalede Abdülhamid dönemi eğitim, askeri, siyasi, ekonomik, adli, idari ve sosyal açılardan irdelenmiş ve durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Ancak yazıdaki aşırı Abdülhamid övgüsü, Koloğlu'nun yargısını kuvvetlendirmektedir.

Makalenin başında 1877'deki büyük fakat şanlı felekten bahseden Melhame, gelişmiş ve büyük eyaletlerin elden çıktığını, boş bir hazineyle askeri ve mali açıdan tam bir felaket durumu yaşandığını söylemektedir.⁴²⁸ Bu on beş yıllık süreçte ortaya konan başarıların tamamının bir makalede anlatılmasının olanaksızlığı belirten Melhame, belli başlı gelişmeleri anlatmakla yetineceği notunu düşer.

Bu tespitleri askeri, eğitim, ekonomi, adli, idari, siyasi ve sosyal konularda detaylı bir şekilde vermeye çalışmıştır. Askeri yönden tespitlerini yaparken savaştan sonra ordunun düzeltilmesine yönelik çalışmalardan bahsetmektedir. Yeni askere alma kanunu ile, bozuk mali duruma karşın, askerin mükemmel silahlarla donatıldığını, mevcut durumdaki Martini tüfeklerine ek olarak küçük çapta tüfekler sipariş edildiğini ve kaybedilen toplarının yerine mükemmel Krupp toplarının konulduğunu belirten Selim Melhame, padişahın şahsi girişimleriyle Kürt ve sair aşiretlerden 49 süvari alayı kurularak bunların reislerin İstanbul'da ağırlandı ve bu kişilerin Sultan'dan gördükleri iltifat sonucu göçebeliği bırakmaya karar verdiklerini anlatmaktadır. Selim Melhame,

⁴²⁶ Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kısacasında Abdülhamit*, İstanbul: İletişim Yay., 1998, s. 118.

⁴²⁷ Deringil, *İktidarın Sembolleri*, s. 145.

⁴²⁸ BOA., Y. EE.12/40.

askeriyeye gösterilen ihtimamın sadece kara gücüyle sınırlı kalmadığı, aynı şekilde deniz kuvvetlerinin de barış politikası gereği, Osmanlı sahillerinin daha iyi savunulması amacıyla gerekli teçhizatla güçlendirildiğini dile getirirken Fransa, İngiltere ve Almanya'dan çok sayıda torpido getirtilmiş olup son derece hızlı ve zırhlı savaş gemilerinin alımı konusunun da gündeme alındığını söylemektedir. Melhame'ye göre, bütün bu hazırlıklar savaşa değil barışa hizmet etmek amacıyla yürütülmektedir; zira devletin politikası barışçıdır.⁴²⁹

Maarif-i umumiye alanında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın en uygar derecesinde olduğu söylenemese de on yıldan beri eğitim alanında sağlanan ilerlemenin inkâr edilemez bir boyutta olduğunu belirten Selim Melhame, şehirlerdeki okul ve öğrenci sayısına vurgu yapmaktadır. Her vilayette üç beş yüz kadar okul bulunduğunu ve yine bu vilayetlerden her birinde kırk elli bin öğrencinin eğitim gördüğünü dile getirmektedir. Daha önce okur yazarlık oranının yüzde üç iken bu oranın şimdilerde yüzde otuz beşe yükseldiğini, birçok vilayette Avrupa'daki lise ve askeri ve idadi mektepleri usulünde olarak birer lise ve birer askeri mektep bulunduğunu belirterek İstanbul'daki sanayi mektebi genişletildiği, buna ek olarak bir resim mektebi ve Avrupa'nın bile gıpta ettiği bir müzenin açıldığını söyleyen Selim Melhame hukuk, mülkiye, lisan ve nüvvap mekteplerinin açılmasını da eğitime verilen önemi göstermek üzere sıralamaktadır.⁴³⁰

Selim Melhame ekonomi ile ilgili tespitlerine Osmanlı'nın mali durumuna vurgu yaparak başlamıştır:

“Osmanlı Devleti'nin mali itibarı 1876 buhranından yaklaşık on beş yıl sonra artmış olup Osmanlı tahvillerinin kupon ödemeleri zamanında yapılmaktadır. Bundan ötürü Osmanlı senetleri Avrupa piyasalarında aranır vaziyettedir. Ayrıca uzmanlar tarafından önerilen ve ülke çıkarlarına uygun bulunan girişimler, diğer ülkelere nispetle daha hızlı uygulandığından Avrupa sermayesi bu güzel sonuçları görüp belirsiz ve şüpheli görülen Amerikan senetlerinden ziyade Osmanlı senetlerini tercih etmektedir. Bu nedenle, pek çok imtiyaz başvurusu yapılmış durumdadır. Sultanımızın şu asrı adalet ve terakkiyatında gerçekleştirilen ilerleme ve mutluluk abartma sayılmış ise de bir gerçektir. Hatta şaşılacak olan taraf, bunca mükemmel iş ve dünyanın en kahraman ordusuna sahip olmanın hiçbir

⁴²⁹ BOA., Y. EE.12/40.

⁴³⁰ Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskaçında*, s. 123.

borç başvurusu olmaksızın yapılmasıdır. Kimi borçlanmalar da borç bile denemeyecek kadar azdır. Oysa geçmişte maliye nazırları fahiş faizlerle borç alırlardı; kimi zaman buna rağmen reddedilirdi. Şimdiye çok düşük faizle büyük miktarlar öneriyorlar. Bunda şüphesiz Padişahımızın, “Başarılı politika düzenli mali duruma bağlıdır.” kuralını uygulayarak devletin, Avrupa devletleri içindeki yerini alabileceği görüşü önemli bir yer teşkil etmektedir. Yalnızca Padişahımızın kesin iradesi ile yabancı devletlerin müdahalesine meydan verilmeksizin Düyûn-ı Umûmiye’yi Osmaniye İdaresi kurularak devletin alacakları ile güveni iadeye kefil olan antlaşmalar yapma olanağı sağlanmıştır.”⁴³¹

Halkın refahının, II. Abdülhamid’in yüce çalışmalarını sonucu geliştiğini, ülkenin bir ziraat ülkesi olduğundan yola çıkılarak Sultan’ın çabalarının bu hususa yoğunlaştığını belirten Selim Melhame padişahın bu başarısını etrafına rağmen yapmış olduğunu söylemektedir. Zira Etrafındaki insanların ve müşavirlerin ekserisinin teşebbüs edilen her yeniliğin aleyhinde bulunmalarına, hatta yapılacak demiryollarına dahi ülke güvenliğini zaafa uğrattı saldırganlığı kolaylaştıracağı yönünde itirazlarına rağmen sultan işi iyice inceleyip ülkenin çıkarı yolunda olanların imtiyaz isteklerini karşılamıştır. Anadolu, Selanik ve Manastır, Bursa ve Konya, Adana ve Mersin demiryolları; İzmir ve Selanik, Dersaadet ve Beyrut, Dersaadet ve Selanik ve Edirne su projeleri ile iki rıhtım ve valiler marifetiyle inşa olunan binlerce şose yolun bunlar arasında sayılabileceğini dile getiren Selim Melhame, bunun dışında Samsun-Sivas, Dedeğaç-Selanik ve İskenderun-Diyarbakır demiryolları ile Beyrut ve Şam arasında bir tramvay inşası hakkındaki imtiyaz talepleri de değerlendirme aşamasında bulunduğunu dile getirmektedir.⁴³²

Bunların yanında ziraat mektepleri, numune çiftlik ve tarlaları, bağ ve dut ağacı fidanlıkları tesis olunduğu gibi her sancakta Fransa’nın en muntazam ziraat mekteplerinden mezun ziraat uzmanlarının ideresinde birer numune çiftlik ihdas olunmuş ya da olunmak üzere olduğunu söylemektedir. Memalik-i Şahane’nin her kazasında tesis olunan Ziraat Bankalarının ziraat alanında oldukça faydalı işler yaptığını söyleyen Melhame, önceleri aşırı faizcilerin ellerinde ezilmekte olan fukara ahalinin şimdi arazisini

⁴³¹ BOA., Y. EE.12/40, s. 5-6.

⁴³² BOA., Y. EE.12/40, s. 7.

imar için lazım olan akçeyi cüzzi bir faiz karşılığı Ziraat Bankası'ndan almakta olduğunu belirtmektedir.⁴³³

Selim Melhame, siyasi tespitlerine de II. Abdülhamid'i överek başlamaktadır. Osmanlıların doğuştan gelen siyasi öngörü meziyetinin Sultan Abdülhamid Han'da toplanmış olduğunu ve sultanın Avrupa'nın genel durumunu iyice inceleyerek zemin, zaman ve durumun gereklerine uygun olarak üçlü ittifaka ya da Fransa ile Rusya'nın önerilerine yanaşmadan her hangi bir taahhüt altına girmekten kaçınarak her devletle iyi ilişkiler içinde olmayı tercih ettiğini dile getirmektedir.⁴³⁴ Sultanın bu üstün siyasi politik görüşleri doğrultusunda Yunanistan ve Karadağ'a toprak terki hükümlerinin icrası ve Rus askerinin Doğu Rumeli'yi terki, Doğu Rumeli inkılabı, Girit İsyanı, bazı İngilizlerin Ermeni işlerine müdahaleleri, Mısır'ın işgali gibi, belki de her biri bir savaş nedeni olabilecek olayların çözümlenmesi ve düzeltilmesinde büyük başarı sağlandığını ve bu durumunun herkes tarafından hayret ve beğeni ile karşılandığını söylemektedir. Bunlarda daima yumuşak tavır sergilenmeyip gerekli görülen yerlerde ısrar ve şiddetin de kullanılmış olduğunu söyleyen Melhame, buna Doğu Rumeli olaylarındaki ihtiyat ve yumuşaklığa karşın Yunan ve Giritlilerin isteklerine de ısrar ve metanetle hareket edilmiş olmasını örnek olarak vermektedir.⁴³⁵

Selim Melhame, Osmanlı'nın siyasi başarılarının, vükelanın görüşleri ve çalışmaları doğrultusunda olmadığını altını özellikle çizmektedir. Vükelanın görüşleri başka olsa bile II Abdülhamid'in meseleyi sebep ve sonuçlarıyla iyice inceleyip devlet ve millet için ne hayırlıysa o yönde karar vermiş olduğunu yani bazılarının hayalleri ve batıl görüşleriyle hareket etmeyerek isabetli kararlar vermiş olduğunu söylemektedir. II. Abdülhamid bu ustaca meziyetinin hem Osmanlı'nın hem de bir dereceye kadar Avrupa'nın huzur ve güvenine katkı sağlamasını ise inkâr edilemez bir gerçeklik olarak değerlendirmektedir.⁴³⁶

Bu kadar olayın hayırlı bir çözüme ulaşmasını, sultanın doğrudan doğruya Avrupa hükümdarları ile kurduğu ilişki ve kişisel dostluğunun ürünü olarak gören Selim Melhame, Abdülhamid Han hazretlerine kadar Avrupa hükümdarlarının Saltanat-ı

⁴³³ BOA., Y. EE.12/40, s. 8.

⁴³⁴ Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskaçında*, s. 123.

⁴³⁵ BOA, Y. EE.12/40, s. 2-3.

⁴³⁶ BOA, Y. EE.12/40, s. 3.

Seniyye ile ilişkilerinin Babîâli'yle sınırlı olup Osmanlı hükümdarları ile doğrudan bir temasları olmadığından ilişkilerde sürekli bir soğukluk ve şiddetin mevcut olmasından bahsetmektedir. Önceleri Babîâli'nin yabancı elçilerin baskı ve nüfuzu altında kaldığını ve elçilerin istediklerini elde ettiklerini söyleyen Melhame, şimdi bu tür bir ilişkiye gerek kalmadığı gibi sultanımızın Avrupa hükümdarlarıyla doğrudan kurduğu temas sayesinde bütün zor sorunların kolaylıkla çözüldüğünü, bunu gören elçilerin de isteklerini tekrarlamaktan vazgeçerek Sultan'ın hoşnutluğunu elde etmek için adeta birbirleriyle yarıştıklarını dile getirmiştir.⁴³⁷

Selim Melhame, başarının sadece siyasi alanla sınırlı kalmamış olup devletin mali itibarının geri getirilmiş olduğunu, demiryolu-tramvay ve envai şekilde yolların yapıldığını ve bataklıkların kurutulması için imtiyazlar verildiğini dile getirerek sulama işleri, maden ve mühendislik mektebi, dilsiz ve sağırlar mektebi, numune çiftlik ve fidanlıkları, haralar, eğitimci okulları ve itfaiye alaylarının teşkilini bahse konu olabilecek diğer ilerleme girişimleri olarak sıralamaktadır. Selim Melhame, yüzyıllarca ilerleme kaydetmeyen memlekette bu kadar ıslahatın vücuda getirilmesini kararlılığın bir göstergesi olarak görmektedir.⁴³⁸

Selim Melhame, adelet ve idari yönetim alanındaki tespitlerine on yıldan beri sürdürülen adli ıslahatlardan bahsederek başlamaktadır. Ona göre, halk bir dönemler memurların hatta sıradan bir muhtarın esiri durumundayken şu an herkesin hürriyetinin teminat altına alındığı bir bir zamanda yaşamaktadır. Kanun hükmü ve adaletin icra olunmasıyla şimdi hiç kimsenin en fakir bir adama bile fenalık edemediğini, hatta fena davranışlarından dolayı bazı yüksek dereceli memurların bile azledildiğini söyleyen Selim Melhame, mağduriyete uğrayan her kesin adaletin kaynağı olan Sultan'a dilekçe ile başvurarak himayeye nail olacağından emin olduğunu beyan etmektedir.⁴³⁹

Baskı altındaki her memlekette olduğu gibi hem vükela hem de sultanın yakınlarının devletin ve milletin durumunu padişaha arz etmeyip kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini söyleyen Selim Melhame, Kırım Savaşı'ndan sonra böyle bir uygulama olmasaydı, şimdiye kadar hiçbir devlette olmayan ilerleme sağlanabilmiş, hatta Osmanlı Devleti'nin en güçlü devlet konumuna erişmiş olacağını iddia etmektedir. Selim

⁴³⁷ Koloğlu, *Avrupa'nın Kısacasında*, s. 121.

⁴³⁸ BOA., Y. EE.12/40, s. 3.

⁴³⁹ Koloğlu, *Avrupa'nın Kısacasında* s. 124.

Melhame'ye göre geçmiş dönemin yetkilileri böyle bir fırsattan faydalanmamış, saltanatın hukukunu çıkarları lehine kullanarak idare dizginlerini kendi ellerine almışlardır. Hükümet-i mutlak da bu şekilde oluşmuştur. Selim Melhame, Sultan Abdulhamid'in büyük bir maharetle saltanat hukukunu eline aldığını ve bu kişileri yönetimden uzaklaştırmayı başardığını dile getirmektedir.⁴⁴⁰

Bunun oldukça isabetli bir karar olduğunu dile getiren Selim Melhame, Devlet-i Aliye'nin siyasi varlığının Osmanlı hanedanının varlığına bağlı olduğunu, hanedana karşı yapılacak her girişimin bir ihanet olduğunu söylemektedir. Abdülhamid gibi, herkesin hukukuna riayet eden, işleri aksatmaktan kaçınan başka bir hükümdar görülmemiştir. Sultanın sadece kendine sunulan işleri gerekli gördüğünde nazırların dikkatini çekmekle yetindiğini, bunda da oldukça başarılı olduğunu resmi kayıtların da kanıtladığını belirten Selim Melhame, çıkarı zarar görenlerin bu durumdan rahatsız olmasının doğal olduğunu, sultanın bunları önemsemediğini söylemektedir. II. Abdülhamid'in ne kadar isabetli davrandığının apaçık meydanda olduğunu belirten Selim Melhame, ne zaman yönetimde Babiâli ağırlık kazansa yolsuzluk ve çöküşün başladığını iddia etmektedir.

Osmanlı'nın öyle zannedildiği gibi can çekişen bir devlet olmadığını, Sultan'ın sayesinde sessiz ve emin adımlarla Avrupa'yı kendisine hayran bırakacak ilerlemelerin sağlanmış olduğunu vurgulayan Melhame, başta demiryolları olmak üzere her türlü bağlantı kanallarıyla Avrupa'ya temas edildiğini ve bundan Avrupa'nın da fayda sağladığını söylemektedir. Zira Devlet-i Aliye güçlendikçe üzerine yönelen ilgi azalacak, "Doğu Sorunu"nun şimdiye kadar sebep olduğu tartışmalar ortadan kalkacak ve bütün alemde huzur sağlanmış olacaktır.⁴⁴¹

3.7. Selim Melhame'nin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri

Yabancı dil bilmesi ve Maruni kimliği, Selim Melhame'nin uluslararası ilişkilerde başarılı olmasını sağlayan etkenlerden yalnızca ikisidir. Öte yandan, elçilerle kurduğu ilişkiler, Sultan adına elçilerle görüşme yapma olanağının olması, yabancı devletlerde yapılan merasimlere katılması Selim Melhame'yi Osmanlı'nın, daha doğrusu Saray'ın yabancı misyonunda zaman zaman kilit noktaya taşımıştır. Hem Selim hem de Necib Melhame'nin başta Rusya, Almanya ve Amerika olmak üzere yabancı misyonla özel

⁴⁴⁰ BOA., Y.EE.12/40, s. 9.

⁴⁴¹ Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskaçında*, s. 125.

davetlerde kurdukları ilişkiler II. Abdülhamid'in onlardan hariciyecisi gibi faydalanmasına olanak tanımıştır. Bu diplomatik ilişki, yurtdışı merasim ve törenlerine katılımı da görülmektedir. Selim Melhame'nin 25 Mart 1903 tarihinde İspanya Kralı'nın taht merasimine,⁴⁴² 1906'da Danimarka Kralı'nın İsveç Seferathanesi Kilisesi'nde düzenlenen cenaze ayinine⁴⁴³ ve 1907'de de bu kez İsveç Kralının vefatı nedeniyle yine İsveç Sefareti'nin kilisesindeki cenaze törenine katılması⁴⁴⁴ diplomatik ilişkilerdeki öneminin göstergesidir.

Selim Melhame'nin İstanbul'da pek sevilen bir aile olan Crespirlere mensup eşi ona zaten elçiliklerin yolunu açmıştır. Feride Hanım'ın Romei Paşa ile evliliğinin ardından diğer kızı Selma Hanım'ın da Almanya Elçiliği'nde sekreter olarak çalışan Schlotheim ile evlenmesi Melhame'nin yabancı elçiliklerle olan ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Jens Hanssen, bu evliliklerle Melhame'nin bir çevre oluşturmaya çalıştığını söylemektedir.⁴⁴⁵ Böylece Fransa, İtalya ve Almanya elçileri ile kurulacak doğrudan temaslar Selim Melhame'yi saray nezdinde önemli bir konuma getirecektir.

Özellikle 1890'lı yıllardan II. Meşrutiyet'e kadar olan süreçte yerli ve yabancı basında Melhame ailesi, İstanbul sosyetesinin gözde ailelerinden biri olarak görülmektedir. Selim Melhame'nin Sıraselviler'deki konağının kabul salonu, tüm büyükelçi ve diplomatlarla Latin, Rum ve Ermeni din adamlarına açık bulunmaktaydı. 1904 yılının şubat ayında Selim Melhame ve eşinin konaklarında verdikleri yemeğe İtalyan Büyükelçisi ve eşi, Belçika Ortaelçisi ve kızları, Amerika Ortaelçisi ve birinci sekreteri ve daha birçok diplomatik şahıs davet edilmişti. Aynı tarihlerde İngiltere Büyükelçiliği'nin verdiği akşam yemeğine Rus Büyükelçisi, Selim Melhame, eşi ile kızları, İsveç ve Norveç Ortaelçisi ve diğer diplomatik görevliler; 1905 Nisan ayında Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği'nin Londra'daki Avusturya-Macaristan Büyükelçisi şerefine verdiği yemeğe Selim Melhame ve ailesi, İngiltere Büyükelçisi ve birinci sekreteri, Amerika Ortaelçisi Bay Leishman, New York eski Belediye Başkanı ve birçok yabancı diplomat davet edilmişti. Yine Ekim 1905'te, Banker Leon Zarifi'nin kızının düğününe katılan davetliler arasında Selim Melhame, Potin, Zinoviev, O'Conner, Dudzele, Vaureal,

⁴⁴² BOA., Y. PRK.OMZ. 3/25.

⁴⁴³ BOA., BEO. 2755/206614.

⁴⁴⁴ BOA., BEO. 3212/240834.

⁴⁴⁵ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 36.

Dillon, Psycha, Auboyneau, d'Arnoux, Vlasto, Negroponte, Zafiropoulo, Pangiri ve Boppe ailelerinin yanında Paris Büyükelçisi Münir Paşa da bulunmaktaydı.⁴⁴⁶

Said N. Duhani'nin 1956'da Fransızca olarak kaleme aldığı kitapta yer alan dönemin renkli Beyoğlu diplomasi anılarında Melhame ailesi de göze çarpmaktadır. Duhani bu eserinde başta yabancı misyon üyeleri, büyükelçiler ve konsoloslar olmak üzere Melhame ailesinin yaşam tarzıyla ilgili de oldukça renkli detaylar aktarır. Elçiliklerin verdiği balolar, buraya katılan simalar, eğlenceler ve katılan devlet erkânı ile yabancı misyon üyeleri arasındaki gayri resmi diplomatik görüşmeler eserin göze çarpan konuları arasındadır. Duhani buralardaki durumu şu cümlelerle aktarır:

“Lüks lambriplerle kaplanmış, salonlarda üç elçinin (Fransa, İtalya ve Almanya) bir köşeye çekilip gizli gizli fiskos ettiklerine sıkça tanık olunuyordu ve bu durum söylendiğine göre, Abdülhamid'i de derin derin düşündürüyordu. Ziraat, Madencilik ve Orman Nazırı olan Selim Paşa, elçileri kendi çıkarları doğrultusuna çekebilmek için doğrusu büyük ustalık sergiliyor; onlarla sık sık görüşmesi hem resmi görevine hem de özel yaşamına büyük yarar sağlıyordu.”⁴⁴⁷

Selim Melhame'nin dönemin İtalyan Büyükelçisi ile kurduğu ilişkiyi de Duhani şu cümlelerle aktarır:

“Marki Imperiali, Melhame Selim Paşaya pek yakınlık duyardı. Paşanın kızlarından biri, Feride Hanım, Türkiye hizmetinde bir İtalyan olan General Romei Paşa ile evliydi. Abdülhamid'in yaveri Romei, Selim'in ailesinin değerli bir üyesi olup çıkmıştı. Kayınpederi ondan yararlanarak Yıldız'daki saygınlığını vurgulamış, hükümdara, Büyük İber Yarımadasının bir uyuğu ile olan akrabalık bağı sayesinde İstanbul ile Roma arasında çıkacak tüm sorunları, Hariciye Nazırından daha kolayca çözümleyebileceğini hissettirmişti. Abdülhamid bu görünüşe kanarak, fırsattan yararlanmak istemiş, Kral Vittorio Emmanuel III'e “Hânedân-ı Âl-i Osman” İmparatorluk nişanını götürme görevini Selim'e vermişti. Bu nişan, Türk hükümdar ailesine has bir nişandı ve hükümdar pek titizlikle, ancak birkaç yabancı hükümdara bu nişanı verirdi.

⁴⁴⁶ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 87-90.

⁴⁴⁷ Said N. Duhanî, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken (Geri Dönmeyecek Zamanlar)*, İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, Anılar Dizisi: 3, 1990, s. 46-47.

Selim şimdiden, kendini Roma'ya elçi atanmış görüyordu. Nişanı, “Tüm İtalya'nın Efendisi”ne sunmak üzere giderken, dostu Imperiali'den, bu Elçilik unvanını da kendi adına istemesi ricasında bulundu. Mösyö Imperiali işe koyuldu ve Hariciye Nazırı Tevfik Paşa çevresinde zemin yokladı. Paşa ne evet dedi ne hayır. Ancak özellikle Selim'i ve genellikle de Melhame'leri hiç mi hiç sevmeyen Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa, saray ile taban tabana zıt bir davranışta bulundu ve İtalyan generalin kayınpederinin İtalya'ya gitmesine engel olmamakla birlikte, ona bu pek özendiği unvanı vermedi. Selim elçi olamadı ama Roma gazeteleri, gene de onca özendiği bu unvanı adının başına takarak onu pohpohladılar... Selim de dönüşünde, Roma temsilcisi olmak için Sultanı epey işledi, arkasında ona omuz verip destekleyecek Imperiali bulunuyordu. O sırada Viyana Elçisi Merhum Mahmud Nedim Paşa geri çağırılmış, yerine Viyana'ya Roma Elçisi gönderildiğinden, bu Elçilik boş kalmıştı. Selim de bu durumdan yararlanıp Tiber kıyısındaki bu göreve atanmaya can atıyordu. Ama bu girişiminde de başarılı olamadı, çünkü Ferid Paşa hâlâ sadrazamdı.”⁴⁴⁸

Selim Melhame, yabancılarla kurduğu kişisel ilişkilerini ve Saray'la olan yakınlığını kullanarak bir şeyler başarmış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti bürokrasisindeki farklı dinamikler onun her istediğinin yapılmasına engel olmuştur. Örneğin, adı Lübnan Mutasarrıflığı için geçtiğinde, güçlü bir dış desteğe ve Saray'ın onayına rağmen ataması engellenmiştir. Burada özellikle sadrazamın kişisel yaklaşımı ve gücü, onun bağlantılarını boşa çıkarmaya yetmekteydi.

3.7.1. Selim Melhame'nin Özel Bir Görevle Yaptığı Roma ve Viyana Gezileri

Makedonya'daki şiddet olaylarının giderek artması, Avrupa devletlerinin bölgede ıslahat planları yapma emellerini körüklemiş, Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapmalarına yol açmıştır. 1907 Eylülü'nde mevcut denetimlere ek olarak daha önce birçok kez gündeme getirilen “Adli Denetim” projesi hazırlanmıştı. Buna göre Selenik, Manastır ve Kosova'ya biri Müslüman diğeri Hristiyan olmak üzere ikişer hukuk müfettişi atanacaktı. Bununla birlikte planda Osmanlı Askeri Harp Divanı'nın da bu adli denetime tabi tutulması yer almaktaydı. Böylece Osmanlı ordusunda alınacak kararlarda yabancı hukuk müfettişinin görüşleri de göz önünde bulundurulmuş olacaktı. İstanbul'daki Fransa, İtalya

⁴⁴⁸ Duhanî, *Beyoğlu'nun Adı*, s. 40-41.

ve Alman büyükelçileri kanallarıyla Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya başlayan Avrupa, Makedonya’da hukuki yönden açık bulunduğunu, bu nedenle adli bir denetim mekanizmasının gerekli olduğunu belirtmekteydi. II. Abdülhamid söz konusu projeye kesinlikle karşı çıkıyordu.⁴⁴⁹ Bu projenin hayata geçmemesi için çalışan padişah, projenin engellenmesi amacıyla Selim Melhame’yi özel bir görevle İtalya’ya göndermiştir.

19 Ekim 1907’de Selim Melhame, II. Abdülhamid tarafından Osmanlı Devleti’nin olağanüstü Büyükelçisi sıfatıyla İtalya’ya gitti. Ziyaretin kâğıt üstündeki amacı İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele’e *Hanedan-ı Âli Osman Nişanı* vermektir; ancak asıl amaç, İtalya’nın Osmanlı Devleti’nin yanında yer almasını ve bu projeden vazgeçmesini sağlamaktır. Fransız basını, kasım ayında, bu ziyaretin asıl hedefinin İtalya’yı bu projeden vazgeçirmek olduğunu yazmıştır. İtalya ise bu ziyareti, Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını genişletme ve güvence altına alma noktasında çok önemsiyordu. Selim Melhame, Sultan tarafından yazılmış iki mektup ve nişanı 20 Ekim’de krala takdim etmiştir. Samimi ve dostane bir havada geçen ziyaretin ardından 21 Ekim’de Kral, içlerinde Selim Melhame’nin oğlu Nihad Melhame’nin de bulunduğu Osmanlı heyetine çeşitli derecelerden nişanlar ve hediyeler sunmuştur.⁴⁵⁰

Erol Makzume, Melhame aile arşivine dayandırdığı belgelerle Selim Melhame’nin İtalya seyahatini detaylı bir şekilde aktarır. Aile arşivi kayıtlarında, hem Selim Melhame’nin Saray’ın olan yazışmaları hem de İtalyan makamlarının birbirleriyle olan temaslarına rastlanmaktadır. Melhame, İtalya’da 19 Ekim-18 Kasım tarihlerini kapsayan yaklaşık bir aylık süre içerisinde başta İtalya kralı olmak üzere, İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni, Bakanlık Kabine Şefi Marki Carlotti, kralın başyaveri General Burusa’yla ve çeşitli kurumların yetkilileriyle görüşür. Üstelik bu görüşmelerde sadece “Makedonya Sorunu” ele alınmamış, Trablusgarp, Bingazi, Ereğli Kömür Maden İşletmesi, Karadağ sınır sorunu ve Taş Kule meselesi gibi daha birçok konu masaya yatırılmıştır. Selim Melhame’nin temasları ve sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

“25 Ekim’de Selim Melhame Paşa’nın Saray’a gönderdiği bir mesajda, İtalya Dışişleri Bakanlığı kabine Şefi Carlotti ve Kral Başyaveri General Brusati’yle görüştüğünü, görüşmelerin istenildiği şekilde sonuçlanması için birkaç gün daha Roma’da kalması

⁴⁴⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 70.

⁴⁵⁰ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 71.

gerektiğini, ancak İtalya Hükümeti'nin misafiri olarak 3-4 günden fazla kalmasının yakışık olmayacağından 25 Ekim sabahı Floransa'ya geçtiğini yazıyordu. Daha sonra gayriresmî bir sıfatla Roma'ya geri döneceğini, Kral'ın dönüşte onunla tekrar görüşmek istediğini belirtiyordu.”⁴⁵¹

30 Ekim 1907'de Melhame'nin saraya gönderdiği başka bir mesajda, İtalya'dayken İngiltere ve Rusya arasında yapılan anlaşma hakkında basından bilgi almaya çalıştığını, bu bilgileri İtalya Dışişleri'nden aldığı bilgilerle karşılaştırdığını belirterek vardığı sonucu yorumlamıştır. Buna göre, Rusya ve İngiltere arasındaki uzlaşmayı iki şıklı gördüğünü söyleyen Melhame, bu şıklardan bir tanesinin basın tarafından ilan edilen resmi duyuru diğerrinin ise sözlü anlaşma olduğunu, bu iki devletin birbiriyle yazılı anlaşma dışında her konuda karşılıklı uzlaşma içerisinde birbirlerinin çıkarlarını ve nüfuz alanlarını gözeteceklerini belirtiyordu. İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni'nin Rusya'nın bu uzlaşmadan sağlayacağı yarardan çok kuşkulu olduğunu belirtiyor, bunu da güvenilir kaynaklardan duyduğu bilgisini ekliyordu. Bunlara ek olarak, İtalya ile dostane ilişkilerin devamını sağlamak için Roma'da görüştüğü üst düzey bürokratlara birtakım ilave nişanlar verilmesini de teklif etmektedir. Örneğin, Başbakan Giovanni Giolitti ile Dışişleri Bakanı Tittoni'ye murassa iftihar, Başyaver Genaral Brusati'ye mecidî, Dışişleri Müsteşarı Bollati ile Kabine Şefi Marki Carlotti'ye birinci mecidî nişanlarının sunulacağı bilgisini vermekle görevlendirilmesini talep etmektedir. Nihayet 3 Kasım 1907'de İtalya Başbakanı, Dışişleri Bakanı ve Savunma Bakanı'nın katıldığı davette İtalya'daki görüşmelerini tamamlayan Melhame, adı geçenlere resmi nişan alacakları haberini de vermiştir.⁴⁵²

Selim Melhame 3 Kasım'daki görüşmenin ardından Başkitabet'e gönderdiği mesajda İtalya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın mesajlarını şöyle iletir:

“Son iki üç yıldır İtalya kamuoyunun Bulgar işlerine bakışı tamamen değişmiştir. Bugün akli başında bir İtalyan yoktur ki, Rumeli'deki Hristiyan milletlere hak versin. Osmanlı Padişahı'nın hikmetli siyaseti sayesinde Rumeli vilayetlerinde Hristiyanların vahşi saldırılarına karşı Müslüman halk ve askerler tarafından şikâyetle sebep olacak hiçbir harekette bulunulmamıştır. Hristiyanların birbirlerine ve Müslümanlara karşı çeteler

⁴⁵¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 72.

⁴⁵² Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 71-74.

yoluyla yaptıkları her türlü vahşî davranışın ve Müslümanların insanlığının da ortaya konması ile İtalya kamuoyunun fikri büsbütün değişmiştir. Bugün kral, hükümet ve halk aynı düşüncede olup statükonun devamını istemektedir. Ayrıca bununla kalmayıp İtalyanların çıkarı için çok güçlü ve her düşmana galip gelebilecek bir Türkiye'nin gerekliliğini de bilmekteler. Bu durumda İtalya'dan her türlü dostluk eserinden başka bir şey beklenilmemelidir... İtalya adli denetim projesinin iptalini zorla kabul ettiremeyeceğini, mümkün mertebe karşı duracağına dair gizli teminatta bulunmuştur.”⁴⁵³

Melhame'nin ifadelerinden, İtalya'dan, Adli Denetim Projesi'ne açıkça bir muhalefette bulunmayacağı, ancak müdahil olabileceği durumlarda Osmanlı çıkarları doğrultusunda hareket edeceği sözünü aldığı görülmektedir. Buna ek olarak, Selim Melhame, Babiâli'nin işi ciddiye almadığı yönündeki görüşlerini ve İtalya'nın tavsiyelerini de içeren bir mesajı Saray Başkıtabet Dairesi'ne 7 Kasım'da göndermiştir. Bu mesajda Selim Melhame şunları söylemektedir:

“Rusya ve Avusturya sivil memurlar vasıtasıyla üç vilayette her işi kontrol edebiliyor. Bu nedenle Avusturya'nın, hazırlanan projeden vazgeçmesi, diğer devletlere karşı nezaketsiz bir davranış sayılacağından, projeyi resmî olarak takip etmek zorundadır. İtalya'ya gelince; bu yaz Avusturya ve İtalya Dışişleri Bakanlarının yaptıkları görüşmeler sırasında adli denetim projesinin sözü geçtiğinde, Babiâli'nin projeyi asla kabul etmeyeceği ciddi bir şekilde dile getirilmiş olsaydı, bu teşebbüsün ortaya çıkmayacağı söylenirdi. Her ne ise, bugün İtalyan Hükümeti gerçekten de Osmanlı Devleti'ne bu konuda yardım etmek arzusundadır. Bu yüzden, çok gizli tutmak ve kimseye bildirmemek kaydıyla şu öğütte bulunmaktadır: Osmanlı, itirazında kararlı olursa işten vazgeçilmesinin mümkün olacağını bilip ona göre hareket etmeli; bir yandan da adli reformlarla ilgili kararları harekete geçirmelidir. İtalya'nın Avrupa Birliği'nden ayrılmaması için, İstanbul'daki İtalya Büyükelçisi Marki İmperiali görünüşte büyükelçilerin gerçekleşmesi muhtemel dostane taleplerine katılabilir. Bu durum, bu yaz alınan, Balkanlar'da statükonun korunmasını sağlamak için İtalya ile Avusturya'nın Balkan meselelerinde daima birlikte hareket edecekleri şeklindeki karardan ileri gelip herhangi bir zarar vermeyecektir. Kısacası Osmanlı Devleti projenin reddinde diretir, büyükelçilerin bu konudaki muhtemel taleplerini sürekli reddeder ve işi kendi kararları doğrultusunda çözerse konu zamanla

⁴⁵³ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 74.

kendiliğinden kapanacaktır. Osmanlı'nın projeyi reddeceği yabancı kabinelerce bilinmekte iken hiçbir taraftan projeyi ciddi bir biçimde kabul ettirmek için baskıda bulunulmaması da bunun delilidir. İtalya'nın bu beyanı alabildiğine gizli tutulmayıp, böyle bir öğütte bulundukları duyulacak olursa, İtalya'nın Üçlü İttifak'taki konumu çok nazik olduğundan, yaptıkları bu gizli uyarıların ifşa edilmesi, işlerin karışmasına sebep olabileceği gibi gelişmelere de menfi etkisi olacağı İtalya tarafından ayrıca belirtilmiştir.⁴⁵⁴

Selim Melhme, 18 Kasım akşamı Viyana'ya ulaşır. Viyana, Selim Melhame'nin ikinci misyon yeri olarak görülmektedir. Daha Roma'da görüşmeler yapılırken kendisine Tahsin Paşa tarafından, Avusturya Başbakanı ile görüşmek üzere oradan Viyana'ya gitmesi ve Avusturya İmparatoru'na iki ülkenin dostluğunu hatırlatarak bu projenin Osmanlı Devleti'yle halkı tarafından asla kabul görmeyeceğini söylemesi talimatı verilmiştir.⁴⁵⁵ Melhame 25 Kasım 1907'ye kadar Avusturya'da kalmış ve çeşitli görüşmeler yapmıştır. Avusturya Dışişleri Bakanı Baron d'Aehrenthal ile 23 Kasım'da baş başa yaptığı görüşmeyi Saray Başkتابeti'ne şöyle aktarmaktadır:

“Bir saatten fazla süren görüşmede birbirimizi boş yere ikna etmeye çalıştık. Ancak hak ve mantığa uygun olan sözler benimki olduğundan bu durum Baron d'Aehrenthal'ı çok sıktı. Bu yüzden Roma'dan bana da ihbar edildiği üzere Avusturya'nın Avrupa ahenginden ayrılmayacağını belirtti. Babîâli'ye mali komisyon aracılığıyla yapılması önerilen denetimin kabul edilebilir bir halinin kabulünü tavsiye etmemi istedi. Cevap olarak, denetimin haksızlığına ve zararlarına inandığımı, Padişahın kesinlikle reddeceğini bildiğim böyle bir tebligata vicdanımın el vermeyeceğini söyleyip, kendilerinden gayet dostane bir biçimde ayrıldım.

Otele dönüşümde Baron d'Aehrenthal iade-i ziyarete gelmiştir. Burada eskiden bildiğim Avusturyalı ve yabancı memurlarla yapılan fikir alışverişinden edindiğim izlenimime göre; denetim meselesi vaktiyle Avusturya ve İtalya arasında – artık olmayan – siyasi rekabete bir tehdit unsuru olarak konulmuşken bugün bu konudaki ısrar yalnızca Yunan Kralı, Bulgar Prensi gibi kişilerin ve bunlara bağlı birtakım Avrupalı hanedanların müracaatlarının eseridir. Onun dışında benim d'Aehrenthal'a gerek doğrudan doğruya

⁴⁵⁴Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 75-77.

⁴⁵⁵Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 72.

gerekse Roma Kabinesi vasıtasıyla yaptığım tebligat etkisini göstermiştir. Hatta son zamanlarda üç vilayetin maliye komisyonunun denetimine bırakılması kararlaştırıldığını, adliye işlerini reddetmede ısrarımız görüldüğü halde yalnız adliye müfettişliğine atanacak Osmanlı memurlarının tayinleri sırasında maliye komisyonun görüşünün alınması gibi bir çözüm şekline yanaşılacağını ... adliye kararları uygulandığında bölgede hiç kimsenin tehdit altında bulunmayacağını belirttim”⁴⁵⁶

Selim Melhame, daha Avusturya’ya gelmeden önce İtalyan yetkililer nezdinde Avusturya ile faydalı bağlantılar kurduğunu, bu çabasının İtalyan yetkililerinin kendi aralarındaki yazışmalarından da teyit edilebileceğini söylemektedir.⁴⁵⁷ Bununla birlikte Selim Melhame, Baron d’Aehrenthal ile buluşmadan önce Osmanlı Devleti’nin görüşlerini Alman yetkililere aktarması için Osmanlı’nın Berlin Büyükelçi’sinden Almanya Şansölyesi Prens Bernhard von Bülow ile görüşmüş, II. Abdülhamid’in bu konudaki hassasiyetinin aktarılması için destek talebinde bulunmasını istemiştir.⁴⁵⁸ Buradan, Selim Melhame’nin olayları birçok noktadan kontrol etmeye çalıştığı görülebilmektedir.

Sonuçta, Selim Melhame’nin özellikle İtalya’daki görüşmeleri amacına ulaşmış ve Osmanlı Devleti adına gerekli desteği sağlamıştır. Ancak Avusturya Devleti görüşlerinde ısrarcı olmayı sürdürmüştür. Bununla birlikte, Avusturya’nın elinin de o kadar da güçlü olmadığı, “Adli Denetim” konusunda görünürde destekçi olacak ya da Avrupa devletleri ile ortak hareket edecek olan İtalya’nın Osmanlı Devleti’nin aleyhine kararlara katılmayacağı anlaşılmaktadır.

3.7.2. Selim Melhame’nin Rus Elçisi ile Yaptığı Görüşmeler

Dönemin siyasi politikaları ekseninde Saray’ın elçilikler arasındaki iletişimin bazı noktalarının Selim Melhame kanalıyla kurulduğu görülür. Selim Melhame Avrupalı yabancı misyon üyelerinin yanı sıra Rus elçiliği ile de devamlı iletişim halindeydi. Özellikle Rusya Elçisi Zinoviev ile yaptığı görüşmeler öne çıkmaktaydı. Bununla birlikte diğer elçilerle de duruma göre iletişim kuruyordu.

Selim Melhame’nin Rus diplomasisi ile ilk teması Doğu Rumeli Komisyonu’ndaki görevi sırasında başlamıştır. Daha önce Osmanlı-Rus savaşında gönüllü olarak cephede bulunan

⁴⁵⁶ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 78.

⁴⁵⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 72.

⁴⁵⁸ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 77.

Selim Melhame, yabancı dil avantajını kullanarak ordunun telgraf trafiğinden sorumlu olmuş, savaştan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın bir çeşit revizyonu olarak görülen Berlin Antlaşması sonucu kurulan Doğu Rumeli Komisyonu'nda katiplik görevi üstlenmiş, böylece Rusya bürokrasisi ile tanışma olanağı bulmuştu. Örneğin, ileride Dışişleri bakanı olarak görev yapacak olan Rusya kâtibi Izvolski, bunlardan biriydi.⁴⁵⁹ Nazırlığı döneminde resmi bir görevi olmamasına karşın Rusya ile belirli ölçüde ikili görüşmeleri Selim Melhame'nin yürüttüğü görülmektedir.

1900-1903 yılları arasında Balkanlardaki karışıklıklar, Rus ve Osmanlı diplomatlarını zaman zaman çeşitli görüşmeler yapmak zorunda bırakmıştı. Bu görüşmelerin bir kısmını Selim Melhame yapmıştır. 26 Ocak 1903'te Kosova'nın kuzeyindeki Mitroviçe'ye atanan Rus Konsolos Grigori Şerbina, aynı yılın mart sonunda bölgede çıkan olaylarda Arnavut Onbaşı İbrahim tarafından vurulmuş, 10 gün sonra da ölmüştü. 8 Ağustos 1903'teyse, Rusya'nın Manastır Konsolosu Aleksandır Arkadeyeviç Rostkovski nöbetçi jandarma Halim tarafından öldürülmüştür. Bu ikinci olay birincisinden daha fazla bir tepki doğurmuştur.⁴⁶⁰

Mitroviçe olayında Onbaşı İbrahim mahkemece idam cezasına çarptırılmış, ama Rus Çarı infazın ertelenmesini istemiş, böylece Rusya konuyu diplomatik bir krize dönüştürmek istememiştir. Ne var ki Rusya, Osmanlı Devleti'nden bu ve benzer durumları önleyici reformlar yapmasını talep etmiştir. Bunun için Rusya bir anlamda *gambot diplomasisi* uygulamış ve bir savaş filosunu Osmanlı karasularına doğru gönderip güç gösterisinde bulunmuştur.⁴⁶¹

Daha Aleksandır Arkadeyeviç Rostkovski'nin öldürüldüğü gece Abdülhamid, Selim Melhame'yi Rus Büyükelçisi Zinoviev ile görüşmesi için görevlendirmiştir. Bu görüşmede edindiği izlenimleri II. Abdülhamid'e bir raporla sunan Melhame, Zinoviev'in bu olaydan, bölgede güvenliğini sağlayamayan Osmanlı Hükümeti'ni sorumlu tuttuğunu belirtmiş, bir mahkeme kurulmasını ve sorumlunun idam edilmesini istemiştir. Aleksandır Arkadeyeviç Rostkovski'nin cenaze ve taziyelerinin üzerinden henüz on beş gün geçmemişken Rusya'nın gönderdiği savaş filosu İğneada açıklarına gelmiş, bunun

⁴⁵⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 20.

⁴⁶⁰ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 63.

⁴⁶¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 63.

üzerine Osmanlı Devleti Rusya'nın taleplerini kabul ettiğini açıklamıştır.⁴⁶² Bu arada Selim Melhame, Zinoviev'le görüşmeye devam etmiştir. Padişaha sunduğu raporda Zinoviev'in, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden birtakım talepleri olsa da bölgedeki statükonun korunmasından yana olduğunu ve durumun sakinleşmesi taraftarı olduğunu aktarmaktadır.⁴⁶³

Rusya'nın Osmanlı karasularına savaş filosu gönderme kararı aldığı sıralarda Tophane-i Amire Müşiri ve Askeri Mektep Nazırı, Selim Melhame'nin yürüttüğü görüşmelerdeki tavırlarını eleştiren bir yazıyı Padişaha sunmuştur. Nazır, bu yazısında Selim ve Necip Melhame kardeşlerin Rusya Sefiri ile olan iletişimini, kendi menfaatleri doğrultusunda yürüttüklerini söylemektedir. Manastır olayından dolayı Rusya'dan özür dilenmesinin yeterli olduğunu söyleyen Nazır, buna karşılık sefirin ağır davranışının altında Melhame kardeşlerin tavrının rol oynadığını iddia etmiştir. Ona göre, Selim ve Necip Melhameler gizliden gizliye sefiri yönlendirmekte, işi ağırdan almasını sağlayıp kendi çıkarları için çalışmaktadırlar.⁴⁶⁴

Selim Melhame, aynı yılın mart ayında Zinoviev ile Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verilen imtiyaz nedeniyle bir araya gelmiştir. Melhame, 5 Mart 1903 tarihli mektubunda bu görüşmeyi Padişaha aktarır. Mektubunda, Rus Elçisi Zinoviev'in kendisine, Erikli hattının imtiyaz hakkının Anadolu Demiryolları Şirketine verilmesinin Rusya'yı rahatsız ettiğini, bu durumun Rusya'ya karşı iş birliği şeklinde algılandığını söylediğini, buna mukabil kendisinin de elçiye, böyle bir durumun söz konusu bile olmadığını, bu tür söylentilerin Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki iyi ilişkileri çekemeyenler tarafından çıkarıldığını ifade ettiğini, kaldı ki imtiyaz olarak verilen iki yüz kilometrelik hattın hiç bir öneminin olmadığını elçiye anlattığını söyler.⁴⁶⁵

Selim Melhame, 14 Aralık 1903 (1 Kanunuevvel 1319) tarihli mektubunda Rus elçisi Mösyö Zinoviev ile yaptığı başka bir görüşmeyi de aktarmaktadır. Elçinin kendisini öğle yemeğine davet ettiğini, birçok konuda görüş alışverişinde bulunduklarını, Hamdi Paşa'nın tayini hakkında da konuştuklarını aktardıktan sonra Zinoviev'in kendisine, Babîâli'nin iki yüzlülüğünden duyduğu rahatsızlığı ilettiğini, ancak Sultan'ın tavrından

⁴⁶² Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 63.

⁴⁶³ BOA., HSD. AFT. 12/139.

⁴⁶⁴ BOA., Y. PRK. ASK. 200/62.

⁴⁶⁵ BOA., Y. PRK. OMZ. 3/18.

da övgüyle bahsettiğini belirtmiştir. Selim Melhame, Sultan'ın övüldüğü diyalogu mektubunda şöyle dile getirmiştir:

“Şevketmeab Efendimiz Hazretlerinin sayesinde bu iş dahi sair işler gibi yoluna gireceği ve bu memlekette her ne iş doğru giderse saye-i şahanelerinde gittiği hakkındaki avamın itikadı pek doğru olduğunu kendisine söylemekliğim üzerine avamın bu sözü pek doğrudur diye tasdik iderek ve defaatle kullarına beyan eylediği surette vücudu akdesi Şahaneleri dünyanın rahatına ve asayişin muhafazasına ehem ve elzem ifadatını tekrar ederek.”⁴⁶⁶

Hem Hüseyin Hilmi Paşa hem de Zeki Paşa'nın görevleri hakkında konuştuklarını da söyleyen Melhame, daha sonra Zinoviev'in, Zeki Paşa ile olumlu bir havada geçtiğini söylediği görüşme hakkında bilgi verir. Buna göre, Makedonya'daki durumla ilgili elçi, Zeki Paşa'ya bilinen vilayetlerle ilgili Rusya'nın müdahalesinin Saltanat-ı Seniyye'ye karşı herhangi bir zarar getirmeyeceğini, hatta tam tersi Hükümet-i Seniyye teklif edilen tedbir konusunda yardımcı olursa hem Bulgarlara hem de erbab-ı fesada karşı oldukça önemli bir tedbir alınmış olacağını söylediğini ve bunu Zeki Paşa'nın da teyit ettiğini bildirir.⁴⁶⁷

Selim Melhame, Avusturya Elçisi hakkındaki düşüncelerini Rus Elçisi'yle paylaşmasının ardından Zinoviev'in kendisine, Avusturya Elçisi Mösyö Kaliçe'nin de Almanya Sefiri Baron Marşal'ın da kötü adamlar olmadıklarını ancak Fransa Sefiri Mösyö Konstan'le İngiltere Sefiri Mösyö Okonor'un sözlerine pek de itimat edilemeyeceğini söylediğini belirtir. Bunun üzerine Selim Melhame, Zinoviev'in Avusturya Elçisi hakkındaki görüşlerine itiraz etse de bunu çok ileri götürmediğini söylemiştir.⁴⁶⁸

Selim Melhame Paşa'nın Rus Büyükelçisi Zinoviev'le bir başka mesaisi, *Potemkin Zırhlısı İsyanı* ve Boğazların silahlandırılması meselesi olmuştur. Bu mesele İstanbul'da oldukça ilgi çekmiş, hatta Büyükelçi Zinoviev Petersburg'la yaptığı yazışmada bu meselenin Osmanlı tarafında, son zamanlarda Rusya'da yaşanan bütün olaydan daha fazla ilgi çektiğini söylemiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ BOA., Y. PRK. OMZ. 3/41.

⁴⁶⁷ BOA., Y. PRK. OMZ. 3/41.

⁴⁶⁸ BOA., Y. PRK. OMZ. 3/41.

⁴⁶⁹ Hasip Saygılı, 1905 Rus Devriminin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012, s. 137, 139.

Potemkin Zırhlısı, Rus-Japon Savaşı'nın ardından çıkan ayaklanmayı acımasızca bastıran Çarlık iktidarına karşı, gemideki kötü koşulları gerekçe göstererek 27 Haziran 1905 tarihinde kıvılcık bayrak çekip isyan etmiştir. 8 Temmuz 1905'te isyan eden mürettebat Romanya makamlarına teslim olmuş, böylece Potemkin İsyanı son bulmuştur. Bu on-on bir günlük isyan Osmanlı'yı teyakkuzda tutmaya yetmiştir.⁴⁷⁰

Tahsin Paşa'nın ifadesi ile "Potemkin zırhlısı limandan çıkarak Karadeniz'e açılmış serseri bir surette bir hayli dolaştıktan sonra Boğaz'a yaklaşmıştı"⁴⁷¹ ve Boğaz'ı geçmeye çalışması en büyük endişe kaynağı olmuştu.

Sultan Abdülhamid derhal tedbir alınmasını emretmiştir. Serasker Rıza Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa ve Müşir Ethem Paşa çağrılarak bilgilendirilmiş, Potemkin Zırhlısı'nın Boğaz'ı geçmesinin engellenmesi için tedbir alınması istenmiştir.⁴⁷² Bunun üzerine eski topların yanına yeni toplar konmuş, Boğaz'ın Karadeniz tarafı mayınlarla kapatılmıştır. Rusya, söz konusu tedbirlerden rahatsızlığını Babıâli'ye bildirmiştir. Babıâli, takviyelerin münhasır bir önlem olduğunu, Rusya'nın Potemkin Zırhlısı'nı yolundan çeviremediği anlaşıldığından, geminin Boğaz'a yönelmesini durdurmak ve Boğaz'dan geçişini önlemek gayretiyle hareket edildiğini bildirmiştir.⁴⁷³ Benzer bir ifade Hüseyin Rauf Orbay'ın yazılarında da göze çarpmaktadır. Potemkin Zırhlısı'nın Köstence'ye gelmesi Türk Hükümeti'ni alarma geçirmiş, Boğaz'a mayın döşenerek zırhlının Boğaz'ı geçme girişimi olursa bataryalardan ateş açılması emri verilmiştir.⁴⁷⁴

Böylece Potemkin Zırhlısı İsyanı, Osmanlı'nın Boğazlar'da önlem alması ve Boğazlar'ın emniyetini güçlendirmesine yarayan bir olay olmuştur. Öteden beri buradaki silahlanmaya karşı olan ve bunu önlemek için siyasi nüfuzunu kullanan Rusya bu olayda endişelerini belirtmekten öte bir şey yapamamıştır. Süreçte boyunca gerçekleşen iletişimde Selim Melhame de bulunmuştur. Selim Melhame, Rus sefiriyle yaptığı görüşmeleri ayrıntılı bir şekilde doğrudan padişaha rapor etmiştir.

Selim Melhame, Abdülhamid'e sunduğu layihada, Rus Büyükelçisi Zinoviev ile görüşmesinde Potemkin Zırhlısı'ndaki isyanı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Boğaz'daki

⁴⁷⁰ Saygılı, "1905 Rus Devriminin", s. 137.

⁴⁷¹ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 329.

⁴⁷² BOA., Y.PRK.ASK. 231/13.

⁴⁷³ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 330.

⁴⁷⁴ Hasip Saygılı, "1905 Potemkin İsyanı ve Sultan II. Abdülhamid", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi*, S:7, 2016, s. 273.

istihkamları takviye edişini lisan-ı münasible bildirdiğini, sefirin ise duruma tepkisiz kaldığını belirtmiştir.⁴⁷⁵

Abdülhamid'in, Makedonya ve Potemkin Zırhlısı olayları gibi Rusya'yla yaşanan sorunlarda Selim Melhame'yi Rusya Büyükelçisi Zinoviev ile görüşmesi için görevlendirmesi aslında tesadüf değildir. Erol Makzume, hükümet görevleri dışında ailece de görüşen Selim Melhame ile Rus Büyükelçisi Zinoviev'in çok yakın dost olduklarını ifade etmiş, ikisi arasındaki ilişkinin derecesini aile arşivinden bir mektup paylaşarak örneklendirmiştir. Rusya Büyükelçisi Zinoviev 29 Haziran 1901'de Selim Melhame'ye gönderdiği gizli mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

“Sayın Ekselans, Ulu Lider Majesteleri İmparator’umuzdan henüz yeni aldığım haberde, size Beyaz Kartal Nişanı’nı tevdi ettiğini öğrenmiş bulunuyorum. Nişan haberini Bâbîâli’ye resmî iletmekte gecikmeyeceğim ama şimdilik bundan kimseye bahsetmemenizi rica ederim. Girişimin başarıya ulaşmasından ne kadar mutlu olduğumu size söylememe hiç gerek yok. En derin hürmetlerimle Sayın Ekselans, sadık kulunuz J. Zinoviev.”⁴⁷⁶

Selim Melhame bu görüşmeleri Bâbîâli’den bağımsız olarak ve doğrudan saray kanalıyla görevlendirilerek gerçekleştirmiştir. Her görüşmeyi doğrudan padişaha aktaran Selim Melhame bir bakıma gölge hariciye yetkilisi konumundadır. Selim Melhame’nin Rus Sefiri ile dostluğu son nişan örneğinde rahatlıkla göze çarpar. Ayrıca bir Osmanlı bürokrati olarak yaptığı görüşmelerde, geçmişi Doğu Rumeli Komisyonu’na kadar uzanan bir uluslararası tecrübeyi de sergilediği belli olmaktadır. Rusya’nın dönemin önemli bir figürü olması ve Osmanlı’nın bu güçlü devletle iletişimini Selim Melhame kanalıyla yapması, Selim Melhame’nin Osmanlı bürokrasisindeki önemini bize bir kez daha göstermektedir.

3.7.3. Lorando Olayı ve Selim Melhame

Selim Melhame’nin ismi, daha sonra uluslararası bir meseleye dönecek olan Lorando olayında da görülür. Tahsin Paşa’nın anılarında “Midilli Hadisesi” ifadesiyle yer verdiği bu olay Fransa ile Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan ve Osmanlı’nın devlet itibarını

⁴⁷⁵ BOA., Y. PRK. OMZ., 3/54.

⁴⁷⁶ Makzume, Sultan II. Abdülhamid’in, s. 93.

sarsıcı boyut alan bir hadisedir. Söz konusu olayın temelini Sultan Abdülaziz döneminin sonlarına doğru Fransız uyruklu Le Credit General Ottoman'ın kurucularından Tubini ile yine Fransız uyruklu Etienne ve Jan Lorando kardeşlerden alınan, önemli bir kısmı Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için kullanılan borç oluşturmaktadır.⁴⁷⁷

Borçlanılan paranın dökümü şöyledir: Şirvani Mehmet Rüştü Paşa Sadareti'nde 1874 tarihinde bir grup Galata bankerinden bir milyon İngiliz lirası borç alınmış, bu borçlanma olayına Tubini 190.000 lira vererek katılmıştır. Lorando Kardeşler de 1875 tarihinde devlete, ilki Hüseyin Avni Paşa'nın, ikincisi de Esad Paşa'nın Sadareti'nde olmak üzere iki kez toplam 55.000 lira borç vermişlerdir.⁴⁷⁸

Bu borçlar uzun yıllar geçmesine rağmen bir türlü ödenmeyince, Osmanlı Bankası Lorando ailesini sıkıştırmaya başlamış, aile de Fransa Elçiliği'nden yardım istemiştir. Lorando ailesi bununla da yetinmemiş, 1897'de Paris'te, vekilleri aracılığıyla Fransız Başvekilliği de dahil üst düzey temaslarda bulunmuştur.⁴⁷⁹ 1901 yılında, olayın seyri alacak verecek ilişkisinden çıkıp Osmanlı Devleti'yle Fransa Devleti arasında diplomatik soruna dönüşmüştür. Faiziyle birlikte 750 bin Osmanlı altınına ulaşan borç miktarı, müzakereler sonucu, 340 bin altını Lorando'ya, 162 bin altını da Tubini'ye ödenmek üzere, 502 bin Osmanlı altınına düşürülmüştür. Buna rağmen borç ödenmeyince alacaklılar Ticaret Mahkemesi'ne başvurmuşlardır. Sorunun büyümesinde özellikle iki kişinin rol oynadığı düşünülmektedir: Katib-i Sani İzzet Holo Paşa ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa. Bu iki ismin kendi çıkarlarını gözettikleri, süreci süruncemede bırakarak çözümsüzlüğe yol açtıkları iddia edilmektedir.⁴⁸⁰

En sonunda, Fransız Elçisi Costants, borçların ödenmemesinin ağır sonuçlar doğuracağı tehdidinde bulununca, durumun incelenmesi için Padişah'ın emriyle Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa, İzzet Paşa ve Ragıp Paşa'dan oluşan bir komisyon kurulmuştur.⁴⁸¹ Tahsin Paşa, anılarında, söz konusu borcun Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi için

⁴⁷⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (M.1703-1924)*, 4. cilt, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972, s. 343.

⁴⁷⁸ Süleyman Kani İrtem, *Şark Meselesi-Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999, s. 192-193.

⁴⁷⁹ İrtem, *Şark Meselesi*, s. 194.

⁴⁸⁰ Şerife Yorulmaz, Osmanlı- Fransız ilişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. yüzyıl-20. yüzyıl başları), *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 11* (2000), s. 720.

⁴⁸¹ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 155

kullanıldığını, hiçbir bürokratin bu gerçeği Abdülhamid'e söyleme cesareti gösteremediğini, bu nedenle ödemenin sürüncemede kaldığını yazmaktadır.⁴⁸²

Tahsin Paşa Lorando Olayı'yla ilgi durumu şöyle anlatır:

“Bu Lorando işi ile Saray'da İzzet Paşa, hariçte de Selim Melhame Paşa çok meşgûl oluyorlardı. Lorando'nun alacağı namı altında hazine-i maliyeden istenilen ve faiz-i mürekkebinin ilâvesi ile fahiş bir yekuna iblâğ edilen paradan o vakit birçok kimselerin mütenaim oldukları dillerde dolaşan bir hakikattir. Ceplerine girecek üç beş kuruşa kavuşmak için bir adanın Fransız donanması tarafından işgaline ve haysiyet-i devletin açıktan açığa ihlâline lakayit kalmak o zamanın ahlâkını gösteren parlak bir misaldir”⁴⁸³

İsmail Hami Danişmend de devletin uğradığı itibar kaybının üzüntüsünü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Bu işin çirkin tarafı, padişahın vehmine dokunmasın diye arz edilmeyen bir borç için bir vatan parçasının işgale uğraması ve bu işte bundan dolayı devletin nihayet boyun eğmiş olmasındandır.”⁴⁸⁴

O sırada, Rıhtım şirketiyle yaşanan başka sorunlar da eklenince Fransız Hükümeti harekete geçmiştir. Fransız Hükümeti alacak-verecek peşinde koşuyor görüntüsü vermemek için bütün ihtilafı konuları bir paket olarak ortaya koymuş ve sorunlar çözülenceye kadar İstanbul'daki elçinin geri çekileceğini bildirmiştir. Böylece Lorando ve Tubini'nin alacakları, İstanbul Rıhtımları, Fransız kurumları ve Babıâli tarafından tanınmayan Musul Keldani Patriği sorunu birleştirilmiştir.⁴⁸⁵

Constans, Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen emir üzerine 26 Ağustos'ta İstanbul'dan ayrılacağını Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiştir. Constans'ı İstanbul'da kalması için Teşrifat Nazırı İbrahim Bey'le Orman ve Maadin Nazırı Selim Melhame Paşa Sirkeci İstasyonu'na kadar gitmişler, ama onu fikrinden caydıramamışlardır.⁴⁸⁶ Yine de Osmanlı Devleti görüşmelere devam etmek istemiş ve Constans'ın ayrılmış olmasına rağmen Lorando ve Tubini varisleri ile görüşerek meselenin bir an önce çözüme kavuşturulması için çaba sarf etmiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸² Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 156

⁴⁸³ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 157.

⁴⁸⁴ Danişmend, *İzahlı Osmanlı*, s. 343-344.

⁴⁸⁵ Yorulmaz, “Osmanlı- Fransız”, s. 721-722.

⁴⁸⁶ İrtem, *Şark Meselesi*, s.208-209; Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 157.

⁴⁸⁷ Semih Sefer, “Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Banker Lorando ve Tubini Aileleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017, s. 120.

Bir süre sonra, Fransız donanmasının Ege'deki Osmanlı'ya ait adalardan birini işgal edeceği ve alacaklarına karşılık gümrük gelirlerine el koyacağı şeklinde haberler yayılmaya başlamıştır. 26 Ekim 1901'de Fransa elçisinin yerin bakan maslahatgüzar Midilli Adası gümrüğüne el konulacağını ilan etmiştir. Bunun üzerine Abdülhamid, Esvapçıbaşı İsmet Bey'i tavsiye alması için eski Sadrazamlardan Said Paşa'ya göndermiştir. Said Paşa evrakları inceledikten sonra, Fransızların adayı işgaline meydan verilmemesi ve sorunun karara bağlanıp bitirilmesini⁴⁸⁸ önermiştir. Ancak on gün sonra korkulan durum gerçekleşmiş ve 5 Kasım 1901'de Fransızlar Midilli Adası'nı işgal etmiştir. Midilli Mutasarrıfı Reşit Paşa, durumu telgrafla Tahsin Paşa'ya bildirmiş ve ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁴⁸⁹ İşgal gerçekleşikten bir gün sonra Fransa'nın istekleri kabul edilmiş, bunun üzerine Fransa ordusu 12 Kasım 1901'de Midilli işgalini sonlandırmıştır.⁴⁹⁰

Selim Melhame 18 Kasım 1902 gecesi büyükelçi ile görüşmüş, varılan anlaşma uyarınca ödenecek olan taksitlere bizzat Padişah'ın kefil olduğunu bildirmiştir. Selim Melhame, Fransız büyükelçinin kendisine, bu meseleyi ısrarla takip etmesinde hem Fransa Hükümeti'ne verilen sözlerin tutulmamasının hem de Lorando ve Tubini'nin alacaklarına mukabil Fransa'daki hatırı sayılır kişilere borçlanmalarının önemli rol oynadığını, söylediğini iddia etmiştir.⁴⁹¹

3.8. Necib Melhame'nin Yabancı Misyonla İlişkisi

Sadece Selim Melhame değil aynı şekilde Necib Melhame de elçilerle sık sık temas halindedir. Necib Melhame bir davette, Rusya Sefiri Zinoviev'le arasında geçen diyalogu padişaha hemen iletmiştir.⁴⁹² Melhame; Manastır Konsolosu'nun öldürüldüğü haberini alan Rus elçisinin, kendisini görür görmez, "Ah başıma ne büyük fena geldiğini bilemezsiniz!" dediğini, bu olaydan dolayı Hükümet-i Seniyye tarafına ciddi bir müdahale olabileceği endişesini taşıdığını, böyle bir müdahale gerçekleşirse Bulgarlar ve Makedonların birtakım nümayişe kalkılabileceğinden korktuğunu ifade etmiş, kendisinin de Rus elçiye, padişah efendimizin bu olaydan duyduğu derin üzüntüyü iletteğini, bu

⁴⁸⁸ *Said Paşa'nın Hatıratı*, Cilt 2., s. 165.

⁴⁸⁹ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 154-155.

⁴⁹⁰ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 158.

⁴⁹¹ BOA., Y. PRK. OMZ.3/14-1,1.

⁴⁹² BOA., Y. PRK. TNF.7/63-1,1.

cürmün Hükümet-i Seniyye'ye mal edilmemesi gerektiğini söylediğini, ama Avusturya elçisi yanlarına gelince konuşmanın yarıda kaldığını bildirmiştir.

Necib Melhame raporunda, bu sorunun padişah tarafından en iyi şekilde çözüleceğinden şüphesinin olmadığını belirtmiş ve çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelere göre, katil derhal mahkemeye sevk edilip akşama kadar idama mahkûm edilir, olaya karışanlar mahkemeye çıkartılıp gerekli cezalar alırlar, gerektiğinde askerlikten uzaklaştırılırlar, tüm bunlardan sonra sefir bilgilendirilir, İmparator'a da bu elim durumdan duyulan üzüntü telgrafla bildirilirse olayın etkisi azaltılmış ve sorunun çözümüne yönelik adımlar atılmış olacaktır.⁴⁹³

Necib Melhame İngiliz Büyükelçisi Sir Nicholas O'Connor'la da görüşmelerde bulunmuştur. Sina Yarımadası'yla ilgili bir sorun hakkında İngiliz büyükelçisiyle yaptığı görüşmeyi saraya aktaran Necib Melhame, özetle şunları yazar: İngiliz Büyükelçisi O'Conner, görevde olduğu sekiz yıl boyunca padişahın arzuları çerçevesinde hareket ettiğini söylemiş, bununla birlikte Akabe Meselesi'nde iki aydır gösterilen çabaların padişah tarafından iyi anlaşılmayıp işlerin zora sokulduğundan şikâyet etmiştir. Büyükelçi, Suriye Vilayeti'ne doğrudan bağlı olan Akabe hakkında bir diyeceklerinin olmadığını, ama Mısır Hidivliği'ne bırakılan bölgede Osmanlı askerinin bulunmasını ya işgal ya da yanlışlık olarak gördüklerini belirtmiştir. Büyükelçi, aksi durumu İngiltere Hükümeti'nin uluslararası onurunu zedeleyecek bir davranış olarak algılayacaklarını, bu nedenle meselenin uzatılmaması gerektiğini söylemiş, Mısır idaresine bırakılan ve 8 Nisan tarihli resmi telgrafla belirtilen Padişah fermanının korunmasının yine Padişah hazretlerinde olduğunu ifade etmiştir. Necib Melhame, raporun sonuna yine tavsiyelerini eklemiştir. Ona göre Babıâli, Mısır Hidivliği'ne telgraf çekmek yerine bölgeye inceleme heyeti gönderileceğini ilan ederse, sorunu kısa sürede çözecektir.⁴⁹⁴

Necib Melhame'nin İngiliz elçiliğiyle bir başka teması da Taba kentindeki Osmanlı varlığı ile ilgili olmuştur. Taba kentindeki Osmanlı varlığı İngilizleri rahatsız etmiş, Akdenizdeki donanmalarını Pire'de bir süre bekleterek Türk ordusunun bölgeden çekilmesi yönünde ultimatom vermişlerdir. Sorunun çözülmemesi halinde Midilli, Limni, Gökçeada, Semadirek, Taşoz, Rodos ve Sakız adalarını işgal ederek Türk kosterlerine

⁴⁹³ BOA., Y. PRK. TNF.7/63-1,1-2.

⁴⁹⁴ BOA., Y.EE. 119/44.

Suveyş Kanalı'nı kapamayı düşünen İngiltere'nin asıl amacı Taba'dan Osmanlı askerini uzaklaştırmak, böylece Osmanlı'nın Mısır'daki varlığını sonlandırmaktır. Abdülhamid'in talimatıyla İngiltere Büyükelçisi Sir Nicholas O'Connor'la görüşen Necib Melhame, Sultan'ın hükümranlılığı ve fermanına itaat edilmesini talep etmiş, Büyükelçi ise sorunun Taba'daki anlaşmalara uymayan Osmanlı Devleti'nden kaynaklandığını iddia etmiştir. 12 Mayıs akşamı Sabık Sadrazam Ahmet Cevdet Paşa ile İngiliz Büyükelçiliğini tekrar ziyaret eden Necib Melhame, statükonun tekrar tesis edileceğini ve Osmanlı ordusunun Taba'dan çekileceğini beyan edince gerginlik sona ermiştir.⁴⁹⁵

Necib Melhame Amerikan Elçiliği ile de temas halinde olmuştur. Beyaz Saray'la Yıldız Sarayı, arasında Türkiye'de açılmış Amerikan okulları konusunda çekişmelerin yaşandığı bir dönemde Madam Leishman'la kurduğu yakın ilişki, o sırada Nafia Nezareti nazır yardımcılığı görevini yürüten Necip Melhame'yi Abdülhamid'in gözünde daha da değerli bir konuma getirmiştir. Duhanî, Necib Melhame'nin Amerikan Büyükelçiliği bünyesinde kurduğu kişisel dostluğu sayesinde Bâb-ı Âli'nin üst düzey memurlarını çiğneyerek iki hükümet arasında uzlaşma yolları aradığını ifade etmektedir.⁴⁹⁶

5 Eylül 1907 tarihli Ermeni yanlısı Pro-Armenia dergisinin "İstanbul'dan Gelen Hafiye Seyahatte" başlıklı haberinde, Nafia ve Ticaret Müsteşarı Necib Melhame'nin ailesinin, nezaretlerindeki memur Basil Aristopoulos ile dinlenmek amacıyla kaplıcaya gideceği bilgisi yer almıştır. Derginin yayın kurulunda olan gazeteci kökenli Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, bu seyahatin asıl amacının İngiliz Kralı VII. Edward ve Fransa Başbakanı Georges Clemenceau ile görüşmek olduğunu iddia etmiştir. Clemenceau'ya göre görüşmenin ana konuları; Makedonya'daki adli denetim projesi, Yıldız süikastı soruşturmasında bazı hususların açıklığa kavuşturulması, Ermeni vatandaşlarının durumu ve İngilizlerin petrol imtiyazı talepleridir.⁴⁹⁷

Sonuç olarak, denilebilir ki hem Selim Melhame'nin hem de Necib Melhame'nin zaman zaman yabancı elçiliklerle ve misyonlarla kurdukları temaslar, onların bir bakıma Saray'ın gölge Dışişleri bakanları olarak itibar kazanmalarına neden olmuştur.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 125-126.

⁴⁹⁶ Duhanî, *Beyoğlu'nun Adı*, s. 48.

⁴⁹⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 127.

⁴⁹⁸ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 39.

Hanssen'in bu tespiti oldukça yerindedir çünkü önemli konularda hem Selim Melhame hem de Necib Melhame Saray'ın olan yakınlıkları ve güvenilirlikleri nedeniyle sık sık dış siyasette müdahil konumunda olmuşlardır. Melhame kardeşlerin Rus Elçisi ile olan temasları ve diğer yabancı misyonla olan bağlantıları da bu müdahilliği kanıtlamaktadır. Abdülhamid, Necib Melhame'nin Paris Sefareti'nde, Babıâli bürokrasisinden uzak fakat kendisine yakın çalışmasını takdir etmiş ve onu Bulgaristan Komiserliği'ne atayarak taltif etmiştir. Necip Melhame'nin Bulgaristan'daki görevi sırasındaki aktif davranışları, onu görevden ayrıldıktan sonra da Osmanlı- Bulgar siyasetinin önemli bir kişisi haline getirmiştir.

Selim Melhame için de aynı durum söz konusudur. Doğu Rumeli Komisyonu'ndan itibaren giriştiği yabancı misyon temasları, ülkeden kaçtığı güne kadar devam etmiştir. Tıpkı Necib Melhame gibi, Saray'ın güvenilir bir ismi olan Selim Melhame önemli birçok diplomatik konuda aktif rol oynamıştır. Lorando Olayı'nda duruma bizzat müdahil olmuş, İtalya ve Avusturya'da en üst düzey devlet yetkilileriyle görüşecek kadar yetkin bir konuma ulaşmıştır. Selim Melhame de Babıâli bürokrasisinden uzak fakat bir Hariciye Nazırı gibi etkin ve yetkin ilişkiler yürütmeyi tercih etmiştir.

BÖLÜM 4: II. MEŞRUTİYET VE SONRASI MELHAME KARDEŞLER

4.1. II. Meşrutiyet'in İlanı

Yalnızca kurulu düzeni temelden değiştirmek isteyen halkın değil aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandasından etkilenmiş olan askerlerin de katıldığı bir devrim hareketi olarak görülen⁴⁹⁹ II. Meşrutiyet'in ilan edildiği haberi 23 Temmuz'da Binbaşı Enver Bey tarafından çekilen telgrafla Avrupa basınına bildirilmiştir.⁵⁰⁰ İttihat ve Terakki, 23 Temmuz'da Rumeli'de hürriyeti ilan etmişti ancak İstanbul ve Anadolu'da bunu yapabilme gücüne sahip değildi; bununla birlikte II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'i ilanı İttihat ve Terakki'nin ayrı bir zaferi olarak görülebilir. İstanbul'da Rumeli'deki olaylardan habersiz halk için, II. Abdülhamid'in Meşrutiyet ilanı ona sunulan bir lütuf gibi gelmiştir. 25 Temmuz günü çıkan *İkdam*'da “*Padişahım Çok Yaşa!*” başlığı da bu lütufa bir teşekkür niteliği taşımaktadır.⁵⁰¹

Meşrutiyetin ilk günlerinde coşkuyla birlikte kargaşa da mevcuttu. Hükümet ve kabine sıkıntısı bir yana, eski bürokratlar da hedef tahtasındaydı. Mutlakiyetçi düzenin güvenilir devlet adamları olan sivil ve askeri paşalar düzenin gadrine uğrayan ilk bürokratlar olmuştu; çünkü devrimin eski düzene, eski düzenin bürokratik yapısına ve bu yapının temsilcileri olan paşalara hoşgörüsü yoktu. Cemiyet kadar halkın da belli bürokratlara tepkisi görülmekteydi. Örneğin, basında kendisine karşı yürütülen kampanyaya dayanamayıp istifa eden Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey bazı belgeleri almak için döndüğü Babıâli'de hamalların saldıısına uğrayıp tartaklanmıştı.⁵⁰²

Bürokratik mekanizmanın hemen hemen tümüyle çalışamaz hale geldiği ilk günlerden nüfuz ve güçlerinin sınırını ayarlayamayan kabine üyeleri bütün inisiyatiflerini kaybetmiştir. Özgürlüğün ne anlama geldiğini bilmeyen halk da kanun ve nizam müessesinin yıkıldığını düşünerek uzun süredir haksızlığa uğradığını düşündüğü meseleleri kendisi çözmeye karar vermiştir. Örneğin, Trabzonlular valinin görevden alınmasını istemiş, eğer bu istekleri gerçekleşmezse valiyi bizzat kendilerinin

⁴⁹⁹ Kansu, 1908 Devrimi, s. 97.

⁵⁰⁰ Kansu, 1908 Devrimi, s. 134-136.

⁵⁰¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 83-84.

⁵⁰² Aykut Kansu, 1908 Devrimi, s. 156-160.

makamından indireceklerini ilan etmişlerdir. Dahiliye Nazırı Memduh Paşa halkın isteğini reddetmenin sonuçlarından çekinerek valinin işine son vermiştir. Konya ve Bursa’da da hafiyeler hapsedilmekte ya da kovulmaktadır. Halk yetersiz ve rüşvetçi olduğunu düşündükleri memurların listelerini valiliklere ileterek bu kişilerin işten atılmalarını talep etmektedir.⁵⁰³

Tüm siyasal mahkûm ve sürgünlere çıkarılan affının coşkusuyla 26 Temmuz’da İstanbul’da yapılan gösterilerin akşamında bir grup devrimci, aralarında Selim Melhame Paşa, İzzet Holo Paşa ve Tahsin Paşa’nın da bulunduğu bazı yüksek rütbeli saray görevlilerinin görevden alınmaları için, saraya çıkmış ancak grubun istekleri kabul görmemiştir.⁵⁰⁴ Bununla birlikte daha sonraki günlerde bu bürokratlardan bazıları ya istifa etmiş ya ettirilmiş ya da yurtdışına kaçmıştır.

İlk günlerdeki coşku, kargaşa ve belirsizlik II Abdülhamid döneminin önemli saray bürokratlarından biri olan Selim Melhame’yi yeni arayışlara itmiştir. Bir an önce bu kargaşa ve belirsizlikten uzaklaşmak isteyen Selim Melhame yıllar önce kurduğu diplomatik ilişkileri de kullanarak bir İtalyan gemisiyle yurt dışına kaçmıştır. Diğer Melhame kardeşler de çeşitli yollarla bu fırtınadan en az etkilenmenin yollarını denemişlerdir. Habib Melhame sınırda yakalanmış, Necib Melhame ise zaptiyeye kendisi teslim olmuştur.

4.2. Selim Melhame

4.2.1. Selim Melhame’nin Yurt Dışına Firarı

Orman ve Ma’âdin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa’nın Avrupa’ya kaçmak için saat ikide Dersaadet’ten gelen vapura bindiği bilgisi acil ve önemli uyarısıyla Aydın Valisi Faik tarafından 29 Temmuz 1908’de Sadaret’e bildirilmiştir. Vali, yazısında aynı zamanda İzmir Pasaport bölgesinden Yüzbaşı Reşid Efendi’nin vapura bir adam gönderdiğini, Selim Melhame’nin vapurda bulunduğunu teyit ettirdiğini, vapurun bir gün sonra sabah alaturka saatle on ikide Pire’ye hareket edeceğini tespit ettiğini kendisine bildirdiğini ve ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013, s. 31.

⁵⁰⁴ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, s. 139.

⁵⁰⁵ BOA., BEO.3364/252239-2.

Sadaret'ten gelen yazıda; Selim Melhame'nin Avrupa kaplıcalarına gitmek için Sadaret'ten izin istemesine rağmen geciken cevaptan dolayı şikayetlerini ilettiği, ikinci bir yazı yazarak talebini ve durumunu tekrarladığı, Kanuni Esasi'nin kendisine verdiği hakka dayanarak kaplıcalara gitme isteğini bildirdiği, ancak kendisi gibi vezirlik makamında bulunan bir kişinin padişahın onayı ve Sadaret'in oluru gelmeden hareket edemeyeceğini bildiği halde yurt dışına çıkmaya çalıştığı iletilmiştir.⁵⁰⁶ Ayrıca yazıda, Selim Melhame'nin vapurdan inip vilayete gelmesi ve bazı soruların ardından tekrar gidebileceği bilgisinin verilmesi, bunu kabul etmezse İtalya Konsoloslugu memurunun da hazır bulunacağı bir ortamda kendisine sorulacak soruları cevaplaması gerektiği, vilayet memuru, konsoloshane memuru ve Selim Melhame'nin imzalarının bulunacağı bir tutanakla bu görüşmenin kayıt altına alınması zorunluluğu ifade edilmiştir. Sadaret, İtalya Konsolosuna şifahen ya da yazıyla bildirilip gelişen olayların derhal kendilerine iletilmesini, olası bir gecikme ya da ihmalde görevlilerin sorumlu tutulacağını bildirmiştir.⁵⁰⁷

Ancak, Selim Melhame, uluslararası koruma kuralları gereği vapurdan indirilip sorgulanamamıştır. Böyle önemli bir nezareti temsil eden Selim Melhame'nin, bu şekilde kaçıışı nedeniyle, makamında kalması uygun görülmemiş, İrade-i Seniyye'ce yeni bir nazır atanana kadar bu makama Ali Rıza Bey'in vekalet etmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁸

Selim Melhame 28 Temmuz 1908'de, II Meşrutiyet'ten birkaç gün sonra ailesiyle birlikte, İtalyan Büyükelçiliği'ne bağlı karakol yatıyla İstanbul Boğazı açıklarında bekleyen İtalyan şilebine taşınarak Brindisi'ye hareket etmiştir. S/s Bosnia gemisi önce İstanbul'dan İzmir'e uğramış, oradan da Pire Limanı'na hareket etmiştir. Ağustos ayı başlarında çıkan haberlerde, Selim Paşa'nın Roma Türk Büyükelçiliği'ne atanan oğlu Nihad Melhame'nin sefaret yatı ile Boğaz'daki s/s Bosnia adlı İtalyan şilebine ulaştırılması talebini İtalyan Büyükelçiliği'ne ilettikten sonra ani bir karar alarak ailesiyle İtalya'ya giden bu şilebe bindiği bilgileri yer almaktadır.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ BOA., BEO.3364/252239-1.

⁵⁰⁷ BOA., BEO.3364/252239-1.

⁵⁰⁸ BOA., BEO.3368.252553.

⁵⁰⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 95.

4.2.2. Selim Melhame'nin Eşyaları ile İlgili İşlemler

Selim Melhame, firarının ardından ev eşyalarını aldırarak istemiş, bu durum kolluk güçlerini harekete geçirmiştir. Melhame'nin Yeniköy'deki yalısında bulunan eşyalarının damadı Romer Paşa tarafından toplatılıp sandıklara konması, bu eşyaların nereye götürüleceği sorusunu akla getirmiştir.⁵¹⁰ Tophane yoluyla rıhtım salonuna getirilen, ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin geçişine izin verilmemesini istediği⁵¹¹ eşyaların, Tophane Belediye Müfettişliği tarafından yapılacak vergi borcu ve haciz işlemleriyle ilgili tahkikatın sonucuna kadar bırakılmayacağı bildirilmiştir. Görev yaptığı yıllarda, İngiliz uyruklu Ernest Abbot'a ihale edilen zımpara madenlerinden kanunda yer aldığı şekliyle uygun şekilde vergi alınması yerine yalnızca nisbi oranda vergi alınmasından ötürü hazinenin on bin lira zarara uğratılması yüzünden ortaya çıkan zararın tanzimi için⁵¹² tutulduğu bildirilen eşyaların⁵¹³ kime ait olduğu da tartışma konusu olmuştur. Gündemde iki soru vardır: Birincisi, eşyalar Selim Melhame Paşa'ya mı yoksa damadı Romer Paşa'ya mı aittir? Ya da ikincisi, eşyaların ne kadarı Selim Melhame'ye ne kadarı damadına aittir?⁵¹⁴ Eşyaların damada ait olması durumunda, alıkoyma işlemi kanunsuz bir müdahaleye dönüşecekti. Kaldı ki Romer Paşa da eşyaların kendisine ait olduğunu ve iade edilmesini talep etmiştir.⁵¹⁵

Öte yandan, Selim Melhame'ye ait olsa da, bu eşyalarla ilgili bir davacı bulunmadıkça alıkoyma işlemi hukuksuz olacağından bunların zarar görmemesi için kolluk güçlerinin azami dikkat sarf etmesi gerekmiştir.⁵¹⁶ Eşyaların kendisi ve eşine ait olduğunu ve bir an önce kendilerine teslimini talep eden Romer Paşa'nın başvuruları sonuçsuz kalmıştır.⁵¹⁷ Her biri birkaç hamal tarafından taşınabilecek büyüklükte seksen bir parça olarak manda arabalarıyla rıhtıma götürülen⁵¹⁸ eşyaların akıbeti beklenmeye başlanmış, ancak bu kez de, eşyaların Orman Nezareti tarafından hacze aldırılmış olduğu bilgisi ulaşmıştır. Bunun üzerine eşyaların serbest kalması işlemi ve tesliminin artık zaptiye kararıyla tek başına

⁵¹⁰ BOA., ZB., 327/87.

⁵¹¹ BOA., DH. MKT.2643 /1326.

⁵¹² BOA., BEO. 3477/260749.

⁵¹³ BOA., DH. MKT. 2645/11.

⁵¹⁴ BOA., ZB. 620/160.

⁵¹⁵ BOA., DH. MKT. 2643/1326.

⁵¹⁶ BOA., ZB. 620/117.

⁵¹⁷ BOA., DH.MKT. 2650/32.

⁵¹⁸ BOA., ZB. 327/91.

mümkün olamayacağı ve mahkeme kararı olmaksızın bir işlem yapılamayacağı anlaşılmıştır.⁵¹⁹

Haciz altına aldırılan eşyaların bir kısmının kendisine ait olduğunu iddia eden Romeri Paşa'nın çabaları yine sonuçsuz kalmıştı.⁵²⁰ Romeri Paşa yirmi iki numaraya kadar olan eşyaların kendisine ait olduğunu ve bunların teslim edilmesi gerektiğini talep etmiş, ancak sandıkların mahkeme kararı olmadan kendisine tesliminin mümkün olamayacağı yanıtını almıştır.⁵²¹ Eşyaların haciz işlemleri için gelen Orman Nezareti hukuk müşaviri ve icra memuru, mahkeme sonuçlanana kadar eşyalarla ilgili işlem yapılamayacağı yönünde görüş bildirmiştir.⁵²²

Eşyalarla ilgili yurtiçinde bu işlemler devam ederken yurtdışından da bir müdahale gerçekleştirilmiştir. Üstelik bu müdahale eşyaların gerçek sahibinden, Selim Melhame'den, gelmiştir. Selim Melhame hacze alınan eşyaların iadesi için 15 Eylül 1908 tarihinde Floransa'dan Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'ne gönderdiği mektupta, halen ikamet etmekte olduğu Floransa'daki adresinde bulunduğu ve kendisi aleyhine yapılan suçlamaları izaha hazır olduğunu⁵²³ söylemiş, kendisinin ifadesinin alınmadan eşyalarının haczedilmesi ve hakkında kararlar verilmesinin hukuksuzluk olduğunu dile getirmiş, gereken ne varsa açıklamaya hazır olduğunu belirtmiştir.⁵²⁴

Selim Melhame'nin zamanına ait hesapların kontrolünü yapan komisyonun raporu doğrultusunda, tazminata muhtaç bazı muamelelerinden ötürü vapura yüklenmek istenen eşyaların mahkeme kararıyla hacze aldırıldığı bilgisi verilmiştir.⁵²⁵ Selim Melhame'nin *Evlad-ı Şüheda ve Malulin ve Guzzat-ı Asakir-i Osmaniye İlane Sergisi*'nden kaynaklı sekiz bin yüz elli iki kuruş borcuna dair Divan-ı Muhasebat Riyaset Dairesi'nden gelen tezkere haciz kararının nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.⁵²⁶ Bununla birlikte hem eşyalarla hem de hakkında verilen kararlarla ilgili, Selim Melhame'nin de söylediği gibi, sorgulama yapılmadan hüküm verilemeyeceği kabul edilse de kendisinin yurtdışında olması nedeniyle sorgulama işleminin yapılamadığı ve bu yönde bir tedbire başvurulduğu

⁵¹⁹ BOA., DH. MKT., 2651/58.

⁵²⁰ BOA., BEO. 3430/257191-1.

⁵²¹ BOA., BEO. 3435/2575821.

⁵²² BOA., DH. MKT. 2651/58.

⁵²³ BOA., BEO. 3491.261817-3.

⁵²⁴ BOA., BEO. 3491.261817-1-4.

⁵²⁵ BOA., BEO. 3491.261817-3.

⁵²⁶ BOA., BEO. 3524.264257.

da izah edilmiştir. Bunun yanında, davanın görüldüğü Beyoğlu İkinci Hukuk Mahkemesi'ne kendisi ya da vekili tarafından şahsen başvuru yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.⁵²⁷

Tüm bu yazışmalara, taleplere, müdahalelere rağmen herhangi bir sonuç alınamayıp eşyalar oldukları yerde muhafaza edilmeye devam etmiştir. Nihayet Galata Gümrüğü ambarında muhafaza edilen eşyalarla ilgili yaklaşık olarak bir buçuk yıl sonra, 1910 Mayıs'ında, yeni bir karar alınmıştır.⁵²⁸ Eşyaların bulunduğu alanın yeni gümrük binası inşaatı nedeniyle yıkılması gerektiğinden, eşyaların Balık Pazarı'ndaki tütün gümrüğü binasına nakli kararlaştırılmıştır. Söz konusu eşyaların konduğu çuhaların Galata Emtia Dahiliye Gümrüğü Kontrol Memuru Hüseyin ve Galata Emtia Ecnebiye Gümrüğü Muhasebe Başkatibi Nüzhet Beyler ile Galata polis merkezi komiserlerinden oluşan bir ekip tarafından kayıt altına alınarak nakli yönündeki kararın⁵²⁹ ardından konuyla ilgili herhangi yazışmaya rastlanmamıştır.

4.2.3. Selim Melhame Hakkında Yapılan Şikayetler

4.2.3.1 Selim Melhame ve “Evlad-ı Şüheda ve Malûlîn-i Guzât-ı Asâkir-i Şahane” İanesi Meselesi

II. Abdülhamid döneminin en önemli olaylarından biri 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı'dır. Yunanistan'ın Girit'teki olayları kışkırtması, hatta daha da ileri gidip bizzat yetiştirdiği silahlı adamlara isyan çıkartması savaşın fitilini ateşlemiştir. Diplomatik yollardan sonuç alamayan Osmanlı Hükümeti, uzun müzakerelerin ardından savaş kararı almıştır. 18 Nisan 1897 ile 19 Mayıs 1897 arasında gerçekleşen bu savaşta Osmanlı Devleti galip gelmiş, 20 Mayıs 1897'deki ateşkes anlaşmasının ardından 18 Eylül 1897'de imzalanan barış anlaşmasıyla durum nihayete ermiştir.⁵³⁰ Ancak askeri zafer diplomatik bir başarıyla taçlandırılmamış, Girit'in kaybına kadar uzanan yeni bir süreç başlamıştır. Bu savaş gerek maddi gerekse de insan gücü açısından ciddi kayıplara neden olmuştur. 1241 şehit, 11.860 yaralı ve malul olmak üzere toplam 13.101 kişi bu savaştan

⁵²⁷ BOA., BEO. 3491.261817-1.

⁵²⁸ BOA., DH. EUM. THR., 33/35.

⁵²⁹ BOA., DH. EUM. THR., 33/35.

⁵³⁰ 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1965, s. 87.

doğrudan etkilenmiştir.⁵³¹ Bununla birlikte Osmanlı-Yunan Savaşı, Osmanlı toplumu nezdinde çok önemli sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı-Yunan Savaşı, toplumdaki 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı prestij kaybının onarılmasında önemli rol oynamıştır. II. Abdülhamid hem bu askeri zaferin hem de zaferden dolayı halkın kendisine duyduğu teveccühün bir neticesi olarak “Gazilik” unvanını almıştı. Bu galibiyetin coşkusu Mısır, Tahran, Hindistan, Mesina, Açe gibi yerlerde yaşayan Müslümanlar tarafından hissedilip bir övünç vesilesi haline gelmiştir. Aynı coşku Osmanlı’da milliyetçilik ve vatanseverlik gibi kavramları ateşlemiş, Mehmet Emin Yurdakul gibi edebiyatçıların kaleminden milliyetçilik ve vatan dizelerine dökülmüştür.⁵³²

Osmanlı-Yunan Savaşı’nda şehit olanların ailelerine ve harp malûllerine destek olmak için Sultan II. Abdülhamid’in önderliğinde “Evlad-ı Şüheda ve Malûlîn-i Guzât-ı Asâkir-i Şahane İanesi” adlı yardım kampanyası kurulmuştur. Kampanya geniş kapsamlı, geniş katılımlı ve etkili bir toplumsal harekete dönüşmüştür. Saray mensupları, bakanlar, bürokratlar, memurlar, tüccar ve esnaf, sıradan vatandaş olmak üzere yurtiçinden ve yurtdışından birçok kişi ve bölgeden kampanyaya destekçi sağlanmıştır.⁵³³

II. Abdülhamid, ianenin düzenli olarak işlemesi ve yardım faaliyetlerinin tek merkezden idare edilmesi için bir komisyon kurulmasını istemiştir. Bu şekilde, böyle kampanyaların dağınık halde yapıldığında ortaya çıkacak suistimal ihtimalleri de bertaraf edilmiş olacaktı. 1897’nin haziran ayında Selim Melhame başkanlığında oluşturulan komisyonda Dahiliye Müsteşarı Ahmet Refik Bey, Teşrifat-ı Hariciye İbrahim Bey, Damad-ı Şehriyari Ferik Ahmet Zülkif Paşa ve Bâb-ı Vâla-yı Seraskeri Muhasebat Dairesi Kısmı Evvel Reisi Ferik Sadettin Paşa vardır. Komisyonun görevleri arasında şunlar sıralanmaktadır: İnşaat faaliyetinden taşradan gelen yardımların da dahil olduğu bağışların toplanması, toplanan bağışların eşya ve nakit yardımlar olarak ayrıntılı bir şekilde deftere kaydedilerek gazeteler yoluyla halka duyurulması, sergilenen eşyaların uygun bir fiyata satılması yoluyla elde edilecek gelirin malûllere adil bir şekilde dağıtılması.⁵³⁴

⁵³¹ Feyza Kurnaz Şahin, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)”, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2012, s. 53.

⁵³² Metin Hülâgü, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nın Sosyal, Siyasal ve Kültürel Sonuçları, Türkler Ansiklopedisi, c.V, s. 314-317.

⁵³³ Şahin, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e”, s. 139.

⁵³⁴ Şahin, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e”, s. 145.

II. Abdülhamid elini ve desteğini sürekli olarak serginin üzerinde tutmuştur. İane Sergisi'ne bağışlanan eşyaların sergilenmesi için Yıldız Sarayı'na yakın bir bina tesis edilmesini istemiş, binanın masraflarının da büyük bir bölümünü kendisi karşılamıştır. Bina için yapılan harcamalar, alınan çimentodan çalışanlara verilen ücretlere kadar her türlü harcama oluşturulan komisyon tarafından kayıt altına alınmıştır. Buna ek olarak yapılan bağışlar bu komisyon tarafından toplam otuz dokuz deftere kaydedilmiştir.⁵³⁵ II. Abdülhamid sergiye düzenli aralıklarla eşya bağışlayarak serginin gündemde kalmasına da destek olmuştur. Sultanın yaptığı eşya bağışlarının içinde işlenmiş ipekli örtüler, çini fabrikasında imal edilen işlenmiş vazolar, Hereke imalatı halılar, Ankara'da işlenmiş ipekli seccadeler vb. gibi değerli ve geniş yelpazede ürünler bulunmaktaydı.⁵³⁶

Nakdî olarak yapılan yardımların dışında toplumsal yardımlar da vardır. Bu yardım şeklinin kişinin meslek ve uğraşı alanıyla uygunluğu dikkat çekicidir:

“Örneğin Edirne İnas Mektebi nakış muallimesi olan Sadiye Hanım, oyma ağaç çerçeveli bez üzerine işlemeli cami levhası, Mızıka-yı Hümayun Muallimisanisi Binbaşı Zati Bey ise malûl gaziler iane sergisine özel düzenlenmiş bir marş bağışlamıştır. Bürokrat eşlerinin ve kızlarının da sergiye ilgi gösterdiği ve sahip oldukları ve yaptıkları çeşitli eşyaları harp malûlleri yararına bağışladıkları görülmektedir. Bunun yanında İstanbul'da Şekerci Hacı Bekir Efendizade Muhyiddin Efendi malûl ve mecruh gaziler için 100 dirhem kokulu ve çeşitli şekerlerden oluşan 700 paket hediye hazırlatmış, bu paketleri gazilere ulaştırmıştır.”⁵³⁷

Hindistan Müslümanlarından da bu kampanya için önemli miktarda yardım gelmiştir. Yardım organizasyonu, Bombay'daki Osmanlı Şehbenderi Kadri Bey ile Dekken'deki bölgenin ileri gelen alimlerinden birinin önderlik ettiği bir cemiyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak organizasyon düzenli bir şekilde yürütülememiştir. Bölgeden toplanan nakdi yardımların alınıp alınmama konusu İstanbul'a sorulmuş, cevabın gecikmesi üzerine Kadri Bey toplanan yardımları ilk önce reddetmiş, cevabın gelmesinden sonra yardımları tekrar kabul etmiştir. Ancak sorunlar sürmüştür. İstanbul'daki görevli memurların ihmalkâr davranması nedeniyle, gönderilen paraların teslim alındığına dair makbuzların gönderilmemesi ve belli bir tutarın üzerinde yardımda

⁵³⁵ Şahin, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e”, s. 148.

⁵³⁶ Luis Alberi, *a.g.e.*, s. 94-97.

⁵³⁷ Şahin, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e”, s. 148.

bulunanlar için verilecek olan madalya ve rütbelerde yaşanan gecikme, yardımlarla ilgili şaibelerin doğmasına neden olmuş, bölge halkının da şevkini kırmıştır.⁵³⁸

Yurtdışından gönderilen, yurtiçinden toplanan ve 1 Temmuz 1898 tarihi itibarıyla 60 bin lirayı aşan yardım paraları %3 faizle Osmanlı Bankası'na konulmuş ve bu paranın nasıl değerlendirilmesi gerektiğine kafa yorulmaya başlanmıştır. Öncelikle gayrimenkul alımı düşünülmüş, bununla ilgili Nafia Nazırı'na görüşleri sorulmuştur. Nazırlıktan gayrimenkul alımının uygun olmayacağı, bunun yerine vilayet merkezlerinde ya da Dersaadet'te uygun bir (akar temini) bulunarak değerlendirilebileceği yönünde tavsiye gelmiştir. Ayrıca toplanan eşyaların piyango yoluyla satılması halinde daha fazla gelir elde edileceği kanısına varılmıştır.⁵³⁹

20 Mart 1899'da Osmanlı Bankası'ndaki para 70 bin liraya ulaşmış, ancak paranın nasıl değerlendirilmesi gerektiğine yönelik düşünceler hala netleşmemiştir. 1241'i şehit ailesi, 11.860'ı da yaralı ve malûlden oluşan toplam 13.101 kişiye mevcut tutar bölüştürülecek olsa kişi başı 5 lira 34 kuruş düşmektedir. Bunun üzerine arsa alınıp bina yapılarak kira geliri dağıtılması düşünülmüş, onun yıllık getirisinin de 1000 lirayı aşmayacağı ve kişi başına ancak 35 kuruş düşeceği görülmüş ve bundan vazgeçilmiştir.⁵⁴⁰

Paranın en zor durumda olanlara verilmesi fikri de tespitin zorluğu nedeniyle rafa kalkmıştır. En sonunda ana paraya dokunmadan faiziyle yardım yapma konusu benimsenmiş, padişah fermanıyla %10 faizle Osmanlı Bankası'na yatırılacak paradan gelen faiz gelirinin ihtiyaç sahiplerine aktarılması kararlaştırılmıştır.⁵⁴¹ Toplanan paralar daha sonraki yıllarda başka ianelere de aktarılmıştır. Örneğin 1904 tarihinde sandıktan 139 lira 11 kuruş, Hicaz Demiryolları İdare-i Maliyesi'ne aktarılacak üzere bir adet şimendifer tahvili alımında kullanılmıştır.⁵⁴²

1909 yılının başlarında Amasya Mebusu Arif Efendi, "Evladı Şüheda" için düzenlenen serginin hasılatının nerelere harcandığını ve bunlarla ilgili kayıtların durumunu Meclis gündemine getirmiştir.⁵⁴³ Selim Melhame dönemine ait sergiyle ilgili söylentilerin

⁵³⁸ Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği, Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti 1856-1908*, İstanbul: Ötüken Yay., 1995, s. 325.

⁵³⁹ BOA., Y. PRK. KOM. 10/3.

⁵⁴⁰ BOA., Y. MTV., 188/34.

⁵⁴¹ BOA., Y.MTV., 188/34.

⁵⁴² BOA., İ.HUS., 117/ 1322.

⁵⁴³ BOA., BEO., 3479.260885.

ayyuka çıkmasının ardından vekaleten atanan Nazır, bu hesapların incelenmesi için bir komisyon kurulmasını sağlayıp inceleme başlatmıştır. Yardımların toplanması ile ilgili suistimal ihtimallerinin bulunduğuna yönelik iddialar bir komisyon tarafından incelenmiştir. İlk etapta sergiye ait evrak sandıklarında bulunduğu bilinen yüz kırk sekiz adet piyango bileti ile yirmi yedi adet albüm, dört adet mendil numunesi, komisyonun resmi mührü ve zımbasının eksik olduğu anlaşılmıştır.⁵⁴⁴

Selim Melhame'nin genel sergi ve "Evladı Şüheda" ianesi sergileriyle ilgili yapılan tahkikatta, serginin muhasebe işlerinden sorumlu eski Sanayi Mektebi muhasebecisi Ali Rıza Beyefendi ve Beyoğlu'ndaki genel sergiye ait işlemlerin Ziraat Heyet-i Fenniyesi Reisi Aram Efendi ve diğerleri tarafından ifa edildiğinin gösterilmesinin ardından ilgili şahısların görüşlerine başvurulmuştur. Aram Efendi genel sergiyle ilgili olarak; Selim Melhame'nin sorumluluğunda olmak üzere aralarında kendisi, ölen eski Ziraat Bankası Genel Müdürü Cemal Bey, Maden Heyeti Fenniye Reisi Ziya Bey, Orman Heyeti Fenniye Reisi Latif, ölen Mektub-u Nezaretten Abdüllatif Bey, Müze Müdürü Hamdi Bey, eski Nezaret muhasebecisi Muhyiddin Bey ve bazı yabancı elçilerin de bulunduğu heyetin birkaç kez bir araya geldikten sonra dağıldığını, işin başında yapılan bazı harcamalar ile sergi için tutulan yerin kirası olan yüz yirmi liranın nereden verildiğini, ayrıca satın alınan eşyaların akıbetini bilmediğini söylemiştir. Sergiyle ilgili herhangi bir faaliyete katılmadığı anlaşılan Aram Efendi dışında bu işlemlerle ilgili hiç kimseden bilgi alınamadığı rapor edilmiştir.⁵⁴⁵

"Evlad-ı Şüheda İane Sergisi"yle ilgili kayıtların Heyet-i Damad-ı Şehriyari Ahmed Zülkefil, eski Teşrifat Masraf Nazırı merhum Saadettin Paşa, yine Saadettin Paşa'nın sorumluluğunda olmak üzere eski Sanayi Mektebi muhasebecisi Ali, Defter-i Kebir muhasebe üyelerinden Hadi, Eşyay-ı Ayniye Mukayyedliği muhasebe üyelerinden Tevfik ve Ambar memurluğundan Kemal Beyler tarafından düzenli olarak tutulduğu, bu kayıtların nazırlıkta muhafaza edildiği ve hesapların birebir tutulduğu bilgilerine de rastlanmaktadır.⁵⁴⁶

Raporda ayrıca, umumi sergi ile ilgili gelir elde etme amacıyla Şirket-i Hayriye vapur biletlerine onar para zam yapıldığı ancak bunun kısa süreli bir uygulama olarak kaldığı

⁵⁴⁴ BOA., MV.127/24, B.O.A, BEO., 3479.260885.

⁵⁴⁵ BOA., BEO., 3486/261396.3.

⁵⁴⁶ BOA., BEO.,3486/261396.3.

ve toplanan cüzi miktardaki gelirle ilgili kayıtların da Orman ve Maden ve Ziraat Nazırlığı'nda muhafaza edildiği bilgisi yer almaktadır.

Divan-ı Muhasebe Reisliği'nden gönderilen yazıda, daha önce Evlad-ı Şüheda İane Sergisi'yle ilgili yapılan araştırma sonucu defterlerin muntazam tutulmuş olduğu söylenmektedir.⁵⁴⁷ II. Meşrutiyet'in hemen ardından, yeni Orman Maden ve Ziraat Nazırı, 12 Ağustos 1908 tarihinde, kendinden önceki Nazır Selim Melhame zamanına ait işlerle ilgili ortalıkta dolaşan şayiaların bir an önce incelenmesini talep etmiş, Divan-ı Muhasebat ya da başka yetkili mercilerden iki zat tarafından kayıtların incelenerek gerçeklerin ortaya çıkarılmasını istemiştir.⁵⁴⁸ Bunun üzerine Aydın Vilayet Defterdarlık'ından Kemal Bey⁵⁴⁹ ve Mülga Meclisi Maliye azasından Nuri Efendi görevlendirilmişlerdir. Ancak daha sonra Kemal Bey'in görevden affını ricasının ardından yerine yine Mülga Meclisi Maliye azalarından Pederi Efendi atanmıştır.⁵⁵⁰

9 Aralık 1908 tarihli ve 99 numaralı Şura-yı Devlet'e sunulan rapor Selim Melhame'ye isnad edilen orman ve maden ihalesinde, Mülkiye,⁵⁵¹ Baytar, Halkalı Ziraat ve Sanayi Mektepleri ve ahaliye satılmak üzere taşradan getirilen odun hesaplarıyla Evlad-ı Şüheda İane Sergisi muamelatından Divan-ı Muhasebatça tedkikat-ı hesabiye sırasında görülen usulsüz sarfiyattan ibaret olduğu gibi bu işlere bazı memurların da iştiraklerinin görüldüğü anlaşılmaktadır, denmektedir. Bu memurlarla ilgili tahkikatın yapılıp yapılmadığı, yapılmışsa neticesinin bildirilmesi yönünde nazırlığa başvuru kararı alınmıştır.⁵⁵²

Tedkikatın bazı noksan evrak üzerine icra edilmekte olduğu, bununla birlikte Memurin Muhakemat kanuna uygun bir şekilde yapılacak incelemeye kadar Selim Melhame Paşa'nın döneminde birtakım yolsuz muamelatının ifası emrinde iştirakleri bulunduğu iddia edilen memurların içinde, daha önce herhangi bir suçtan lekelenmemiş kişilerin olması nedeniyle inceleme sonuçlanıncaya kadar herhangi bir ithamda bulunmanın adaletli olmadığı beyan edilmiştir.⁵⁵³

⁵⁴⁷ BOA., BEO.,3486/261396.2.

⁵⁴⁸ BOA., BEO.,3377/253266.2.

⁵⁴⁹ BOA., BEO.,3377/253508.3.

⁵⁵⁰ BOA., BEO.,3377/253508-1.

⁵⁵¹ BOA., BEO.,3490/261700-1, B.O.A, BEO,3443.258224.1.

⁵⁵² BOA., BEO., 3400/261700-3.

⁵⁵³ BOA., BEO., 3450/261700-2.

18 Mart 1909 tarihli Hazine Nazırlığı'ndan gönderilen yazıda Evlad-ı Şüheda İanesi Sergisi'ne ait makbuz koçanları ve pulların olduğu ifade edilen kasanın ikinci firkadan iki zabıt ve Divan-ı Muhasebat'tan bir memur nezdinde açıldığı ve içerisinde iptal edilmiş piyango biletlerinden başka bir şey bulunmadığı, bunların da sandık ve çuvallarla birlikte ilgili memura teslim edildiği bilgisi yer almaktadır.⁵⁵⁴

20 Mayıs 1909 tarihli Maliye Nezareti'ne gönderilen yazıdaysa⁵⁵⁵ daha önce bahsi geçen ve bulunmadığı söylenen yüz kırk sekiz adet piyango bileti, yirmi yedi adet albüm, dört adet mendil numunesi, bir adet damga ve zımbanın irsal kılındığı⁵⁵⁶ hatırlatılarak hem bunların hem de bunların dışında sergi ile ilgili gelirler varsa veya sergiye ait borçlar bulunuyorsa tamamının tahsili yoluna gidilmesi yönündeki karar iletilmiştir. Sergiye ait gelirlerin tahsilinin hazinece alınıp kaydının tutulması⁵⁵⁷ kararının ardından Maliye Nazırı tarafından gönderilen yazıda, bahsi geçen alacaklarla ilgili Hazine-i Celile Hukuk Müşavirliği marifetiyle borçların tahsiline teşebbüs edilerek bir kısmının tahsil edilmiş olup diğer kısımlarla ilgili işlemlerin sürdüğü, bunlarla ilgili mahkeme ve muhasebe neticelerinin bilahare bildireceği söylenmektedir.⁵⁵⁸

Bununla birlikte sergi için evvelce Osmanlı Bankası'nda mevcut olan ve faiziyle birlikte 69.205 lira, ağnam gelirlerinden temin edilerek % 7 faizle hazine borçlanmasına uygun görülen meblağın ilgili bankadan alınması ve üç yüz on yedi senesi koyun vergisinde düzenleme yapılarak yedi milyon iki yüz bin kuruşu içeren on altı kıta havalename tanzim olunduğu halde daha sonra ilgili yerlere gönderilmekten vazgeçilen miktarın söz konusu tarihten itibaren % 7 faiz işletilmekte olduğu belirtilmektedir.⁵⁵⁹

Divan-ı Muhasebat Reisliği tarafından 23 Eylül 1909 tarihli bildiride “Evlad-ı Şüheda ve Malulin Güzzat-ı Asakir-i Osmaniye İane Sergisi” ile ilgili yürütülen tahkikat doğrultusunda eski Mekteb-i Sanayi Muhasebecisi Ali Rıza Bey'den hazinece tahsiline teşebbüs olunan altı yüz seksen üç kuruş borcun söz konusu sergi hesabının tedkiki esnasında ihtiyarına mecbur olduğu zorunlu masraflara mukabil kabul ve mahsub

⁵⁵⁴ BOA, BEO., 3479/260885-3.

⁵⁵⁵ BOA., BEO., 3557/266761-4.

⁵⁵⁶ BOA., MV. 127/4.

⁵⁵⁷ BOA., BEO., 3557/266761-1.

⁵⁵⁸ BOA., BEO., 3557.266761.3.

⁵⁵⁹ BOA., BEO. 3557.266761.3.

sadarettin emir ve irsal buyrulduğundan o şekilde icrayı muamele edildiği bilgisi de yer alır.⁵⁶⁰

II. Meşrutiyet'in ilk aylarında Selim Melhame, hakkında Erol Makzume şu bilgileri vermektedir:

“Floransa’dan takip ederken, yaşamakta olduğu tüm aksiliklere rağmen, kızı Marie’nin hesabına evlilik çeyizi olarak 28.500 sterlin nominal değerinde 1899 tarihli, % 4 faizli Japon borcu tahvili aktarmıştır. Baron Schlotheim ile evlenip boşanan diğer kızı Selma’ya da 1921’de İsviçre’de ikamet hakkı kazanabilmesi için İstanbul’daki yüklü tahvil portföyünü Osmanlı Bankası’ndan İsviçre’deki Credit Suisse’e transfer ettirmiştir. Bu bilgiden hareketle, II. Meşrutiyet sonrası Selim Melhame Paşa ve ailesinin banka hesaplarına, hakkında çıkarılan yolsuzluk iddialarına rağmen, hükümetçe el konmadığı anlaşılıyor.”⁵⁶¹

Süleyman Kani İrtem’in ifadeleri de Makzume’nin sözlerini doğrular niteliktedir. İrtem, İzzet Paşa’nın bindiği geminin Çanakkale’den uzaklaştıktan üç gün sonra Kâmil Paşa hükümetinin Maliye ve Muhacirin Komisyonları’ndaki muamelelerden dolayı hesabını kapatmadığı gerekçesiyle bütün emlakine haciz işlemi için emirler verdiğini söyler. Aynı şekilde, Selim Melhame’nin de hesap vermeden kaçması nedeniyle uhdelerindeki bütün emlakın haczi emri verilmiştir. Ancak bu yolda verilen idari emirlerin hükmü ilk inkılap günlerine özgü kalmış, adliyece ne Selim Melhame’nin ne de İzzet Paşa’nın emvali hakkında zabt yoluyla bir muamele yapılamamıştır.⁵⁶²

4.2.3.2. Sör Milyan Efendi’nin Arızası

Selim Melhame’nin nazırlığı döneminde İstatistik Müdürü olarak görev yapan Milyan Efendi, Melhame ailesine yakınlığı nedeniyle yeni nazır tarafından işten el çektirilmiş, memuriyetten de azledilmiştir.⁵⁶³ Mösyö Milyan Efendi bu durumdan duyduğu rahatsızlığı 5 Eylül 1908’de Sadaret’e bildirmiş,⁵⁶⁴ yeni nazır da Milyan Efendi’nin görevine son verilme nedenini açıklarken onu Selim Melhame’nin özel işlerini yapmakla suçlamıştır.

⁵⁶⁰ BOA., BEO. 3557.266761.2.

⁵⁶¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid’in*, s. 87.

⁵⁶² Süleyman Kâni İrtem, *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön-Türk İhtilâli*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999, s. 113.

⁵⁶³ BOA., BEO. 3402/255127.1.

⁵⁶⁴ BOA., BEO. 3402/255127.3.

Nazır, Milyan Efendi'nin, önce İstatistik memuru, sonra da İstatistik Müdürü unvanıyla üç yüz on senesinden beri daireye gelip gitmekle birlikte, üç yüz yirmi senesine kadar bu işlerin, daha önce Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Ormancılık Muallimi olup Orman Heyeti-i Fenniyesi'ne nakil olan İzzetli Ali Rıza Efendi tarafından, sonra da İstatistik Kalemi çalışanları tarafından yapılmış olduğu, Milyan Efendi'nin ise ara sıra kaleme uğrayarak yazılan evrakları mühürlediğinin anlaşıldığı, Selim Paşa Nezaret'ten ayrılana kadar Milyan Efendi'nin Nezaret'teki görevinden ziyade onun özel işlerine bakar halde olduğu, gerek emlak işleri olsun gerek banka işleri olsun ve daha başka özel işleri olsun tıpkı Paşa'nın özel uşağı Osman Ağa gibi kendisi de bilfiil Paşanın hizmetinde çalışıp, Paşa'nın özel işlerini yaptırdığı bir kişi olduğu, bu kişinin maaşını Hazine-i Devlet'e ödettiği yönünde bilgilerin kendisine birçok kaynaktan geldiğini söyleyip bu nedenlerden ötürü böyle bir adamın memuriyete devamı gereksiz gördüğünü ve nazırlığında bu kişinin memuriyetinin de gayrı mümkün olduğu belirtmektedir.⁵⁶⁵

Milyan Efendi ise maruz kaldığı muameleyi kabul edilemez olarak nitelemiş, Selim Melhame'nin kendisini de bizzat haksızlığa uğratıp mağdur ettiğini iddia etmiştir. Milyan Efendi, uzun arızasında Melhame Paşa zamanında gerçekleştirdiği hizmetleri anlatırken bir bakıma onun özel işlerinde çalıştığını doğrulamış, ancak bunları birer devlet görevi olarak yaptığını iddia etmiştir. Defalarca Selim Melhame'den kurtulmaya çalıştığı halde başarısız olduğunu, bunu şahitlerin beyanıyla da ispatlayabileceğini söyleyen Milyan Efendi ayrıca, daha önce de memuriyette mağdur edildiğini, bir de Paşa'nın hizmetinde çalışmaya başlamasıyla mağduriyetin iyice arttığını bildirmiştir.⁵⁶⁶

Selim Melhame döneminde çalıştığı on beş senelik görevin bu aileye bir tür kerhen ve esirane bir şekilde olmasına karşın hem İstatistik Müdürlüğü'nden hem de Yeniçeri Kıyafethanesi Müdürlüğü'nden ihraç edilmesini kabul edemediğini belirten Milyan Efendi daha sonra hem Selim Melhame döneminde çalıştığı sahaları ve çalışma zamanlarını hem de bu görevden kurtulmak için teşebbüste bulunduğu eylemleri anlatmaktadır.

Milyan Efendi özetle, Müfettiş Mülazımı vazifesiyle geceli gündüzlü bir dakika boş durmadan çalıştığını, Galata ve Beyoğlu'ndaki meyhanelerde, şarap fabrikalarında, sıra

⁵⁶⁵ BOA., BEO. 3402/255127.2.

⁵⁶⁶ BOA., BEO. 3402/255127.3.

mevsiminde Dersaadet civarındaki şarab ve şıra imalathanelerine gelen üzümlerin tartısında hazır bulunduğunu, güneşte ve yağmurda dışarıda koşturduğunu, bir takım adi adamlarla uğraşmak zorunda kalıp birçok yolsuzluğu ortaya çıkardığını, hazırladığı raporlar sayesinde dairenin ıslah edilmesini sağladığını ama buna karşın mesela ser-müfettişe bin, müfettiş muavinine beş yüz diğer çalışanlara yüz ve ellişer kuruş zam yapılmasına rağmen kendisine herhangi bir zam yapılmayıp emeklerinin göz ardı edildiğini söylemektedir.⁵⁶⁷

Milyan Efendi, Orman ve Maden ve Ziraat Nazırlığı'na getirilen, aynı zamanda Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umimiliği işi tevdi edilen Selim Melhame'yi tebrik etmek için yaptığı ziyaret sırasında, beş yüz kuruş maaşla Sergi Dairesi'nde çalışması için teklif aldığını belirtir. Düyûn-ı Umûmiye'deki hizmetlerinin karşılığını alamayan ve kendisini mağdur edilmiş gören Milyan Efendi bu teklifi kabul ederek 309 senesinde Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumiliği Mütercimliği'ne kaydolduğunu beyan etmektedir.⁵⁶⁸

Sergi Dairesi'nin belirli bir yeri olmadığı için başlarda komisyonun toplantıları farklı yerlerde yapılmış, daha sonra Şişli'de bir daire kiralanmış, bazı eşyalar alınmıştır. Resmi görevi mütercimlik olan Milyan Efendi hem kiralama hem de eşyaları tedarik işiyle bizzat uğraştığından şikayetçidir. Birtakım yazışmaları ve Beyoğlu Taksim'deki konağın Kalfa Mösyö Valori tarafından yapılmakta olan tamiratını sabah akşam takip ettiğini, öğleye kadar Sergi Dairesi'nde kaldıktan sonra öğleden sonra da Nezaret'e giderek sergi ile ilgili komisyonun yazılarını hazırlamak için gece yarısına kadar çalıştığını, bu temponun Ziraat ve Sanayi Umum Sergisi'nin lağvına kadar on beş ay devam ettiğini söyleyen Milyan Efendi'nin bu noktadan sonraki resmi görevi Orman ve Maden İstatistik Memurluğu olmuştur.⁵⁶⁹

Daha Sergi Dairesi kapanmadan önce, Padişah tarafından Selim Melhame'ye ihale edilen Çini Fabrikası'nın temeline atılan ilk taşın kuruluşuna kadar, Avrupa'dan getirilen ustabaşların kontratlarının hazırlanmasından fırınların kurulması ve lazım gelen porselen toprağı gibi maddelerin temini için gereken yazışmalara ve hesapların kontrolüne kadar kendisinin yaptığını belirten Milyan Efendi, İstatistik Memurluğu'na geçtiği sırada meydana gelen deprem nedeniyle zarar gören Maliye Nezareti'ne ait dairenin tamiratıyla,

⁵⁶⁷ BOA., BEO. 3402/255127.3,1.

⁵⁶⁸ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.

⁵⁶⁹ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.

yıkılan Yeniçeri Kıyafethanesi ve Mekteb-i Sanayi binalarının yeniden yapılması işlerinin ve Paşa'nın evle ilgili bir kısım şahsi işlerinin de kendisine havale edildiği söyler.⁵⁷⁰

Milyan Efendi'ye göre kendisi, kışın her sabah Paşa'nın konağına yazın da haftada iki üç defa sabahları yalıya ve nezaret saatlerinde de Nezaret'e devam etmiş, Yunan Savaşı'nın ardından Yıldız Sarayı'nda açılan İane Sergisi'nin Fransızca kalemine fahri olarak tayin olmuş, resmi olarak bir muhasebe memuru alınana kadar Sergi Komisyonu adına gelen paraları haftada bir iki kez Osmanlı bankasına teslim etmiş, sergi için gönderilen eşyaların hem vapur hem de demiryolu idareleri tarafından ücretsiz olarak taşınması için yazışmaları takip etmiş, bu eşyaların yine ücretsiz bir şekilde sigorta ettirilmeleri için birçok firmayla görüşmüş, inşa edilen binanın kontrolünü ve bahçesinin süsleme işlerini denetlemiş, biletlerle kapıdaki turnikeleri hazırlama işini yürütmüş, İane Sergisi hesabına satılacak pulların basımı ve satışıyla, satılmayan eşya ve biletlerle ilgili gerekli işlemlerin yapılması gibi birçok işle ilgilenmiş, tüm bu işleri, sergiye ait Osmanlı Bankası'ndaki hesapların kaldırıldığı zamana kadar, yani üç yıldan fazla bir süre fahri olarak yapmıştır. Milyan Efendi, bu söylediklerinin o dönem buralarda çalışan kişiler tarafından ispat edileceğini de ifade etmiştir.⁵⁷¹

Alman İmparatoru'nun misafir edileceği yerin inşası ile ilgili kurulan komisyonun Fransızcayla ilgili malumat gerektiren kısmına yine fahri olarak görevlendirilmiş, ayrıca Kağıthane, Beylerbeyi ve diğer sarayları da dolaşarak buralarda, inşa edilmekte olan misafirhane için uygun eşya olup olmadığını araştırması ve varsa bunların listesini oluşturması istenmiştir. Milyan Efendi, fahri olarak bulunduğu bu memuriyetlerden dolayı senelerce düzenli bir şekilde nezarete devam edemediğinden şikâyet etmektedir.⁵⁷²

Bu işlerinin arasında Milyan Efendi başka bir işle daha görevlendirilmiştir. Yeniçeri kıyafethane'si inşaatının tamamlanmasının ardından Nezaret tarafından, geçici olarak Direklerarası'nda ve bozuk bir halde bulunan Yeniçeri kıyafetlerinin yenilenmesi ve yeni daireye taşınması işine hemen girişen Milyan Efendi yazılı ve resimli kaynakları tarayarak dönemin özelliklerine uygun şekilde kıyafetlerin hazırlanmasını ve alçıdan yapılan modellere göre kıyafetlerin sergilenecek hale getirilmesini sağlamıştır. Bu katkısı

⁵⁷⁰ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.

⁵⁷¹ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.

⁵⁷² BOA., BEO. 3402/255127.3,2.b.

ve hazırlanan bu kıyafetlerin düzenli şekilde tutulma ihtiyacı onun üç yüz kuruş maaşla Yeniçeri Kıyafethanesi Muhafaza memuru olarak atanmasını da sağlamıştır.⁵⁷³

Kıyafethane’de suistimallerin önüne geçmek için turnike sisteminin kurulması, buraya ziyaretçileri getirecek tercümanlar için defter konulması ve bunların kayıt altına alınması, kıyafetlerle tanıtılan Yeniçerilerden her birinin görevleriyle ilgili bilgilerin yer alacağı kataloglar oluşturulması, bilgilendirme defterleri hazırlanarak bunların yabancı ziyaretçilere satılması, Kıyafethane’nin kapısında satılacak çeşitli malzemelerin hazırlanması ve otellere konulacak çeşitli bilgi notlarıyla konukların Kıyafethane’yi ziyareti gibi çeşitli gelir kaynakları oluşturan Miyan Efendi, Kıyafethane için on senelik düşünülen ve senelik olarak da otuz bin kuruşa denk gelen geliri nerdeyse yüzde elli, altmış nispetinde artırdığını iddia etmektedir.⁵⁷⁴

310 senesinde asıl görevi olan İstatistik Memurluğu’na tayin olunduğunda Seyyar Müfettişi Hoca Ali Rıza Efendi’nin ormancılıktaki tecrübelerinin katkılarıyla 309 ve 310 seneleri istatistikleri ile ilgili çalışma başlattıklarını ve birçok zorluklara rağmen (maden ve orman kısımlarındaki verileri toplamanın zorluğu) üç sene zarfında bir senelik istatistiğin çıkarılabildiğini, 321 senesinde Hoca Ali Rıza Efendi’nin Selanik’e tayini ile işlerin çok zorlaştığını, kalan iki memurla son derece çetin çalışma şartlarında hizmete devam ettiklerini, böyle bir çalışma örneğinin dünyanın hiçbir yerinde olamayacağını çünkü iki üç memurla istatistik çıkarmanın zorluğunu uzun uzadıya anlatan Miyan Efendi bu çalışmalarının görevine son verildiği ana kadar da bu şekilde devam ettiğini belirtir.⁵⁷⁵

Bütün bu işleri yine de asli iş olarak görüp sıralayan Miyan Efendi, kayıtlara geçmeyen ama Selim Melhame’yle ilgili olan bazı işleri de sıralar:⁵⁷⁶

1. Dar’üs Saadet-el Şerif Ağasının vefatından sonra padişahın verasetine geçen beş altı yüz liralık eşyanın terekemesi için Selim Melhame görevlendirilince yüzlerce kalem elbise, çamaşır, ufak tefek eşya için defter oluşturmak, bir memurla İstanbul’da Namlızade Hanı’ndaki sergide bir depo açıp fiyatları eşyalara etiketlemek ve satılması,

⁵⁷³ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.b.

⁵⁷⁴ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.b.

⁵⁷⁵ BOA., BEO. 3402/255127.3,2.b,3,3.a.

⁵⁷⁶ BOA., BEO. 3402/255127.3,3.a.

elde edilen gelirlerin kayıt altına alıp Padişah’a takdim edilmek üzere Selim Melhame’ye vermek,

2. Hereke Fabrika-i Humâyunu Müdürü Akif Bey’in Sürre Emmini vazifesiyle Hicaz’a gittiği zamanlarda fabrikanın idaresi Selim Melhame’ye kaldığından aylarca fabrikanın işleriyle uğraşmak, (Avrupa’dan sipariş edilen ve halı yapımında kullanılan hammedelerin ucuza mal edilmesi gibi işler), yine Selim Paşa’ya havale edilen Tamirhane-i Humâyun’un Avrupa’ya yapmış olduğu siparişleri takip etmek,

3. Nezaretçe kendisine havale edilen aşağıdaki işleri yapmak.⁵⁷⁷

1. Elçiliklerden veya herhangi bir şehirde hizmet eden şirketlerden gelen Fransızca müracatlara karşılık yazmak,

2. Avrupa’daki elçiliklerle yazışarak burdaki maden fiyatlarıyla ilgili bilgileri toplamak,

3. Osmanlı Bankası ile olan yazışmaları ve işlemleri yaparak bunların takibini ve kaydını tutmak,

4. Nazır Paşa’nın herhangi bir nedenle Nezaret’te bulunmadığı zamanlarda emrettiği işleri takip ederek işlerin aksamamasını sağlamak,

5. Yine Nazır Paşa’nın olmadığı zamanlarda yabancı heyetleri karşılayarak bunların kalemlerdeki işlerini takip etmek,

Milyan Efendi, bunların dışında, Selim Melhame’nin yabancı elçiliklerle ilgili ilişkilerinde de rol aldığını söylemektedir: “...Bunların haricinde hususi olarak şevketmeab efendimizden aldığı emir üzerine mi yoksa kendiliğinden mi burasını ta’yin etmek acizlerine tabi’i caiz değildir. Kendisinin sefirler ile görüşmesi lazım geldiğinde gidüb Sefirayı görerek vakit ve saat kararlaştırır ve ifade iderdim...”⁵⁷⁸

Milyan Efendi, Nazır’ın özel işleriyle meşgul olduğu yönündeki eleştirileri kabul etmekte ama bu işleri amirin yanında çalışan herkesin yapabileceği belirtmektedir. Milyan Efendi, emrindeki amirin işlerini kolaylaştırdığını, böylece amirinin de devletin kendisine yüklediği görevleri başarıyla gerçekleştirdiğini, bu nedenle amirin özel işlerini yapmanın da bir nevi devlet görevi olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan Milyan Efendi’ye göre

⁵⁷⁷ BOA., BEO. 3402/255127.3,3.a-255127.3,3.b.

⁵⁷⁸ BOA., BEO. 3402.255127.3,3.b.

günde on dört-on beş saat çalıştığı göz önüne alınacak olursa aldığı maaşın dört mislini alan memurlardan kat be kat çok iş gördüğü de ortadadır.⁵⁷⁹

Milyan Efendi, ayrıca Selim Melhame Paşa'dan kurtulma çabalarını da anlatır. Özellikle, İane Sergisi Komisyonu'nda çalıştığı sıralarda kendisine yapılan hakaretlere dayanamayıp Sergi Dairesini bırakmış, üç dört gün sonra evine araçlar gönderen Selim Melhame'nin işe dönmesi yönündeki çağrısını kabul etmemiştir. Ancak işten ayrılışının sekizinci günü eve gelen kişilerin sergi için kendisinde bulunan üç yüz kuruşu istemelerinden kuşkulmuş, zimmetine para geçirmeyle suçlanıp işe gelmediği bahanesiyle azledileceğinden korkmuş ve tekrar işe dönmüştür. Selim Melhame Paşa birkaç gün kendisine iyi davranmış ve hususi işleri yerine sadece komisyonun işlerini yaptırmıştır. Ancak bir süre sonra ufak ve önemsiz işlerden başlayarak yine yavaş yavaş özel işlerini yaptırmaya devam etmiştir.⁵⁸⁰ Kendisini nasıl müdafaa edeceği konusunda çaresiz kalan Milyan Efendi, "Hangi mahkemeye müracaat idüb de hak kazanabilecektim. Devletin Padişahın emini bulunan bir nazırın sözüne mi yoksa acizlerinin masumiyete dair vuku'u bulan ifademe mi itibar ideceklerdi..."⁵⁸¹ diyerek çaresizliğini dile getirmiştir. Öte yandan, Ermeni Vakası'ndan sonra sergideki tek Hristiyan olması nedeniyle bu işten çekilirse bunun yanlış anlaşılacağı yönünde telkinler de almıştır.

Birkaç kez işten çekilmeyi deneyen ama başaramayan Milyan Efendi, Ada'da bulunduğu sırada Madam Melhame'den bir mektup almıştır. Bu mektupta gerek Paşa'nın gerekse ailesinin onu ne kadar sevdiğini ve iyiliğini istediklerini, eğer kayınpederi ile bilmediği bir işe girerse mağdur olmasından endişe ettiklerini, onun yerine bildiği bir işe devam etmesini ve eğer isterse Paşa'nın kendisine bir iki ay izin verebileceği yazıldır. Milyan Efendi, bu iki ayı başka bir iş bulmak için fırsat olarak görüp sevinmiştir; ama gittiği her yerde kendisine önce mevcut işini bırakması söylenmiştir. Resmi olarak istifa ederse iş bulma konusunda Selim Paşa'nın engellerinden çekinmekte ve bundan on sene evvelki üç yüz lira meselesi gibi bir sorunla karşılaşmaktan korkmaktadır. 321 senesinde işe tekrar döndüğünde bir süre sonra Selim Melhame'nin kendi maaşını alarak oğlu Nihad

⁵⁷⁹ BOA., BEO. 3402.255127.3,3.b.

⁵⁸⁰ BOA., BEO. 3402.255127.3,4.a.

⁵⁸¹ BOA., BEO. 3402.255127.3,4.a.

Beyin Harici Nezareti'ne tayini hakkında irade çıkarttığını, bunun da yazışmalarla ispatlanacağını iddia etmiştir.⁵⁸²

İddialarını bir mahkeme kurulusa ispata hazır olduğunu ve eğer herhangi birinde bir yalan tespit edilirse en ağır cezaya da hazır olduğunu söyleyen Milyan Efendi, dediklerinin doğruluğu kabul edilirse isminin açığa çıkarılmasını ve adının gazetelerde yazdırılması yoluyla bir çeşit gasp edilmiş itibarının tekrar verilmesini, böylece yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak derece derece hak ettiği rütbelerin verilerek mütenasip bir memuriyete atanmasını talep ederek arızasını sonlandırmıştır.⁵⁸³

4.2.4. Selim Melhame Tarafından Gönderilen Mektuplar

Selim Melhame'nin firarından sonra hakkında, görevinden uygun bir şekilde ayrılmadan kaçtığı ve Evlad-ı Şüheda sergisinde zimmetine para geçirdiği gibi suçlamalar yapılmıştır. Selim Melhame, yurtdışına çıktıktan sonra hakkındaki iddiaları çürütecek açıklamalar yapmaya hazır olduğunu Sadaret makamına mektup yazarak bildirmiştir. Mektubunda, kendisinin sorgulama yapılmadan yargılandığını iddia etse de⁵⁸⁴ bu itirazı kabul görmemiştir. Mektup Sadaret, Orman, Maden ve Ziraat Nezareti ve Hariciye Nezaretine de gönderilmiştir. Mektuplarına cevap alamayan Selim Melhame bu kez, Sadrazam'a, Paris Büyükelçisi Naum Paşa aracılığıyla iletmek üzere bir mektup daha yazmış, ama mektubu yerine ulaştırılmamıştır. Selim Melhame 2 Aralık 1908 tarihli bu mektubunda, ayrılışıyla ilgili söylenti ve iddiaları dile getirmiş, Bâbîâli'nin bu vesileyle yapmış olduğu duyuruları dikkate almamasını umduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁵ Mektubun devamında kariyeri anlatan Selim Melhame, geçmişte üstlendiği görevleri tek tek anlatmıştır. Özetle; kariyerine 1871'de Suriye'de çevirmen olarak başladığını, 1876 ve 1878 yıllarındaki iki savaşın ilkinde Osmanlı Ordusu saflarında gönüllü olarak, ikincisinde ise savaş meydanındaki Ordu Komutanlığı'na bağlı siyasi müdürlüğün yardımcısı olarak görev yaptığını, savaş kampından resmî makamlara gönderdiği mektuplarda tüm Osmanlıların anayasal bir rejim altında, vatan birliği oluşturması hakkında övgü dolu yazılar yazdığını, Doğu Rumeli Uluslararası Komiserliği'nde sekreter olarak ve ayrıca Düyûn-ı Umûmiye'de yardımcı yönetici olarak Osmanlı

⁵⁸² BOA., BEO. 3402.255127.3,4.a.

⁵⁸³ BOA., BEO. 3402.255127.3,4.b.

⁵⁸⁴ BOA., BEO. 3491.261817-1.

⁵⁸⁵ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 100.

çıklarlarını korumak için mücadele ettiğini, yeni kurulan Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nin başındayken, engellere rağmen birçok faaliyeti başarıyla gerçekleştirdiğini, meslek okullarının kurulması ve buradan yetişecek vasıflı memurları kapsayan bir yönetim modeli geliştirerek iki kat gelir elde edilmesini sağladığını, büyük güçlerin elçiliklerinin karşı çıkmalarına rağmen hayvan sağlığı politikaları hakkında uygulamaya konulan yasa ile de devlete altmış bin Türk lirası gelir sağladığını, dolayısıyla bütçeye yük olmadan, veterinerlik çalışmalarının ve sığır vebasına karşı bir serum üretmek için yapılan araştırmaların bütçesinin karşılandığını, İstanbul'a çağrılan, Pasteur Enstitüsü'nden Dr. Nicolle'in serum üzerinde araştırmalara başlaması için teşviklerde bulunduğunu ve çalışmaları süresince ona destek olmayı bırakmadığını, nazırlık yaptığı dönemde bütçe rakamlarının üzerinde bir kaynak oluşturduğunu, böylece önceden borçları olan tarım bölümü, Sanat ve Zanaat Okulu'nun ekonomik kaynaklarını geliştirdiğini, bu sayede de söz konusu kurumların Osmanlı Bankası'nda 5000 Türk lirası birikim sahibi olabildiğini yazmıştır.⁵⁸⁶

Ekonomi ve yönetim alanındaki hizmetlerini gören ve ülke çıkarlarına olan sadakatine inanan Sultan'ın kendisine atfettiği sayısız görevi sıralamasının ise zor olacağını söyleyen Selime Melhame, her durumda tüm tehlike ve risklere rağmen, imparatorluğun gerçek çıkarlarını, konulara hâkim birisi olarak dürüstlük ve şevkle savunduğunu belirtmiş, İstanbul'dan ayrılma ihtiyacını hissettiren sebepleri açıklama gereğini duymuştur.

Buna göre eski rejimin son üç senesi boyunca, defalarca sağlık sebepleri nedeniyle izin talep ettiğini, Said Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle birlikte Bâbîâli'ye tekrar aynı sebeplerden izin talebinde bulunduğunu ancak her türlü ısrarına rağmen bir netice alamayacağı izlenimine varıp istifa etmeyi düşündüğünü, ancak daha sonra beklemeyi tercih ettiğini söylemektedir. Temmuz ayının ilk günlerinde, İstanbul'a ulaşan özel ve diplomatik telgrafların Selanik'ten kötü haberler ulaştırdığını, Naum Paşa'nın kendisine ısrarla İstanbul'u belli bir süre için terk etmesi gerektiğini önerdiğini söylemiştir. Selanik'teki olayları ancak ayrıldıktan sonra öğrendiğini söyleyen Selim Melhame, o günlerdeki olaylara alteslerinin de yabancı olmadığını hatırlatmaktadır. Ayrılmaktan başka bir çaresinin kalmadığı bir ortamda 14 Temmuz sabahı, sekretere usulüne uygun

⁵⁸⁶ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 101.

şekilde, Said Paşa'ya iletilmek üzere istifa mektubu yazdığını, ertesi gün de İtalya'ya gitmek üzere ayrıldığını alteslerin geri kalanı bildiğini söylemektedir.⁵⁸⁷

Hakkında çıkan suçlamaları da anlamadığını, yeni Orman, Maden ve Ziraat Nazırı'na, yazdığı 1 Eylül tarihli taahhütlü bir mektupla not etmesi ve hakkındaki gelişmelerle ilgili kendisine ulaşması için Floransa'daki adresini verdiğini belirten Selim Melhame mektubunu *“Sayın altesleri⁵⁸⁸, bana doğruluk çerçevesi içinde kendimi savunma fırsatı tanıyacağınıza inanıyorum. Adalet ve hukukilik için her zaman örnek gösterilen alteslerinin bu isteğime karşı koymayacağına şüphem bulunmamaktadır. Altesleri size olan bağlılığımı saygılarımla ifade ediyorum.”*⁵⁸⁹ sözleri ile noktalamaktadır.

Bu mektubuna da bir cevap alamayan Selim Melhame 29 Aralık 1908 tarihinde bir mektup daha yazarak hakkındaki iddialar ve açılan davalar nedeniyle duyduğu endişeleri iletilip tekrar açıklama yapma imkânının tanınmasını talep etmiştir. Ancak ona da bir cevap alamamıştır.

4.2.5. Selim Melhame'ye Tekaüd (Emeklilik) Maaşı Bağlanması

Selim Melhame'nin daha görevde olduğu dönemde, Mülkiye Tekaüd Sandığı'ndan Şuray-ı Devlet'e gönderilen 1 Ocak 1907 tarihli ve 69 numaralı tezkerede, Orman ve Maden ve Ziraat Nazırı Selim Paşa'nın Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti'nde bulunduğu dönemde 75.491 kuruşluk bir tutarın sandığa yatırılmamış olduğu için bu tutarın faiziyle birlikte ödenmesi talep edilmektedir. Selim Melhame'nin söz konusu tutarı kasten yatırmama gibi bir durumunun olmadığı ancak sandıkla bir bağlantı kurmayıp kendisinden önceki merhum Reji Komiseri Nuri Bey'i örnek alıp ona göre hareket ettiği vurgulanmıştır.⁵⁹⁰

Selim Melhame'nin kasti bir tutumunun olmadığı anlaşıldığından söz konusu tutarın kendisinden alınması ancak faiz işletilmemesi yönünde bir karar alınmıştır. Buna göre yetmiş beş bin dört yüz doksan bir kuruş, Paşa'nın Aralık ve Ocak maaşlarından,

⁵⁸⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 100-101.

⁵⁸⁸ Altes: Tdk sözlükte: “Prens ve prenseslere verilen şeref unvanı” olarak geçen bu hitabı Selim Melhame bir saygı ifadesi olarak kullanmaktadır.

⁵⁸⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 101.

⁵⁹⁰ BOA., BEO. 3018/226310.2.

kalanının da kendisinden nakit olarak iki taksitle alınarak sandığa ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁹¹

Selim Melhame'nin görev başında iken bulunduğu makamı terk edip kaçması ve hakkındaki suistimal iddialarının ardından alınmış kararlar nedeniyle emeklilik işlemleri rafa kaldırılmıştır. İttihat Terakki'nin iktidarı kaybedip yönetimin değişmesinden sonra çıkartılan aflar eski dönem memurlarının emeklilik haklarının da doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunun üzerine Selim Melhame de oğlu kanalıyla harekete geçmiştir.

Selim Melhame'nin oğlu ve avukatı sıfatıyla Halim Melhame babasına tekaüd maaşı bağlanması için yaklaşık iki yıl (1920-1922) sürecek bir hukuk mücadelesine girişmiştir. Oğul Melhame, İttihat ve Terakki Cemiyeti kanalıyla oluşturulan Divan-ı Harb-i Örfi'ce verilmiş olan babasının rütbe ve nişanlarının iptali ve mallarına uygulanan haciz işlemlerini kapsayan uygulamaların büyük af kapsamında tekrar değerlendirilerek tekaüd maaşının bağlanmasını talep etmiştir.⁵⁹²

Şurayı-Devlet'te Maliye ve Nafia dairelerinde yapılan tetkik neticesinde Divan-ı Harb-i Örfi'ce Selim Melhame için verilmiş kararın Hukuk-u Medeniye'den İskat cezasından başka bir mahiyette bulunmamış olduğundan Aff-u Ali'nin kararlarına binaen mahkûmiyet kaydının ortadan kaldırılamayacağı hazine hukuk müşavirliğince ifade edildiği, Memureyn-i Mülkiye Kanununun on ikinci maddesine göre Selim Melhame'ye tekaüd maaşı bağlanmasının uygun görülmediği bildirilmiştir. Bununla birlikte Selim Melhame'nin 29 Temmuz 1908 tarihinde izin almadan bulunduğu makamı terk ederek Avrupa'ya firar etmesi neticesinde görevinden azli hatırlatılarak tekaüd maaşına imkan olmadığı söylenmiş, yine de düzenlenen yeni kanunlara göre bir muamelenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin araştırılması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁹³

Halim Melhame bu karara itiraz etmiştir. Çünkü Divan-ı Harb-i Örfi'ce verilen karar yalnızca rütbe ve madalyalarla mal varlıklarına el koymayı kapsamakta,⁵⁹⁴ memuriyetin düşmesine sebep olacak bir izahat bulunmamaktadır. Halim Melhame benzer kararların verildiği mülki, askeri ve ilmi sınıflara ait memurları örnek vererek bu kişilerden bazılarının getirilen afa birlikte yetki ve meziyetlerine göre çeşitli görevlerde

⁵⁹¹ BOA., BEO. 3018/226310.1.

⁵⁹² BOA., ŞD. 3166/22

⁵⁹³ BOA., ŞD. 3166/22

⁵⁹⁴ BOA., BEO. 3560/266977.

çalıştırılmasına karşın babasının tekaüd maaşı hakkında mahrum bırakılamayacağını da vurgulamaktadır.⁵⁹⁵

Bu kez, tekaüd maaşının bağlanıp bağlanamama mevzuunda Selim Melhame'nin herhangi bir ecnebi memlekette görev kabul edip etmediğinin müvekkili tarafından belirtilmediği ve bunun da 22 Ağustos 1920 tarihli kararnamenin yanı sıra Mülkiye Tekaüd Kanunu'nun on birinci maddesi gereği bu haktan yararlanacaklarda aranan bir zorunluluk olduğu ve yabancı devlette herhangi bir görev üstlenen kişinin bu haktan mahrum olacağının altı çizilmiştir. Bunun üzerine Halim Melhame babasının Osmanlı tabiatını muhafaza etmekte olduğunu ve Devlet-i Osmaniye'den gayrı bir hizmeti de kabul etmemiş olduğunu beyan etmiştir. İspanyol Konsolosluğu tarafından gönderilen ve Hariciye Nezareti tarafından da tasdik olunan belgede Selim Melhame'nin halen İtalya'da, Floransa şehrinde ikamet ettiği ve hayatta olup on iki seneden beri aynı şehirde yaşadığı, Osmanlı tabiiyetini devam ettirmekle birlikte Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye hizmetten başka bir devlet hizmetinde bulunmadığı bilgisi yer almaktadır.⁵⁹⁶

Halim Melhame'nin girişimleri başarıya ulaşmıştır. Neticede daha önce hususi aftan yararlanan bir kişinin, genel aftan yararlanmaması gibi bir durum olamayacağı, söz konusu genel affın memuriyetten azil de dahil daha önceki herhangi bir siyasi suçtan muafiyeti içerdiğinden, Selim Melhame'nin de herhangi bir yabancı devlet hizmetine girmeyip Osmanlı vatandaşlığı kimliğini devam ettirmesinin ispatı ile birlikte herkese tanınan haktan yararlanmasının önünde bir engel bulunmadığı yönünde karar alınmıştır. Kararname ilan olunduktan sonra üç ay içinde yurtdışında olan kişilerin Osmanlı vatandaşlığını devam ettirdikleri ve herhangi bir devlette hizmet almadıkları yönünde bulundukları ülkelerdeki elçilik ya da konsolosluklar kanalıyla durumlarını bildirmeleri halinde kendilerine tekaüd maaşının usulen tahsisine mani bir durum görülmediği yönündeki halin Selim Melhame için de geçerli sayılacağı belirtilmiştir.⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ BOA., ŞD. 3166/22

⁵⁹⁶ BOA., ŞD. 3166/22

⁵⁹⁷ BOA., ŞD. 3166/22

4.3. Necib Melhame

4.3.1. Necib Melhame ve Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na Sunduğu Savunma

Necib Melhame, Selim Melhame'nin yurtdışına firarının ardından, Melhameler aleyhine oluşan havanın etkisiyle herhangi bir şiddet olayı ihtimalini göz önüne alarak kendi isteği doğrultusunda gittiği karakolda gözaltına alınarak tutuklanmıştır. Bu tutuklama işlemi, hakkındaki çeşitli iddialar üzerine devamlı hale gelmiştir. Resmi kaynaklara göre Necib Melhame devletçe tevkif edilmemiş, karakola gelerek kendisini tutuklattırılmış ve hakkındaki ihbarların çokluğu üzerine tutukluluğunun devamına karar verilmiştir.⁵⁹⁸

Necib Melhame, tutuklanmasının ardından memuriyetteki görevinden istifasını istemiştir. Üç dört aydan beri görevine devam edemediğini belirten Necib Melhame dilekçesinde görevine devam edemediği aylar için kendisine verilecek ödemenin hazinenin zarara uğramasına yol açacağından daha önceki istifa dilekçelerinde de dile getirdiği gibi bir an önce istifasının kabul edilmesini talep etmiştir. İstifasının kabul edildiğine dair yazı Ticaret ve Nafia Nezaretine iletilmiş, maaşla ilgili konuların Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla değerlendirilmeye alınacağı kaydedilmiştir.⁵⁹⁹

Kendisine uygulanan tutuklama işleminin devamlı hale geldiğini anlayan Necib Melhame haksızlığa uğradığını dile getirerek durumuna itiraz etmiştir. 14 Kasım 1908 tarihli dört yüz doksan dört numaralı tezkerede kendisine isnat edilen ve Selim Asaf ve başka kişiler tarafından iddia olunan dolandırıcılık suçlamalarının hukuki yönü bulunmadığını belirtmiş, ancak Necib Melhame'nin itirazı reddedilmiş, ayrıca kendisi aleyhine işkence maddesinden dolayı tutuklama talebiyle ilgili başka bir yazının 21 Kasım 1908 tarihinde Zaptiye Nezareti'ne gönderildiği bildirilmiştir.⁶⁰⁰

Necib Melhame'nin tutukluluğu 1909 yılı sonlarına kadar sürmüştür. Son çare olarak 14 Şubat 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na bir savunma yazısı gönderen Necib Melhame, bir kitapçık halinde oldukça detaylı bu savunma sunmuştur. Savunmada özetle şunları yazmıştır:

1. Sadareten Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na gönderilen 30 Aralık 1908 tarihli tezkerede hakkında bir tahkikat yürütülmekte olduğu ve Meşrutiyetin ilanının ardından

⁵⁹⁸ BOA., BEO. 3402.25508-1.

⁵⁹⁹ BOA., BEO. 3370/252738-3,1,2.

⁶⁰⁰ BOA., BEO. 3433/2547450-2,1,3.

halkın galayana geldiği, bu nedenle hayatının tehlikede olması nedeniyle ahali tarafından alınıp zaptiye, ardından Hariciye Nezaret'ine teslim edildiği yönündeki bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır. Birçok kişi için bu durum bir tehlike oluşturmuşsa da kendisi için böyle bir şey söz konusu değildir ve hiçbir taraftan şahsına zerrece bir taarruz olmamıştır. Aksine elli altmış bin kişilik bir grup Mabeyne geldiklerinde onlarla arasında son derece olumlu bir görüşme geçmiş, hatta kalabalığın takdirlerine bile mazhar olmuştur.⁶⁰¹

2. Yeniköy'deki evinde otururken ve mahallelinin övgülerine mazhar olurken Selim Paşa'nın İtalya'ya gitmesi sonucu basında oluşan havanın ardından herhangi bir taarruza hedef olmamak için kendi iradesiyle 11 Ağustos 1908 tarihinde Harbiye Dairesi'ne gitmiş, tekrar ikametgâhına dönmek istediğinde ise buna müsaade edilmemiştir.

3. 19 Ağustos, 25 Ağustos ve 8 Eylül 1908 tarihlerindeki başvurularında da hürriyetinin gaspından dolayı şikayetlerini iletmiş, bunu 22 Eylül 1908 tarihli protestosu izlemiş, buna rağmen hiçbir sonuç alamamıştır. Bunlarla ilgili Sadaret, Harbiye, Zaptiye, Adliye ve Dahiliye'ye yazdığı yazılar hala kendisinde mevcuttur.⁶⁰²

4. 11 Ağustos 1908 tarihine kadar mukaddes vatanına ve muhterem Osmanlı milletine karşı namusunu lekelenmemiştir. Vicdanen bir kusur ve hatası yoktur, aleyhinde kimseden en ufak tepki görmemiştir. Bazı gazete yazarları menfaat sağlamak amacıyla fırar edeceğine dair haberler yapınca milletin adaletine güvenerek kendi arzu ve rızasıyla Harbiye Nezareti'ne gitmiştir.

5. Meclis-i Mebusan milletvekillerine şöyle seslenmektedir:

“Ey saygıdeğer mebuslar, sizler otuz milyon tarafından büyük bir güven ve itimatla seçilmiş mebuslar olarak, hakimiyet-i milliyenin tesisi ve adalet icrası için hizmet etmekte olduğunuzu her daim hatırd tutarak hareket etmelisiniz. Bu Meclis-i Âliye uhdesine bırakılan, milletin hukukunu korumayı tüm cihana ilan ettiniz. Ben de bu Osmanlı milletinin bir ferdiyim. Osmanlı milletinin bir ferdi, bir evladı olmaktan her zaman iftihar etmekteyim. Bu nedenden ötürü, bilemediğim bir güç tarafından gasp edilen hakkımın korunmasını talep ediyorum. Uğradığım haksızlığın geçmişte bir örneği olmadığı gibi Kanun-i Esasiye'nin hükümlerine de tezat oluşturmaktadır. Her türlü hukuksuzluk

⁶⁰¹ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 1.

⁶⁰² Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 15.

yapılarak gasp edilmiş haklarımın iadesini ve buna neden olanların bulunup haklarında gerekli işlemlerin yapılmasını talep ediyorum.”⁶⁰³

Bu ifadelerle uğradığı haksızlığı ve hukuksuzluğu duyurmaya çabalayan Necib Melhame herhangi bir sorgulama yapılmadan ve bir hüküm verilmeden hala tutuklu olmasının, üstelik eli kanlı bir mahkûm muamelesi görmesinin kabul edilebilir durum olmadığını belirtmiştir. Bu durumu gerek Sadaret’e gerekse de Adliye Nezareti’ne bildirdiğini, ancak başvurularından hiçbir sonuç elde edemediğini söyleyen Necib Melhame uğradığı haksızlığı anlatmak için son olarak Meclis-i Mebusan Başkanlığı’na başvurmaya mecbur kaldığını belirtmiş, emsal ve akranlarıyla karşılaştırılma yapılması için tercüme-i halinden bahsetmeye gerek duymuştur.

Tunus’ta çıkardığı El basire ve El-Câm’a-ül Osmâniye adlı gazetelerde Hilafet ve Osmanlı lehine yapmış olduğu yayınların dikkat çekmesi sonucu Osmanlı’ya davet edilerek Paris Büyükelçiliği Müsteşarlığı’na atandığını, buradaki yaklaşık iki yılı bulan memuriyet hayatında da Osmanlı Devleti menfaatleri doğrultusunda hizmet etmeye devam ettiğini söyleyen Necib Melhame, hizmetlerini o zamanlar Paris’e iltica etmiş Osmanlı vatandaşlarının da onaylayacağını ifade etmiş, o dönem Paris’te muhalif olarak bulunan Ali Kemal’den Şerafettin Mağmumi’ye kadar birçok ismin adını saymıştır. Necib Melhame, Paris’teki görevi sırasında dönemin Paris Büyükelçisi Münir Paşa ile aralarındaki sorunlara da değinmiş, Paşa’nın kendisini istemediğini, bu yüzden Fransız makamlarını bahane olarak göstermeye çalıştığını abelirtmiştir. Münir Paşa’nın onu bizzat Jön Türk muhalefetinin nedeni olarak göstermeye çalıştığı yazıları Padişaha sunduğunu, bu olumsuzlukların oradaki görevinden ayrılıp memlekete gelme nedenlerinin başında yer aldığını vurgulamıştır.⁶⁰⁴

Paris’ten döndükten sonra Şuray-ı Devlet’e üye olarak atandığını, bir süre sonra da Bulgaristan Komiserliği’ne tayin edildiğini söyleyen Necib Melhame, buradaki görevi sırasında yaptıklarını da maddeler halinde sıralamıştır. Bu maddelerde birikmiş olan Şarki Rumeli vergisinin teminindeki başarısı, Bulgar ve Rumeli’deki Osmanlı fenerlerinin yönetim kanalıyla zaptının engellenmesi,⁶⁰⁵ Müslüman ahalinin türbe ve dergâhının korunması, Bulgar çeteleri ile yapılan mücadeleler, memuriyeti boyunca Babîâli’ye

⁶⁰³ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 1.

⁶⁰⁴ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 2.

⁶⁰⁵ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 3.

gönderdiği raporlar,⁶⁰⁶ sayılabilir. Devletin ve milletin hukukunu korumayı asli görevi saydığından Bulgar yönetiminin Osmanlı Devleti'ne karşı hareketlerine sessiz kalmadığını belirtten Necib Melhame, görevinden istifasından sonra, Bulgaristan'da bulunduğu süre içerisinde sergilediği başarıların Avrupa basınında defaatle yad edildiğini, bu durumun Osmanlı tarihinde çok mühim ve parlak bir sayfa işgal edeceğinden şüphe duymadığını ifade etmiştir.⁶⁰⁷

Necib Melhame, Bulgaristan Komiserliği'nin ardından üç ayı maaş almadığını, sonra mazuliyet maaşıyla Nafia Nezareti Müsteşarlığı'na atandığını, burada da hukuk devleti ilkelerini temel alarak altı sene memuriyet hayatı geçirdiğini, hukuk dışı hiçbir işlemde imzasının olmadığını, aksine mukavele ve şartnameye muhalif gördüğü her tür hukuksuzlukta şirketlerle uğraştığını, bunlarla ilgili birkaç mazbatasının da Şurây-ı Devlet'te mevcut olduğunu iddia etmiştir.

Necib Melhame, hürriyetin ilanından sonra, daha doğrusu biraderi Selim Paşa'nın İtalya'ya gidişinden sonra, hakkında bir iki menfaatperest tarafından kasıtlı bir şekilde, Ermeni vatandaşlarına kötü muamele edildiği yönünde suçlandığını, bunların Yıldız'daki bomba olayı ve orada kurulan komisyonla bağlantılı karalamalar olduğunu belirtmiş, o dönemde yaptığı hizmetleri detaylı bir şekilde anlatmıştır. Komisyondaki üyeleri tek tek saydıktan sonra Adliye Nazırlığı tarafından seçilmiş bu on sekiz adliye personelinin oluşturduğu komisyona başkanlık etmek üzere bizzat Padişah tarafından atandığını, başında bulunduğu bu komisyonun tahkikat şeklinin Osmanlı adaletinin parlak bir örneği olduğunu belirten Necib Melhame, bu başarının Payitaht'ta bulunan yabancı elçilerle Avrupa ve Amerika'nın en önemli basın yayın organları tarafından da takdir edildiğini ifade etmiştir.⁶⁰⁸ Binlerce kişinin sorguya alınmasına rağmen yalnızca on kişinin mahkemeye sevk edildiğini, bunların da suçlarını kabul etmelerine rağmen bir çoğunun padişahın yüce merhametine mazhar olarak serbest bırakıldığını söylemiştir.⁶⁰⁹

Bu aşamada bazı Ermenilerin kendilerine menfaat temini için çalıştıklarını,⁶¹⁰ ayrıca Dahiliye Nezareti'nden komisyona gönderilen ihraç listeleri de olduğunu söyleyen Necib Melhame, her iki uç noktadaki hamlelerin kendisi tarafından bertaraf edildiğini

⁶⁰⁶ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 4.

⁶⁰⁷ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 5.

⁶⁰⁸ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 6.

⁶⁰⁹ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 7.

⁶¹⁰ Melhame, "Meclis-i Mebusan", s. 8.

belirtmektedir. Necib Melhame, aynı zamanda Şehzade Yusuf İzzettin ile yardımcıları aleyhindeki suçlamalarla birçok yüksek rütbeli askerin üzerine atılan ve Padişah ile askerinin arasının açılmasına neden olacak hamleleri Padişaha neredeyse yalvarırcasına ricalarla önlemiş olduğunu söylemektedir.⁶¹¹

Bazı gazetecilerin, Şaban isimli birinin şahitliğine dayanarak, Mabeyn'den iki kişi vasıtasıyla Şehzade'ye ve yabancı elçilere bombalı bir saldırı gerçekleştirileceği yönündeki bir haberi bahane ederek kendisine suçlamalarda bulunduklarını söyleyen Necib Melhame, Şaban adlı şahsın, Padişahın odasında Kuran'a el basarak bombaları ve dinamitleri kendi gözleriyle gördüğüne dair ifade verdiğini aktarmıştır. Necib Melhame, bahsedilen yerin kordona alınması konusunda merkez komutanlığına emir verilmek üzereyken Mabeyn'e çağrıldığını, olay dallanıp budaklanmadan bunu halledilmesi gerektiğini ve askeri bir tedbirin asayişin sağlamaktan ziyade bozacağı uyarısında bulunduğunu, bu karardan vazgeçilmesini, tehlikeli olmasına rağmen mesuliyeti üzerine aldığını belirtmiştir.⁶¹² Bu yolla karardan vazgeçilmesini sağlayan Necib Melhame daha sonra sorgu hakimi ve savcıların huzurunda yapılan sorgulamada bu kişiye bombaların yerini göstermesinin istendiğini ancak bunları gösteremediğini, en sonunda, bazı kişilerin teşvik etmesiyle böyle bir iftira attığını itiraf ettiğini, şahsa müfterilik nedeniyle hakkında bir yıl mahkumiyet kararı verildiğini aktarmaktadır.

Sözde “Daily Mail” gazetesinin muhabiri olduğu söylenen ancak elçilikle yapılan yazışmalarda gazeteyle herhangi bir bağlantısının bulunmadığı anlaşılan Şiras adlı kişi nedeniyle bazı Ermeni gazeteleri tarafından şahsını hedef alan olayla ilgili bilgileri aktaran⁶¹³ Melhame çok önemli noktadaki askerler için yapılan ve padişah ile ordusu arasına nifak sokmak üzere tertiplenen oyunun da sakıncalarını Padişah'a yalvararak gösterme başarısını savunmasına eklemiştir.⁶¹⁴ Bu dönemde Eski Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey ve Fehim Paşa'nın türlü iftiralarına da maruz kaldığını ancak hiçbir zaman adaletten şaşmadığını söyleyen Necib Melhame, Fehim Paşa'nın Mudanya'ya gönderildiğinde kendisi hakkında ortaya attığı iftirayı da savunmasında dile getirmiştir. Buna göre, kendisinin Almanya ve İngiltere elçileriyle bir olup Fehim Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmıştır, çünkü asıl maksatları Padişaha zarar vermekmiş; ancak

⁶¹¹ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 9.

⁶¹² Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 10.

⁶¹³ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 11.

⁶¹⁴ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 12.

Fehim Paşa İstanbul’da olduğu sürece emellerine erişememiş. Necib Melhame, ki böyle bir şeyin iftiradan başka bir şey olmadığını da ifade etmiştir.⁶¹⁵ Yalancı şahitlerle komisyon kurulmasına sebep olup aleyhinde karalama faaliyeti başladığını söyleyen Necib Melhame, artık bu iftira ve karalamalardan sıkıldığını dile getirmektedir. Bu tür suçlama ve baskılara daha fazla dayanamadığı için Avrupa’ya gitmek istediğini belirten Melhame iki aylık ısrarı neticesi bu teşebbüsünde başarılı olduğunu, Avrupa’da bulunduğu on ay içerisinde tekrar dönmeyeceğini ıslarla tekrarlamasına rağmen kardeşinin vefatı nedeniyle geri gelmek zorunda kaldığını ancak artık hiçbir vazife kabul etmeyip yalnızca her cuma Mabeyn-i Hümayun’a gidip geldiğini söylemiştir.⁶¹⁶

Necib Melhame, eski dönemden birçok kişinin dışarıda rahatça gezip, adadaki evlerinde rahatça oturur ve birçoğu mevcut yönetimde görev alırken kendisinin Harbiye’de bir süngülü askerin gözetimine verilmiş olmasının, bununla da yetinilmeyip Zaptiye Tevkifhanesi’ne getirilerek dört kapı içerde bir odaya sokulmasının tek nedeninin parasızlık olduğunu söylemiş,

varlıklarının bir kısmını verip kurtulan bazı kimselerin aksine kendisinin herhangi bir servetinin olmayışı yüzünden tutuklu bulunduğunu iddia etmiştir.⁶¹⁷ Jurnalciler devrinde bile masumların uğramadığı muameleye kendisinin Meşrutiyet devrinde hedef olduğunu, içerideki tutukluluk haline itirazlarının devam etmesiyle hakkında bu kez Beyoğlu Savcılığı tarafından dolandırıcılık suçlaması ile işlem başlatıldığını, bu ve buna benzer suçlamalarla tutukluluk halinin uzatıldığını söyleyen Necib Melhame⁶¹⁸ İrade-i Seniyye ile görevlendirilmiş bir memur olması nedeniyle bu olayı soruşturmanın adliye görevi dışında olduğu yönünde vekili tarafından yapılan itirazın, “Bunun takdiri mahkemeye aittir.” sözüyle reddedildiğini beyan ederek,⁶¹⁹ feryatlarının hiçbir şekilde itibar ve iltifat bulamamasından yakınmıştır.⁶²⁰

Necib Melhame’nin sunduğu bu layihanın da tutukluluğunun devamına engel olamadığı görülür. Yine aynı zamanlarda, bir Fransız kuyumcu tarafından Babiâli’ye borcunu ödemediği gerekçesiyle şikayet edilmesi sonucu Necib Melhame 16 Mart 1909 tarihinde

⁶¹⁵ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 13.

⁶¹⁶ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 14.

⁶¹⁷ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 15.

⁶¹⁸ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 16.

⁶¹⁹ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 17.

⁶²⁰ Melhame, “Meclis-i Mebusan”, s. 18.

Sadaret'e gönderdiği yazıda söz konusu şikayetle ilgili Padişahın gerek bizzat gerekse başkaları kanalıyla verdiği emirleri doğrultusunda, Paris La Paix Sokağı 13 numaradaki Kuyumcu Cartier'den sipariş edilen ve bir kısmını kendisinin teslim ettiği, bir kısmının da mağaza tarafından Mabeyn'e teslim edilmiş bulunan birtakım yeni ve elmaslı saatler ile mücevher köstek ve elmaslı sigara kutuları ve altın tırnak ve tuvalet takımları yanında bazı ufak tefek sanatsal eşyanın bedeli olan ve yüz kırk altı bin frank tutan meblağın otuz bin franklık kısmının kendisi tarafından ödendiğini söylemektedir. Bununla birlikte 11 Ağustos 1908'de başına gelen felaketten Mösyö Cartier'in haberdar olmasına rağmen iki yıldır ödenmeyen yüz altı bin franklık kısmın tahsili için Paris'teki evinde mevcut bulunan eşyaların hacze aldırılmış olmasını eleştirerek bu eşyaların söz konusu tutarın çok küçük bir kısmına bile denk gelmediğini belirtir. Kaldı ki padişah adına alınan eşyalara ait bedelin Paris mahkemelerinde konu edilmesinin Osmanlı Devleti'nin şanına yakışmayacağından söz ettikten sonra halinin müsait olmadığını ifade etmiş, gücünün müsait olması durumunda söz konusu parayı ya doğrudan kendisinin verebileceğini ya da kayınpederi Selim Raad aracılığıyla kuyumcuya ulaştırmaya çalışacağını belirtmiş ve gereğini arz etmiştir.⁶²¹

Nihayet 1909 sonlarında beraat ederek serbest kalan Necib Melhame, Sadrazam Kâmil Paşa'nın liberal hükümetinde bir ara desantralizasyon, yani yerelleşme çalışmalarında bulunmasına ve 1912'de genel Jön-Türk affından yararlanarak Şekip Arslan aracılığıyla tanıştığı Enver Paşa'ya danışmanlık yapmasına⁶²² rağmen her zaman takip altında tutulmuştur. 21 Kasım 1914'te İçişleri'nden Suriye Valiliği'ne gönderilen mesajda, Suriye'de bulunan Necib Melhame'nin, valiliğin emri altında uygun bir hizmette istihdam edilmesi, bu mümkün olamıyorsa kendisinin İstanbul'a gönderilmesi⁶²³ talep edilmiştir. 25 Kasım 1914'te, bu kez İçişleri'ne gelen bir telgrafta Necib Melhame'nin birkaç gündür Halep'te olduğu bilgisi iletilerek buraya bir vazifeye mi gönderildiği sorusu sorulmuştur. Eğer öyle bir durum varsa bunun şikayetlere neden olabileceği⁶²⁴ yönünde bir de uyarı telgrafa eklenmiştir.

20 Eylül 1917'deki yazışma, takibin sürdüğünü göstermektedir. Kayseri Valiliği'ne gönderilen mesajda, Necib Melhame ve Selim Raad'ın sürgün olarak Beyşehir'de

⁶²¹ BOA., BEO. 3636/265183.

⁶²² Hanssen, "Malhame-Malfame", s.42.

⁶²³ BOA., DH. ŞFR., 47/100.

⁶²⁴ BOA., DH. ŞFR., 450/41.

ikametlerinin kararlaştırılmış olduğundan firar etmelerine müsaade edilmemesi⁶²⁵ istenmektedir. Konya'da tutuklu bulundukları dönemde, 23 Ocak 1918'de, Sadaret'e gönderdikleri bir telgrafta, Necib Melhame ve Selim Raad maruz kaldıkları kötü muamaleden ve daha önceki şikayetlerine bir yanıt alamamaktan yakınmakta, bu kanunsuzluğun bir an önce son bularak ailelerine kavuşmalarına izin verilmesini talep etmektedirler.⁶²⁶ Necib Melhame'nin ismi bu olaydan iki yıl sonra, 15 Mayıs 1919'da Babıâli Hukuk Müşavirliği'nin Hollanda Büyükelçiliği'ne gönderdiği yazıda geçmiştir. Hollandalı Paul Wittering adlı müzayedeci tarafından Necib Melhame'nin Taksim'deki konağında bulunan eşyaları satılmış ancak belediyeye ödemesi gereken vergi ödenmemiştir. Müzayedede satışa sunulan eşyalar hakkında bilgi olmamakla birlikte Paul Wittering, organize ettiği müzayedeleri Fransa Yüksek Komiserliği'nin bilgisiyle yaptığını belirtmiş ve kapitülasyonlar gereği vergiye tabi olmadığını ileri sürmüştür.⁶²⁷ Necib Melhame'nin adına Maruni Patriği Huwayyik'in, onu Lübnan'nın ilk cumhurbaşkanlığı seçimine aday göstereceği 1926 yılına kadar kayıtlarda rastlanmamaktadır. Vefatından bir yıl öncesine rastlayan bu teklifin⁶²⁸ Necib Melhame tarafından sağlık sorunları nedeniyle reddedildiği düşünülmektedir.⁶²⁹

4.4. II. Meşrutiyet Sonrası Melhame Kardeşlerle İlgili Tanin Gazetesinde Çıkan Haberler

1 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanmaya başlayan ve ses, seda çınlama⁶³⁰ gibi anlamları olan Tanin Gazetesi'nin yayın hayatına başlamasında İttihat Terakki Cemiyeti'nin yadsınamaz bir desteği bulunmaktadır. II. Meşrutiyet fikirlerini halka ulaştırmada bir aracı olarak kullanılan Tanin, cemiyetin fikirlerini ve haberlerini Hüseyin Kazım kanalıyla okurlarına aktarmıştır.⁶³¹ Tanin Gazetesi'nin olaylara bakış açısı İttihat Terakki'nin düşünce yapısıyla eşdeğer sayılmaktadır. Meşrutiyet taraftarı olan gazetenin siyasi gelişmeleri değerlendirirken bu özelliğinin ön planda olduğu görülür. Tanin tıpkı

⁶²⁵ BOA., DH. ŞFR., 79/183.

⁶²⁶ BOA., DH. EUM., 4.şb., 17/43.

⁶²⁷ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 140.

⁶²⁸ Hanssen, "Malhame-Malfame", s. 42.

⁶²⁹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 140.

⁶³⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2010, s. 1523.

⁶³¹ Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s. 43.

İttihat Terakki gibi Meşrutiyetle gelen hürriyet ortamının sınırlarını sonuna kadar kullanmaya çalışmıştır. Gazetede eski rejimle hesaplaşmalara girilmiş, o dönem yaşanan hukuksuzluklar, hukuksuz işler yapan bürokrat, asker ve sivil memurları bilhassa sütunlarına taşımıştır.⁶³²

Tanin, daha ilk sayısından itibaren II. Abdülhamid dönemi bürokratları ile ilgili haberler yapmaya başlamıştı. Bu haberlerden Melhame Kardeşler de payını almıştır. Tanin'deki bu haberler daha çok bir ihbar niteliği taşımaktaydı. Gazete ilk sayısındaki şikayetlerin Şurây-ı Devlet Müdde-i Umumiliği tarafından dikkate alınarak “Selim Melhame, Arab İzzet ve emsali eşhasın irtikab ve suistimallerinden dolayı taht-ı muhakemeye alınmaları ve emlaklarının haczi”⁶³³ ile ilgili işlemlerin başlamasını memnuniyet verici bir durum olarak okuyucularına bildirmiştir.

Gazete, haberlerinin halkta büyük bir etki yarattığını, İzzet'in içinde olduğu düşünülen vapurun etrafında halkın toplanıp tepki gösterdiğini, ancak, İzzet'in yerinin tam olarak bilinmediğini, bununla birlikte kendi araştırmalarına göre Dolmabahçe'den bir vapura binerek firar ettiği bilgisine ulaştıklarını yazmış ve “Sizler ki bizim tahrim-i ailemize kadar infaz-ı nazar iderek en gizli ısrarımıza bile vakıf oluyordunuz, İzzet'in firar ideceğini anlamadınız mı?”⁶³⁴ sözleriyle durumu eleştirmiştir.

Tanin, bir sonraki sayısında İzzet'in “Marya” vapuruyla firara muvaffak olduğu bilgisini verir. Habere göre Çanakkale açıklarında durdurulan vapurda İzzet'in olduğu bilinmekle birlikte elinde Tahsin Paşa'dan alınmış bir izin belgesi olduğu görülmektedir. Bu izin belgesinde, İzzet'in Hamidiye-Hicaz Demiryolu merasiminde hazır bulunmak üzere görevli olarak Suriye'ye gittiği yazılıdır. İngiliz Konsolosu ile vapura giden Mutasarrıf Muharrem Bey, kendisine sunulan izin kağıdını gördükten sonra nasıl bir işlem yapacağını bilemediğinden durumu Sadaret'e bildirdiğini, donanmanın vapuru ablukaya aldığını, görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını ve İzzet'in vapurdan inmemekte ısrarlı davrandığını belirtir.⁶³⁵

⁶³² Emrah Sert, “Tanin Gazetesinin Pencerisinden Osmanlı İç Siyaseti (1908-1909)”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018, s. 7.

⁶³³ Tanin, 2 Ağustos 1908, no: 2, s. 3.

⁶³⁴ Tanin, 2 Ağustos 1908, no: 2, s. 3.

⁶³⁵ Tanin, 3 Ağustos 1908, no: 3, s. 3.

4.4.1. Necib Melhame ile İlgili Haberler

Necib Melhame'nin kendisinin bizzat teslim olarak Merkez Kumandanlığı'na getirildiği haberi gazetenin 12 Ağustos 1908 tarihli sayısında yer almıştır.⁶³⁶ Bununla birlikte daha sonraki tarihlerde de Necib Melhame'nin tutukluluk hali, hakkındaki suçlamalar ve çıkarıldığı mahkemelerle ilgili haberler yapılır. Bu haberlerin önemli bir ağırlığını, “Bomba Vakası” olarak bilinen II. Abdülhamid'e suikast olayını incelemek için kurulan ve kendisinin başkan olarak görev yaptığı komisyonda sergilediği davranışlar oluşturur. Bununla ilgili hakkında darp ve işkence davaları açılmış, bu davalarla ilgili haberle Tanin'de gündem olmuştur.

23 Eylül 1908 tarihli haberde, Tahkik Komisyonu'nun Necib Melhame'nin emriyle “bir takım bi-çaregane bir suret-i zalimane ve gaddaranede işkence iderek dişlerini kırdıkları, vücutları kan içinde bırakacak derecede dayaklar atdıkları, iki kişinin vefatına sebebiyet verdikleri, iddiasıyla zalimdidegandan ikisi kadın diğerleri erkek olmak üzere on; on iki imza ile Adliye nezareti'ne taleb-i adalet-i havi bir arzuhal verdikleri”⁶³⁷ bilgisi yer almaktadır.

Kirokır Otelı sahibi tarafından Necib Melhame aleyhine açılan davadan dolayı, isbat-ı vücut etmesi lüzumu görülerek, Birinci Ticaret Mahkemesi tarafından Zaptiye Nezareti'ne yazı yazılmış⁶³⁸ ve Necib Melhame Harbiye Nezareti'nden alınarak mahkemeye getirtilmiştir. Mahkeme, otel sahibinin, Mösyö ve Madam Rodin'in Necib Melhame'nin emriyle otelde kalmalarından dolayı oluşan masrafların tanzim edilmesine karar verir. Mahkemenin toplam üç bin iki yüz otuz dört (3234) kuruş altın akçenin otel sahibine verilmesi kararının ardından Necib Melhame aleyhinde açılmış bulunan diğer davalar nedeniyle tekrar Zaptiye Nezareti tevkifhanesine götürülmüştür.⁶³⁹

28 Ocak 1909 tarihli gazetede Necib Melhame'nin Adliye Nezareti'ne verdiği dilekçe haberi göze çarpmaktadır. Bu dilekçede Necib Melhame, doksan sekiz günden beri hakkında herhangi araştırma ya da soruşturma yapılmadan tutukluluk halinin devam

⁶³⁶ Tanin, 12 Ağustos 1908, no: 12, s. 3.

⁶³⁷ Tanin, 23 Eylül 1908, no:54, s. 5.

⁶³⁸ Tanin, 19 Ocak 1909, no:168, s. 3.

⁶³⁹ Tanin, 21 Ocak 1909, no:170, s. 4.

etmesinden şikâyet etmektedir. Kendisi için ortaya atılan suçlamaların asılsız ve siyasi temellere dayandığı ve bu nedenlerle hapsedilmesinden duyduğu rahatsızlığı iletmiştir.⁶⁴⁰

Necib Melhame'nin benzer bir dilekçesi de 3 Şubat 1909 tarihindeki habere konu olmuştur. Melhame, buradaki dilekçesinde kanunsuz ve haksız yere tutuklu olduğundan şikâyet edip tıpkı cani katiller gibi muamele gördüğünü, onların tutulduğu hapishanede bulunmaktan dolayı son derece üzgün olduğunu, bu üzüntüden hastalanıp yatağa düştüğünü dile getirmiştir. Gazete, Melhame'nin bu şikayetlerini bildirdikten sonra haberin sonuna bir de eleştiri eklemiştir. Melhame, eski paşaların ve beylerin ne hikmetse kendilerini temize çıkarmaya çalıştıklarını ama bunların hepsi söyledikleri gibi masumsa onca suçun ve kabahatin kim tarafından işlendiğini sormaktadır.⁶⁴¹

Yıldız'da atılan bomba olayından dolayı kurulan komisyona başkanlık yaptığı sırada, bazı kişilere işkence etmekle suçlanan Necib Melhame'nin cinayetle de suçlandığı ve bu nedenle mahkemeye çıkarılacağı haberinin⁶⁴² ardından Necib Melhame mahkeme huzuruna çıkartılmıştır. Reis Vekili Mehmet Tevfik, aza Salih Bey ve aza mülazımı Hüsnü Efendi'den oluşan mahkeme heyeti tarafından görülen davada şu suçlamalar yapılmıştır: Manok'un dükkanında hukuksuz arama yapmak ve dükkana zarar vermek, Manok'un hukuksuz şekilde tevkif edilmesini sağlamak, Yani'ye zorla silah teşhiri yaptırmak, Yorgi'nin akçesini dolandırmak, Artin, Asadoryan, Yirvanet, Matok, Feru ve bunlarla birlikte bazı kişilere cürmleri söyletmek üzere işkence yapmak, Yani, Kocev, Mihal, Estefan, Marika ve Yordan'ın usulsüz bir şekilde tefkifine neden olmak. Ayrıca, Necib Melhame'nin rüşvet meselesinde yardımcı oldukları gerekçesiyle kayınbiraderi Selim Raad Efendi ve karısı Madam Karonitse Melhame hakkında çeşitli iddiaları nedeniyle İhsan Efendinin sürgün edilmesinde rol aldığı gerekçesiyle Başkatip Tahsin Paşa aleyhindeki suçlamalar da mahkeme kapsamındaki iddianamede dile getirilir.⁶⁴³

Necib Melhame, 8 Şubat 1909 tarihli mahkeme kararında, darb ve işkence suçlamalarından ceza kanunu 103. maddesi üzerinden suçlu bulunmuş, rüşvet ve benzeri suçlamalarda adının birlikte geçtiği Selim Raad, eşi Karolin Melhame ve Tahsin Paşa ile ilgili iddialardan ise delil yetersizliği yüzünden suçsuz bulunmuştur. Buna ek olarak

⁶⁴⁰ Tanin, 28 Ocak 1909, no:177, s. 4.

⁶⁴¹ Tanin, 3 Şubat 1909, no: 183, s. 4.

⁶⁴² Tanin, 10 Şubat 1909, no: 190, s. 4.

⁶⁴³ Tanin, 12 Şubat 1909, no: 192, s. 4.

mahkeme, cinayet mahkemesindeki davanın görülmesinin devamı yönünde karar vermiştir.⁶⁴⁴

II. Abdülhamid'e düzenlenen suikast olayından sonra bulunduğu görevleri sırasındaki uygulamaları nedeniyle birçok kişinin şikâyeti ile mahkemeye sevk edilen Necib Melhame davasına müdahil olmak için bir grup daha çıkmıştır. Yıldız'daki bomba hadisesinden dolayı gerek maddi gerekse bedenen zarar gördüklerini söyleyen Beşiktaş arabacıları yirmi yedi imza ile Cinayet Mahkemesi'ne baş vurmuşlardır. Gazetenin haberinde arabacılar, nakdi zararlarına karşılık elli bin beş yüz lira talep etmişler, ayrıca vefat eden arabacılar için suçluların belirlenip haklarında gerekli işlemlerin yapılması için Necib Melhame'nin davası ile kendi davalarının birleştirilmesini talep etmişlerdir.⁶⁴⁵

Necib Melhame'nin mahkemesiyle ilgili en ayrıntılı haber, gazetenin 7 Mart 1909 tarihindeki sayısında yer almıştır.⁶⁴⁶ Başkanlığını Nimetullah Efendi'nin yaptığı ve Rauf Bey, Tevfik Efendi, Ali Haydar Efendi ve Ahmed Efendi'nin aza olarak görev yaptığı mahkemede Müdde-i Umumilik'i temsilen Mudde-i Umumi muavini Semih Bey bulunurken kitabette de Edhem ve Süleyman Beyler yer almıştır. Necib Melhame, mahkemeye büyük güvenlik önlemleri ile getirilmiştir; öyle ki saat altıdaki mahkemeye götürülmek üzere saat üçte tutuklu bulunduğu Zaptiye Nezareti'nden Serkomiser Mehmet Ali Efendi'nin başkanlığında üç komiser ve otuz polis nezaretinde alınmıştır. Bunlara ek olarak Hapishane-i Umumiye'de görevli kırk kadar asker de bu nakilde görevli olarak bulunmuştur.

Mahkeme başlarken bir önceki mahkeme tutanakları tekrar okunmuştur. Davacılarından Vartan Asodoryan ve Araya Haygi'nin katılmadığı davada Begos Bin Bedos'ın ifadesi alınmıştır.

Begos konuşmasına, kendisini bizzat Paşa'nın gece Yıldız'da dövdüğünü ancak orada başkalarının da olup olmadığını bilmediğini söyleyerek başlamış, sonra tüm olayı olduğu gibi anlatacağını belirtmiştir. Gece yarısı on beş kişinin evini bastığını, üzerine hücum edip ceketini çıkarttıklarını ve sopayla vurarak kendisini bayılttıklarını söylemiştir. Gözünü açtığında iki kişinin kendisini tuttuğunu, hiçbir şey konuşmadığını, ellerinin

⁶⁴⁴ Tanin, 12 Şubat 1909, no: 192, s. 4.

⁶⁴⁵ Tanin, 4 Mart 1909, no: 212, s. 3.

⁶⁴⁶ Tanin, 7 Mart 1909, no: 215, s. 4.

şışmış ve göğsünün ezilmiş bir durumda olduğunu, konuşamadığı için elleriyle işaret ederek bir şey bilmediğini anlatmaya çalıştığını söyleyen Begos, ifadesini şu sözlerle devam ettirmiştir:

“Daha sonra, gidin ailesini getirin, bakın o vakit nasıl konuşacak, dedi. Beni aşağı götürdüler. Necmeddin Bey beni gördü ve halime acıyarak doktor çağırdı. Beni iki gece sonra tekrar Paşa’nın yanına getirdiler. Ailem oradaydı. Paşa beni görünce bağırarak tekrar aşağı attırdı. Bir iki gün sonra tekrar Paşa’nın yanına getirdiklerinde yanında Komiser Hasan Bey vardı. Paşa ona çıkmasını söyledikten sonra benimle tatlı tatlı konuşmaya başladı. Bana, “Sen ailene acımıyor musun, beni niçin dinlemiyorsun, Sultan Hamid’in başına yemin ederim iki yüz lira vereceğim, seni büyük işe koyacağım, yalnızca söyle!” dedi. Ben de iki milyon verseniz de söyleyecek bir şeyim kalmadı dedim. Eski padişahların işkencesini yapmakla tehdit etti beni. Bunun karşısında cesaretimi görünce kızıp bana vurdu ve işkence etti.”

Bir süre zaptiyede hapsolarak tutulduğunu ve burada hastalandığını söyleyen Begos, daha sonra beraat ettiğini ama bu sefer de kış ortasında Bitlis’e gönderildiğini ve orada kalebend olarak tutulduktan sonra tekrar buraya geldiğini beyan etmiş ve ifadesini tamamlamıştır.

Begos’un ifadelerinin ardından Vartan Asadoryan’ın ifadeleri okunmuş ve şikayetçilerin hepsinin ifadeleri alınmış olduğu için şahitlerin dinlenmesine geçilmiştir.

Kirkor Kasbarian, Necib Melhame’nin yalnızca ismini bildiğini söyledikten sonra Manako’u dört bir yanı yara bere olmuş halde hapishanenin hastanesinde gördüğünü, Necib Melhame tarafından dövülerek bu hale getirildiğini işittiğini ve Manok’un orada bir sene iki ay kaldığını söylemiştir. Baş Müdde-i Umumi Sabık Cemal Bey on beş gündür hasta olduğuna dair raporuna ilişik olarak gönderdiği ifadede Manok’a edilen işkenceden bahsetmiştir.

Şahid Sarabyan Sarab, Necib Melhameyi tanıdığını, söz konusu meseleden dolayı soruşturma geçirirken Paşa’nın elindeki kamçısıyla Yirvarant Çavuşyan’ı dövdüğünü ve Çavuşyan’ın yüzünden kanların aktığını gördüğünü söylemiştir. Karabet Vartanyan da Apik Efendi meselesi için odada oturduğu sırada boğuk boğuk bir ses işittiğini, bunun üzerine içeri girdiğinde Yirvanet’in yere yüz üstü yatırılmış olduğunu ve Necib Melhame’nin onu kamçıyla dövdüğünü söylemiştir.

Yirvarent, Necib Melhame'nin Uncuyan meselesini naklettikten sonra "Sen söyleyeceksin!" demesi üzerine bildiğini söylediğini ancak polisler tarafından yere yatırılıp ellerinin bağlandığını ve bayılincaya kadar dövüldüğünü, dışarıya bahçeye çıkartılarak orada tahkir edildiğini, orada bir iki tokat daha yedikten sonra kömürlüğe atıldığını ve orada iki gün aç susuz kaldığını ifade etmiştir. Zaptiyelerden bazılarının merhamet bazılarının da küfür gördüğünü, müstantiklerden eziyet çekmediğini, eziyetin ancak ve sadece Necib Paşa'dan geldiğini açıklamıştır.

Nihad Bey, bir şey bilmediğini, yalnız Bandırmalı Aleksa'nın Beşiktaş'taki sorgusunda memur olarak görev yaptığı zaman Paşa'nın bu kişiyi bir defa tokatla, yumrukla ve sandalye ile dövdüğünü iddia etmiştir.

Şahid Ziya Bey, vakanın olduğu temmuz ayında Beyoğlu müstantik azalarından İhsan Bey'in kendisine gelerek Saray'a gitmesi gerektiğini söylediğini, bunun üzerine cuma günü Saray'a gittiğini, yaralı ve ölülerin kimlik tespitleri ile uğraştıklarını, daha sonra kendilerine gitmelerinin emredildiğini, bir daha da çağrılmadığını söylemiştir. Bundan iki ay sonra başka bir tahkikat için İhsan Bey ve Rıza Bey'le bir komisyonda görevli olarak bulunduğunu, burada bir şey görmediğini, komisyon erkanının salonda oturduklarını, kendisinin de Cemal Bey'in odasında çalıştığını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: "Bir gün Avusturya Hastanesi hademelerinden Aragel adında biri getirilmişti, inkâr ediyordu. Benim kalkmam icab ediyordu. Daha sonra Aragel'i koltuklarından birer polis tuttuğu halde dışarı çıkardılar. Acı acı ağlıyordu. Darp edildiğini hissettim fakat kimin darp ettiğini bilmiyorum. Bildiğim bir şudur: Bir gün salonda oturuyordum. Paşa'nın yatak odası merdiven başında idi. Bir darp alameti, bir gürültü. "Aşçı Nişan'ı dövüyorlar!", diye işittim. Kimin dövdüğünü görmedim, gündüzdü, polisler söylüyordu fakat "Kim dövüyor?" diye sormadım. Cemal Bey ara sıra gelir, birilerinin işkence gördüğünden söz ederdi. Bundan başka da bir bilğim yoktur."

Şevket Beyin İfadesi ise şöyledir: "Vukuat cuma günü olmuştu, ben pazartesi günü memur oldum. Paşa'yı o zaman görmüştüm. Müstantiklerin odaları ayrıydı. Bir gün Aşçı Nişan getirildi; sofadan geçerken dayak sesi işittim. Paşa mı dövüyordu yoksa başka biri mi, bilmiyorum. Bir gün de gündüz geldim. Necmeddin Bey, Manok'un ayaklarını yıkıyordu. "Paşa dövdü." dediler. Kitabçı Aragel'in de dövülmüş olduğunu gördüm."

Bunun üzerine Necib Melhame, adliye memurlarının müstantik memurlarını aklama peşinde olduklarını ve gerçeği söylemediklerini dile getirmiş, ayrıca müstantiklerin bizzat kendilerinin şikayetçi konumda yer aldıkları için bu kişiler tarafından şahit olarak gösterilen kimselerin de şahitlik vasfı taşımadıklarını iddia etmiştir.

Şevket Bey, ifadesinde Hacı Nişan'ın kendisini vurduğu yönünde bir söz işittiğini söyleyerek onun intihar etmediğini, katledildiğini, bunu da isbat edeceğini belirtip “Nişan intihar etmiş, deniyor. Halbuki bunun ne suretle defnolunduğuna dair tafsilat vereceğim.” dedikten sonra 17 Eylül 1321 senesinde, gece saat yedi buçuk sekiz sularında bir ölünün Beyoğlu'na getirildiğini, normalde izin tezkiresiyle ölülerin getirildiğini ancak bunun cebren getirildiği için önce kabul edilmek istenmediğini daha sonra, önceden açılmış bir yere konduğunu söyler. Getirilen ceset iplerle bağlıdır. Üzerine biraz toprak atarlar. Ölüyü getirenler arasında Bediros da vardır. Bahçıvan bir kâğıt ister, kâğıdın üzerine “Bu adamı, Paşa'nın emriyle Şerif, Hamdi ve Rüştü Beyler getirmiştir.” diye yazar. Altında Beşiktaş Kahyası Bediros ismi yazılır. Bugün bu kâğıt Beyoğlu Ermeni Kilisesi'nde saklıdır. Ertesi günü bahçıvan mezarın üzerindeki toprağı araladığında ölünün ellerinde, sol tarafında, başında yaralar görür. Bu darp yaralarını bahçıvanın kız kardeşi de görür. “Üstelik bu kişiler Lokantacı Nişan'ı tanıyan kişilermiş.” dedikten sonra, sözlerinin doğruluğunu ispata, adı geçen bu kişilerin verecekleri ifadenin kâfi olacağını belirtir.

Ardından müdafanın şahitlerine geçilir. Arabacılar kahyası Hasan Ağa ve İhsan Ağa, arabacıların hepsinin soruşturma geçirdiğini ama dövmek fiilini görmediklerini ve işitmediklerini söylerler. Binbaşı Halil Efendi, komisyonda bulunduğunu, darp ve işkenceden malumatı olmadığını söylerken Nuri Efendi, Fehim Paşa'nın jurnali üzerine başka bir odada olduğunu, bir suimuamele görmediğini, Aram Efendi de yine Fehim Paşa'nın jurnali ile orada bulunduğunu ama kendisinin Necib Paşa'yı görmediğini söyler. Emin Efendi, tutukluların hapishaneye gelip gittiklerini ancak kendisinin bir şey görmediğini söylemiştir. Hakkı Bey, çok sevdiği bir kişinin tutuklanıp Sinop'a sürgün edilmek üzere vapura bindirilmiş haldeyken Necib Melhame'nin onun bombayla bir ilgisinin olmadığını anlar anlamaz dostunu hemen azat ettiğini, birçok nedenden dolayı yaklaşık olarak yirmi beş kez gidip gelmesine rağmen hiç dayak filan görmediğini söyler. Hasan Ağa, soruşturulanlara kötü bir muamale yapılmadığı gibi hapsedilenlerin ailelerine de para verildiğini söyler.

Duruşmaya verilen yarım saatlik bir aranın ardından, Galatasaray Tefkifhanesi memuru da işkenceden habesiz olduğu yönünde ifade verdikten sonra arabacıların 280 imzayla sunduğu dava birleştirme talebini içeren yazı mahkeme başkanlığına verilmiş, ardından mahkeme başkanının, arabacıların bunu kimden istedikleri, yönündeki sorusuna arabacılar hep bir ağızdan “yapanlardan” yanıtını vermişlerdir.

Bu noktadan sonra gazetede, müdde-i umimiliğın ve dava vekilinin konuyla ilgili karşılıklı görüşlerinin geçtiğı diyalogları sıralanır. Necib Melhame’nin avukatı itiraz ederek bu yönde bir birleştirme kararını kefaletle serbet bırakma durumunda düşünölebileceğini aksi bir durumda bu davanın bitmesine Necib Melhame’nin ömrünün yetmeyeceğini, hatta onun ömrüne doksan dokuz sene daha eklense yine de kâfi gelmeyeceğini söyler. Bu davaların birleştirilmesinin mevcut davayı uzatmaktan başka bir işe yaramayacağı yönünde fikir birliğine varılmış ve tartışmalardan sonra Necib Melhame söz almıştır.

Necib Melhame, kendisinin buraya getirilme nedeninin öyle üç değnek filan olmadığını, devlete yaptığı hizmetelerinin karşılığında bu muamaleye tabi tutulduğunu ancak bundan muzdarip olmadığı gibi daima vatan yolunda da telef olmaya hazır olduğunu dile getirerek söze başlamıştır. Kendisine uygulanan muamelenin hiçbir yerde hiçbir kimseye karşı yapılmadığını, sesini hiçkimseye duyuramadığını, feryatlarının arza ulaşmasına rağmen kimse tarafından duyulmadığından şikâyet eden Necib Melhame, kendisi aleyhinde söylenen sözlerin hepsinin uydurma olduğunu, şahitlerin sözlerinde tutarsızlıklar bulunduğu, birinin dört değnek dediğı şeye diğlerinin otuz değnek dediğini ve söylenen her şeyin yalan olduğunu belirtir. Tutukluluk durumu gibi mahkemede uğradığı durumun da haksız ve kötü olduğunu belirten Necib Melhame mahkemede kendisine cani denilip yüzüne tüköldüğü ve tahkir edildiğini ancak bunlara karşın müddei umumiliğın hiçbir şey söylememesinden şikâyet etmektedir. Komisyonun Mabeyn’de Padişahın gözetiminde olduğunu, bu söylentilerin gerçeğı yansıtmadığını belirttikten sonra kendisini şu sözlerle savunmuştur:

“Bazı kişiler sessizlik içinde, birçok gazete ise menfaati için bana saldırıyor, “Cani!” diyor. Ben dövdüm, diyorsanız evet dövdüm. Fakat fişenk atmadan, kılıçlarını savurmadan askerler ve zabitler öldü. Dokuz ay çalışmaktan uyku uyumadım. Hatta “Bunlar bi-günahtır, bir şey etmeyiniz!” diye nasihatler ederdim. şimdi şu kadar kişinin

vücudunu muhafaza için bahsettiğiniz darp eylemini yapmış olayım, ne karar verirsiniz verin alnım açıktır.”

Necib Melhame'nin konuşmasının ardından, dava vekili, Necib Melhame'nin tutuklanma şeklinin de uygun olmadığını ekler, çünkü Paşa kendi rızası ile nezarete gitmiştir. Bundan dolayı tutuklanma işlemi yapılarak Ada'ya götürülmesinin gerektiğini, tutuklamanın usulüne göre yapılmadığını, bunu protesto eden dilekçelerinin de karşılık bulmadığını söyleyen vekil 9 Eylül'deki protestonun ardından 10 Eylül'de bu kez sahtekarlıktan dolayı tevkif işleminin yapıldığını, o zamana kadar geçen otuz beş gün içinde sözü dahi edilmemiş bir konunun birdenbire tutuklama gerektiren bir şekil alınmasına sebebiyet verildiğini, bunun da Paşa'nın tutuklu kalmasının devamı için yapıldığını söyler. Dava vekili, iddianamenin 39. sayfasında, 28 Eylül'de şahid Rıfat Bey'in sorgusunun yapıldığı bilgisinin yer aldığını ancak o zaman evrakın temyizde bulunduğunu ve evrak orada bulunurken nasıl bu şahidin çağrılıp sorgusunun yapıldığının merak konusu olduğunu ekler. Necib Melhame'nin müddeinin iddialarındaki tutarsızlığa bir örnek olarak orada geçen “Dinamitleri buldu, sonra dövdü.” ifadesini hatırlatır. On buçukta mahkeme tekrar ara verip saat birde toplandığında müdafanın şahitlerinin devamının getirilmesi ve başka nedenlerle mahkemenin 9 Mart'a tehirine karar verilir”⁶⁴⁷.

Necib Melhame'nin mahkemesiyle ilgili en ayrıntılı şekilde anlatılan bu sayıdan sonra bazı sayılarda kısa kısa bilgiler yer alır. 231 sayılı Tanin'de Necib Melhame'nin bir gün önce cinayet suçlaması ile üçüncü mahkemesinin yapıldığı, mahkemeye ilgili araştırma ve soruşturmada sona gelmesine rağmen Necib Melhame aleyhine Müstantiklikte iki üç dava daha bulunduğu ve bunların birleştirme talebi olduğundan diğer davalara ilişkili araştırma ve soruşturmanın bitirilmesine kadar mahkemenin tehiri yönünde karar verildiği bilgisi yer alır. Bununla birlikte “Necib Melhame'nin diğer davalardan dolayı Daire-i İstintak'a celb edilecek iken halkın heyecanının buna mâni olduğu” bilgisi de aynı sayıda verilmiştir.⁶⁴⁸ 8 Nisan 1909 tarihli sayıda da Necib Melhame aleyhine bir dava daha açıldığı bilgisi yer alır. Nişan'ın karısının, kocasının Necib Melhame tarafından katledildiği iddiasıyla açtığı davanın soruşturulması için Müstantik Cemil Bey'e havele edildiği yazmaktadır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁷ Tanin, 7 Mart 1909, no: 215, s. 4.

⁶⁴⁸ Tanin, 23 Mart 1909, no: 231, s. 4.

⁶⁴⁹ Tanin, 7 Nisan 1909, no: 247, s. 3.

Tanin'in 31 Ağustos 1910 tarihli sayısında ise Necib Melhame ile ilgili kısa bir haber bulunmaktadır. Tahidromos adlı Rum gazetesine dayanılarak verilen haberde, Melhame Paşa'nın intihar teşebbüsünde bulunduğu ancak doktorların müdahalesiyle kurtarıldığı bilgisi yer almaktadır. Gazeteye göre Necib Melhame, çok sevdiği zevcesi birkaç gündür eve uğramadığı için intihar teşebbüs etmiştir.⁶⁵⁰

4.4.2. Selim Melhame ile İlgili Haberler

Tanin'in 16 Ağustos 1908 tarihli haberinde Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nde çalışan üç ecnebiden bahsedilmektedir. Selim Melhame zamanında Avrupa'dan getirtilen bu kişilere çok fazla maaş verildiği, ancak bunlardan Maden İdaresi'nde memur olanı istisna olmak üzere diğerlerinden hiçbir şekilde istifade edilemeyeceğinin Nezaretçe Bab-ı Ali'ye bildirildiği, ayrıca, gayet ağır şartlarla anlaşma yapılmış bu kişiler hakkında nasıl bir işlem yapılması gerektiği yönünde danışıldığı bilgisi yer alır.⁶⁵¹

16 Aralık 1908 tarihli sayıda Kirkor Sinabyan Efendi ile Selim Melhame'nin birlikte sorumlu tutuldukları bir suistimal olayının Orman, Maden ve Ziraat Nezaret'inde oluşturulan heyet tarafından müzakere merciine bildirildiği yazmaktadır. Kosova Vilayeti, Kalkandelen Kazası'nın Radovişte ve Gavranca köylerindeki arazide hükümet namına işletilmek üzere Ohanis Rikarban Efendi ve Mösyö Adolf adlı kişilere on sene müddetle icar kılınan iki kıta krom madeninin işletilmesi için iki bin beş yüz lira depozit ve her sene beş bin tonilato cevher ihracıyla her ton için seksener kuruş vergi alınması şartlarıyla anlaşma sağlanmışken dört sene zarfında ancak bin yedi yüz tonilato cevher ihracı yapılmış, şeklinde vergi alınabilmiş, bunun üzerine her sene dört bin lira vergi verilmesi gerektiği yönünde yapılan uyarılara karşın bölgede eşkıya türediği, bu nedenle cevher ihracının gerçekleştirilemediği yönünde cevap alınmıştır. Rumeli Genel Müfettişliğince yapılan incelemelerde, madenler civarında kesin olarak eşkıyaya rastlanmadığı tespit edildiği, yazışmalar vesaire en nihayet on sene zarfında devletçe alınması gereken kırk bin liranın ve emeklerin ziyanından sorumlu olan kişilerin o dönem hukuk müşavirliğinde bulunan Kirkor Sinabyan ile Selim Melhame olduğu bilgisi yer almaktadır.⁶⁵² Selim Melhame ile ilgili daha sonraki haberde, firar eden Selim

⁶⁵⁰ Tanin, 31 Ağustos 1910, no: 718, s. 3.

⁶⁵¹ Tanin, 16 Ağustos 1908, no: 16, s. 3.

⁶⁵² Tanin, 16 Aralık 1908, no: 136, s. 3.

Melhame'nin kimi gazete haberlerine göre Floransa'da olduğuna yönelik bilgiler yer almaktadır.⁶⁵³

4.5. Diğer Melhame Kardeşlerin Akıbetleri

4.5.1. Habib Melhame

Habib Melhame, II. Meşrutiyetin ilanından sonraki olayların ardından kayıplara karışmışsa da kısa sürede yakalanmıştır. Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşa'nın adamlarından birinin Zaptiye Nazırı Hamdi Bey'e giderek Tahsin Paşa'nın selamını ilettikten sonra Habib Melhame'nin gayet önemli bir iş için memur edildiğini ve bu yüzden Avrupa'ya gitmesi gerektiğini belirterek vakit darlığından dolayı pasaport işlemlerinin Cisri Mustafa Paşa'da yapılması için telgrafla emir verilmesini istemişti. Ancak söz konusu telgraftan haberdar olan cemiyet, Habib Melhame'yi tutuklatmıştı. Habib Melhame'nin üstünde ikişer bin franklık Fransız banknotlarından, çek ve nakitlerle birlikte 63.000 lira kadar para bulunmuştur.⁶⁵⁴ Edirne'den gönderilen telgrafta⁶⁵⁵ 29 Temmuz 1908'de Cisri Mustafa Paşa'da pasaportsuz seyahat ederken yakalanan Habib Melhame'nin haberi merkeze ulaşmıştır.⁶⁵⁶ Habib Melhame'nin 20 Ağustos 1908 tarihli yüz kırk numaralı tezkiresi üzerine⁶⁵⁷ Zaptiye Nazırlığı, Sadaret'e bir yazı göndererek Habib Melhame'nin Avrupa kaplıcalarına gitmek için izin talebinde bulunduğunu ve ailesini görmesine olanak tanınması yönünde karar verildiğini, ancak Habib Melhame'nin bir sahtekarlık maddesinden dolayı pazar günü soruşturma için istintak dairesinden çağırılmış olduğu için ne yapılması gerektiğini sormaktaydı.⁶⁵⁸ Habib Melhame'nin rahatsızlığı nedeniyle kaplıcaya gitmesine müsaade yazısı 20 Ağustos 1908'de gelmiştir. Tutukluluğuna bir sebep görünmediği ve ailesini görmesinde bir sakınca olmadığı bildirilmiştir.⁶⁵⁹ Habib Melhame daha sonra, Lübnan'ın Sayda kentinde, Osmanlı Ziraat Bankası'nın finanse ettiği kırsal bir gelişim şirketinde yönetici olarak ortaya çıkmaktadır. 1910 yılında Şam'da İngiliz-Suriye Ziraat Kredi Bankası kuruluş projesinde yer alan Habib Melhame, 1913'te tekrar Osmanlı Devleti memurluğuna getirilerek Bayındırlık Nezareti'nin Beyrut bölgesi

⁶⁵³ Tanin, 9 Mart 1909, no: 217, s. 4.

⁶⁵⁴ İrtem, Meşrutiyet Doğarken, s. 113-114.

⁶⁵⁵ BOA., BEO. 3369/252611-1.

⁶⁵⁶ BOA., BEO. 3369/252611-2.

⁶⁵⁷ BOA., BEO. 3380/253469-1.

⁶⁵⁸ BOA., BEO. 3380/253469-2.

⁶⁵⁹ BOA., Y. PRK. ZB. 47/24-1

müfettişi olmuştur. 29 Aralık 1924'te İstanbul'da vefat eden Habib Melhame'nin aile anıt mezarı Feriköy Pangaltı Latin Katolik mezarlığında bulunmaktadır.⁶⁶⁰

4.5.2 İskender Melhame

İskender Melhame ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmasa da haftada iki kez yayınlanan Journal de Salonique adlı gazetenin 4 Ocak 1904 tarihi bir haberinde, İskender Melhame ve eşinin Selanik'teki villalarında verdikleri muhteşem balonun haberi⁶⁶¹ yaşam tarzları açısından dikkat çekicidir.

4.5.3. Şükrü Melhame

“Hükümet'te görevli, ismi az duyulan kardeşlerden Şükrü Melhame, 11 Eylül 1911'de dönemin Sadrazamı Hakkı Paşa'ya yazdığı mektupta 46 yaşında, evli ve 8 çocuk sahibi olduğunu, Pera'da Sarkis Sokak no:15'te ikamet ettiğini bildiriyordu. On yıl boyunca İstanbul gümrüğünde depolama, uzman, kasiyer, müdür ve genel müdür mevkilerine ulaştığını, daha sonra bu görevden istifa ederek Trabzon'da Tütün Rejisi şube müdürlüğüne getirildiğini söylüyordu. Sonradan Reji adına Mersin ve Kudüs'te şube müdürlükleri yapmış, beş yıl hizmetten sonra Ankara'da dört yıl Reji'nin genel müdür yardımcılığını üstlenmişti. Daha sonra Reji'nin Malta'da temsilcisi olan Şükrü Melhame'nin, Malta'daki temsilcilik kapatılınca on üç yıl aralıksız hizmet verdiği işine son verilmiş oldu. Konuyu önce Tütün Reji'sinin bağlı olduğu Düyûn-ı Umûmiye Başkanı Lambert'e açan Şükrü Melhame, Lambert'den II. Meşrutiyet'in ilanı ile artık Melhamelerden kimseyi istihdam edemeyecekleri cevabını aldı. Hakkı Paşa'ya yazdığı bu mektubun sonunda Melhamelerin başına gelen talihsizliklerden sonra işten atılmasının doğru olmadığını, zaten uzun yıllar İstanbul dışında yaşadığı süreçte kardeşleri ile temas kurmadığını, onlar tarafından dışlandığını söyleyerek Sadrazam Hakkı Paşa'dan devlet görevine yeniden alınma konusunda destek arıyordu.”⁶⁶²

4.5.4. Filip Melhame

Filip Melhame ise II. Meşrutiyetin ilanından önce 1908 Nisan'ında vefat etmiştir. 1888'de Suriye'de Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Şube Müdürlüğü'nde, daha sonra İstanbul

⁶⁶⁰ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 151.

⁶⁶¹ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 150.

⁶⁶² Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 151., BOA, BEO, 3940/295463.

Maliye Bakanlığı'nda görev almıştı. Şûrâ-yı Devlet üyeliği de yapan Filip Melhame'nin adı 1890 yılında Jafa Vadisi sulama projesi imtiyazında geçmiş, daha sonra Selim Melhame'nin de desteği ile 1894'te imtiyazı almıştır. Filip Melhame'nin ölüm haberini veren Journal de Salonique'nin onu tanıtmak için kullandığı “Merhum, Maden ve Orman Nazırı Selim Melhame Paşa, Osmanlı Tütün Rejisi Genel Müfettişi Habib Melhame Efendi, Selanik Osmanlı Tütün Rejisi Müdürü İskender Melhame Bey ve Ticaret ve Bayındırlık Nezareti Müsteşarı Necib Melhame'nin kardeşiydi”⁶⁶³ ifadeleri, Melhame kardeşlerin bürokratik yapı içindeki yerlerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

⁶⁶³ Makzume, *Sultan II. Abdülhamid'in*, s. 150.

SONUÇ

II. Abdülhamid, 14 Şubat 1878’de Meclisi tatil ederek iktidarı Babiâli’nin elinden almanın ilk adımını atarken aynı anda bürokrasinin el değiştirmesine, daha doğrusu, alternatif bir bürokrasinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Böylece devlet idaresini kendi denetimine alırken Saray’da oluşturacağı sistemin de adımlarını atmaya başlamıştır. II. Abdülhamid dönemine kadar Babiâli lehine gelişen dengeler, onunla tekrar Saray’ın egemenliğine geçmiştir. Özellikle 1890’lı yıllardan itibaren Babiâli’nin iyice devre dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır. Görünürde kararları Babiâli alsa da işleyişi tamamıyla Saray tarafından yönlendirilmektedir. Padişah herhangi bir konudaki düşüncesini hususi bir irade ile Babiâli’ye iletmekte, hükümet konuyu görüşmekte ve çoğunlukla da padişahın isteğine uygun kararlar alarak onay için padişaha göndermektedir.

II. Abdülhamid, belli kararları alırken ya da herhangi bir konuda fikir danışırken, görevlendirme, inceleme gibi icraatlarda bulunurken fikirlerini önemseydiği, özellikle de çok güvendiği isimlerle çalışmaktadır. Literatüre “Saray’ın Adamları” olarak geçen birçok isim Saray’da danışman, komisyon üyesi, nazır ya da farklı unvanlarla görev yapmıştır. İkinci Kâtib İzzet Paşa, Suriyeli Naum Paşa, Lübnanlı Maruni Selim Melhame Paşa ve kardeşi Necib Melhame Paşa Saray’ın hatırı sayılır Arap bürokratlar arasında anılırlarken Şeyh Zâfir ve Ebu’l Hüda gibi isimler de Arap danışmanlar olarak öne çıkarlar. Sultanın bu kişilerden beklentisi yetkinliğin yanında mutlak sadakattir. Melhame ailesi, özellikle Selim ve Necib Melhame, tam da bu profile uygun isimler olarak Abdülhamid bürokrasisinin içinde yer almışlardır.

Düyûn-ı Umûmiye, tarım ve madenler, jurnal sistemi, elçiliklerle temas gibi ekonomik, idari ve siyasi yapının önemli figürleri konumundaki Melhame Kardeşlere II. Abdülhamid’in duyduğu güvenin sırrı, Sör Milyan Efendi’nin Selim Melhame için kurduğu “...*Hangi mahkemeye müracaat idüb de hak kazanabilecektim. Devletin Padişahın emini bulunan bir nazırın sözüne mi yoksa acizlerinin masumiyete dair vuku’u bulan ifademe mi itibar ideceklerdi...*” cümlelerinde saklıdır. Haklarında birçok suçlama bulunmasına rağmen II. Abdülhamid’e karşı olan sadakatleri, onları Saray’ın en güvenilir bürokratları çizgisinden uzaklaştıramamıştır.

Necib Melhame, Jön Türk muhalefetine karşı Paris Büyükelçiliği Müsteşarı olarak görevlendirilmiş, hakkında Fransa Dışişleri Bakanı ve dönemin Paris Büyükelçisi Münir Paşa'nın da dahil olduğu kişilerin suçlamalarına rağmen II. Abdülhamid'in sadakatinden kuşku duymadığı bir bürokrat olarak yerini korumayı sürdürmüş, hatta daha sonra Bulgaristan Komiserliği, Nafia Nezareti Müsteşarlığı görevlerine atanmıştır. Abdülhamid, Necib Melhame'nin sıradan bir bürokrat olmadığını, 21 Temmuz 1905'teki suikast girişiminin ardından kurulan araştırma komisyonu başkanlığına onu bizzat kendisi atayarak ispatlamıştır. Selim Melhame'nin yönlendirmesiyle, Bağdat-Musul petrolleri işletmesi için II. Abdülhamid'e teklifte bulunan Necib Melhame'nin isminin Tünel imtiyazında da geçmesi, Saray'ın talepleri doğrultusunda bir bakıma devletin menfaatlerini koruma faaliyetlerinin yanında Saray'ın ona olan güveni ve desteğini de göstermektedir.

Selim Melhame, Şurây-ı Devlet Evrak Odası'yla başladığı Osmanlı bürokrasisindeki görevine Suriye Vilayeti tercümanlığı, Rumeli Terakki Komisyon üyeliği, Vergi İdaresi ve Düyûn-ı Umûmiye müdürlüğünde devam etmiş, 1893 Şubat'ında, Orman, Maden ve Tarım Nazırı olarak atanmış, 1908 yılına kadar yaklaşık 15 yıl boyunca doğrudan içinde bulunduğu saray bürokrasisinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Selim Melhame II. Abdülhamid'le yakın ilişkisi nedeniyle, Sadrazamlık makamını atlayıp doğrudan padişahla görüşebilen bir bürokrattır. Selim Melhame'nin sunduğu layihalarda birçok sorunun kaynağı olarak gösterdiği Babiâli'yi çok önemsemediği görülürken, kendisini bürokrasi içerisinde doğrudan Sultan'a bağlı saymaktadır. Selim Melhame, Babiâli bürokrasisine takılmadan, doğrudan Abdülhamid'in talepleri doğrultusunda özel görevlerle sık sık yabancı misyonla temas eden ayrıcalıklı bir bürokrat olarak bilinmektedir. Ayrıca, padişahın başlattığı birçok yeni projede görev almış, uluslararası birçok sorunda müdahil olmuş, kritik kararlarda padişaha şahsi önerilerini sunmuştur.

Kısacası Melhame kardeşler, Abdülhamid'in her konuda güvenini kazanmış, takdirini almış, güvenilir bürokratlar olarak her zaman el üstünde tutulmuşlardır. Hem içeride önemli makamlara gelip önemli kurumları yönetmişler hem de uluslararası meselelerde sultanın özel elçileri olarak hareket etmişler, Saray'ın "Gizli Dışişleri Bakanları" olarak itibar kazanmışlardır.

Melhame kardeşlerin II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra hedef haline gelmeleri biraz da Abdülhamid'e olan bu yakınlıklarının doğal sonucudur. Görünürde II. Abdülhamid'e ama aslında Osmanlı Devleti'ne sadık hareket ettikleri düşünülen Melhame kardeşlerin imajlarının İttihat Terakki'nin bakış açısından pek parlak gözükmemesi bu yüzden normal karşılanmalıdır. Melhame kardeşlerin arşiv belgelerine yansıyan faaliyetleri, her iki ismin de hem Osmanlı Devlet bürokrasisinde hem de II. Abdülhamid'in yönetim anlayışında önemli sonuçlar doğurduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv

BOA., A.} (04) 69/7

BOA., A}MTZ.(04), 63/38, 73/44, 59/39, 60/9, 61/34

BOA., A.}.DVN.MKL. 35/18, 45/17

BOA., BEO. 346/25947, 900/67438, 1051/078825, 1111/83268, 1318/98945, 1442/108145, 1461/109514, 1469/110170, 1475/110594, 1508/113032, 1532/114836, 1602/120141, 1602/13149, 1631/122275, 1650/123683, 1654/124043, 1674/125532, 1782/133609, 2755/206614, 2879/215657, 2897/217217, 3018/226310, 3212/240834, 3364/252239, 3368/252553, 3369/252611, 3370/252738, 3377/253266, 3377/253508, 3380/253469, 3402.25508, 3402.255127, 3430/257191, 3433/2547450, 3435/2575821, 3477/260749, 3479/260885, 3486/261396, 3490/261700, 3491.261817, 3524.264257, 3557/266761, 3636/265183, 3940/295463

BOA., DH.ELM.THR., 33/35

BOA.,DH.MKT. 2643 /1326, 2645/11, 2650/32, 2651/58,

BOA., DH. SAİD. 72/34

BOA., HR.SYS. 1218/3

BOA., İ.MTZ.CL. 7/308

BOA., İ.DUİT. 136/ 1-16

BOA., İ.HUS.,117/ 1322

BOA., HH.THR. 118/42, 807/85, 807/99

BOA., HH.İ. 105/37

BOA.,DH.EUM, 4.şb., 17/43

BOA., DH. EUM. THR., 33/35.

BOA.,DH.ŞFR.,47/100, 79/183, 450/41

BOA., HR.SFR.04. 297/71, 447/10, 447/107, 447/112, 447/132, 534/63, 275/8-11-15-20-21, 446/14-16-44-46, 535/37, 766/82, 564/65, 564/83,446/60,

BOA., HSD.AFT. 12/139

BOA., MV., 87/78, 99/36, 127/24,

BOA.,ŞD.3166/22

BOA., Y.A.HUS. 374/91, 374/23, 374/115, 411/9,

BOA., Y.A.RES 106/11

BOA., Y.EE. 79/20, 15/103, 14/140, 49/91, 50/91, 12/40, 119/44,

BOA., Y.MTV.168/42, 175/176, 188/34,

BOA., Y.PRK.A.12/4

BOA., Y.PRK.ASK. 200/62

BOA., Y.PRK.AZJ. 50/70

BOA.,Y.PRK.BŞK. 66/107, 67/10, 73/7, 65/103,

BOA., Y.PRK.EŞA., 31/12

BOA.,Y.PRK.HH. 11/46

BOA.,Y.PRK.HR.26/41

BOA., Y.PRK.KOM. 10/3

BOA., Y.PRK.ML. 22/72

BOA., Y.PRK.MK. 8/102, 9/95, 10/21, 22/10, 22/14, 8/69

BOA., Y.PRK.HR. 34/21

BOA., Y.PRK.OMZ. 3/19, 3/42, 2/38, 1/98, 2/49, 3/25, 3/18, 3/41, 3/54, 3/14

BOA.,Y.PRK.TNF.7/47, 7/63,

BOA.,Y.PRK.ZB.47/24

BOA., ZB.,327/87, 327/91, 620/117, 620/160,

Necib Melhame'nin Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesi'ne sunduğu layiha, Atatürk Kitaplığı, Bel. Osm. O. 00902, İstanbul:1908.

Kitaplar

Acar, İrfan. C. *Lübnan Bunahımı ve Filistin Sorunu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Ahmed Saib. *Sultan II. Abdülhamid ve Saltanatının İlk Yılları*. Haz. Adem Kara. İstanbul:

IQ Kültür Sanat Yay., 2006.

- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Akyıldız, Ali. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Aydın, Mahir. *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*. İstanbul: Kitabevi Yay., 1996.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet. *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*. İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1960.
- Bengi, Hilmi. *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Bouquet, Olivier. *Sultanın Paşaları (1839-1909)*. Çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2016.
- Çadircı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.
- Danışmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (M.1703-1924)*. 4.cilt, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- Demirel, Fatmagül. *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*. İstanbul: Bağlam Yay., 2007.
- Demiroğlu, Faiz. *Abdülhamide Verilen Jurnaller (Elli Yıldır Neşredilmeyen Vesikalar)*. İstanbul: Tarih Kütüphanesi Yayınları, 1955.
- Deringil, Selim. *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2010.
- Duhanî, Said N. *Beyoğlu’nun Adı Pera İken (Geri Dönmeyecek Zamanlar)*. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1990.
- Engin, Vahdettin. *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Engin, Vahdettin. *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- Engin, Vahdettin. *Asayiş Sultan II. Abdülhamid’in İç Güvenlik Politikası*. İstanbul: Yeditepe Yay., 2013.
- Engin, Vahdettin. *Tünel*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.
- Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamid ve İslam Birliği, Osmanlı Devleti’nin İslam Siyaseti 1856-1908*. İstanbul: Ötüken Yay., 1995.

- Eryılmaz, Bilal. *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Fesch, Paul. *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*. Çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Pera Turizm ve Tic., 1999.
- Findley, Carter V. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1798-1922*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Homer Kitabevi Yay., 2006.
- Göçmen, Muammer. *İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri (1889-1902)*. İstanbul: Kitabevi Yay., 1995.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet. *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 2008.
- Hanıoğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yay., 1985.
- Hasırcı, Metin. *II. Abdülhamid'in Derin Devleti*. İstanbul: Kum Saati Yay., 2013.
- Haurani, Albert. *Modern Ortadoğu'nun Osmanlı Geçmişi, Osmanlı ve Dünya*. Haz. Kemal Karpat. İstanbul: Ufuk Kitap, 2006.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Meşrutiyet Doğarken 1908 Jön-Türk İhtilâli*. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- İrtem, Süleyman Kani. *Şark Meselesi-Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- Kansu, Aykut. *1908 Devrimi Elusive Transformation The Revolution of 1908 in Turkey*. Çev. Ayda Erbal. İstanbul: İletişim Yay., 1995.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı'da Tanzimat Dönemi (Osmanlı'da Tanzimat-ı Hayriye Devri) (1839-1856)*. İstanbul: Yeni Gün H.A.Yay., 1999.
- Kayalı, Hasan. *Jön Türkler ve Araplar Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Kazgan, Haydar. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*. İstanbul: Vakıfbank, 1999.
- Koloğlu, Orhan. *Avrupa'nın Kıskaçında Abdülhamit*. İstanbul: İletişim Yay. 1998.
- Koloğlu, Orhan. *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Gür Yayınlar, 1987.
- Kuran, Ahmed Bedevî. *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*. İstanbul: İş Bankası Yay., 2012.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

- Makzume, Erol. *Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi*. İstanbul: MD Basımevi, 2019.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-190*. İstanbul: İletişim Yay., 2014.
- Mardin, Şerif. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Mehmed Sa'îd Paşa. *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı (Küçük) Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtıratı*. Haz. Mustafa Gündüz, İstanbul: Ketebe Yay., Cilt II, 2019.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2003.
- Selvi, Haluk. *Sultan'a Suikast, Sultan'a Suikast Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bomba Hadisesi Fezlekesi*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2013.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*. Ankara: Paragraf Yay., 2005.
- Şimşir, Bilal N. *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986.
- Tahsin Paşa. *Abdülhamit, Yıldız Hatıraları*. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2008Terzi, Mehmet Akif, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2015.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1998.
- Temo, İbrahim. *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları, 1987.
- Tevfik Güran. *"Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları"*, 150. Yılında Tanzimat. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992.
- Tortop, Nuri. Eyüp İspir ve Burhan Aykaç. *Yönetim Bilimi*. Ankara: Yargı Yay., 1993.
- Tuncer, Harun, Haz. *Sultan Abdülhamid Han'a Yapılan Suikastin Perde Arkası*. İstanbul: Çamlıca Yay., 2011.
- Quataert, Donald. *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008.
- Uşaklıgil, Halid Ziya. *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1987.
- Weber Max. *Bürokrasi ve Otorite*. Ankara: Adres Yayınları, 2005.
- Ziyad Ebuzziya. *"II. Abdülhamid Döneminde Basın ve Basın Hareketlerine Bakış"*, II. Abdülhamid Dönemi ve Sempozyum Bildirileri. Haz. Coşkun Yılmaz. İstanbul: Seha Neşriyat, 1992.
- 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 1965

Makaleler

- Aydın, Mahir. “Bulgaristan Komiserliği”, *Belgeler*, C.17, S.21, (1997): 71-120.
- Bayraktar, Kaya. “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”. *Bilig*. (2014): 1-28.
- Çeşme, Volkan. “Osmanlı’da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. 15 (2014): 39-80.
- Ergün, Mustafa. “ “Prens” Sabahattin Bey’in Eğitim Üzerine Düşünceleri” *Kurumsal Eğitim*, C.1,S.2 (2008):1-9
- Ergüney, Yeşim Duygu. Pilehvarian, Nuran Kara. “Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”. *Megoran*. C.10, S.2, (2015): 224-240.Hanssen, Jens, “Malhame-Malfame”: Levantine Elites And Transimperial Networks on the Eve of the Yong Turk Revolution”. *International Journal of Middle East Studies*. Vol. 43, No.1 (2011): 25-48.
- Karaçoban, Turgut. “Osmanlı’da Sergi Çalışmaları ve 1894 Depremi Nedeniyle Yapılamayan “Dersaâdet Ziraat ve Sanâyi Sergi-i Umûmisi” Hazırlıkları”. *Turkish Studies-Historical Analysis*, (2020): 531-543.
- Kurşun, Zekeriya. “II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdiriyyeti’nin Kurulması ve Faaliyetleri”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. S.I, (2000): 105-118.
- Narin, Resul, “Düyûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı”. *Karadeniz Araştırmaları*. C.6, S. 21, (2009): 49-59.
- Saygılı, Hasip. “1905 Potemkin İsyanı ve Sultan II. Abdülhamid”. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi*. S.7, (2016): 267-290.
- Şirin, İbrahim. “Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi”. *History Studies*. 9/2 (2017): 189-204.
- Şirin, İbrahim. “Gazete, Kitap ve Tiyatro Karşısında İmajını Korumaya Çalışan Sultan ve Maiyeti: Sultan II. Abdülhamit ve Ahmet Nermi”. *Folklor Edebiyat Dergisi*. C.17, S.66, (2011): 39-55.
- Yazıcı, Serkan. “Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılanmanın Değişimi”. *History Studies*. V.6/I.5 (2014): 233-247.
- Yazıcı, Serkan. “Sultan II. Abdülhamid İdaresinin Prens Sabahattin’i Avrupa’dan Geri Döndürme Çabaları”. *Bir İnsan-ı Selim: Prof. Dr. Azmi Özcan’a Armağan*, Antalya: Lotus Yayınevi, (2016): 1011-1021.
- Yılmaz, Gülgün. “Osmanlı Devleti’nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve “İâne Sergisi”. *Sinan Genim’e Armağan Makaleler*. (2005): 719-729.

Yorulmaz, Şerife, “Osmanlı-Fransız ilişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. yüzyıl-20. yüzyıl başları)”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 11 (2000): 697-768

Zişan, Furat, A. “Berlin Antlaşması sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin teşekkülü (1878-1918)”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 33 (2013): 63-93.

Ansiklopediler

İslam Ansiklopedisi. Mehmet İpşirli. 24. cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2001.

İslam Ansiklopedisi. Şit Tufan Buzpınar. 27. cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2003.

İslam Ansiklopedisi. Mustafa İsmet Uzun. 2. cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1989.

Türkler Ansiklopedisi, Metin Hülagü, c.V., 1897

Tezler

Altay, Suna Canan Aydın. “Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu Üretimi Art Nouveau Eserler”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015.

Balcı, Sezai. “Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Emrah Sert. “Tanin Gazetesinin Pencerisinden Osmanlı İç Siyaseti (1908-1909)”. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018.

Feyza Kurnaz Şahin. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)”. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2012.

Kaya, Cansel. “Makedonya Sorunu’nun Tarihsel Gelişimi”. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2011.

Keskin, Özkan. “Orman ve Ma’âdin Nezâreti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

Kırmızı, Abdülhamit. “II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1998.

Memiş, Şefik. “19. Yüzyılda Bir Sanayileşme Stratejisi Olarak Uluslararası Fuarlar: Osmanlı Örneği”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.

Saatçı, Meltem Begüm. “Makedonya Sorunu (1903-1913)”. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2004.

Saygılı, Hasip. “1905 Rus Devriminin Osmanlı İmparatorluğu’na Etkileri”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Semih Sefer. “Osmanlı Devleti’nde Faaliyet Gösteren Banker Lorando ve Tubini Aileleri”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.

Serin, Sinem. “Yıldız/Çini Porselen Fabrikası”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Taşkın, Emine. “Necib Melhame Paşa’nın Siyasi Hayatı (1856-1927)”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Gazeteler

New York Herald Tribune (1926-1962); Dec 14, 1937; ProQuest Historical Newspapers: U.S. Metro Collection

Tanin,

2 Ağustos 1908, no: 2

3 Ağustos 1908, no: 3

12 Ağustos 1908, no: 12

16 Ağustos 1908, no: 16

23 Eylül 1908, no:54

16 Aralık 1908, no: 136

19 Ocak 1909, no:168

21 Ocak 1909, no:170

28 Ocak 1909, no:177

3 Şubat 1909, no: 183

10 Şubat 1909, no: 190

12 Şubat 1909, no: 192

12 Şubat 1909, no: 192

4 Mart 1909, no: 212

7 Mart 1909, no: 215

9 Mart 1909, no: 217

23 Mart 1909, no: 231

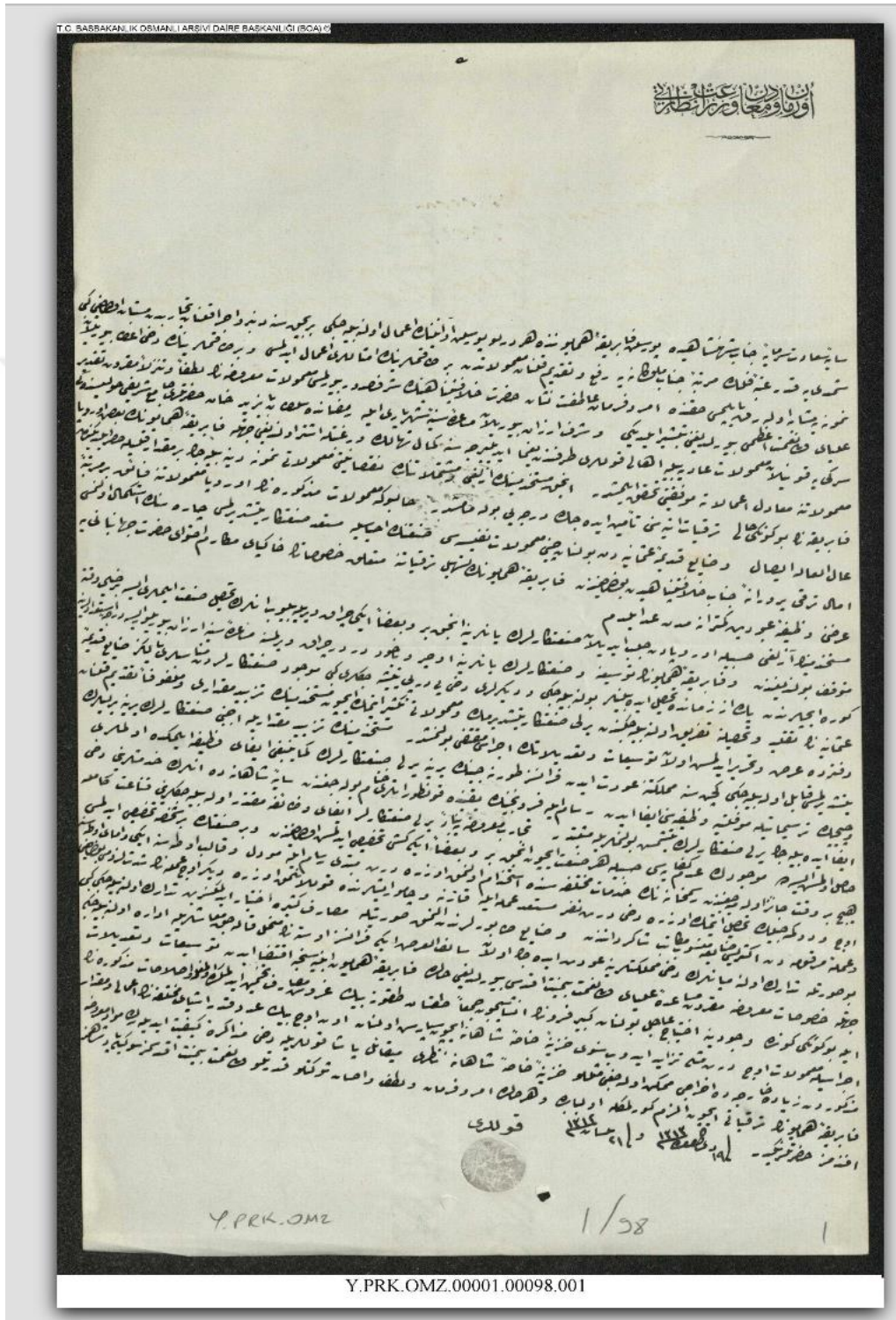
7 Nisan1909, no: 247

31 Ağustos 1910, no: 718

EKLER

Ek 1: Çini Fabrikası İle ilgili Selim Melhame'nin Sunduğu Layiha

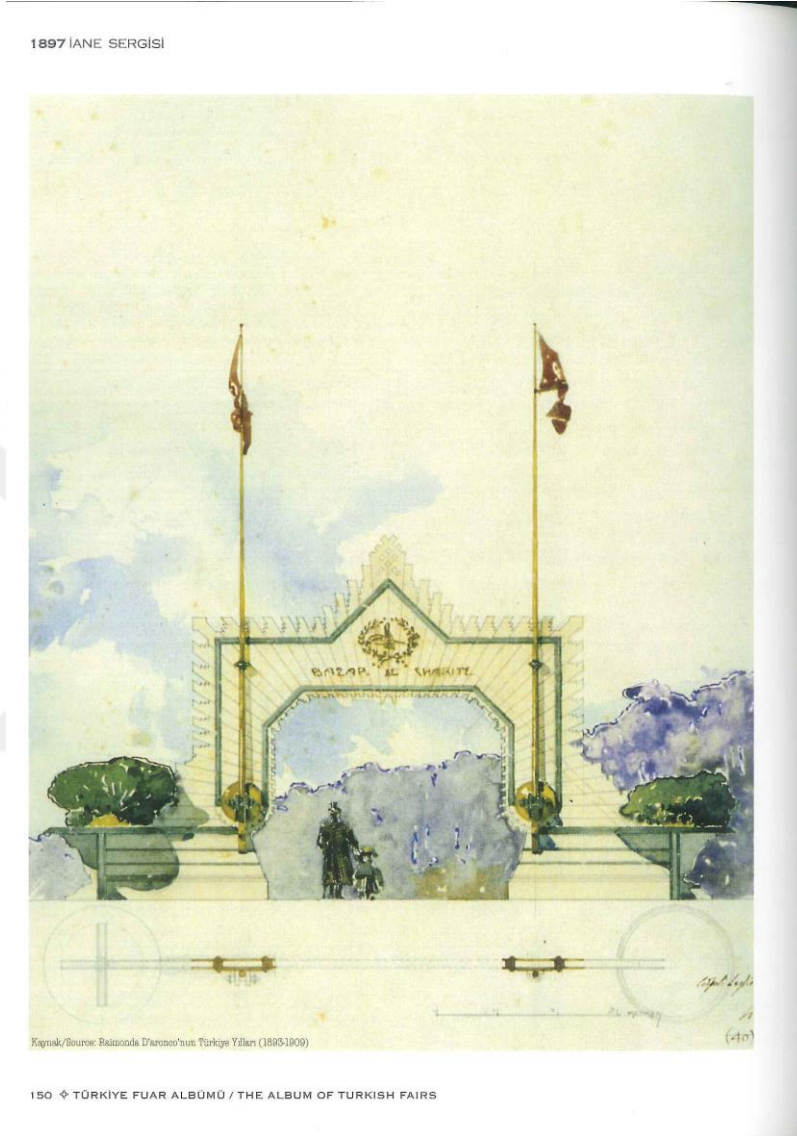

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları

Ek 3: 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında Şehit Düşen Askerlerin Aileleri Yaralanan Askerlerin Yararına Düzenlenen Ve Evlad-I Şüheda İane Sergisi İçin Tasarlanan Giriş Kapısı

Kaynak:Türkiye Fuar Albümü- İfm 2012, s.150

Ek 4: Manastır Rus Konsolosu'nun Öldürülmesi İle İlgili Necib Melhame'nin Rusya Konsolosu İle Yaptığı Görüşmeye Ait Belge

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı

Ek 5: Necib Melhame 'nin Sofya'da Çekilmiş Bir Fotoğrafi

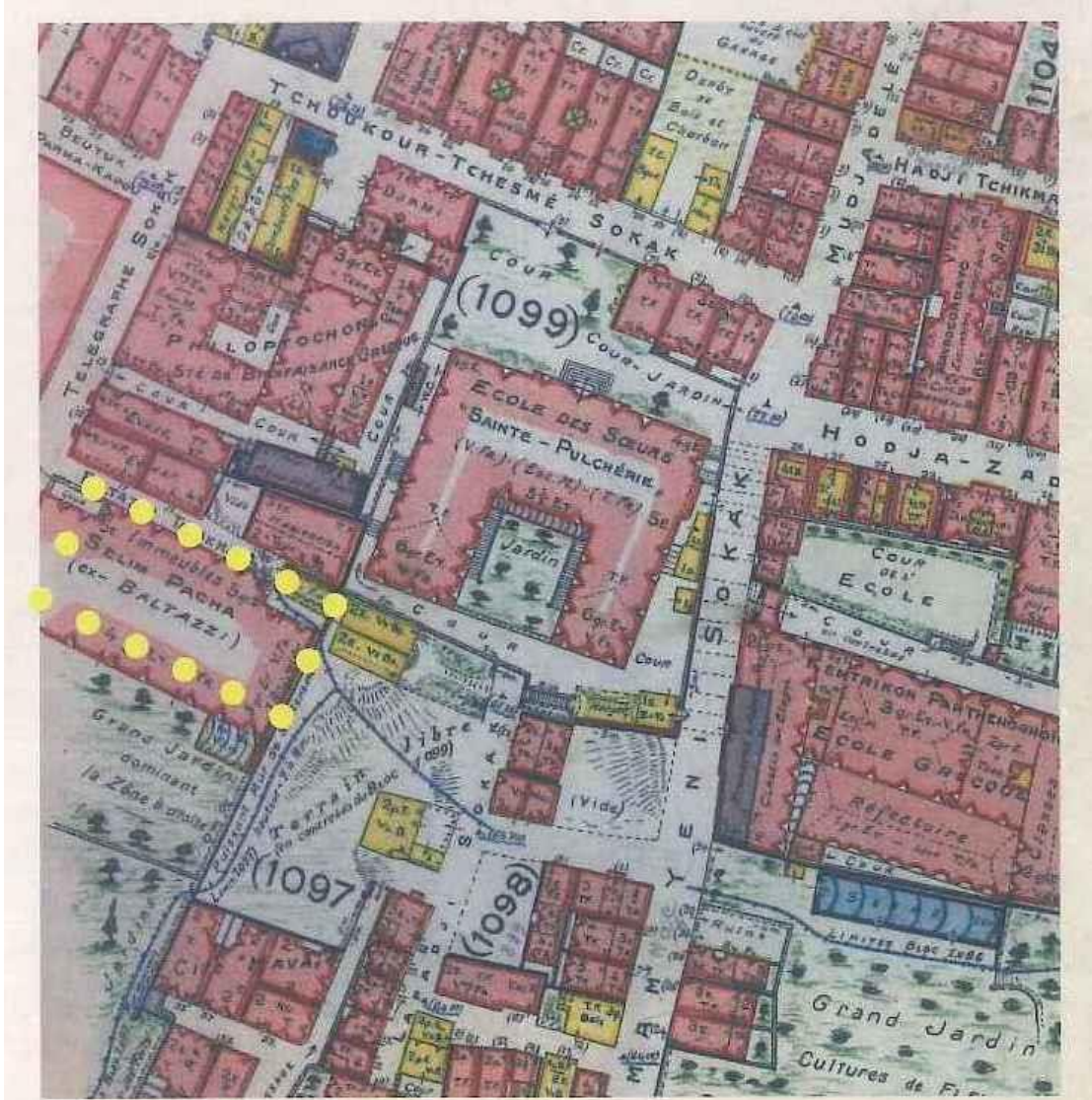
Kaynak: Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi, İstanbul: MD Basımevi, 2019, s.106

Ek 6: Necib Melhame

Kaynak: Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi, İstanbul: MD Basımevi, 2019, s.142

Ek 7: Selim Melhame'nin, Taksim Pera Telgraf Sokak'taki Köşkü'nün Haritası

Pera Telgraf Sokak'ta (eski Baltazzi), Selim Melhame Köşkü 1927.

J. Pervititch, Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Axa Oyak.

Kaynak: Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi, İstanbul: MD Basımevi, 2019,s.89

Ek 8: Selim Melhame ve Eşi'nin İleri Yaşlarındaki Fotoğrafları

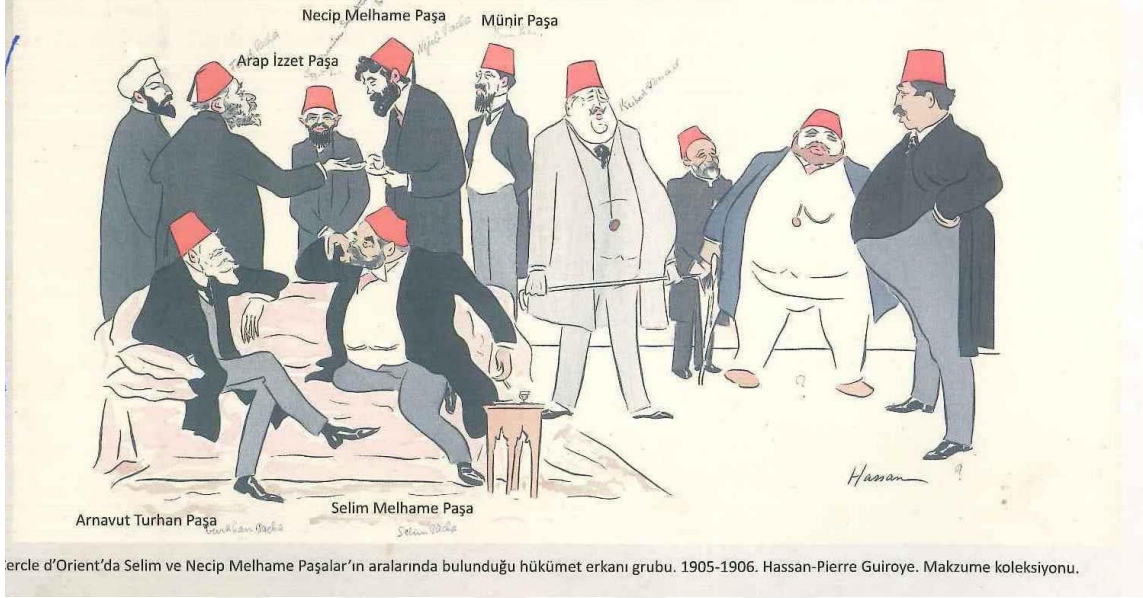
Kaynak: Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi, İstanbul: MD Basımevi, 2019, s.155

Ek 9: Selim Melhame'ye Ait Bir Portre

Kaynak: Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi, İstanbul: MD Basımevi, 2019,s.66

Ek 10: Necib ve Selim Melhame'nin İçerisinde Yer Aldığı Hükümet Erkanı'nı Gösteren Çizim

Kaynak: Erol Makzume, Sultan II. Abdülhamid'in Hizmetinde Selim Melhame Paşa ve Ailesi, İstanbul: MD Basımevi, 2019,s.36

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Turgut KARAÇOBAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Boğaziçi Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	Kocaeli Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tarih
Makale ve Bildiriler	
1. Osmanlı Tarihinde Gerçekleştirilememiş Bir Sergi Teşebbüsü:1894 Dersaadet Ziraaz ve Sanayi Sergi-i Umumisi Hazırlıkları, Turkish Studies-Historical Analysis,Haziran 2020, s.531-543 Doi:10.29228/TurkishStudies.40352 2. Dr. Thain'nin Kalemile Board'ın Gözünden Bir Misyoner Olarak Cyrus Hamlin ve Onun Osmanlı'daki Misyonu,Jasss,2021, s.517-535 Doi: 10.29228/JASSS.47209	